

DE NSB

IN DE GEMEENTE HOOGEVEEN

ALBERT METSELAAR

**Dit is geen afgeronde publicatie.
Dit is nog steeds een voorzichtig begin.
Er ligt nog een berg archief te wachten.
Het is deels ontsloten, deels nog niet,
deels wel ter inzage, maar met zoveel
beperkingen dat het nog steeds niet
goed aangepakt kan worden.**

**In de jaren '80-'90 heb ik heel wat mensen
gesproken die lid waren van de NSB, of die
er mee te maken hebben gehad.
Het zijn deze mensen die mijn belangrijkste
bronnen zijn geweest, toen ik het boekje
'Fascisme en Verzet' uitbracht, en de andere
deeltjes over Hollandscheveld in oorlogstijd.
Op diverse plaatsen in die serie werd over
de NSB gesproken. De teksten zijn bij elkaar
gezet en voorzien van aanvullend materiaal.
Bijzonder is dat er in de oorlog in het vereni-
gingsleven al zoveel actie werd gevoerd
tegen de NSB, dat er intern werd gezuiverd.**

**Dit is een groeiboek. Wordt vervolgd.
Zo gauw er meer bekend is, wordt het
'gewoon' ingevoegd. Maar dat is geen
reden om U nu al deze informatie te
onthouden. Wat er is, dat kan worden
gedeeld, wat er komt wordt ook gedeeld,
wat U met mij wilt delen, kan deze studie
alleen maar versterken.....**

**Stichting
Informatiecentrum Geschiedenis
Hollandscheveld & Hoogeveen e.o.**

© Albert Metselaar, Hoogeveen 2024.
Niets uit deze uitgifte mag worden openbaar gemaakt en/of
vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de auteur.

DE NSB BIJ VERKIEZINGEN

IN HOOGEVEEN EN OMSTREKEN

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

Zoeken naar het aantal NSB-stemmers in de gemeente Hoogeveen is wat anders dan zoeken naar het aantal mensen dat "fout" was. De Nationaal-Socialistische Beweging was voor de Tweede Wereldoorlog volkomen legaal opgenomen in het Nederlandse staatsbestel. Aan de andere kant werd de partij door velen gewantrouwd en bestreden. Termen als "goed" en "fout" zijn echter meer van toepassing op het gedrag tijdens de Tweede Wereldoorlog, waarbij niet gold wie vóór de oorlog wát gestemd had, maar waarbij gekeken werd naar het lidmaatschap van de NSB of een aanverwante organisatie, of gedrag dat wees op sympathieën ten opzichte van de bezetter. Daarnaast speelden natuurlijk na de oorlog ook andere zaken een rol, zoals de vraag of er sprake was van landverraad of het gebruik van geweld in overeenstemming met de wil van de bezetter. Al deze zaken hebben het onderzoek naar het aantal NSB-stemmers vóór de oorlog geladen gemaakt, en het beeld van de mensen op zich gekleurd.

De NSB werd op 14 december 1931 te Utrecht opgericht. De initiatiefnemers waren ir. A.A. Mussert en zijn vriend C. van Geelkerken. De NSB was georganiseerd als een stichting, met één bestuurder, Anton Mussert. Het organisatiemodern was volledig opgezet als een bevelsstructuur van boven naar beneden, waarbij er voor ieder lid wel een mooie titel in zat, waar er niet zoveel leden waren. In Drenthe zou de aanhang vooral onder boeren en de middenstanders groeien. Uit een federatie van plaatselijke comités ontstond op 16 januari 1932 de Drentsche Boerenbond die 29 juni 1933 opging in de Nationale Bond Landbouw en Maatschappij. De belangen van de NSB en Landbouw en Maatschappij raakten verstrengeld. Het agrarisch programma van Landbouw en Maatschappij werd zelfs overgenomen door de NSB. Toen de Statenverkiezingen van 1935 voor de deur stonden kwam het binnen Landbouw en Maatschappij tot een stemadvies aan de leden. Uit de keus (NSB, CHU of de Liberale Partij) is duidelijk dat Landbouw en Maatschappij in die periode nog enige afstand hield van de NSB. In de oorlog zou Landbouw en Maatschappij opgaan in de NSB.

In hoeverre werden de vele kleine boertjes uit de Hoogeveense buitengebieden door de NSB en haar van Landbouw en Maatschappij overgenomen programmapunten aangesproken? De verkiezingen van 1935 lieten voor de NSB een onverwachte winst zien. In Nederland kreeg de partij 7,9% van de stemmen. Toen de Drenten de 17de april van dat jaar hun Provinciale Staten kozen vertrouwde 11,2% van de kiezers hun stem aan de NSB toe. Een succes dat alleen in Limburg overtroffen werd. In Hoogeveen viel er voor de partij geen eer te behalen. De gemeente had het laagste percentage NSB-stemmers van de hele provincie. Slechts 1,8% van de geldige stemmen. In totaal stemden er 107 mensen in de gemeente Hoogeveen op de NSB. Van die 107 stemmers woonden er 71 in de kom, de plaats Hoogeveen, en hadden dus niets met het boerenbedrijf te maken. De NSB-stemmers uit de buitengebieden moeten gedeeltelijk onder de (keuter)boeren en gedeeltelijk onder de middenstanders gezocht worden, zoals navraag bij oudere streekbewoners opleverde. Aangezien die slechts 1/3 van het aantal stemmen moesten delen, kunnen we stellen dat die NSB-stemmers uit de gemeente Hoogeveen voornamelijk onder de middenstanders gezocht moeten worden.

Als we de buitengebieden opsplitsen in afzonderlijke stemgebieden, de streken, dorpen, of delen ervan, vinden we in 1935 geen enkele NSB- stemmer in het Hoogeveen- se deel van Alteveer. Zowel in het stembureau Noord/Nieuweroord als in Hollandscheveld waren er 14 NSB-stemmers, terwijl in de stembureau's in Elim en aan het Zuideropgaande elk vier stemmers opkwamen voor deze partij. In de jaren na 1935 ging het beduidend minder met de NSB, gelet op de landelijke verkiezingsresultaten. De aanhang werd bijna gehalveerd tot 4,2% in 1937, bij de kamerverkiezing. In Drenthe viel de aanhang wel wat terug toen er de 26ste mei gestemd werd, maar het verlies was geringer. De NSB werd in Drenthe in 1937 nog door 8,6% van de bevolking gesteund. In 1939 ging de bevolking op 19 april weer naar de stembureau's, voor de verkiezingen van de Provinciale Staten. De landelijke daling van de NSB-aanhang zette door. Slechts 3,9% van de bevolking stond achter de partij. Hoewel ook het Drentse percentage zakte naar 8,2%, bleef de aanhang aanzienlijk. Gezien de landelijke en de Drentse percentages stemmen die in de richting van de NSB gingen, kan niet gezegd worden dat er juist in Drenthe veel NSB-stemmers zaten, maar wel dat de daar aanwezige aanhang stabiel was en langer vasthield aan de partij. Hoe was het verloop van de NSB-stemmers in de gemeente Hoogeveen?

NSB-STEMMERS IN DE GEMEENTE HOOGEVEEN EN NIEUWLANDE

	Prov. Staten 1935	2° Kamer 1937	Prov. Staten 1939
1.Hoogeveen, totaal	107 = 1,8%	93=1,4%	146 = 2,2%
2.Plaats Hoogeveen (halve bevolking)	71	61	99
3.Buitengebieden (halve bevolking)	36	32	47
Deze waren onderverdeeld in:			
a.Alteveer	0	0	1
b.Noord/Nieuweroord	14	21	27
c.Hollandscheveld dorp e.o.	14	6	13
d.Zuideropgaande	4	3	3
e.Elim	4	2	3
Gebieden c, d en e samen	22=1,3%	11=0,6%	19=1,1%
4.Nieuwlande/Geesbrug (Gemeente Oosterhesselen)	Niet aanwezig	11=2,4%	10=2,4%

Aanvankelijk leek binnen de gemeente Hoogeveen de kiezer de dalende landelijke lijn te volgen, maar opvallend genoeg haalde de NSB in 1939 zoveel stemmen dat zelfs het percentage van 1935 overtroffen werd. Toch was het percentage stemmen nog steeds lager dan het landelijk gemiddelde. Zowel bij het groeien als het verminderen van de aanhang zat 2/3 van de stemmers in de plaats Hoogeveen zelf. In de buitengebieden bleef de aanhang laag. Een uitzondering hierop werd gevormd door het stemgedrag van de bewoners van Noord en Nieuweroord. De NSB-aanhang bleef daar

groeien. De 27 NSB-stemmen uit 1939 vormden 3,4% van het geldige aantal stemmen dat uitgebracht werd. Daarmee kwam de aanhang in die omgeving dicht bij het landelijk gemiddelde, al bleef het nog steeds achter bij de gemiddelde Drentse aanhang. In het Hoogeveense deel van Alteveer kwam in 1939 de eerste NSB-stemmer tevoorschijn. Een apart verhaal is dat van de laatste drie stembureau's uit de buitengebieden, die van Hollandscheveld, Elim en het Zuideropgaande. Vóór 1925 was dit één gebied, het Hollandsche Veld, waarvan Elim in 1925 afgesplitst is. Het gebied rond het Zuideropgaande hoort nog steeds bij het dorp Hollandscheveld, hoewel ook daar eigen ontwikkelingen gaande zijn.

In sociaal-cultureel opzicht hebben de gebieden steeds zoveel overeenkomsten getoond, dat naast de afzonderlijke verkiezingscijfers ook een gezamenlijke uitkomst gerechtvaardigd is. Gelet op de afzonderlijke cijfers, valt op dat het aantal NSB-stemmers rond het Zuideropgaande even klein was als te Elim. De stijgende lijn die in het totale Hoogeveense stemgedrag te zien is, is daar niet te bespeuren. Bij zo weinig stemmers kan niet van een stijgende lijn gesproken worden. Hooguit kan gezegd worden dat er sporadisch op de partij gestemd werd.

Alleen in het dorp Hollandscheveld zelf is er ten opzichte van de resultaten van 1937 een stijgende lijn te zien, maar als we die afzetten tegen de cijfers van 1935 is er een stabilisatie in de aanhang. Kijken we naar het hele Hollandsche Veld, dan is er zelfs sprake van enige achteruitgang in procenten. Over het geheel gezien kan van het Hollandsche Veld gezegd worden dat het aantal NSB-stemmers klein was en zich in de loop van de dertiger jaren niet uitbreidde. Dat er in het dorp zelf in 1937 enige NSB-stemmers minder waren dan in de omliggende jaren, hangt mogelijk samen met de soort verkiezingen. Bij de Provinciale Statenverkiezingen kon een bekende, boer Dieters, mogelijk net meer mensen over de streep halen dan bij de landelijke verkiezingen de NSB op zich. Er zijn meer aspecten die enige verklaring behoeven:

- a. Waarom bleef het aantal NSB-stemmers in de gemeente Hoogeveen ten opzichte van de omliggende gemeenten en het provinciale cijfer zo laag?
- b. Hoe komt het dat de NSB-aanhang in de plaats Hoogeveen zelf in 1939 gegroeid is, terwijl die in de buitengebieden (op Noord/Nieuweroord na) stabiel bleef?
- c. Waarom is de aanhang te Noord/Nieuweroord gegroeid?

Wat het eerste betreft, de lage aantallen NSB-stemmers in de gemeente Hoogeveen, zal het antwoord gezocht moeten worden in de behoudende levensinstelling van de bevolking. De gemeenschap was sterk verzuild. De rechtzinnige, vaak bevindelijke, godsdienstige inslag die de gelovigen tekende, stak af bij de vrijzinnige houding van de gelovigen in de kerkelijke gemeenten van de zand-Drenten. De SDAP kwam in Hoogeveen met moeite van de grond. Toen er een redelijke aanhang ontstaan was, vertoonde deze in de beginperiode van de partij een even vasthoudende en dogmatische instelling ten opzichte van de partij, als gelovigen die ten opzichte van hun kerken, hun AR en hun Christelijke Historische partijen kenden. De aanhang van de SDAP, de ARP en de CHU bleef dan ook vrij stabiel. Er was ook (nog) geen plaats voor de NSB, op een termijn die - voor Hoogeveense begrippen - te kort was. Het loswekingsproces van de andere partijen zou meer tijd vergen, stel dat dit ooit gelukt zou zijn.

Een verklaring voor de groei van de NSB in de plaats Hoogeveen zelf kan hier nauw mee samenhangen. De plaats Hoogeveen was wat minder behoudend dan de buitengebieden, wat mede het gevolg was van de instroom van mensen van buiten de gemeente. Verder kan een deel van de winst zondermeer op Musserts eigen bord ge-

schoven worden, aangezien deze kort voor de verkiezingen van 1939 in Hoogeveen aanwezig was. Hij hield er een vurig pleidooi voor zijn standpunten. Een kopstuk kan mensen over de streep halen, al is het de vraag in hoeverre die winst blijvend is. Verder kunnen de fanatiek in Hoogeveen met Volk en Vaderland colporterende NSB'ers uit Pesse van invloed geweest zijn op het stemgedrag. De groei van het aantal NSB-stemmers in het stemgebied Noord/Nieuweroord hangt waarschijnlijk samen met de ligging van het gebied. Ten noorden van de gemeente Hoogeveen nam het aantal NSB-stemmers flink toe, waardoor door het onderlinge sociale verkeer een stem op de NSB mogelijk sneller te rechtvaardigen leek. Bekend is dat een aantal landbouwers uit het gebied nogal voorstander waren van de nieuwe partij. Dit laatste zal zeker meegeleefd hebben, maar gaf niet de doorslag. In het dorp Hollandscheveld waren eveneens enkele mensen actief, voor wie die nieuwe keus de beste leek. Ondanks hun sociale en maatschappelijke positie hield de bevolking over het algemeen de boot af.

Het gebied van Nieuwlande-Geesbrug was in de jaren '30 een afzonderlijk stemgebied, onderdeel van de gemeente Oosterhesselen. Waar in de publicaties over Nieuwlande nooit over wordt gesproken, is het aantal NSB-stemmers in het gebied. Nieuwlande zelf is als deel van dit Oosterhesseler stemgebied momenteel toegevoegd aan de gemeente Hoogeveen. Omdat het hele stemgebied Nieuwlande-Geesbrug toentertijd samenwerkte binnen de LO en omdat Nieuwlande daarbij prestigieuze opmerkingen over zichzelf naar voren brengt ('Het dorp dat zweeg', 'Collectief Verzet', 'Yad-Vashem als tweede dorp ter wereld') is het zinvol om beeldvorming daar omheen te toetsen op realiteitszin. Andere studies hebben al duidelijk gemaakt dat het dorp niet alleen zweeg, ook verraders kende, er geen sprake was van collectief verzet en er daarom ook ten onrechte een Yad-Vashem onderscheiding aan het dorp is toegekend, omdat nog geen 10% van het gebied Joodse onderduikers had. Toen kwam ook nog het NSB-onderzoek....

Helaas zijn de uitslagen van de Provinciale Statenverkiezingen van de gemeente Oosterhesselen van 1935 nog niet teruggevonden. Het archief van de voormalige gemeente ligt nu in het archief van Coevorden. We kunnen het jaar 1935 dan ook niet uitsplitsen per stemdistrict binnen de gemeente. De uitslag van de hele gemeente is afgedrukt in de Hoogeveense Courant van 20 april 1935. De NSB c.q. Dieters kreeg 79 stemmen in alle stemdistricten van Oosterhesselen samen. De gemeente Zuidwolde gaf hem 191 stemmen, Sleen 202 en Dalen 243, om maar wat te noemen, wat in het niet viel bij de gemeente Emmen: 1560 stemmen voor de NSB. Dat was 1935. Nu het beeld van de verkiezingen daarna. Daarvan zijn de uitslagen wel teruggevonden en we kunnen het stembureau voor Nieuwlande en Geesbrug er goed uitlichten. De uitslagen staan onder het hiervoor opgenomen overzicht van de gemeente Hoogeveen. Een kleine herhaling, alleen voor de vergelijking met Nieuwlande-Geesbrug:

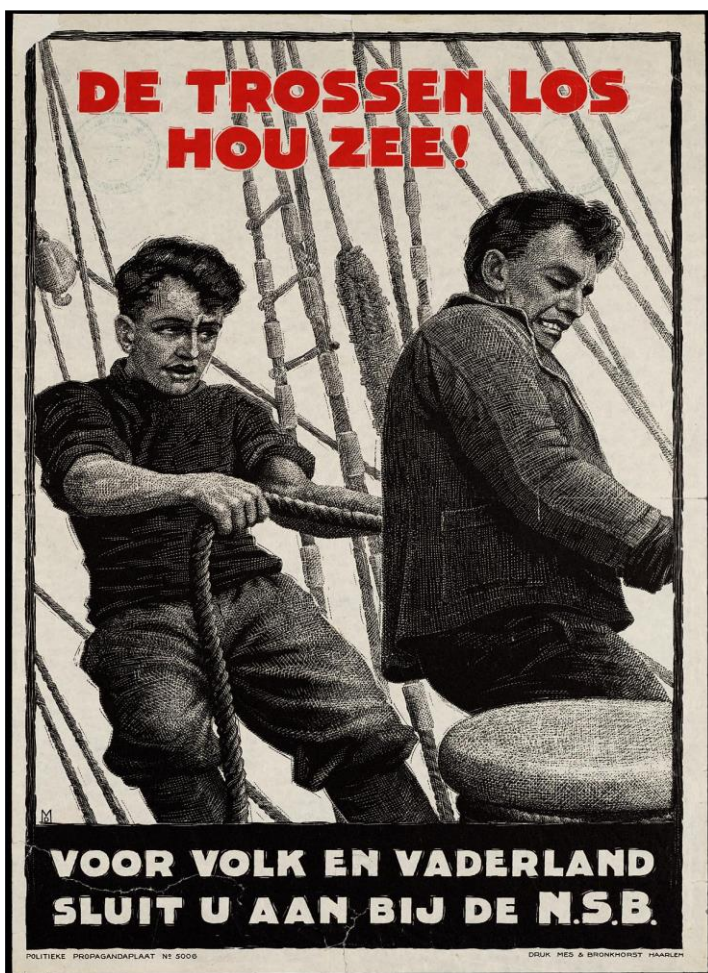
NSB-STEMMERS IN NIEUWLANDE-GEESBRUG

	Prov. Staten 1935	2 ^e Kamer 1937	Prov. Staten 1939
Hoogeveen, totaal	107 = 1,8%	93=1,4%	146 = 2,2%
Buitenstreken Hoogeveen	22=1,3%	11=0,6%	19=1,1%
Nieuwlande/Geesbrug	-----	11=2,4%	10=2,4%

Ofte wel: in het stembdistrict van Nieuwlande-Geesbrug waren in percentage meer NSB-stemmers dan in het gebied Hollandscheveld/Zuideropgaande/Elim, al zijn de verschillen klein geweest. In percentage was het ook hoger dan het totaal van Hoogeveen. Het stembdistrict Nieuwlande-Geesbrug is qua NSB-stemmers vergelijkbaar geweest met Hoogeveen in zijn totaal, als we kijken naar 1939. Het aantal NSB-stemmers was relatief klein, maar ze waren er, en het gaf aan dat er een spanningsveld kon zijn, mocht het tot oorlog komen. Het kwam tot oorlog.

Tot zover een analyse van de stembuuitslagen over de 30'er jaren, en de rol van de NSB daarbij. Tijd om ons te verdiepen in de propagandabijeenkomsten uit die tijd.

Net zo goed als de 'beweging' zich de Nederlandse vlag met Oranje bovenbaan toeëigende, wat gewoon een algemene Nederlandse vlag was, ging men zich ook een 'gewone' Nederlandse groet toeëigenen: Hou Zee. Het werd een Nederlandse variant op 'Sieg Heil'.

ANTI-NSB TE HOOGEVEEN

EEN TEGENGELUID IN HOTEL FREDERIKS

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

De NSB profileerde zich voor het eerst uitbundig in Hoogeveen door in te breken in de vergadering van derden. In Hotel Luinge, later Hotel Victoria, Hoofdstraat 110, was op maandagavond 18 november 1935 vanaf 20.00 uur een bijeenkomst van het Anti-Fascistische Comité. Spreker zou de heer Lakeveld zijn. Ter lering ende vermaak was er een declamator, Martien Beversluis, entree 25 cent en voor werklozen 10 cent, zo lezen we in bijvoorbeeld de Hoogeveense Courant van 16 november 1935. Het werd een avond met verrassingen. Dat was overigens ook het levensverhaal van Martien Beversluis (1894-1966), een leven vol verrassingen, want hij ging van socialist naar communist en vervolgens over naar de NSB. Op dat moment, in 1935, was hij links actief. Er waren genoeg rechtsen arctief die avond.....

“De fascisten wilden keet-schoppen!” Dat werd een kop in De Tribune, een sociaal-democratisch weekblad. *“Martien Beversluis met Hou-Zee begroet! Aan debat dorsten ze niet!”* En dan het artikel: *“Maandagavond belegde een antifascistisch comité een vergadering in één der zalen te Hoogeveen. Toen Martien Beversluis, de spreker van die avond de zaal betrad, werd hij aan de ingang ontvangen met hou-zee-geroep. Een troep zwarthemden uit Meppel had zelfs de gelegenheid te baat genomen om per auto hun Hoogeveense kornuiten bij te staan. Men was van plan ‘keet te schoppen’ Enkele fascisten waren in de zaal aanwezig, doch zij waagden het niet, ondanks het verzoek van Beversluis, in debat te treden, om de strijd in woorden tegen hem aan te binden.*

Beversluis rafelde het fascisme uiteen, ging uitvoerig na wat het fascisme gebracht had in Italië en Duitsland, om daarna uitvoerig stil te staan bij het Mussert-fascisme, de Colijn-besluiten, de Snijders-groep en het verbod van ‘Volk en Vaderland’. Spreker waarschuwde er voor, dat men in dit verbod en in beslagname geen anti-fascistische daad zou gaan zien der Colijn-regering. Hij wees op de tegenstellingen in de regering zelve, omtrent de oriëntatie naar het Duits of het Frans-Engels kapitaal. Uitvoerig belichtte spreker de Duitse invloeden in Holland en de reis van Mussert naar Indonesia, met geen ander doel dan de Nederlandse koloniën in Nazi-handen te spelen. “Mussert eerbiedigt noch zijn vorstin, noch zijn vaderland”, verklaarde de spreker. “Hij zal de Koningin dulden, evenals Mussolini de Koning duldt en het vaderland zal hij verkopen met het volk er bij!” (applaus). Met een beroep op de eenheid der Hoogeveense arbeiders besloot spreker zijn rede, die door een hartelijk applaus werd beloond.

Nadat Beversluis na de pauze nog enige van zijn sterkste crisisliederen had gedeclareerd, werd gelegenheid tot debat gegeven. Bij dit debat werd door één der aanwezigen een vraag gesteld over de Sovjet-Unie en over de zin van het Kapitalisme. Beversluis kreeg hierdoor ruim de gelegenheid om te spreken over de welvaart, de opbouw en de democratie in de Sovjet-Unie, welke uiteenzetting door de aanwezigen en de debater met grote aandacht en belangstelling werd aangehoord. Daar noch de debater, noch de anderen meer vragen hadden te stellen, sloot de voorzitter de vergadering, die stellig vruchtdragend zal zijn in Hoogeveen. Kameraden van Hoogeveen. Er valt te oogsten, aan het werk!” We kunnen ons afvragen of we met deze lofrede op de Sovjet-Unie deze avond ook niet kunnen zien als een voorloper op de latere CPN in de gemeente Hoogeveen, die hier geboren is uit de linkervleugel van de SDAP.

Een jonge partij heeft het nogal eens moeilijk. Scheuringen liggen op de loer. De NSB ontkwam daar ook niet aan. Zo kon het gebeuren dat één van de eerste grote vergaderingen waarbij de NSB centraal stond, het juist ging om een anti-NSB-vergadering. Een vergadering met een verwachte rel, politieke spanningen, voor die tijd veel politiek op straat en in de vergaderruimte – de grote zaal van Hotel Frederiks, Hoofdstraat 110, later bekend als Hotel Victoria..... kortom, politiek van 90 jaar geleden die toch verdomme veel lijkt op sommige bijeenkomsten uit 2025. De verslaggever die we volgen maakte iets mee wat men in Hoogeveen amper kende. Hij kopte:

“DE EERSTE OPENBARE VERGADERING VAN DE HEER WESSELS”

“Sinds zijn uittreden uit de NSB, te Hoogeveen.” Zo begon een uitgebreid verslag van de rumoerige bijeenkomst van donderdagavond 5 november 1936 in hotel Frederiks te Hoogeveen. F.W.Wessels was propaganda-inspecteur van de NSB geweest voor Overijssel en Drenthe. Hoofd van de propagandadienst van deze provincies en aansturend gericht op de propaganda binnen de diverse kringen en groepen. In deze periode gold het woord ‘propaganda’ nog niet als besmet. Het was gewoon een oud begrip om ‘PR’ mee aan te duiden. Het werd politiek zoals Hoogeveen de politiek al lang niet meer had meegemaakt. Was Wessels om principiële redenen uitgetreden uit de NSB, en zette hij zich in twee brochures overduidelijk af tegen deze in zijn beschrijvingen verderfelijke organisatie, de organisatie liet hem niet los. We lezen mee in de Hoogeveensche Courant van 7 november 1936. We zitten er dik bovenop:

“Een grote groep NSB’ers aanwezig. zij trachten de vergadering te verstoren maar slaagden daarin niet, door de ordemaatregelen van de politie. Voor het eerst sinds zijn uittreden uit de NSB trad de heer F.W.Wessels donderdagavond in het openbaar op. Vanuit Hoogeveen zal dus de victorie voor de heer Wessels moeten beginnen. Er kon verwacht worden dat de belangstelling voor deze vergadering zeer groot zou zijn, te meer nu men had vernomen, dat de NSB’ers zouden trachten deze vergadering te verstoren. De geruchten waren ook tot de burgemeester doorgedrongen, die maatregelen nam om ordeverstoring te voorkomen. Dit is onze burgemeester uitnemend gelukt en de hoofden van politie in andere plaatsen kunnen een voorbeeld aan Hoogeveen nemen, op welke wijze het gezag in deze moet en kan gehandhaafd worden.

Een grote groep NSB’ers uit andere plaatsen o.a. uit Emmen, Weerdinge, Ter Apel en Ruinerwold, naar schatting een 50 man waren, waarschijnlijk niet met de beste bedoelingen, naar hier gekomen. In de gang van het hotel Frederiks werden zo goed als alle personen, die een vergadering wilden bezoeken door de politie gefouilleerd. Dit was van buitenaf te zien. Ons is ter ore gekomen dat enkele NSB’ers aanvankelijk binnen wilde gaan, maar toen ze zagen dat sommige personen werden gefouilleerd, terug gingen, om later weer te komen. alle beschikbare politieagenten, marechaussee en rijkspolitie waren in en buiten de zaal aanwezig, waarvan een achttal in ‘burger’ tussen de bezoekers plaats namen. Van de NSB’ers hadden een aantal boven plaats genomen en een ander deel was voor in de zaal gaan zitten. Het grote getal aanwezigen was vol spanning wat er gebeuren zou. Bij de NSB’ers was het natuurlijk niet bekend, dat zich zovele ‘rechercheurs’ tussen het publiek bevonden en daarop hadden zij blijkbaar ook niet gerekend.

Toen de heer Wessels zijn rede begon duurde het maar weinige ogenblikken of een geweldig applaus brak los, speciaal van de kant der NSB’ers. En zo ging het voortdu-

rend door. Slechts enkele woorden en de heer Wessels was weer onverstaaanbaar. Men was blijkbaar overeengekomen om de heer Wessels het spreken door handgeklap of interrupties onmogelijk te maken. Zo ging het enige tijd door, tot een der NSB'ers tamelijk hard interrumpeerde. Toen kwam er een waarschuwing van een der agenten in burger, dat wanneer het zo door zou gaan, de lawaaimakers zouden verwijderd worden. De leider van de groep, die ook boven had plaatsgenomen, werd ogenblikkelijk door een aantal rechercheurs omringd en toen hem bleek dat het spel verloren was, gaf hij aan zijn volgelingen een wenk om de zaal te verlaten. Onder hoongelach van het publiek verlieten ze daarop de zaal.

Dankzij het tactisch optreden van de politie is ordeverstoring voorkomen. Zonder voldoende politie en de mooie organisatie, zou de vergadering niet zo goed zijn afgelopen, daarvoor waren in de aanvang der vergadering de gemoederen reeds al te verhit. De heer Wessels ging de gehele avond heftig tekeer tegen de leiding van de NSB. Zij, die zijn brochure gelezen hebben, kunnen zich enigszins voorstellen hoe de NSB aan de tand is gevoeld.

Spreker begon met de mededeling dat hij nooit heeft gevoeld voor een kadaverdiscipline. Zijn ideaal is danig geschokt. Hij is een teleurgestelde, maar niet met haat tegen zijn kameraden gevuld. Want zij menen nog het leidersprincipe te moeten handhaven, daar ze niet weten wat er in het Hoofdkwartier voorvalt. Spreker heeft lang gewikt en gewogen wat hem te doen stond, na 3 ½ jaar de NSB met zijn beste krachten te hebben gediend. Maar eindelijk is het besluit gevallen. Nu wordt spreker voorgesteld als het 'tuig'. Gedreigd is dat zijn vergaderingen zullen worden verstoord, maar voor een terreur wordt niet gevreesd. De talrijke NSB'ers die op deze avond, aldus spreker, uit andere plaatsen naar hier zijn gekomen, hadden deze reis niet behoeven te maken, want ook zal hij naar Meppel, Assen, Emmen, ter Apel en andere plaatsen komen, om het Nederlandse volk in te lichten over de leiding van de NSB.

Aan de hand van zijn brochure werd de NSB fel bekritiseerd. Duizenden zijn er bij de NSB om er beter van te worden en slechts enkelen zijn er van de eerste duizend over die voor een ideaal bij de beweging zijn gegaan. De leider van de groep, die deze avond in de vergadering was, is een gewezen student uit Groningen, een meneer Veldmeijer, die f 200,- salaris per maand heeft. Deze persoon heeft het werk van spreker overgenomen, dat nu goed betaald wordt, terwijl spreker nooit een cent salaris in die 3 ½ jaar heeft ontvangen. Zij zijn geen leiders om te offeren, maar om er beter van te worden. Mussert heeft een salaris van f 12.000,- en Geelkerken, de secretaris f 7000,-. Er wordt sterk bij en door de leiding geknoeid. Een akte van oprichting van het Nationaalsocialistisch Dagblad bestaat er niet. Dit wordt met opzet gedaan om de leider altijd financieel vrij te doen uitgaan.

Er is een groot verloop onder de leden. Het tegenwoordige stamboeknummer is ruim 76.000, maar er zijn slechts 43.000 leden meer over, een aantal van 33.000 heeft zich weer afgescheiden. Dit grote verloop in het ledental typeert de beweging. Spreker is tot de overtuiging gekomen, dat het Nederlandse volk het leidersprincipe niet zal slikken, maar dat voor het Nederlandse volk alleen heil is te verwachten van de democratie. Spreker zal de NSB'ers oproepen om de NSB te verlaten en weer terug te keren in de partijen waaruit ze gekomen zijn, om door samenwerking een nieuwe democratische staat op te bouwen."

(Het leiderschapsprincipe gaat ervan uit dat één persoon algeheel leider is, allesbepalend is voor de hele beweging, en vervolgens met onder zich geplaatste leiders getrapt de hele beweging aanstuurt. De NSB was georganiseerd als een stichting met één bestuurslid en in dat opzicht vergelijkbaar met de organisatie van de huidige PVV, waar ook slechts één persoon lid van is. Bij democratie wordt niet van bovenaf alles bepaald. Daar wordt van onderaf gekozen en meegedacht. Dat leidt ook niet altijd tot wonderen, maar géén democratie absoluut zeker ook niet, gaf Wessels aan. De leden van de NSB moesten juist werken aan een democratie, waarin de negatieve kanten werden weggewerkt, om samen het Nederlandse volk te dienen.)

“Na de pauze werden nog een aantal schriftelijk gestelde vragen beantwoord. Op een vraag hoe de NSB aan geld kwam, antwoordde hij, door de gelden der contribuanten en door kapitalisten, die hij met name noemde. Betreffende de terreur deelde hij mede, dat die ergerlijk is. Tijdens de persconferentie van enkele weken geleden werd zijn vrouw opgebeld en gezegd, dat spreker ernstig verminkt in het ziekenhuis te Amsterdam lag. Aan de deur van sprekers huis werd voortdurend gepost door de satalieten van Geelkerken. Zelfs is op een morgen getracht met een loper het slot van de deur te forceren, waarop een courantenloper van De Maasbode de politie heeft gewaarschuwd. Voortdurend wordt hij opgebeld en met een grafstem wordt dan door de telefoon geroepen: “De dood komt” enz. Zelfs de uitgever van sprekers brochure gaat niet vrij meer uit. De vorige week werd de vrouw van de uitgever opgebeld dat haar man niet levend weer thuis zou komen. Spreker eindigde tenslotte met de uitroep dat er geen groter gevaar is voor Nederland dan de NSB.”

Midden op de foto: het grote Hotel Frederiks, ooit Luinge, later Victoria, aan de nog ongedempte Hoofdstraat te Hoogeveen. Er was een grote zaal, ideaal voor grote vergaderingen, feesten, concerten en politieke bijeenkomsten.

**Een luchtfoto van de Grote Kerkstraat in de jaren '30. Precies in het midden:
Zaal Mulder. Het terrein is nu opgenomen in het VUE-complex.
Zaal Mulder was de NSB-vergaderzaal.**

NSB TE HOOGEVEEN

MUSSERT EN DS. VAN DUYL IN ZAAL MULDER

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

De NSB was in de jaren '30 van de twintigste eeuw een volkomen legale partij, die er echter duidelijk uitsprong in de rechtse standpunten en de gepropageerde leiderschapsprincipes, zoals deze hoorden bij het fascisme. De partij hoopte door te breken en stak daar tijd en geld in. De NSB deed ook Hoogeveen aan tijdens de verkiezingscampagnes. Woensdag 29 maart 1937 was hotel Mulder afgehuurd om het gehoor van ds. Van Duyl op te vangen. Zaal Mulder, Grote Kerkstraat 32, was een voor die tijd moderne gelegenheid met woonhuis, café en diverse zalen, waaronder een grote zaal voor bijzondere gelegenheden. Eigenaar/uitbater Lucas Mulder was zelf geen lid van de NSB, maar de NSB richtte zich voor het gebruik van zaalruimte wel op zijn ruimte. Wat Lucas Mulder daar zelf van vond, dat weten we niet, maar hij nam een neutrale houding aan en was blijkbaar blij met iedere omzet. Zo ook woensdag 29 maart 1937.

De belangstelling was geweldig groot. De grote zaal van het hotel was geheel gevuld met belangstellenden, waarvan vele NSB'ers uit de omtrek. Al voor het begin van de vergadering werden de deuren gesloten, zodat honderden personen niet meer naar binnen konden. Dat zegt wat. Het sturen van een predikant was een schot in de roos. Juist in Hoogeveen en omgeving zou die de mensen kunnen overtuigen, zo verwachtte de partij. De opkomst leek dit te bevestigen. De vergadering stond onder leiding van Henk Feldmeijer, propaganda-inspecteur van de NSB in het noorden en later verantwoordelijk voor de Silbertanne-moorden. Ds. Van Duyl begon met de vraag te stellen: "Nederland waarheen?" Een donkere toekomst, zo donker als zelden is geweest. En onder deze omstandigheden naderden de verkiezingen. Op 26 mei zou worden beslist hoe Nederland bestuurd en geleid zou worden. Alle partijen kwamen met beloften, maar wat ze ook beloofden, nooit zou een der partijen het hele Nederlandse volk kunnen omvatten. De NSB beloofde niets. Zij liet alleen zien, waar het volk onder deze partijenpolitiek heen ging. "Wij", aldus ds. Van Duyl, "zullen het volk de weg wijzen uit het duister van het heden naar het licht van morgen." Na de gebruikelijke aanval op de bestaande politieke partijen en het belichten van de voordelen van de NSB, ging de predikant over op een gevoelig onderwerp, wat voor veel Hoogeveners erg zwaarwegend was, maar waarover hij beroepshalve mogelijk veel zou kunnen verduidelijken: de relatie van de NSB met het Christendom.

"Ook wordt het voorgesteld alsof de NSB een gevaar is voor het Christendom", zei ds. Van Duyl. Hij vroeg zich af, of ze op dat moment dan wél christelijk geregeerd werden. Aan de vruchten kent men de boom. Werden er maatregelen genomen tegen de lasterlijke taal in woord en geschrift over de Almachtige God? Nee, daarover hoorde men niets. Wel werd er veel gesproken over de gulden, die niet verder moest devalueren. Niets of bijna niets hoorde men over waarachtig Christendom. Waar was de eerbied voor God gebleven? Tienduizenden waren afgeweken van het geloof. De vangarmen van Moscou zogen allen en alles naar zich toe. Het Marxisme in al zijn vormen had ons land reeds overstroomd. Oosterbuurman Adolf Hitler had dit gevaar gekeerd, en niet Colijn. De zaal begon te joelen. "Wij zullen de kerk geen geweld aan doen, maar de kerk doet het ons aan", was zijn reactie. "Honderden predikanten zetten ons

volk op tegen de NSB. Ja, die leidersgedachte, daar moeten we niets van hebben, wordt gezegd. Maar gevraagd: Hebben jullie dan geen leiders? Doet de AR-partij de CHU, de SDAP het zonder leiders? Het komt er slechts op aan hoe ons volk geleid wordt. Onze leider wil het volk als geheel leiden, zoals eenmaal de leiders van het oud-Germaanse volk hun leidersplichten hebben vervuld. Maar boven alles uit staat dan Oranje. Dan zal Oranje Koningin vorstin zijn van en voor ons gehele volk. Dan zal het legkaartsysteem van thans verdwijnen en zal er een geordende maatschappij voor in de plaats komen, waar werkelijke vrijheid zal heersen." Een persoonlijke godsdienstige getuigenis, gekoppeld aan een persoonlijke verklaring waarom hij voor de NSB gekozen had, had in de Hoogeveense situatie enige overtuigingskracht kunnen hebben. Maar de conclusie kan niet anders zijn dan dat hij de door hemzelf gestelde vraag ontweek, door flink te wijzen op het onchristelijke van anderen. De predikant had niet aangegeven hoe de NSB en het Christendom met elkaar te rijmen vielen. Daardoor bleef de reactie van de Gereformeerde Generale Synode uit 1936 onaangetast en onaangevochten. Deze had verklaard dat de beginselen van de NSB onverenigbaar waren met de gereformeerde belijdenis. Minder duidelijk was de reactie van de Nederlandse Hervormde Kerk. Daarin keerden zich wel vooraanstaande personen tegen het fascisme en nationaal-socialisme, maar de kerk als zodanig kwam niet tot een duidelijke afkeuring.

Na de pauze was er gelegenheid voor debat. Daarvoor gaven zich op de heren Bree-man, van de Nationale Boeren-, en Tuinders-, en Middenstandspartij, en onderwijzer J. Drent, van de AR. Breeman wees op de vrijheid van de Franse Revolutie. Toen kwam het uit het zuiden en nu uit het oosten. Toen bleef er slechts over de uitgemergelde lichamen van de soldaten van Napoleon te voeden. Breeman waarschuwde tegen een dictatuur, zowel van links als van rechts. De boeren zullen geen heil vinden bij de NSB, betoogde hij. Drent ging in op de NSB en het Christendom. Hij begreep niet dat een predikant zo kon en mocht spreken als daar die avond gebeurde. Niemand deed iets goed, alleen de NSB, werd er gezegd. *"De bijbel leert ons dat wij niet elanders vijanden moeten zijn. Er wordt beweerd dat alleen Mussert opkomt voor ons volk, maar heeft iedereen niet hetzelfde recht dit te zeggen? Alleen in het Christendom ligt de eenheid van ons volk. Ook de NSB heeft niet het recht te schelden op de broeders van het eigen volk. Wie en wat is Mussert? Bidt hij voor ons volk? Hoe is zijn persoonlijk leven? Wij weten niets van hem. Wie zal, wanneer de NSB aan het bewind mocht komen, de leiding krijgen? Het Christelijke gedeelte van de NSB of zij die niets van God en Godsdienst moesten hebben? De moeilijkheden zullen zich opstapelen"*, zei Drent. Daarom was hij ervan overtuigd dat de partijen in ons land moesten blijven bestaan. Niet de NSB maar God de Heere zou uitkomst geven.

De heer Z. Bruins Slot Pzn. (gemeenteontvanger te Hoogeveen) had enkele mondelinge vragen bij de bestuursafel gesteld. Toen ds. Van Duyl die naar voren bracht, deelde Bruins Slot mee dat zijn vragen niet juist werden weergegeven. Hij kreeg de kans ze alsnog te stellen. De eerste vraag was of, wanneer de NSB aan het bewind kwam, er dan voor de andere partijen gelegenheid zou zijn om hun beginselen naar voren te brengen. De tweede was of de NSB straks na de verkiezingen er het bijltje bij neer zou leggen als mocht blijken dat de grote meerderheid van het volk zich tegen deze partij en voor de bestaande partijen had uitgesproken. Ds. Van Duyl beantwoordde alle vragen uitvoerig, ook die van Bruins Slot. Als de NSB ooit de meerderheid zou krijgen, dan werd het Marxisme in al zijn vormen verboden. Alle andere partijen zullen dan als een kaartenhuis in elkaar zijn gezakt. Ook al kreeg de partij bij de komende verkiezingen geen meerderheid, dan zou de beweging doorgaan het volk te wijzen op het verderfelijke van de andere partijen.

***Ds. Gerrit van Duyl (1888-1952), Vrijzinnig Hervormd, NSB-propagandist.
Nog in 1937 werd hij uit de partij gezet, na een poging Mussert af te zetten!***

SPREKERS PRO- EN CONTRA

Christelijk Hoogeveen was niet overtuigd geraakt door de komst van ds. Van Duyl. Er verscheen een uitvoerig verslag van zijn betoog en de reacties van Drent, Bruins Slot en Breeman daarop in de Hoogeveensche Courant. De partij kreeg bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1937 maar 1,4% van de stemmen in de gemeente Hoogeveen. Het laagste aantal dat ze er ooit kreeg. Niet alleen Gereformeerd Hoogeveen had zich geroerd, bij monde van meester Drent. 4 februari 1937 vergaderde de CHU in zaal Kremer te Elim. Voorzitter was W. Gaastra jr. H. Zondervan trad op als spreker. Twee lokale onderwijzers. Zondervan hield een inleiding over "Wat wil de NSB?".

"De leiders stellen het zo voor alsof ze de redders zijn van ons volk", zo betoogde hij. "Ze propageren "Weg met de vette baantjes (Bonzen), weg met de partijen" en zij zullen brengen geluk en vrede. Alles komt anders uit, ze willen dictatuur en niet anders. Moeten we ons daar niet met alle kracht tegen verzetten? Wat brengt het fascisme? Laten we kijken naar onze oosterburen. De godsdienst komt onder de wil van de leider, met gevolg het heidendom. De NSB is in wezen revolutionair. Wij als Christelijk Historischen stellen er tegenover de vrijheid en de eer van God. Het gaat ons om het welzijn van het Nederlandse volk. Onze voorvaders hebben gevochten voor de vrijheid, die wij ook wensen te behouden en wij dulden geen dictatuur, daartegen zullen we ons met kracht blijven verzetten" Ook dit verhaal bereikte de brede massa via de Hoogeveensche Courant. Hervormd en Gereformeerd Hoogeveen had via zijn eigen leiders vernomen waar het met de NSB naar toe zou gaan, net zoals ook de SDAP in eigen kringen voorlichting gaf. En dat werkte overtuigender dan de komst van een predikant van NSB-signatuur, die vooral ontweek en afgaf op anderen.

"Volksgenoten, kameraden, deze avond zult gij iets horen uit de mond van twee NSB'ers. Er wordt wel gesproken over de NSB, maar, het is meestal zo zwart als modder." Bij de Tweede Kamerverkiezing van mei 1937 verkreeg de NSB vier zetels. Het overlijden van de partij werd vermeld op rouwkaarten, die de spreker aan het publiek toonde. Het was woensdagavond 18 januari 1939. Het was weer in de grote zaal van hotel Mulder. Tweede Kamerlid Dieters uit Annerveen was aan het woord, nadat kringleider Pol uit Ruinerwold de avond geopend had. Er volgde een luid applaus toen Dieters verklaarde dat de NSB nog steeds niet dood was. Blijkbaar was er nogal wat aanhang van de partij aanwezig. Vervolgens gaf Dieters een indruk van de Tweede Kamersittingen. De NSB'ers werden er maar onvriendelijk behandeld, was de strekking van zijn verhaal. Over de partij zelf werden volop leugens verteld. Over Duitsland: velen deden het voorkomen alsof dat een barbaars land was. Toch werden onze arbeiders gemotiveerd daar te gaan werken. *"Wij krijgen daar een grote hoeveelheid joden voor terug"*, was Dieters betoog. *"Nee, de NSB'ers hebben een andere kijk op de zaak. Wij gaan uit van een organische volksgemeenschap en dat een ieder zijn plicht heeft jegens zijn naaste, jegens zijn volk. En daarom zal het ook ons eens gelukken om onze volksgenoten de ogen te openen. De NSB wordt wel eens genoemd de moordenaar. En dat is ze met recht: de moordenaar van de politieke partijen"*. Er werd luid "Hou zee" geroepen.

De heer De Bruin uit Driebergen was de volgende spreker. Hij zei dat er zelden een tijd geweest was, waarin er zoveel vragen naar voren kwamen, als in de toenmalige. Men noemde het de problemen van die tijd, maar het ergste was dat er geen antwoorden gevonden werden. Hij wees op de niet vervulde beloften van de beleidsmakers, zoals die vóór de verkiezingen van mei 1937 gedaan werden. *"Maar de roep voor waarheid en recht heeft weerklink gevonden in de ziel van het volk. Ik spreek van geen politieke*

partij, maar van de geest van de tijd. Wij moeten worden strijders voor het volk. Plan-nen zijn er genoeg, bijvoorbeeld Plan Westhof, Plan Smit van Landbouw en Maat-schappij. Maar ze worden niet verwezenlijkt. Het wordt bestudeerd, er is wat goeds in, maar het goede blijft in het plan. Bij de NSB is geen vraag hoe zal dit of dat komen, maar het is een antwoord. Wie durft er te spreken over eenheid, hetzij op kerkelijk-, politiek-, opvoeding- of economisch gebied? Het is een uit elkaar geslagen volk. Wat zijn de vruchten van de bomen op Nederlandse bodem geplant? Laten de aanwezigen hier zelf een antwoord op geven.

En tenslotte: erkent gij dat gij een plicht hebt tegenover ons eigen volk? Zo ja, dan hoort ge bij ons. Waarom Nationaal Socialist? Omdat uw eigen volk in nood is. Wat zijn de vruchten van de bomen van het Nederlandse volk? En wanneer eenmaal de NSB aan de macht gekomen is?" Hierop klonk een flink gelach op uit de zaal. Geërgerd ging De Bruin verder: "Lach ons maar uit, maar die dag komt! Wij staan voor het bankroet van het Christendom. Wij halen binnen de Duitse emigranten en sturen onze arbeiders over de grens. Wij hebben een schatrijke natie, maar een arm volk. Wij zullen afreke-nen met democratie en parlementarisme. Dat is vrijheid, gewillige vrijheid. Liefde voor volk en vaderland door de daad. Strijders voor vrijheid en recht nooit meer geknecht!"

Aldus besloot hij zijn betoog. Als reactie hierop volgde een enthousiast applaus. Na de pauze was er gelegenheid om schriftelijke vragen te stellen, waaraan ongeveer 50 per-sonen deelnamen. Om 23.00 uur moest de zaal ontruimd worden. Eerst werd nog het Wilhelmus gezongen. Er waren nog maar ongeveer 10 vragen beantwoord. De verga-dering had een rustig verloop. De indruk bestaat dat men met De Bruin niet de sterkste spreker in huis gehaald had. Maar op dat gebied zou wat goedgeemaakt worden. Enkele maanden later kwam Mussert zelf.

MUSSERT IN HOOGEVEEN

"MUSSERT SPREEKT" meldde grote letters in de advertentie van de NSB. Zaterdag 15 april 1939, kort voor de verkiezingen van 19 april 1939, zou hij naar Hoogeveen komen. Zaal Mulder was afgehuurd. Om half acht moest iedereen er zijn en om elf uur zou het ongeveer afgelopen zijn. De kaarten waren aan de zaal in de voorverkoop. Ook de leden van de NSB verkochten kaarten. De entree bedroeg twintig cent. Werk-lozen, die dat konden tonen, mochten voor een stuiver naar binnen. Met een zo duide-lijke reductie op de toegangsprijs is tevens duidelijk op welke groep Mussert probeerde te gokken bij de komende verkiezingen in Hoogeveen: de groep waarin hij de meeste onlustgevoelens verwachten mocht. In ieder geval de groep waarin de negativiteit ten opzichte van het toenmalige regeringsbeleid het sterkste verwacht werd. En of Mussert gesproken heeft. Vragen konden slechts schriftelijk ingediend worden en een debat na afloop bestond slechts uit vijf minuten spreektijd voor de kritische onderwijzer J. Drent, zodat, na aftrek van de pauze, Mussert zelf zeker zo'n twee uur aan het woord ge-weest is.

De toespraak begon zoals alle verkiezingstoespraken van oppositiepartijen lijken te beginnen. Er werd de aanwezigen, de aanstaande kiezers, voorgehouden dat het slecht ging met de maatschappij en de samenleving. Enkele huiveringwekkende toestanden, of nog komende toestanden, werden naar voren gebracht. Aan al die dingen moest zo gauw mogelijk een einde komen. Geheel in de lijn der verwachting voegde Mussert zijn eigen cliché aan het betoog toe. Hij nam stevig stelling tegen de democratie. *"Maar de argumenten die hij, en dat nog wel in dagen als deze, naar voren durfde te brengen, getuigden van dergelijke plompeheid dat gerust van demagogie*

gesproken kan worden". Dit laatste is letterlijk overgenomen van de toenmalige verslaggever van de Hoogeveensche Courant, die stevig zat te pennen. Met de "dagen als deze" doelde hij op de steeds meer oplopende spanning in Europa. De verslaggever deelde de rede in drie delen in: 1. Het belachelijk maken van het gedrag van de toenmalige democratische regeringen in de decennia voorafgaande aan de verkiezingen. 2. Het aangeven van de grondslagen waarop de nationaal-socialistische staat gebouwd zou moeten worden. 3. Het in verleidelijke kleuren voor ogen stellen van het werk dat uit die bouwrij zou ontstaan.

Heel de nationale en internationale politiek passeerde de revue. De verslaggever werkte alle punten na afloop zover uit, dat de lezers van de Hoogeveensche Courant ze thuis allemaal na konden lezen. Daaraan toegevoegd werd een commentaar waarmee het verhaal van Mussert opzij gezet werd. Het ongelijk van de spreker trachtte hij aan te tonen aan de hand van minstens zoveel schrijfruimte als gebruikt werd om het oorspronkelijke verhaal van Mussert weer te geven. Mussert deed in zijn visie ten opzichte van de internationale politiek niets anders dan het succes van het geweld propaganderen. De kiezers kwamen er steeds weer achter, vond hij, dat ze ten opzichte van de politieke keuzes om de tuin geleid werden. Het advies aan de kiezers was duidelijk: *"Bemoei je er dan ook helemaal niet mee, je hebt er niets mee te maken!"* Commentaar van de correspondent: *"Dat iemand ter wereld, laat staan een zich als serieus aandienende kandidaat voor de alleenheerschappij, zo iets vandaag de dag kan zeggen, moge ongelooflijk schijnen, men staat versteld als men overdenkt tot welke onzinnige consequenties dit geklets, ook voor de toekomstige "dictator", leiden moet."* Daarna werd erop gezinspeeld dat Duitsland en Italië bezig waren de hele wereld aan hun wil te onderwerpen. Een persoonlijke noot van de verslaggever aan het adres van Mussert: *"Wanneer de democratieën werkelijk zouden vinden dat zij daarmee niets te maken hadden, wanneer ze elkaar niet bijstaan, dan zouden ze stuk voor stuk met geweld worden verpletterd, en waarde Heer Mussert, Uw dierbare Volk en Vaderland óók."*

De oorzaak van alle kwaad binnen de democratieën was voor Mussert duidelijk aan te wijzen. De eerste de beste slampamper had bij de verkiezingen net zoveel te zeggen als een fatsoenlijk werkend mens. "Kijk maar", zei hij, *"Tien orgeldraaiers betekenen met de verkiezingen nog meer dan negen mijnwerkers"*. De verslaggever prikte meteen deze "logica" door. Binnen een nationaal-socialistische heilstaat zou een "slampamper" niet mee mogen praten. Hij zou buiten de maatschappij geplaatst worden. Maar wie is de slampamper? Die zou door de staat aangewezen worden! Het maakte dan niet uit of je mijnwerker of orgeldraaier was, of putjesschepper of landarbeider. Het ging erom of iemand met Mussert instemde of niet! Nog duidelijker: *"Men begrijpe goed, dat een systeem als door den Heer Mussert voorgestaan, voorts nog meebrengt dat nóg erger dan het geval is, het individu ervan af gehouden wordt rekenschap af te leggen van zijn daden tegenover zichzelf: lichaam en ziel levert hij over aan de leider."* Geen persoonlijke verantwoordelijkheid meer. Uitspraken van ná de oorlog, als "Befehl ist Befehl" werden vóór de oorlog al min of meer voorzien, vooropgesteld dat de "heilstaat" er zou komen.

Als fundament voor het nationaal-socialistische gebouw, waarmee hij de gewenste staat vergeleek, noemde Mussert drie grondslagen: 1. Godsvertrouwen. 2. Volk en Vaderland. 3. Eerbied voor de arbeid. Wat het eerste betreft was de visie van de verslaggever duidelijk. Als een kerk, een religie, ook regels heeft voor de gelovigen, zullen de religie en de "heilstaat" nooit naast elkaar kunnen bestaan. De kerk, de religie, zal zich aan moeten passen tot een niveau waarin ze in een ondergeschikte positie verkeert.

Anton Mussert (1894-1946), aangeduid als 'de Leider', Führer van Nederland. Feitelijk een leider met weinig macht. Seys-Inquart regeerde namens Hitler.

"De consequenties zullen hier te lande noodzakelijk dezelfde moeten zijn als wij kunnen waarnemen bij onze oostelijke buurman." Wat betreft de andere items oordeelde de verslaggever: "Over het onderwerp "Volk en Vaderland" had de spreker niet zo lang uit hoeven te wijden, nu we dagelijks zo aan den lijve ondervinden hoe vastberaden het Nederlandse volk bereid is zijn zelfstandigheid naar alle zijden te verdedigen. En tenslotte, spreker, opmerkingen over "Eerbied voor de arbeid" waren zo afgezaagd, dat wij er niet lang bij stil zullen staan." Ook de rest van Musserts toespraak werd uitgebreid becommentarieerd, waarbij de nadruk vooral op het commentaar kwam te liggen.

Na de toespraak kregen de aanwezigen de gelegenheid schriftelijke vragen te stellen. Het waren de bekende vragen, die overal op vergaderingen van de NSB naar voren kwamen. Onderwijzer Drent kreeg vijf minuten gelegenheid voor debat, waarvan hij dankbaar gebruik maakte. Hij wees Mussert op de liefdeloosheid waarmee hij sprak over de regering en van de haat die naar voren kwam tegen de democratie, uitspraken die zeker een Christen onwaardig zijn. Toen Drent in zijn debat zinspeelde op een mogelijkheid dat de NSB, en Mussert persoonlijk, eens aan het bewind zouden kunnen komen, riep de vergadering als in koor: *"Dat nooit!"* Mussert beantwoordde zowel de schriftelijke vragen als de opmerkingen van Drent. Hij kon daarbij niet nalaten minachtend te spreken over de voorzorgsmaatregelen, die door de regering aan de landsgrenzen waren genomen. Hij sprak van een omgeworpen kipkar aan de grens om de Duitsers tegen te houden, en van een mitrailleur op het strand van Scheveningen om de Engelse vloot af te weren. Van beide landen werd afstand genomen in het kader van de strikte neutraliteitspolitiek die de Nederlandse regering voerde. *"Echter, wanneer over Duitsland of over Duitse regeringspersonen werd gesproken gaven de aanwezige Nationaal-Socialisten blijk van hun instemming, door te applaudiseren."*

De beweging had een eigen vlag, níét de oranje-wit-blauwe, maar een zwart-rode met het embleem van de beweging als inzet.

De aanwezigen gingen naar huis. De verslaggever van de Hooogeveensche Courant verwoordde zijn hele visie alleen al in de kop boven het artikel. Als reactie op de tekst van de advertentie vooraf schreef hij met grote letters: *"Mussertolinie heeft gesproken"*. De Nederlandse "Führer", oftewel dictator in spee naar Italiaans voorbeeld, had laten zien hoe de door hem gewenste maatschappij eruit zou zien. Het verslag van de verkiezingsbijeenkomst was meer dan een halve pagina groot. Naar huidige begrippen niet ongewoon. Verschillende onderwerpen krijgen meer bladruimte in de hedendaagse pers. Voor de toenmalige situatie was dit erg veel. Het was goed bedoeld van de verslaggever en de redactie. Ze zagen de NSB-er Mussert persoonlijk als een kwaad, dat bestreden diende te worden. En bestrijden deden ze. Van enige journalistieke afstand was geen sprake.

De vraag hoe om te gaan met visies die door de verslaggever of de redactie zelf als verwerpelijk beoordeeld worden, heeft menig journalist beziggehouden. De discussie laaide onder meer op toen de Centruumpartij ophef maakte. Toen was de keus: dood-zwijgen. Dit om te voorkomen dat door het etaleren van de mening van de aangevallene zijn ideeën automatisch verder komen dan het gehoor van de avond zelf. Twijfelaars kunnen zo alsnog in de richting van de partij getrokken worden, temeer daar de partij in een underdogpositie terechtkomt, wat voor sommigen een extra reden is om week te worden. Al met al kan fel bestrijden een averechts effect hebben. De Hooogeveensche Courant heeft zich daarover in 1939 geen zorgen gemaakt. Maar gelukkig stond het artikel in de woensdageditie, op de dag van de verkiezingen zelf, 19 april. De verkiezingswinst binnen de gemeente Hoogeveen, vooral binnen de plaats Hoogeveen zelf, had dan ook niets met de krant te maken. De meeste kiezers kregen de krant pas onder ogen toen hun stem al uitgebracht was.

Een overzichtje van de Grote Kerkstraat in de jaren '30-'40. Helemaal links de winkel van Arnold Zandbergen, Provinciaal Leider en districtsleider van het District Hoogeveen van de LO, de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers. Rechts van het midden zaal Mulder, waar de NSB bij elkaar kwam. Twee uitersten raakten elkaar in één straatbeeld.

NSB HOLLANDSCHEVELD

DE KLEINE AANHANG IN DE JAREN '30

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

Willem van Veen, eerste groepsleider van de NSB van Hollandscheveld en omstreken werd in 1902 geboren als zoon van een vertegenwoordiger. Hij was het oudste kind en kreeg nog drie zusjes. Het gezin had het niet zo breed en zag zich genoodzaakt na de geboorte van de oudste zoon drie keer te verhuizen - al die keren bleven ze aan Het Hoekje wonen - tot ze in december 1908 naar Meppel vertrokken. Half 1909 kwamen ze weer terug naar Hollandscheveld, vanuit de gemeente Avereest. Vader vestigde zich als kapper en kleermaker. Het gezin woonde op verschillende plaatsen in het gebied, maar vond ergens rond 1930 een vaste plek in het dorp, niet ver van de Hervormde Kerk. Vader Wolter van Veen leerde zijn zoon het kleermakersvak. Zoon Willem trouwde 21 mei 1930 en woonde in een kamer bij zijn ouders. Er werden drie kinderen geboren. Om een zelfstandig bestaan op te kunnen bouwen vroeg Willem van Veen in 1936 een bouwvergunning voor een dubbel woonhuis met winkel. De vergunning werd de 7de april door B & W van Hoogeveen verleend. De 6de mei stierf zijn vrouw. De kosten die daarmee gepaard gingen brachten hem in grote financiële moeilijkheden. Met moeite wist hij het hoofd boven water te houden. Toch kwam de winkel er en de winkelier/kruidenier kreeg de kans een nieuw leven op te bouwen. Dit mede door een tweede huwelijk. Zijn echtgenote nam twee kinderen mee uit een eerder huwelijk.

Nog belangrijker dan de maatschappelijke positie was de godsdienstige positie van de familie. In juli 1912 gaf vader aan Ds. Kooiman te kennen niet meer onder de Nederlands Hervormde leer te vallen en trachtte hij hierover een discussie aan te gaan met de predikant. Overtuigd van de juistheid van zijn zwaar fundamentalistische en eschatologische leer trachtte vader iedereen voor zijn gedachten te winnen die hij op zijn pad tegenkwam. Kern daarbij was ook het houden van de zaterdag, de Sabbat, als rustdag. Hij kende de bijbel van haver tot gort en was zo bedreven in het gesprek erover, dat velen het praten erover met hem en zijn zoon trachtten te mijden. Toch groeide er in de loop der jaren een gemeente. Enkele gezinnen hadden zich tot vaders bijbelvisie bekeerd. Het waren vooral de kinderen die voor de groei zorgden. Aanvankelijk waren ook een zuster en een zwager van vader bij zijn gemeente betrokken. Samen zochten ze contact met vertegenwoordigers van vergelijkbare landelijke stromingen, maar ze behielden steeds een zelfstandige positie. Nadat een landelijke stroming een predikant naar de gemeente Hoogeveen zond, om daar een gemeente te leiden, kwam het binnen de familie tot een breuk. Familie (zuster en zwager van Wolter) en aanhang buiten Hollandscheveld ging over tot de Zevende Dags Adventisten, daarmee de predikant volgend. Vader Wolter van Veen (**portret**) werd de leider van een afsplitsing daarvan.

Vader leidde de gelovigen in Hollandscheveld en Elim. In 1936 waren dat ongeveer 47 kinderen en volwassenen. Binnen zijn gemeente had vader zoveel invloed, dat zijn positie het best omschreven kan worden als leider volgens het leiderschapsprincipe, zoals dat ook binnen de NSB gebruikelijk was. Wat de leider zei was waar. Wie het niet met de leider eens was, kon zich aanpassen of vertrekken. Een dergelijke rechtlijnigheid en vasthoudendheid aan zekerheden wil nogal eens verklaard worden vanuit een in feite onzekere persoonlijkheid of onzeker makende omstandigheden. Vader was eigenlijk nooit fit. Hij had steeds last van hoofdpijn, opboeren en buikloop. Hij vermaerde zo dat men hem wel spottend "t lèemde liek" noemde. In de oorlog wist een Hol-

landschevelder zijn eigen gezondheidstoestand door de censuur van de kampeiding te krijgen door gebruik te maken van het beeld van de vader van de eerste groepsleider. Hij schreef zijn familie dat hij net zo dik als hem was.

Na het ontstaan van de NSB behoorden vader en zoon al snel tot fanatieke aanhangers. Door hun geloofsovertuiging waren ze gewend om een idee uit te dragen waar niet iedereen achter stond. Ze waren gehard in de bespottingen die ze eventueel moesten verdragen. Niet alleen paste de structuur van de NSB bij vader Wolters visie op leidinggeven, ook de beweging zelf en het grote buitenlandse voorbeeld, Adolf Hitler, werden in het geloof geïntegreerd. In de profetieën over de eindtijd was huns inziens veel terug te vinden over Hitlers rijk. Dit leidde in oorlogstijd tot een uitspraak als: *"Als Hitler niet wint, dan is de Bijbel niet waar."* Behalve deze uitspraak is van vader bekend dat hij na de inval in Rusland helemaal overtuigd was van de spoedige afloop van de oorlog. *"Ik scheer me niet weer, voordat de oorlog afgelopen is"*, zei hij. Hij liep een hele tijd met een baard, maar zette er uiteindelijk toch maar weer het scheermes in.

Binnen vaders gemeente groeide de aanhang van de NSB al snel. De NSB-stemmen in de dertiger jaren in Hollandscheveld en omgeving zijn vooral die van deze gemeente geweest. Hun bedrevenheid in de evangelieverkondiging werd ook gebruikt om propaganda te maken voor de NSB. Pas na de Duitse inval had dit echt effect. De winkel van de eerste groepsleider bood prachtige mogelijkheden om een gesprek over politiek aan te gaan. Ondanks dat vader in zijn geloofsovertuiging in het dorp een buitenbeentje was, en hij in dat opzicht altijd precies wist wat de juiste leer was, was hij voldoende flexibel in andere opzichten om jarenlang bestuursfuncties te vervullen in diverse verenigingen. De belangrijkste daarvan waren de bestuursfuncties in Plaatselijk Belang en de tuinbouwvereniging. Hij was geen gemakkelijke om mee samen te werken, maar had voldoende vertrouwen van de leden om keer op keer herkozen te worden. Hij had hierdoor de beschikking over een ruime bestuurlijke ervaring. Zijn zoon Willem had dit in het geheel niet. Wel kreeg hij binnen de gemeente meer leiding, omdat vader ouder en ouder werd. Die was een paar dagen voor de Duitse inval 66 jaar geworden. Als oudste zoon werd Willem erop voorbereid om de leiding van de gemeente in zijn geheel op zich te nemen.

Bij de NSB was het gebruikelijk dat trouw beloond werd met voorrang bij functies. Toen Hollandscheveld de status van blok kreeg, als onderdeel van de groep van Albert Meekhof uit Pesse, werd Willem van Veen blokleider. Bij de opkomst van de WA kreeg de zoon de status van plaatselijk leider van deze WA. Dat hij degene was, die 9 december 1941 de eerste groepsleider voor Hollandscheveld en omstreken werd, was binnen de NSB filosofie niet meer dan te verwachten. Als een van de leden die het langst erbij was en die in de groep een van de laagste stamboeknummers had, stak hij af tegen de leden van na de Duitse inval. Uiteindelijk werd hij vervangen als groepsleider.

(Dit overzicht is gebaseerd op gesprekken met oud-NSB'ers uit Hollandscheveld en omstreken, inclusief zegslieden uit de naaste familie van de eerste groepsleider.)

HARM STAM, JO KOIJMAN EN JAAP DAMMING

Harm Stam (geb. 17-2-1915), was een zoon van Harm Stam en Arendje Faken van het Oostopgaande. Ze woonde in het pand no. 5. Op zoek naar werk had hij voor de oorlog al diverse adressen gehad. Hij vertrok per 30 september 1936 naar Neede (Noorddijkerveld 238), per 20 januari 1937 naar Jutphaas (Geinoord 17), kwam per 1

mei 1937 weer naar zijn ouders aan het Oostopgaande, en werd per 8 april 1940 overgeschreven naar Assen (Talmastraat 80). Dat duurde maar kort. Per 8 mei 1940 was hij weer in huis bij zijn ouders. In dit rijtje is nog niet vermeld dat hij een paar jaar in Duitsland had gewerkt. Het beetje Duits dat hij daar leerde zou nog goed van pas komen. Hij kende Duitsland zo van binnenuit, al van voor de oorlog.

Harm stam hoorde bij een groepje van drie Hoogeveense jongeren, dat al vroeg onder de indruk was van een opkomende Adolf Hitler en diens invloed op de Duitse samenleving. Het begon op 8 november 1932. We lezen erover in bijvoorbeeld de Provinciale Drentsche en Asser courant van de 9e: *“Bij de in aanbouw zijnde concertzaal is hedenmiddag de 24-jarige zoon van de aannemer H.W.Damming van een tamelijk hoge steiger gevallen. Ze waren daar bezig met 't aanbrengen van 'n beton-balk. Naar het scheen was zijn been gebroken. Dokter Van der Wal was er plaatse aanwezig, heeft de patiënt verbonden, waarna hij is overgebracht naar het ziekenhuis Bethesda alhier. Nader kunnen we nog melden, dat het ongeval plaats had door het breken of uitschieten van een korteling onder de steiger. Daardoor vielen de manschappen met de zware betonnen balk naar beneden, met gevolg dat de zoon van de aannemer zijn voet verbrijzeld kreeg.”* Het gebouw zou bekend worden als 'Zaal Mulder' en was zowel concertzaal als vergaderzaal en bioscoopzaal. Het was het begin van het later zo bekende Luxor-Theater, Grote Kerkstraat 32.

In 1990 kwam het verhaal terug in de vorm van een ijzeren balk en een totaal verbrijzeld been. Als een verbrijzeld been, zo hoorde ik het ook van Jaap Damming zelf. *“Dat dreigde hem een been te kosten (botten totaal verbrijzeld). Bekend werd dat ene Doktor Fuchs in Berlijn in staat zou zijn maatregelen te treffen het been te behouden. Jaap Damming met Jo Kooiman (zoon van de bekende ds.Kooiman) en Harm Stam kochten samen een tweedehands auto en trokken naar Berlijn. Jo en Harm werkten her en der terwijl Jaap bij Dr.Fuchs in behandeling was. Jaap behield zijn been (in beugels gezet). In die tijd kwam Hitler in Duitsland aan de macht en de drie heren werden 'gegrepen' door het Hitlergebeuren. Zij keerden in Hollandscheveld terug en brachten als eersten in het dorp de Hitler-groet.”* Aldus kwam dit naar me toe via de Hollandscheveldse jongeman Arend Metselaar en werd het bevestigd door Jaap Damming zelf. *“Ja, want je was als jonge jongen helemaal onder de indruk van wat Duitsland allemaal presteerde, onder Hitler. Hoe goed het daar ging”,* voegde Jaap er aan toe.

Jaap Damming werd bestuurslid van de muziekvereniging De Bazuin. Zijn voorstel in deze vereniging had een gevolg, waardoor de muziekvereniging bovenregionaal de kranten haalde. We lezen in de Hoogeveense Courant van 9 augustus 1933: *“Een lid van de Christelijke Muziekvereniging 'de Bazuin' te Hollandscheveld kwam op de gedachte Hitler te vragen om enige partijen van het Horst Wessel Lied. Groot was zijn verwondering dat enige tijd later een pak met 60 partijen, zowel voor muziek als zang, door de secretaris van Hitler werd toegezonden. De muziekvereniging is nu aan het instuderen van dit lied.”* Jaap en Jo waren pro-Duits. De Bazuin heeft zichzelf in de oorlogsjaren gereinigd van pro-Duitse bestuursleden. De pro-Duitse leden en bestuursleden hadden echter via deze vereniging en de Hollandscheveldse Sport Club (HSC, later doorgezet als VV Hollandscheveld), waar Jaap Damming ook bestuurslid van was, invloed op de jongeren en de rest van de bevolking. De akker was voorgeploegd, pro-Duits gedachtengoed gezaaid.

(Ik heb de info van zowel Harm Stam, Jo Kooiman als Jaap Damming.)

HET CONFLICT TUSSEN DE VAN VEENS EN DE VAN ZUIDENS

Het gezin Van Zuiden bestond uit vader Isaäk (geb. 4 januari 1890), moeder Jette Goldsteen (geb. 21 augustus 1899), zoon Marcus (geb. 30 juli 1924) en dochter Geertruida 'Truus', geboren 1 juni 1926. Vader overleefde de oorlog niet. Truus ging langs scholen en gezelschappen, om haar oorlogsherinneringen te vertellen. Als Joods gezin was het maar de vraag wie je als dienstmeisje kon nemen, want er was wel begrip nodig voor de andere wijze van kijken naar de samenleving dan gewoon was in de christelijke gezinnen. Het houden van de Sabbat was zeer bepalend voor de wekelijkse patronen. Een dienstmeisje van een gezin van Sabbatisten was dan ook niet zo'n gek idee, die hielden de Sabbat ook. In haar vaste tekst, altijd meegenomen naar lezingen, werd kort samengevat over een incident met het dienstmeisje, dat afkomstig was uit het gezin Van Veen uit Hollandscheveld. Het gezin dat niet lang na dit incident koos voor de NSB:

"Het dienstmeisje werd met een vriendje betrapt op haar kamer. Ze nam wraak. Het dienstmeisje heeft het rattenvergif gepakt, heeft het in het zout gedaan, erdoor gemengd, en 's zondagsmorgens zitten we aan de tafel, beginnen te eten, het ei met zout, en we werden vergiftigd. We werden blauw. Mijn moeder die zag dat. Ze was blaaspatiënt en nam nooit zout. We zijn net op het nippertje gered. Het dienstmeisje werd opgepakt, is de gevangenis in gegaan, maar haar vader was bij de NSB. Hij kwam ons bedreigen. Hij zou ons wel eens even pakken."

In haar boek "Hoe lang mag ik blijven?" werd uitvoerig stilgestaan bij deze episode uit haar jeugd. Het spoelen van haar maag was een vreselijke ervaring voor haar als klein meisje. Het dienstmeisje, dat was Hendrikje van Veen, de zus van Willem van Veen, de eerste groepsleider van de NSB van Hollandscheveld. Wat er precies is gebeurd, dat vinden we beschreven in het genoemde boek, zoals Truus het zich herinnerde. Een geheel andere versie kwam in 1929 in de Hooogeveensche Courant terecht. Waarom dit van belang is? We krijgen hier een botsing onder ogen, die mede kan verklaren waarom een gemeenschap zich anti-Joods ging opstellen. Verder is het boek van Truus van Zuiden breed gelezen, en is daarom een kleine historische correctie ook op zijn plaats. Wat gebeurde er precies? In 1929 kwam het gezin Van Zuiden in het nieuws door een mogelijk geval van vergiftiging. In de Hooogeveensche Courant van woensdag 19 juni 1929 vinden we dit als volgt terug:

"De 21-jarige dienstbode v. V uit Hollandscheveld, werkzaam bij de heer I.M. van Zuiden, slager alhier, had zaterdagavond enige woorden met de heer v.Z. gehad en om zich te wreken heeft zij zondagmorgen iets vreselijks uitgedaand, dat gelukkig goed is afgelopen. Zij heeft namelijk in het zout dat de familie 's morgens bij het ontbijt zou gebruiken wat vergif gedaan, waarvan v.Z. en de beide kinderen bij het eten van ene ei iets hebben gebruikt. Mevrouw v.Z. had geen zout genomen. Na het eten werden de heer v.Z. en de kinderen onwel en stelden zich onder doktersbehandeling. Daar zich vergiftigingsverschijnselen voordeden achtte de dokter het noodzakelijk dat zij zich naar het ziekenhuis begaven, waar de nodige behandelingen hebben plaats gehad, onder andere de magen zijn leeggepompt. 's Avonds konden zij weer uit het ziekenhuis worden ontslagen. Tot nu toe maken de patiënten het goed, zodat waarschijnlijk geen nadelige gevolgen plaats hebben. De dienstbode is in verzekerde bewaring gesteld. Zij heeft reeds bekend. Zij zal naar Assen worden overgebracht."

De krant leek zeker te zijn van deze zaak, maar waar zou de informatie dan vandaan komen? Dat de politie zo loslippig was, dat de details al naar buiten waren gekomen tot

en met het eitje van de zondagmorgen, dat zou wel vergaand zijn. Gezien de stelligheid, en gezien het feit dat een dader pas dader is na een veroordeling, is het waarschijnlijker dat dit de versie is van vader Van Zuiden. Wat was de visie van de 21-jarige dienstbode v.V? Het ging om Hendrikje Van Veen, zo werd door mevr. Stern bevestigd, en ze was de dochter van Wolter van Veen, een kleermaker uit Hollandscheveld, en Jantien Annen. Het gezin was Sabbatist, oftewel: christelijk maar wel de sabbat onderhoudend, dus eenvoudig gezegd, zondagvierend op de zaterdag. Vader Van Veen was leidend in een eigen kleine gemeenschap van Sabbatisten, waarvan enkele families deel van uitmaakten. De vermaning van Van Zuiden aan haar adres, vanwege het betraapt worden met een vriendje op haar kamer, was blijkbaar over het bezoek van beurtschipper Jans Bruins, 22 jaar oud, beurtschipper van beroep.

De gegevens halen we uit de huwelijksakte. Hendrikje en Jans zijn namelijk getrouwd op 21 augustus 1929. Dat maakt het ook duidelijk dat ze geen gevangenisstraf heeft gehad, want dan was ze niet in Hoogeveen getrouwd. Met 'haar kamer' is helder dat de dienstbode een kamer had in de woning van de Van Zuidens. Hoe intens hun relatie was, is helder te lezen in het bevolkingsregister van Hoogeveen: Hendrikje beviel op 6 februari 1930 van haar dochter Aaltje. Even doorrekenen en we weten dat Hendrikje in mei of juni 1929 zwanger werd. Deze zwangere jonge vrouw zat 5 weken in de gevangenis en werd toen ontslagen van rechtsvervolging. We lezen in de Hoogeveensche Courant van 24 juli 1929:

"Hendrikje van Veen in vrijheid gesteld. Ontslagen van rechtsvervolging. Van vergiftiging geen sprake. Dit simpele berichtje deed ons maandagmorgen reeds vroeg naar het gezin Van Veen te Elim gaan om zo mogelijk nadere bijzonderheden over deze vergiftigingszaak te vernemen en het meisje te rehabiliteren. We troffen het gezin Van Veen in hun gewone doen in vreugde over de terugkomst van hun dochter en zuster, die donderdagavond gezond en wel en van alle blaam gezuiverd de ouderlijke woning weer mocht betreden. Gelukkig voor allen, maar in 't bijzonder voor het jonge meisje is te Assen gebleken dat van poging tot vergiftiging in 't geheel geen sprake is geweest. Gaarne stond de familie en het meisje ons te woord en wij hebben het volgende verhaal omtrent deze voor hen zo onaangename zaak hun mond mogen vernemen.

Bij slager v.Z. hebben ze veel last van ratten, waarvoor brood, besmeerd met fosfor, wordt neergezet om de ratten te vergiftigen. Ook zaterdagavond 15 juni was dit geschied op de plaat onder de kachel. Zondagmorgen had Hendrikje het besmeerde brood daar weggenoven en in de kacheloven gezet. Zonder de handen te wassen, hetgeen natuurlijk een grote fout is geweest, heeft ze het zoutvaatje enz. binnengebracht. En toen de familie v.Z. een fosfor-reuk op de tafel waarnam, heeft men dadelijk aan vergiftiging gedacht, en is de dokter te hulp geroepen, die adviseerde de maag leeg te laten pompen enz.

Zondagavond 16 juni werd het meisje, verdacht van poging tot vergiftiging, door de marechaussee in de ouderlijke woning gearresteerd, opgesloten en in verhoor genomen. Op de vraag hoe zij, geheel onschuldig, er toe gekomen is, ene bekentenis af te leggen, verklaarde zij te menen na een bekentenis naar huis te mogen gaan. Vader zou dan verder wel voor haar opkomen. Na haar bekentenis werd ze natuurlijk naar Assen overgebracht en in het Huis van Bewaring opgesloten. Een uitgebreid onderzoek werd ingesteld. Het in beslag genomen zoutvaatje en de maaginhoud werd te Utrecht scheikundig onderzocht en daarbij is gebleken, dat in 't geheel geen fosfor in het zout en de maag aanwezig is geweest. Echter wel aan de buitenkant van het zoutvaatje.

Donderdagmiddag 18 juli, dus bijna 5 weken na de arrestatie, werd Hendrikje medegedeeld, dat ze in vrijheid werd gesteld en dat ze van alle rechtsvervolging was ontslagen. De ouders, die hun dochter na de arrestatie niet weer hadden gesproken, konden bijna hun ogen niet geloven, toen ze haar donderdagavond zagen aankomen. Over de behandeling te Assen was ze goed te spreken, maar ze had er vreselijke weken doorgemaakt. Dat iemand vijf weken lang in voorarrest wordt gehouden, op vermoeden een misdaad te hebben gepleegd, die niet gepleegd is, terwijl het scheikundig onderzoek naar de waarheid van dit vermoeden in korte tijd kon geschieden, wijst op een grote leerme in de Nederlandse wetgeving. Het is te hopen, dat na heropening der Kamersittingen deze zaal in het parlement ter sprake zal komen.”

Dit bericht werd door andere kanten overgenomen. Blijkbaar kwam er ook een reactie van de familie Van Zuiden. We lezen namelijk in de editie van de krant van zaterdag 27 juli 1929: *“Teneinde verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen, vestigen we er nogmaals de aandacht op, dat het bericht uit Hollandscheveld over de beschuldiging van vergiftiging, uitsluitend mededelingen van de betrokkene bevatten. De officiële redenen van het ontslag zijn ons niet bekend.”* Maar wat kon het anders zijn dan: geen bewijs? De zaak was te ernstig om bij bewijs op een straffeloos naar huis sturen uit te komen. Hendrikje van Veen is nooit veroordeeld. Als dan ook gesuggereerd wordt dat het gezin Van Zuiden in 1929 aan de dood ontsnapt is, dan kunnen we op basis van deze informatie constateren dat daarvoor geen grond te vinden is. Tussendoor zagen we ook het adres van Hendrikje van Veen wisselen. Ze woonde in het Hollandscheveld. De verwarring met Elim is begrijpelijk. Het ouderlijk gezin woonde namelijk volgens het adresboek over de jaren 1929-1933 op de Prieswijk, deels Elim, deels Hollandscheveld.

Er was dus géén sprake van vergiftiging of poging daartoe, kunnen we concluderen op basis van het feit dat er geen vervolging is ingesteld en op basis van wat in de Hoogeveensche Courant daarover werd geschreven. Er was wel een vermoeden en een overtuiging van vergiftiging bij de familie Van Zuiden, met gevolg dat de magen werden leeggepompt. Er was ook een diepe afkeer binnen de familie Van Veen ten opzichte van de familie Van Zuiden. We weten dit door het genoemde boek van Truus van Zuiden. Vader moet zich in 1942 melden in een werkkamp, Orvelte, en dan zo ineens staat er iemand voor de deur. Truus:

“Die avond in 1942, even na acht uur, werd er bij ons aangebeld. Mijn moeder deed aarzelend de deur open en werd opzij geduwd door een man in een zwart uniform wiens gezicht haar vaag bekend voorkwam. Hij liep door naar de woonkamer, waar ik was opgestaan van de sofa. Max, mijn twee jaar oudere broer, zat op zolder, daar verstopte hij zich sinds een paar weken vanwege het risico opgepakt te worden door de Duitsers. De man keek rond, waarschijnlijk op zoek naar vader, maar toen hij die niet zag, draaide hij zich om naar moeder, die doodsbleek in de deuropening stond en siste: ‘Dit is het moment waarop ik al die jaren heb gewacht. Eindelijk zal er afge-rekend worden met jullie rotjoden. Jullie gaan er allemaal aan en ik verzeker jullie dat jullie de eersten zijn. jullie zullen enorm spijt krijgen voor wat jullie mijn dochter Hendrikje hebben aangedaan door haar in de gevangenis te laten gooien.” Hij liep helemaal rood aan en uit zijn ogen sprak zoveel haat dat we niets konden uitbrengen. Hij bleef nog even staan en liep toen langs mijn moeder de kamer weer uit en sloeg de voordeur met een klap achter zich dicht.”

Deze man in zwart uniform, robuust en bruto optredend, is hoogst waarschijnlijk niet de vader van Hendrikje geweest, maar de broer. Deze broer Willem liep in uniform, vader

niet, en broer was op dat moment groepsleider van de NSB te Hollandscheveld. Van Willem van Veen werd tevens genoemd dat hij vol vuur en vol overtuiging zijn mening kon brengen, wat we hier ook terugzien. Hij was een 'redenaar', vader Wolter niet, of het moest in de eigen gemeente van Sabbattisten zijn. Wat betreft het moment: de oproep voor vader Van Zuiden om in Orvelte te verschijnen werd uitgeschreven op 17 juli 1942. Er zat duidelijk op dat moment een diep gewortelde haat bij de Van Veens tegen de Van Zuidens, gericht op Joden in het algemeen en de Van Zuidens in het bijzonder. Nu we alle teksten naast elkaar leggen kunnen we die haat terug zien gaan op het in hun beleving volkomen onterecht in de gevangenis laten zetten van de zwangere Hendrikje van Veen. De reactie van vader Van Zuiden is ook te begrijpen. Als de kranten schrijven over de ratten in je slagerij, gaan de klanten op de loop.

**Slagerij Van Zuiden,
Hoofdstraat 207. Het
pand is nu afgebroken en
stond op de noordhoek
van het huidige pand van
de HEMA.**

NSB HOLLANDSCHEVELD

DE ONTWIKKELING VAN EEN EIGEN KERN

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

In de jaren '80-'90 heb ik tal van voormalige NSB-leden gesproken, waaronder de propagandaleider van de groep van de NSB uit Hollandscheveld. Hij kon me aardig uitleggen hoe de NSB aanvankelijk verspreid was, en zich organiseerde. In de 30'er jaren waren er nog maar weinig leden van de NSB en ze waren ook nog niet groots georganiseerd. Behalve de propagandabijeenkomsten met sprekers van elders, was er niet veel te doen. De mensen hadden keuzes voor de beweging gemaakt op basis van de landelijke politiek. Het aantal leden en sympathisanten is herkenbaar in de stembusuitslagen van de jaren '30. Het enige wat echt vaak opviel, was het werk van Albert Meekhof uit Pesse. Hij kwam met zijn beide zonen regelmatig naar Hoogeveen. Ze stonden dan in de Hoofdstraat te colporteren met de krant 'Volk en Vaderland', duidelijk herkenbaar als leden van de NSB. Of dat nu was aan een pet, een overhemd met armband of een compleet uniform, dat kon men zich niet meer goed herinneren, maar je hoefde er niet aan te twifelen: dat was de NSB. Het ging pas in de loop van 1941 echt veranderen. Een pro-Duitse organisatie als Winterhulp werd ter plaatse georganiseerd. NSB'ers kregen er een plaatsje in. Er kwamen meer leden bij, zowel in de plaats Hoogeveen als in de buitengebieden van Hoogeveen. Pesse, Ruinen, Hoogeveen, de buitendorpen, tot Nieuweroord aan toe, het was één groepsgebied, bekeken vanuit het standpunt van de NSB, één onder leiding van groepsleider Meekhof. Daarvan zouden twee groepen zich afsplitsen: Hollandscheveld en Hoogeveen.

In de tweede helft van 1941 leek de Duitse heerschappij op het Europese vasteland vaste vormen aangenomen te hebben. De opmars in Rusland was (nog) niet te stuiten. De VS. hielden (nog) vast aan de geïsoleerde positie waarin ze al jaren verkeerden. Japan leek oppermachtig in Azië. Engeland had een Duitse invasie weten te voorkomen door de Slag om Engeland in de lucht te winnen, maar van terugslaan was (nog) geen sprake. De kentering in de oorlog, die achteraf gemakkelijk in ons denken over de situatie waarin de bevolking van Nederland verkeerde, meegewogen kan worden, was toen nog volledig onbekend en onvoorzien. Er was hóóp dat die kentering zou komen, maar de feiten waren er niet naar. In die schijnbaar uitzichtloze situatie kozen velen ervoor zich aan te passen aan de dagelijkse praktijk. De Nederlandse Unie ontstond en maakte een korte bloeiperiode door. De NSB groeide als nooit tevoren. In januari 1940 had de partij 31.436 leden. Kort na de Duitse inval in de USSR (juni 1941) liep het ledental op tot ongeveer 91.000.

Op basis van dit landelijke cijfer zou voor de hele gemeente Hoogeveen een schatting gemaakt kunnen worden van 186 NSB'ers. Er is reden om aan te nemen dat deze schatting veel te hoog is, en dat het aantal in deze gemeente in 1941 hooguit ergens rond de 100 lag. Op basis van de landelijke cijfers kan voor het gebied Elim/Hollandscheveld een schatting gemaakt worden van ongeveer 68 NSB'ers. Het waren er in werkelijkheid ongeveer 45, zodat dit gebied ook beneden het landelijke gemiddelde zat, maar er dichterbij was dan de gemeente als zodanig. Dit laatste cijfer is veel groter dan het aantal NSB-stemmers uit 1939, dat op een getal van 19 kwam. Het geeft aan dat velen die er aanvankelijk zelfs niet over dachten om op de partij te stemmen uiteindelijk overgegaan waren tot een lidmaatschap. Rond de leden groeide een groep van meelevende en meevoelende Nederlanders, waarvan het aantal slechts bij benadering geschat kan worden. Familieleden en kennissen van de leden gingen mee in deze

stroom. De schatting van de aantallen is nu niet goed meer te maken. Ze kon gedaan worden in de jaren '80-'90 toen ik met de oud-leden in gesprek was.

In het toch al zo verzuilde Hollandscheveld ("rood", Gereformeerd en Hervormd) ging de NSB een vierde zuil vormen. De spanningen naar de andere bevolkingsgroepen waren duidelijk voelbaar, maar kwamen amper aantoonbaar naar voren, daar er een grote achterdocht gegroeid was in de richting van de door de Duitsers gesteunde NSB. Toen de NSB'ers in Hollandscheveld en omstreken voor de vraag stonden hoe zich verder te organiseren, leidde dit tot nog verder uit elkaar groeien. De bestaande vergadergelegenheden maakten onderdeel uit van de gebouwen van de kerkelijke gemeenten. De "onafhankelijke" zaaleigenaar, de caféhouder, had een flinke antipathie in de richting van de NSB. De zaal bij café Metselaar was trouwens met zijn opvangcapaciteit van 60-70 personen ook veel te klein voor de plannen die de Hollandscheveldse NSB'ers hadden. Ze verwachtten veel meer mensen te treffen dan een "gewoon" zaaltje aankon. Door de groeiende ledenaantallen van de verschillende door de Duitsers gesteunde groepen (naast de NSB ontstonden diverse organisaties die zich maatschappelijk manifesteerden, zoals Winterhulp, het Nederlands Agrarisch Front en de Nederlandse Landstand) werd de roep om vergaderruimte steeds groter.

Dit werd nog versterkt door de mededeling van Mussert dat alle NSB-leden tussen de 18 en 40 jaar verplicht dienst zouden moeten doen bij de WA, de Weer Afdeling. Dit was in opzet een NSB-knokploeg of -ordedienst. Mussert had de hoop dat deze dienstplicht gemakkelijker zou leiden tot vrijwillig toetreden tot de SS. Een Hollandscheveldse afdeling van de WA vertrok in de zomer van 1941 iedere woensdagavond naar Hendrik "Henny" Hoving aan de Coevorderstraatweg, waar geoefend werd in een schuur in marcheren en discipline. Hendrik woonde op nummer 128. De landbouwschuur had een eigen nummer, Coevorderstraatweg 132. Later is dit hernummerd en werd het een woning, Coevorderstraatweg 60. Men ging gekleed in een zwarte rijbroek, een zwart overhemd en rijlaarzen. Deze groep WA'ers was 15-20 man groot en stond onder leiding van de eerste groepsleider van dit gebied, Willem van Veen van de Kerkhoflaan, nu Otto Zomerweg 59. De leden zochten echter ook andere wegen om te vergaderen: een zangkoor. Zo werd de plicht met het aangename verenigd.

Maar dit was niet de enige schuur waar werd geoefend door de WA. Nieuweroord en Noordscheschut werkten nauw samen met Hollandscheveld. Egge Baarveld, van de Middenraai no. 44, werd in maart 1947 veroordeeld. Hij kreeg geen verdere internering opgelegd. Het voorarrest vanaf april 1945 was lang genoeg geweest. Wel werd f 8000,- verbeurd verklaard en werd hij ontzet uit de kiesrechten. De hoge boete wijst op veel geldelijk gewin bij zijn samenwerking met de Duitsers. Behalve het lidmaatschap van de NSB en het NAF werd hem kwalijk genomen dat hij de schuur beschikbaar had gesteld voor het houden van WA-oefeningen. Egge Baarveld werd geboren op 9 augustus 1894 te Drouwenersmond, als zoon van Jan Baarveld en van Harmke Schuiling. Hij was sinds 4 juni 1920 getrouwd met Geertje Lenters. Egge Baarveld was door familiebanden verwant aan Jan Post van Nieuwlande en de daar wonende Schuilings. Vandaar dat Evert Egge Post – de geëxecuteerde zoon van Jan Post – als tweede naam dezelfde droeg als die van de Plaatselijk Bureauhouder van Nieuweroord. Egge Baarveld had twee zonen bij de SS. Ook hij stelde dus oefenruimte ter beschikking. Niet meer dan logisch. Henny Hoving had zijn schuur niet speciaal laten bouwen voor de oefeningen, er moest voor zijn landbouwbedrijf gebruik van worden gemaakt. Het was maar net waar de ruimte vrij was, waar men bij elkaar kon komen. Het onderstreept de behoefte aan een eigen ruimte. Daarbij kwam ook nog dat nevenorganisaties ruimte zochten. De NSB-boeren organiseerden zich in een eigen 'Front'.

BOEREN NSB-ORGANISATIES

NEDERLANDS AGRARISCH FRONT E.A.

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

De bezetters trachtten de Nederlandse samenleving onder meer te controleren door het in het leven roepen van vakorganisaties, waarbij beroepsgroepen zich verplicht moesten aansluiten, terwijl het in hun richting opschuiven van bestaande organisaties toegejuicht werd. De landbouwers en veehouders in Hollandscheveld en omstreken zouden met beide situaties te maken krijgen. Het Boerenfront was een loot van de Agrarische Dienst van de NSB. De Drentse boerenorganisatie "Landbouw en Maatschappij" stond aanvankelijk op enigszins gespannen voet met het Boerenfront. Oktober 1940 werd Landbouw en Maatschappij tot overleg gedwongen, toen van Duitse zijde bepaald werd, dat alleen samenwerking in het kader van het Boerenfront in de toekomst aanvaardbaar zou zijn. Landbouw en Maatschappij had zichzelf natuurlijk ook op kunnen heffen, zoals ander organisaties soms deden als ze op dreigden te gaan in een Duitsgezinde structuur. De organisatie koos ervoor om door te gaan.

Het lidmaatschap van de nieuwe organisatie was wel wat anders dan lid zijn van de NSB, maar in de publieke opinie hing later het één zo dicht tegen het ander aan, dat het als "fout" bestempeld werd. De vraag waarom mensen het lidmaatschap niet opzegden, terwijl anderen het wel deden, kon alleen door henzelf beantwoord worden. Door de diverse fusies is wel gezegd dat mensen automatisch lid werden en dat dit dan gewoon doorging, zodat men zich er amper van bewust was dat men uiteindelijk lid werd van de NSB. Dit is te beschouwen als een slap excuus voor lidmaatschap en negeren van de feiten. Dit kon namelijk niet. Je kreeg maandelijks iemand aan de deur om contributie te betalen, je kreeg een lidmaatschapsboekje waarin dit werd bijgehouden, kortom, het was een bewuste keus en een bewuste actie iedere maand weer. Niemand werd per ongeluk lid, omdat hij lid was van een boerenorganisatie.

De beslissing van "Landbouw en Maatschappij" om te gaan fuseren met het Boerenfront viel in een ledenraadvergadering, op 11 november 1940. Van de twintigduizend leden van Landbouw en Maatschappij gingen niet meer dan enkele duizenden over naar het Nederlands Agrarisch Front. In oktober 1941 riepen de bezetters de Landstand in het leven. Alle boeren, tuinders en vissers met hun gezinnen werden geacht daarvan lid te zijn. De bestaande organisaties werden opgeheven of kwamen onder toezicht te staan.

Hollandscheveld en omstreken vielen bij Landbouw en Maatschappij aanvankelijk onder het gebied van afdeling Hoogeveen. In 1936 werd er een eigen afdeling opgericht. Klaas Huisjes en Jan Kist, de latere boerenleider van de Nederlandse Landstand, waren al werkzaam in het bestuur van afdeling Hoogeveen en gingen over naar het bestuur van de nieuwe afdeling. Donderdag 14 januari 1937 werden tijdens een jaarvergadering in hotel Mulder opvolgers benoemd in het bestuur van afdeling Hoogeveen. Eén van hen was Albert van der Haar, de broer van de latere NAF-buurtgemachtigde. Toentertijd woonde hij nog in het Krakeel, later aan de Coevorderstraatweg. J. Schneider, later onder meer boerenleider van Hoogeveen, was in die dagen al een van de leiders van Landbouw en Maatschappij. Als propagandist sprak hij begin maart '37 in Elim. Het was de bedoeling dat daar een eigen afdeling gevormd zou worden. Er kwam maar een gering aantal bezoekers opdagen. Tot een eigen afdeling is het daar nooit gekomen. De leden bleven onder afdeling Hollandscheveld vallen. De afdelingen

Hoogeveen, Nieuweroord, Hollandscheveld en Pesse hielden dinsdag 2 maart 1937 een gecombineerde propaganda avond, de tweede. De avond stond onder leiding van Egge Baarveld, later Plaatselijk Bureau Houder aan de Middenraai.

De spreker van die avond - ds. Eggink - wees er op, dat de landbouwer moest concurreren tegen de koelie uit de binnenlanden van Afrika, getuige de lage prijzen van het ingevoerde graan. In Landbouw en Maatschappij was plaats voor iedere plattelander, met eerbiediging van ieders geloofsovertuiging, om te streven naar betere verhoudingen in de maatschappij, waar een ieder een behoorlijk loon zou ontvangen voor zijn arbeid. Hij sprak zich uit tegen de coöperatieve aankoopverenigingen van huishoudelijke artikelen, die de middenstand schade berokkend, tegen de CBTB, die maar berustte in het onrecht dat de landbouw aangedaan werd, en benadrukte de strijd voor de sociale gerechtigheid, door Landbouw en Maatschappij gevoerd, maar over het algemeen zoek bij de politieke partijen. Hij wekte de aanwezigen op doelbewuste strijders voor Landbouw en Maatschappij te worden, een ieder in zijn eigen politieke partij, en eindigde daarmee zijn met grote aandacht gevolgde rede. Er volgde een daverend applaus. Na het beantwoorden van enkele vragen, voerde de jeugdclub uit Nieuweroord het toneelstuk "Onterechte werkers" op. Ondanks het opsplitsen in afzonderlijke afdelingen, bleef de onderlinge betrokkenheid van de leden in Hoogeveen, Pesse, Nieuweroord en Hollandscheveld en omstreken groot. Deze gebieden vormden samen tevens het grondgebied van de oorspronkelijke groep van de NSB in deze omgeving.

Afdeling Hollandscheveld en omstreken van het Nederlands Agrarisch Front organiseerde 5 maart 1941 een "zeer belangrijke vergadering", volgens de advertentie, in de zaal bij café Metselaar. Spreker was J. Schneider uit Hoogeveen, dezelfde die ook bij Winterhulp werkzaam was, en later het bureau van de Todt te Hoogeveen zou leiden. De doelstelling van de avond was het uiteenzetten van de doelen van het NAF. Met andere woorden: het was een propaganda avond. De avond was gepland op een woensdagavond en zou om half acht beginnen. De vergadering werd zeer goed bezocht. Wat die woorden precies inhouden is moeilijk te zeggen, behalve dan dat het NAF tevreden was over de opkomst. Gezien de grootte van de zaal Metselaar zou het ook kunnen betekenen dat er meer dan 70 mensen aanwezig waren. De vergadering stond onder leiding van Johannes 'Jans' van der Haar, de buurtgemachtigde van het NAF. Jans woonde onder Nieuweroord. Ook voor het NAF gold, dat de afdeling Hollandscheveld en omstreken betrekking had op Hollandscheveld, Elim, Nieuweroord en het Zuideropgaande. Het gebied waarbinnen ook de NSB zich organiseerde.

Jans riep alle aanwezigen een hartelijk welkom toe, en wel in het bijzonder de heer Schneider uit Hoogeveen. Ook de streekleider van het NAF, Hendrik Dekker uit de gemeente Zuidwolde, was die avond aanwezig en werd welkom geheten. Het doel en de werkwijze van het NAF werden aan de hand van enkele punten behandeld. Die punten waren: 1. Nationale sociale rechtvaardigheid als morele en christelijke grondslag in levensbeschouwing en levensopenbaring. 2. Als grondbeginsel: autoritair staatsgezag in verband der fundamentele agrarische grondslagen. 3. Het werkend beginsel, corporatie van het agrarisch geheel als de natuurlijke beroepsgemeenschap. 4. De oprichting en de inhoud van het NAF. Na de pauze werd gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen, die op voor de aanwezigen afdoende wijze werden beantwoord door de heren Schneider en Dekker. Bij de oproep voor toetreding traden elf personen als nieuw lid toe. Al met al was het voor het NAF een geslaagde avond.

De nasleep van de avond was minder geslaagd. Jans van der Haar, de buurtgemachtigde, fietste samen met zijn broer Albert van der Haar en een andere landbouwer uit

de omgeving waar ze woonden, over de Riegshoogtendijk naar huis. Op de Riegshoogtendijk werd met stenen naar hen gegooid. Blijkbaar werden ze niet geraakt, want na afloop werd niet gesproken van verwondingen. De Riegshoogtendijk sloot ten noorden van het Hollandsche Veld aan op het pad langs de 31ste Wijk. Bij de 31ste Wijk werden de drie fietsers gepasseerd door twee andere wielrijders. Ze volgden het pad langs de 31ste Wijk tot de Coevorderstraat, waarna ze over de Coevorderstraat richting Nieuweroord fietsten. Op de Coevorderstraat stonden twee personen hen op te wachten: Hendrik Kip en een zekere Giethoorn. Met dat Jans en zijn twee mede NAF'ers hen passeerden, maakte Hendrik een slaande beweging. Deze was gericht op Jans. Niet alleen Jans werd geraakt, ook de andere NAF'ers vingen klappen op. De één werd op drie plaatsen geraakt, de ander kreeg een slag tegen het hoofd en op het oor, alsmede op zijn hand. Jans zelf kreeg een klap op de rug en later nog op de arm. Hendrik werd door hen herkend en de zaak liep uit op een aanklacht.

Mei 1941 werd de zaak door de politierechter te Assen behandeld. Hendrik Kip ontkende alles. Volgens hem klopte er niets van de getuigenverklaringen. De officier eiste een gevangenisstraf van een maand, aangezien zijns inziens de getuigenverklaringen duidelijk genoeg waren. Verder werd naar voren gebracht dat Hendrik eerder veroordeeld was voor een soortgelijk feit. De rechter ging mee met de officier. Hendrik werd veroordeeld tot een maand gevangenisstraf. Het ontkennen had de verdachte ongeschijnlijk niet geholpen. Waarschijnlijk is dat toch het geval geweest. Het bleef nu een zaak van mishandeling en werd als zodanig door de rechter behandeld. Als Hendrik wél een bekentenis afgelegd had, was er naar zijn motieven gevraagd. Er is alle reden om aan te nemen dat die motieven de zaak politiek beladen gemaakt hadden, met alle gevolgen van dien. Hendrik was óók op de vergadering van het NAF geweest. Dat hij direct na die vergadering zijn woede op Jans uitte, hield verband met de inhoud van die vergadering en de wijze waarop Jans de vergadering leidde. Jans kreeg van hem de waarschuwing dat hij in de rol van buurtgemachtigde van het NAF te ver gegaan was. Dat Hendrik ter vergadering was geweest, is bekend uit een gesprek met genoemde Albert van der Haar. Deze had zijn broer geadviseerd om er verder geen werk van te maken, maar Jans wilde percé dat het wel tot een aanklacht kwam. Albert gaf me details. Het ging om Hendrik Kip, bijgenaamd 'Henneman Kip'. Zie portret. We zien hem afgebeeld met zijn jachthond en zijn jachtgeweer. Stropen was zijn hobby.

Wie was Hendrik Kip? Hij werd 1 juli 1917 geboren als zoon van Koop Kip, een landbouwer, en Hillegonda Zwiggelaar. Zijn moeder verloor hij op 15 februari 1935. Zijn vader in dat zelfde jaar, op de 21ste september. Beiden stierven aan TBC. De kinderen kwamen bij verschillende familieleden in huis. Hendrik en zijn zuster Trijntje kwamen in huis bij hun oom Jan Nijmeijer, aan het Zuideropgaande. Trijntje (Catharina) vertrok al spoedig naar het sanatorium in Nunspeet, waar ze jong overleed. Na zijn militaire dienst kwam Hendrik aan de kost als arbeider. In zijn vrije tijd vermaakte hij zich met zijn jachtgeweer en zijn hond. Al spoedig kwam de mobilisatie. Hendrik lag in de meidagen van 1940 aan de IJssel, bij Zwolle. De strijd zat er voor hem al snel op. Hij slaagde erin om buiten krijgsgevangenschap te blijven. Op Pinkstermaandag, de 13de mei, kwam hij lopend aan in het Hollandsche Veld. Hij ging naar de woning van zijn vriendin, achterop de Kerkhofdijk, bij de boerderij van Boele Meijer. Hij en Tjitske van der Sleen hadden verkeren vanaf 1937. Tjitske was huishoudster bij de groepsadministrateur van de NSB, Benne van der Meer, aan het hoekje. Vanaf de Duitse inval was ze niet meer op haar werk verschenen. Zij en Hendrik waren fel anti-Duits en anti-NSB. Benne van der Meer, de groepsadministrateur, kwam naar haar woning, toen Nederland zich overgegeven had. Hij vroeg Tjitske of ze niet terug wilde komen. Ze zei: "Ik

zal je nog één dag uit de nood helpen!" Daarna is ze nooit weer bij hem aan het werk geweest. Ze vond ander werk bij Johannes Post, te Nieuwlande. Aanvankelijk werkte ze daar op het land, maar ze kwam er al snel in de huishouding. Hendrik zag Johannes wel eens, als hij Tjitske ophaalde, maar veel contact hadden ze niet. Hendrik werkte in die tijd als bosarbeider, samen met Hendrik de Vries van het 3^e Zandwijkje, die met mijn grootvader Aaldert Pastoor in dienst gelegen had en Jan Giethoorn. Hendrik ging op zichzelf wonen. Het karakteristieke pand Het Hoekje 44 bestond toentertijd uit twee gedeeltes. Hendrik had er een kamertje op de oostkant. De rest van de woning werd gebruikt door "Arend Mans", Arend Schonewille. Hij zorgde voor zijn eigen eten, bewassing en kookte zijn eigen potje. Het was in deze tijd dat hij naar de vergadering van het NAF ging en de geruchtmakende klappen uitdeelde.

"Man, wat haal je uit, de moffen zijn baas!" riep zijn vriendin uit toen ze van zijn actie tegen de Duitsgezinde boeren hoorde. Maar het was al te laat. Hendrik kon overkomen als een rustige, gemoedelijke man, behalve als men hem kwaad maakte. Hij had een sterk rechtvaardigheidsgevoel, dat snel gekwetst werd. Dan ging hij door het lint. Hij was voor niets en niemand bang. Het had hem wel eens vaker problemen opgeleverd, maar die avond in 1941 bracht het hem tot daden waar velen naar verlangden, maar weinigen toe over durfden te gaan. Zijn kameraad uit de bossen, Jan Giethoorn, een klein ventje, bleef op de achtergrond. Na zijn gevangenisstraf uitgezeten te hebben onthield Hendrik zich van soortgelijke acties. Hij verbeet zijn woede. Hij en Tjitske trouwden 26 september 1942. Tjitske stopte met werken. Niet dat ze al een huis hadden, maar goed, daar konden ze niet meer op wachten. De natuur was sterker geweest dan de theorie. Het echtpaar woonde tijdelijk in bij Tjitske's moeder.

Hendrik Bakker Gzn., de voorzitter van Plaatselijk Belang, kwam op bezoek. Hij had een "woning" voor hen. Zijn vereniging was eigenaar van een sportveld met kleedruimte aan de Kerkenkavel. De kans werd steeds groter dat die kleedruimte gevorderd werd. Bouwmaterialen werden steeds schaarser en het kleedgebouw zou na afbraak de Duitsers en hun handlangers van dienst kunnen zijn. Tot kort na de bevrijding woonden Hendrik en Tjitske in het kleedgebouw. In die oorlogsjaren werd 18 maart 1943 hun eerste kind geboren. Na de bevrijding kwam voor hen het pand Otto Zomerweg 39 vrij, doordat de plaatselijke commandant van de Landwacht, Jan Scholing en zijn gezin uit de woning gezet waren. De "heer" des huizes vertoefde in gevangenschap. Volgens de woonkaarten is Jan Scholing pas uitgeschreven op 15 juli 1945 en kwam Hendrik Kip hier al in huis per 1 september 1944. Dat blijkt ook uit Hendrik Kips persoonskaart. De woning kwam dus al eerder vrij dan bij de bevrijding.

Jans van der Haar van het NAF bracht op verschillende plaatsen bijna een jaar van zijn leven achter slot en grendel door. Eind maart of april 1946 werd hij vrijgelaten uit Kamp Westerbork. Als men hem als een "licht" geval beschouwd had, was hij al veel eerder thuis geweest. In december 1946 diende zijn zaak voor het tribunaal. Hem werden voor tien jaar de kiesrechten ontnomen. Gezien zijn lange detentie, kwam gevangenisstraf niet meer aan de orde. Als buurtgemachtigde van het NAF had hij zijn taak zeer serieus opgevat. Hij correspondeerde met de provinciale boerenleider Boele Geerts uit Peelo over de levering van varkens. Verder volgde hij de burgemeesterscursus van de NSB, maar dit leidde niet tot een benoeming. Hij had in ieder geval de gelederen van de NSB versterkt. Aldus lezen we in de Hoogeveensche Courant (18-12-1946).

De actie van Hendrik Kip, bijgenaamd 'Henneman Kip', en zijn kameraad Jan Giethoorn, was één van de eerste gerichte acties van burgers tegen de met de bezetter meelopende bevolking van de velden. Een actie die we als een waarschuwing kunnen zien. Ben ik het niet met je eens, ga ik je aflossen. Onder andere omstandigheden is

dat bij voorbaat ongepast gedrag, nu kunnen we spreken van openlijk verzet, en dan toch weer net wat anders als wat men 'gewoon' als bezet wil zien. De gebeurtenis en hoe deze werd beschreven in het Agrarisch Nieuwsblad van 23 mei 1941 kunnen we weer helemaal voor ogen halen, met het volgende citaat. Omdat we alle namen kennen, vullen we de initialen gewoon aan:

"Politierechter Assen. Bezoekers van NAF-vergadering mishandeld. Zitting van woensdag 21 mei. Na afloop van een vergadering van het Nederlandsch Agrarisch Front, welke op 5 maart in café Metselaar te Hollandscheveld werd gehouden hebben enkele bezoekers zonder enige aanleiding moeten ondervinden, dat zij met een "ploertendoder" werden geslagen. Evenals dit op andere plaatsen in onze provincie al is gebeurd, werden de bezoekers buiten met stenen bekogeld en later werden zij midden op de openbaren weg aangehouden en mishandeld.

De dader van deze laffe aanslag was een jeugdige arbeider, die al enige keren was veroordeeld. Hij moest woensdagmorgen voor de Asser politierechter terecht staan. Aan de jongeman, Hendrik Kip te Hoogeveen, is ten laste gelegd, dat hij op 5 maart te Hollandscheveld de gebroeders Albert en Johannes van der Haar en Lucas Zwiggelaar heeft mishandeld door hen met een hard voorwerp te slaan. De verdachte ontkent de mishandeling. Hij heeft deze drie mannen zelfs niet ontmoet. Getuige Lucas Zwiggelaar vertelt, dat hij met de gebroeders Van der Haar en nog drie anderen van een vergadering kwam. Zij reden per fiets over de Riegshoogtendijk en er werd toen met stenen op hen geworpen. Later fietsten er twee personen achterop en deze hebben het gezelschap later opgewacht. Het bleken te zin de verdachte en een zekere Giethoorn. Verdachte begon meteen met een veer, waaraan iets hards was bevestigd. Getuige en de beide anderen kregen allen klappen.

Ook de getuigen Albert en Johannes van der Haar verklaren, dat zij 's avonds van 5 maart in café Metselaar te Hollandscheveld waren geweest. Bij het schrikbord aan de Riegshoogtendijk stonden verdachte en Giethoorn. Verdachte sloeg met een hard verend voorwerp op de mannen in. Beide laatste getuigen hebben ook gezien, dat Lucas Zwiggelaar klappen kreeg. Alle getuigen zeggen dat Giethoorn niet aan de mishandeling heeft deelgenomen. De officier acht de mishandeling bewezen, niettegenstaande de ontkennning van de verdachte. Alle drie de getuigen zijn zeer pertinent in hun verklaring dat het verdachte is geweest, die de mishandeling heeft gepleegd. Bovendien is gebleken, dat er enige aanleiding voor deze mishandeling heeft bestaan. Verdachte is reeds enkele malen veroordeeld, waaronder kort geleden wegens openlijke geweldpleging. De eis luidt 1 maand gevangenisstraf. De Politierechter veroordeelde verdachte tot dezelfde straf." Voor onze notities:

--Jan Giethoorn, geb. 9-10-1908, landarbeider, later bosarbeider. Christelijk Gereformeerd. Inwonend bij zijn ouders (Jurjen en Margje Guichelaar) op Schooldijkje 54 en vanaf 6 mei 1941 regelmatig enige maanden van huis. Dan was hij werkzaam in de IJpolder, bij Amsterdam, en woonde in bij IJpolderweg 10. Werken bij boeren in Holland was iets wat goed verdiende, voor de landarbeiders. Samen met Hendrik Kip zette hij op 5 maart 1941 de aanval in op de gebroeders Van der Haar en Lucas Zwiggelaar, na afloop van een vergadering van het NAF. Ongehuwd.

--Hendrik 'Henneman' Kip, geb. 1-7-1917. Arbeider. Nederlands Hervormd. Gehuwd 26 september 1942 met Tjitske van der Sleen. Adressen in oorlogstijd: Calkoenswijk 1, Coevorderstraatweg 155, 9^e Krakeelsewijk 5, Coevorderstraatweg 55, Kerkhoflaan 13b, Otto Zomerweg 17. Samen met Jan Giethoorn zette hij op 5 maart 1941 de aanval in op de gebroeders Van der Haar en Lucas Zwiggelaar, na afloop van een vergadering van het NAF. Hendrik sloeg daarbij met een ploertendoder. Begin verzet.

Vergadering N.A.F.

HOLLANDSCHEVELD. In café Metselaar had een vergadering plaats van het N.A.F. afd. Hollandscheveld, welke goed was bezocht. Deze vergadering stond onder leiding van den organisatorisch gemachtigde, den heer Joh. v. d. Haar. De heer Schneider van Hoogeven sprak over doel en werkwijze van het N.A.F. Spr. wees o.a. op de handelwijze van de vroegere z.g. Christelijke regeering, in den tijd toen rechtvaardigheid voor boeren en arbeiders zoek was. De rede van dezen spreker werd met grooten aandacht gevolgd. Na de pauze werden de aanwezigen in de gelegenheid gesteld vragen te stellen, welke door den heer Schneider en streekleider Dekker op duidelijke wijze werden beantwoord. Staand de vergadering gaven zich 11 nieuwe leden op.

Na de vergadering van het Ned. Agr. Front afd. Hollandscheveld werden eenige bestuursleden door onverantwoordelijke elementen aangevallen en nogal ernstig gewond. Naar we vernamen heeft de politie de zaak in onderzoek.

Zo kwam de vergadering van het Nederlands Agrarisch Front in de kolommen van het Agrarisch Nieuwsblad terecht, in de editie van 8 maart 1941. Daarmee was de actie van 'Henneman' Kip, ondersteund door zijn maat Jan Giethoorn, meteen landelijk nieuws geworden. Het is dan ook te begrijpen dat het tot een aangifte tegen hen kwam. De gebroeders Van der Haar stonden onder druk van de publieke opinie, van de zijde van de NSB-kameraden, die in heel Nederland kennis hadden genomen van het gebeurde in Hollandscheveld. Hoe ernstig gewond ze waren geweest, is niet meer na te gaan, maar het zette extra druk op de zaak, dat een landelijke krant dat wel zo benoemde.

HET NSB-GROEPSGEBOUW

RIEGSHOOGTENDIJK 46, HOLLANDSCHEVELD

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

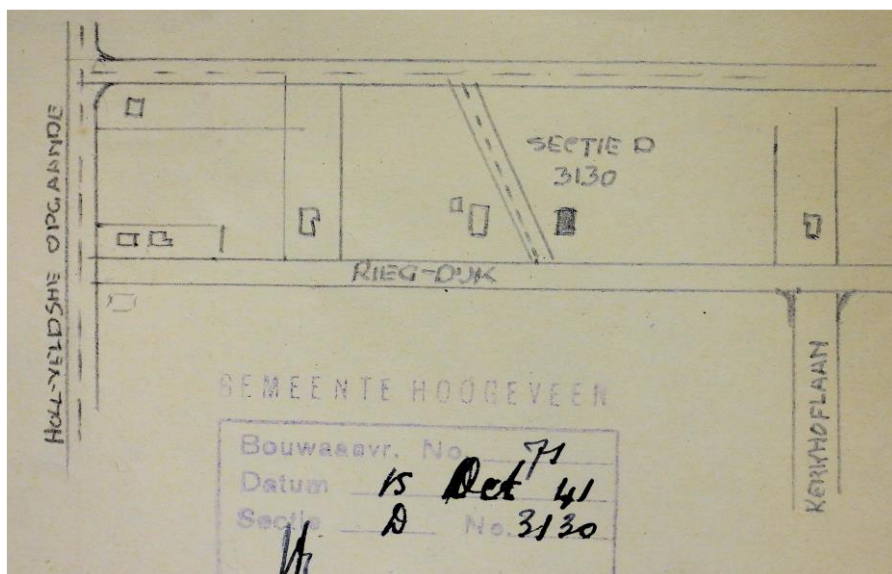
Toen het WA-gebouw c.q. groepsgebouw nog bestond uit twee kippenhokken. Breek de hokken af, zet ze met de ruggen tegen elkaar, maak de onderste 'gaten' dicht, en je hebt een mooie vergaderruimte. Zo ging het zo'n beetje.

Kortom, de behoefte aan vergaderruimte en de geïsoleerde positie van personen en organisaties lieten geen andere keus dan zelf voor een zaal zorgen. De zaal kwam er aan de Riegshoogtendijk, op de plaats van het huidige pand no. 46. En dat in tijden van grote materiaalschaarste. Eén van de bewoners van het Hollandsche Veld was formeel statenloos, maar had een Duits paspoort: Paul Kaminski, getrouwd met Evertje van der Meer, dochter van de groepsadministrateur van de NSB ter plaatse Benne van der Meer. Ze woonden op het huidige adres Riegshoogtendijk 82. Toen Paul onder de wapenen ging, moest hij zijn kippen van de hand doen. Twee grote, nieuwe kippenhokken kwamen leeg te staan. Hoe kwam je aan bouw materiaal voor een groepsgebouw en WA-gebouw? In het najaar van 1941 werden de hokken van Paul overgedaan aan de NSB. De hokken werden gedemonteerd en dienden als basis voor een nieuw te bouwen groepsgebouw. Van binnen werd het gebouw afgewerkt met zachtboard, zodat de zaal netjes genoeg werd om geen enkele associatie meer met de oorspronkelijke kippenhokken op te roepen. De donkere buitenkant, opnieuw in de carboleum gezet, paste wel enigszins bij de donkere kleuren waarmee de WA en zijn buitenlandse tegenhangers (denk aan de "zwarthemden") zich plachten te tooien.

Voor de bouw werd een aanvraag voor een bouwvergunning gedaan bij de gemeente Hoogeveen. De aanvraag is bewaard in het archief van de gemeente, maar helaas zonder bouwtekening. De aanvraag werd gedaan door Willem van Veen, Blokleader NSB, en ging om een tijdelijk oefenlokaal, zoals dit werd beschreven, op het kadastrale perceel sectie D 3130. Een tijdelijk oefenlokaal van de WA van NSB te Hollandsche-

veld, werd verderop nog eens weer geschreven. De oppervlakte van het gebouw binnen de muren was 90 m². De hoofdtoegangsdeur was 2 meter bij 2 meter. Dat wijst op een dubbele deur. Het dak was bedekt met gegalvaniseerde blikgolfplaten. Daar zien we het oude kippenhok terugkomen. Bouwen met golfplaten als dekkingsmateriaal was verboden. Er werd echter ontheffing verleend, dit kon gewoon doorgaan. Voor het hele gebouw werd zelfs een ontheffing verleend, want een gebouw als aangevraagd zou helemaal niet kunnen binnen de bouwvoorschriften. Door het onder te brengen onder de categorie bijzondere gebouwen van lichte constructie, kon voor de duur van maximaal 10 jaar een bouwvergunning worden verleend *'gezien de bestemming van het gebouw'*. Kortom, laten we bij de NSB nu even maar niet te moeilijk doen, dat gaat anders teveel problemen geven. Vergunning werd dan ook verleend, op grond van artikel 8 van de woningwet, onder de volgende voorwaarde: *"Het gebouw moet vóór of op de 1^e november worden afgebroken, tenzij vóór deze datum een nieuwe vergunning van het gemeentebestuur is verkregen."*

Er was een aansluiting op de waterleiding. Het zou echt een tijdelijk gebouw moeten worden, was de afspraak met B&W van Hoogeveen, dat verwijderd zou moeten worden zodra het gymnastieklokaal gebouwd zou zijn. Daar was dus ook sprake van, een gymnastieklokaal voor de hele gemeenschap. De Duitse overheid voerde gymnastiek als verplicht vak in op de lagere scholen. Daar zou ruimte voor worden geschapen. Maar dat hield ook in dat de NSB geen eigen plek meer zou hebben, zo gauw het gymnastieklokaal er was. Er zou ruimte worden geboden voor de huur van het doel dat de NSB had met het WA-gebouw. Oefenruimte in het gymnastieklokaal, oftewel: eigen tijden, eigen gebruik, tussen het gebruik van andere instanties ingepland. De vraag is of dat ooit te realiseren was, want de NSB zou een eigen gebouw zo gaan inrichten, dat het voor eigen gebruik ideaal was en voor anderen aanstootgevend. Zover is het echter niet gekomen, samenwerken in een gezamenlijk gymnastiekgebouw.

Een schets bij de bouwvergunning geeft aan waar het gebouw stond en laat ons tevens zien hoe dun bebouwd de westkant van de Riegshoogtendijk was.

De zaal werd voor Hollandscheveldse begrippen vrij groot. Er zouden 200 bezoekers ineens opgevangen kunnen worden. Aangezien de zaal in de daarop volgende periode regelmatig redelijk vol was, kunnen we van de totale grootte van de groep mensen die zich met de NSB en haar activiteiten of nevenorganisaties verbonden voelde een schatting maken van tussen de 200 á 300 mensen. Daarbij wordt er dan van uitgegaan dat lang niet iedereen iedere keer aanwezig was. Een kern zal er wel vrij vaak bij geweest zijn. De groep daar omheen wisselde, afhankelijk van het doel van de belegde avond. Kinderen zijn uitgesloten in deze schatting, evenals de meeste echtgenotes, aangezien die buiten de vergadercultuur vielen. Enkele echtgenotes vormden hier uitzondering op.

Deze 200 á 300 jongeren en volwassenen woonden in en rond het dorp Hollandscheveld, rond het Zuideropgaande, in Elim en omgeving, in en rond Noordscheschut en in het Hoogeveense deel van Nieuweroord. Het Nederlandse Agrarisch Front, de Nederlandse Landstand, Winterhulp en de NSB zagen deze streken als één gebied: Hollandscheveld en omstreken. In NSB-termen omvatte het gebied Groep 23 (Hollandscheveld) van Kring 11 (Zuid-Drenthe) in District 3 (Drenthe). De ± 45 NSB-leden uit het gebied Elim/Hollandscheveld vormden het grootste deel van de groep, maar er hoorden ook nog zeker 15 mensen bij, die voornamelijk te Nieuweroord woonden. Groep Hollandscheveld van de NSB had als groep bij de opening van het groepsgebouw ongeveer 60 leden. Dit waren geen 60 huishoudens. In enkele gevallen telde één gezin meerdere leden, doordat man én vrouw lid waren, of doordat oudere inwonende kinderen een eigen lidmaatschap aangegaan waren. Vaak had het lidmaatschap een economische achtergrond. Als de oorlog achter de rug zou zijn, zou het met de NSB aan de macht beter gaan met de leefomstandigheden in Nederland, met de economie als zodanig en met hen persoonlijk. De wijze waarop Duitsland de economische problemen aangepakt had, stond velen als een voorbeeld voor de ogen. Daar leek het steeds beter te gaan. Anderen konden misschien niet voorbij aan deze economische groei, maar gruwden van de manier waarop dat ging, en wat dit betekende voor andersdenkenden. Hoe de NSB ook groeide, in Hollandscheveld en omstreken bleef het een minderheid, vergeleken bij de andere zuilen.

Het groepsgebouw van de NSB voor Hollandscheveld en omstreken was van binnen op te delen in twee kleinere zalen, door middel van verplaatsbare schotten. Het gebouw was toegankelijk via een portaalje, waar men de jassen achter kon laten. In het gebouw zelf was achterin een podium gemaakt, waarop het bestuur kon zitten en van waar de sprekers hun publiek konden bedienen. Onder het podium was een soort kelder, een bergruimte, waarin kolen opgeslagen werden, evenals al het materiaal dat niet direct voor handen hoefde te zijn. In het midden van de grote zaal stond een grote kachel. Dwars door de zaal heen hingen boven het publiek spandoeken met leuzen. "Mussert of Moscou" was daar één van. Andere versierselen met eveneens een propagandistische waarde, waren de vlaggen op het podium. De privacy van de aanwezigen was gewaarborgd door de hoge ramen. In de zijwanden zaten aan elke kant zes ramen, die zo hoog geplaatst waren, dat kinderen er niet doorheen konden kijken, zo wisten dezen zich later te herinneren. In deze opzet herinnerde het pand nog aan de oorspronkelijke kippenhokken. De voorgevels van de kippenhokken zullen de zijgevels van het groepsgebouw geworden zijn. Ook in die voorgevels zaten bovenin zes ramen. Zo op het oog leek het gebouw degelijk genoeg om lang te kunnen staan. De kinderen vonden al gauw uit dat die degelijkheid te wensen overliet. Aangezien er niet met diepe fundamenteën gewerkt was, konden ze een gat onder de muur door maken, waardoor ze in de zaal konden spelen, als niemand dat in de gaten had.

Drenthe was opgedeeld in drie zogenaamde kringen. Juli 1941 werden in Emmen en Assen kringhuizen geopend. Landelijk leider Mussert kwam persoonlijk de openingen verrichten. Deze kringen bestonden weer uit verschillende groepen. Voor de opening van een groepsgebouw kwam Mussert niet langs, maar kon er wel rekening gehouden worden met een andere hoge gast. De districtsleider van Drenthe, Dieters, zou bij de opening aanwezig zijn. De opening was gepland voor 9 december 1941, twee dagen ná de aanval op Pearl Harbor en twee dagen vóór de toespraak waarin Hitler de oorlog verklaarde aan de VS. Onder grote belangstelling van de leden, sympathiserenden en genodigden werd het groepsgebouw voor Hollandscheveld en omstreken die avond geopend. De mensen maakten kennis met de stijlvolle en geriefelijke inrichting van het van buiten zo sobere en eenvoudige gebouw.

Om acht uur opende de groepsleider van Hoogeveen, Meekhof uit Pesse, de avond met een kort welkomstwoord. Tot dat moment vielen de NSB'ers uit Hollandscheveld en omstreken onder zijn verantwoording. Hij gaf het woord aan de districtsleider van Drenthe. Dieters installeerde daarop de nieuwe groepsleider voor Hollandscheveld en omgeving, waarmee de vorming van de nieuwe groep eveneens een feit was. De kersverse groepsleider, Willem van Veen, dankte voor zijn benoeming en wekte de aanwezigen op, zich in te zetten voor de opbouw van de groep en daarmee voor de opbouw van het Vaderland. Na samenzang en een optreden van het WA-zangkoor volgde in de pauze een traktatie, wat door de aanwezigen zeer op prijs werd gesteld.

Door de opvallende en doorlopende aanwezigheid van de WA zou het groepsgebouw ter plaatse bekend worden als het WA-gebouw. Na de pauze sprak de districtsleider een door alle aanwezigen met aandacht gevolgde kernachtige toespraak uit, waarin hij de ernst maar ook de grootheid van die tijd schilderde. Hij liet uitkomen dat de drie grote slagzinnen (Godsvertrouwen, Liefde voor Volk en Vaderland en Eerbied voor de arbeid) uitgedragen en nageleefd moesten worden, wou het volk nog een toekomst hebben. Het was de NSB die daarvoor streed. Tegen elf uur werd de avond besloten. De aanwezigen ervoeren de bijeenkomst als zeer geslaagd. Staande werd "Mijn schild en de betrouwen" gezongen. Ja, men trachtte alles naar zich toe te trekken.....

Een verslag van de opening werd opgenomen in de Hoogeveense Courant van 17 december 1941. Voor de rest was het 'archief' van het groepsgebouw nog aanwezig in de geheugens van de ouderen, die ik sprak in de jaren '80-'90. Daaronder waren ook diverse oud-NSB'ers. Er werd in alle openheid teruggekeken, maar wel met de afspraak dat hun inbreng anoniem zou zijn. De rest van het archief van het groepsgebouw c.q. WA-gebouw ging met het gebouw zelf in vlammen op.....

(Bronnen, voor het beschrijven van de bouw en de brand: Delpher.nl en de Hoogeveense Courant voor de informatie over de NSB'ers, opgetekend tijdens de veroordelingen. Naaste familieleden van betrokkenen. Oudere Hollandschevelders en hun herinneringen in de jaren '80-'90. Brandrapportage van de brandweer van Hollandscheveld, in het brandweerdossier van de gemeente Hoogeveen. Hemke van der Zwaag werd geïnterviewd door Anne de Vries voor het boek 'De levensroman van Johannes Post'. Deze studie is een verbeterde versie van hoofdstukken uit het boek 'Fascisme en verzet' van de auteur dezes, uit 1993. In tegenstelling tot de oude publicatie, worden in de nieuwe versie gewoon alle namen genoemd. Leven met een gedeeld verleden houdt ook in dat we accepteren dat mensen keuzes maakten, waar later anders over werd gedacht. De tijd is voorbij om families daar op aan te kijken. Kinderen en kleinkinderen kunnen er niets aan doen, de ouders/grootouders hebben hun straf gehad, en zonder de geschiedenis van de NSB zullen we nooit iets begrijpen van de oorlog.)

HET NSB AAN DE MACHT

BOERENORGANISATIES GELIJKGESCHAKELD

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

Begin 1942 benoemde de Nederlandse Landstand de leden van de buurtschapsraad en de buurtschapsleider voor Hollandscheveld en omstreken. In de Hoogeveense Courant van 4 februari 1942 werd de bevolking hiervan op de hoogte gesteld. De leden en leider zouden de belangen behartigen van iedereen die, op wat voor wijze dan ook, met landbouw en/of tuinbouw te maken had. Aangezien een groot deel van de plaatselijke bevolking als hoofd of bijberoep in deze sector actief was, zou de raad van belang zijn voor zoveel mensen, dat deze zich bijna als een tweede gemeenteraad kon gedragen. Vrijwel alle ontwikkelingen in de buitengebieden van de gemeente Hoogeveen hadden raakvlakken met de belangen van de land en tuinbouw. Daarnaast zou de raad een orgaan zijn om de ideologie van de bezetters dichter bij de gewone man te brengen, en die gewone man in de gaten te houden. Door het verloop van de oorlog en de geïsoleerde positie van de leden van de raad (de leider en drie leden van de raad kwamen bij de Landwacht terecht) miste de raad ontplooiingsmogelijkheden en draagvlak. Tot een actief functioneren is het dan ook niet gekomen, al zetten verschillende leden zich fanatiek in bij het controleren van de bevolking. Slechts één lid van de raad werd na de oorlog niet vervolgd: Johannes Booij Kzn.

De provinciale Boerenleider was Boele Geerts uit Assen. Hij had een staf bestaand uit stafleider St.Boerma uit Assen, Hoofd afdeling 'Volk en Bodem' J.Arends uit Rhee, Hoofd afdeling 'Voortbrenging' E.J. van der Veen uit Hoogersmilde, Hoofd afdeling 'Marktordening' H.Lamberts uit Coevorden, en was voorzitter van de provinciale Boerenraad, met als 'voorlopige' leden: G.Davids, Norg, Hendrik Dekker Wzn, Zuidwolde (De Weide, uit de latere kerkboerderij), Jac. ter Haar, Ruinerwold, H.N.G.Lubbi, Erica, Klaas Nieuwenhuis, Ruinerwold, E.Z. Oldenbanning, De Wijk, H.Steenge Bzn, Annerveen en L.Weyer, Assen. Buurtboerenleider van Hoogeveen: Jan Schneider. Voor Ruinen: H. van Zeeburgh. Voor Westerbork: H. Bosman. Voor Zuidwolde: E. ten Kate. Die van Hollandscheveld werd Jan Kist. (NvhN 24-2-1942.). Jan Kist werd bijgestaan door de volgende buurtboerenraad: Hoogeveense Courant, 4-2-1942: *'Tot buurtschapsleider voor de Nederlandse Landstand voor Hollandscheveld en omgeving is benoemd J.Kist en tot leden van de buurtschapsraad P.Schonewille, Joh.Booij Kzn, F.Fieten, R.Smit en H.Snippe, de eerste tevens als hoofd van de tuinbouw voor Hoogeveen en omgeving.'* Het ging om F.Fieten Hzn, voegde de krant later toe. Later werd ook lid van de buurtschaps- of buurtboerenraad: Lucas Ziggelaar. We zien hier de latere groepsleider van de NSB Piet Schonewille al in een belangrijke positie gezet worden, als lid van de raad en tuinbouwleider.

Voor de positie van de buurtboerenleider stapte men terug in de traditie van Drenthe, om met nostalgische gevoelens de loyaliteit aan het nieuwe systeem te versterken: *"De Nederlandsche Landstand. De taak van de boerenleider. Op zijn schouders zal een zware verantwoording rusten. In de opkamer van de oude Drentse boerderij staat 'n kist. Oeroud en massief, kunstig besneden en voorzien van zwaar ijzeren beslag. Men kan zulke kisten ook vinden in de etalages van een kunsthandel in de grote stad. 'Antieke haverkist', staat er bij, zeer geschikt voor halbank. Het laatste modesnuffje, prijs slechts vierhonderd gulden....' Zij gaan grif van de hand, die kisten, waar eens de boer het 'kistentuug' bewaarde, de zondagse pronk van boer en boerin. De kist in de oude*

Drentse boerderij, in de buurt van de Hondsrug, midden in het 'Olde Laandschap' is niet te koop. Zulke dingen verkoopt een Drentse boer niet vrijwillig, ook al worden hem er honderden guldens voor geboden. En zeker deze kist niet, brandkast en archief van de boermarken.....

De oude Drentse boer met het wuivende zilverwitte haar boven de fel-blauwe ogen is de boerrichter, die ongekroonde koning van de kleine boerengemeenschap. In de kist bevinden zich de oude vergeelde papieren, welke betrekking hebben op de verdeling van de markgronden en op het jachtrecht. In de kist bevindt zich ook de boerhoorn. Op die hoorn werd geblazen, wanneer de boerrichter de vrije boeren bijeenriep ter vervulling van de 'naoberplichten' en ter bespreking van de kwesties, welke er gerezen waren in de dorpsgemeenschap. In de komende dagen zullen in de dorpen in Drenthe opnieuw de boerhoorns klinken. Tot nieuw leven is de boermarken gewekt en nieuwe problemen zullen besproken worden.

De boerrichter heeft als dorpsboerenleider een nieuwe en veelomvattende taak gekregen en op zijn schouders en die van de dorpsboerenraad komt de zwaarste en voornaamste taak van de Nederlandsche Landstand te rusten. Slechts weinig niet-plattelanders kunnen beseffen, hoe zwaar deze taak de eerstkomende tijd zal zijn. Want het komt er thans niet alleen op aan om de voedselvoorziening van ons volk veilig te stellen, er zijn hogere waarden in het spel en er zijn nog belangrijker opgaven te vervullen. Want uit een gezonde boerenstand vloeit een sterke en frisse bloedstroom in de het gehele volk. Nog is het Nederlandse volk niet geheel tot het besef gekomen, dat het slechts door de Landstand in de bodem van zijn vaderland wortelt. Eerst wanneer dit besef doorgedrongen is in alle lagen van onze bevolking zal met recht kunnen worden gesproken van een wedergeboorte van de Nederlandse boerenstand en van een nieuwe opbloei van ons gehele volk."

DE NSB EN DE POSITIE VAN ARBEIDERS EN BOEREN

De NSB'ers zaten in alle raden in sleutelposities en eigenden zich zo de hele Drentse boerengeschiedenis toe. Groep Hollandscheveld en omstreken van de NSB speelde in op de op handen zijnde veranderingen voor de boeren in hun gebied. De toen nog jonge groep organiseerde in het splinternieuwe WA-gebouw aan de Riegshoogtendijk een openbare vergadering, hun eerste, waarin dhr. Bouwman uit Druuten zou spreken over de toekomst van de arbeiders en kleine boeren in de nieuwe tijd. De avond stond gepland voor 2 februari 1942, 's avonds om half 8. Ondanks kou en slechte wegen werd de vergadering goed bezocht. De groepsleider Willem van Veen opende, waarna enkele strijdlieden uit volle borst opklonken. Daarop verzocht de groepsleider dhr. Jan Schneider uit Hoogeveen een korte toespraak te willen houden.

Deze begon met te zeggen dat hij was gekomen om te luisteren naar de rede over landarbeiders en kleine boeren, in verband met de hem opgelegde taak in de uitwerking van de Nederlandse Landstand. Hij was echter wel genegen een inleidend woord te spreken. Hij schetste de toenmalige toestanden. Hij ging daarbij in op de bezettende macht en gaf aan dat het een grote ramp was, dat het volk zo verdeeld was, en alles uiteen gescheurd werd. De vrucht van de haat en de onderlinge vijandschap moest gezien worden als het werk van Satan. Ook de gevolgen van de oorlog waren als het uitgieten van Gods oordeel over een door en door politiek en geestelijk verzonken land. Iedereen zou de hand op de eigen borst moeten leggen en individueel voor God schuld moeten belijden. Hij schetste de houding ten opzichte van de bezettende macht

zoals deze was vastgelegd in de Nederlandse grondwet en in enkele Bijbelgedeelten. Hij verwees naar Romeinen 11, vers 1-2, Titus 3, vers 1-2 en 1 Petrus 2-12. Wat lezen we daar? We kunnen de teksten erbij halen, maar dan is het nog maar de vraag hoe Jan Schneider deze teksten betrok bij de standpuntbepaling ten opzichte van een bezettende macht. In ieder geval wist het verzet ook kracht te putten uit Bijbelteksten, kortom, daar lasen ze de bijbel heel anders, maar dat was op dat moment nog niet of nauwelijks aan de orde.

Schneider gaf aan dat hij zich nog altijd gebonden voelde aan de oude doelstellingen van Landbouw en Maatschappij en gaf daar duidelijke verklaringen over, die hij toepaste op de praktische uitwerking in de Nederlandse Landstand. Hij gaf tevens een nadere verklaring van de dorpsboerenraad, hoe daar de landarbeider, kleine boer en grotere boer zouden hebben te beraadslagen aan één tafel, over bedrijfsaangelegenheden, productieverzorging etc., ten bate van de volksvoorziening. De korte rede had een aandachtig gehoor en werd met een dankbaar applaus beloond. Overigens is het goed om te weten dat Jaap Damming, de scholings- en propagandaleider van de NSB, ook vaste correspondent was bij diverse kranten, dus kwam er van iedere vergadering ook een enthousiast en stimulerend verslag.

De volgende spreker was de hoofdmoot van die avond, steevast aangeduid als "kameeraad Bouwman". Deze gebruikte de rede van Schneider als uitgangspunt. Hij wees nog eens op de toestanden, zoals die voor de oorlog waren. Hij beschreef Nederland als een land van melk en honing, waarin 500.000 werklozen rondstapten, waarvan een groot deel zich veel van de eerste levensbehoeften moesten onttrekken. Veel kleine boeren zakten steeds verder weg in een onhoudbare toestand, terwijl de grote heren zich in die zelfde tijd schatrijk wisten te maken ten koste van de werkende stand, welke tenslotte de volksgemeenschap in stand moest houden. Terwijl dit alles onder het mom van schijn-Christendom plaats had, werden de werkers zorgvuldig van elkaar gescheiden in alle mogelijke politieke groeperingen, waar ze dan zodanig in bedwang werden gehouden en zoet gehouden, dat de heren hun spelletje, namelijk het verdelen van de buit, rustig konden voortzetten. Iets waar vanwege de verdeeldheid van het volk weinig of niets aan te doen was. Bouwman schilderde de gruwelijke vernietiging van de producten van landbouw, tuinbouw en veeteelt, terwijl in dezelfde tijd tienduizenden niet bij machte waren om van dezelfde producten voldoende te gebruiken. Men hoefde zich niet te verwonderen dat de Almachtige God, bij het voortbestaan van dergelijke toestanden, zijn straffende hand over ons land liet gaan.

Gelukkig kwam er een kentering. Het ging weer de goede kant op. Er werd bijvoorbeeld een einde gemaakt aan de onzin dat een Rooms Katholieke en een Protestantse arbeider wel samen in de kolenmijnen mochten werken, op het land of in hun werkplaats samen mochten werken, maar niet in één organisatie voor hun belangen mochten strijden. Hierbij doelde hij op de instelling van het Nederlands Arbeids Front. Alle bestaande vakorganisaties voor de arbeiders moesten zich opheffen, de bezetter drukte de belangenbehartiging voor arbeiders in één nieuwe structuur, en bleef zelf de regie voeren, zoals het een Führer betaamde: aansturen van bovenaf. Maar we gaan terug naar de vergadering van 2 februari 1942. De arbeiders trokken samen op....

Datzelfde gold ook voor de kleine boeren. Ook die werden steeds maar weer tegen elkaar opgejaagd, terwijl hun belangen dezelfde waren. Wel was het zo, dat de grote heren aandeelhouders en hoge ambtenaren, etc., ondanks verschillende godsdienstige opvattingen, samen konden werken bij het eronder houden van de werkende stand.

Bouwman gaf enkele duidelijke uiteenzettingen hoe alles, na de oorlog, doch al in beginsel op dat moment, opnieuw zou worden ingericht. Alle werkers van dezelfde bedrijven zouden in één organisatie komen. Zo kwamen bijvoorbeeld alle bodemwerkers in de Nederlandse Landstand. Er werd van uitgegaan dat elk die zijn plicht deed tegenover de gemeenschap, ook in de eerste plaats een behoorlijk bestaan had, terwijl degene die niet meer kon werken eveneens geborgen zou zijn in die gemeenschap, en niet met enkele guldens per week zou wegblijven.

Bouwman wekte allen op, zich in te zetten voor de strijd, die nog niet gestreden was, door de verblindheid van vele van de volksgenoten, maar die allen (voor zover ze geen groot- kapitalisten waren) eens onder ogen zou komen als een beweging waar het Christendom van de daad in aanwezig was. Door eenheid van het volk zou alles bereikt kunnen worden, terwijl de versplintering tot de grootste wantoestanden moest leiden. Aan de hand van gestelde vragen deelde hij mee dat het premievrij staatspensioen absoluut zou worden ingevoerd, voor die werkers die daar recht op hadden. De kleine boeren hadden de volle aandacht, daar hun bedrijven van speciaal belang waren, omdat ze veel konden produceren. Voor jonge ondernemende boeren zou in de toekomst wellicht Frankrijk en Rusland open staan. Het was de bedoeling hier en daar kolonies te stichten. De bijeenkomst, bol van de NSB-filosofieën, werd gesloten met het zingen van "Mijn schild ende betrouwen". Weer iets wat de NSB zich probeerde toe te eigenen. Een couplet van lied voor het hele volk, werd min of meer volkslied van de NSB. Maar we laten ons dat niet afpakken, redeneerde een ander deel van het volk.

HET DRENTS LANDBOUW GENOOTSCHAP

In Hollandscheveld en omstreken was ook het Drents Landbouw Genootschap in handen van pro-Duitse personen. Jans van der Haar, de buurtgemachtigde van het Nederlands Agrarisch Front, was tevens voorzitter van afdeling Hollandscheveld van het DLG. De functies van secretaris en penningmeester lagen op de schouders van één persoon, Piet Schonewille, later groepsleider van de NSB. 15 Januari 1941 hield het DLG haar jaarvergadering in café Metselaar. De voorzitter opende met een kort welkomwoord. De secretaris/penningmeester bracht het financiële verslag uit en de kascommissie gaf aan dat de boeken in orde bevonden waren.

"De voorzitter dankt de penningmeester voor zijn accuraat beheer alsook de commissie voor hare werkzaamheden. Hierna komt in bespreking de duurdere prijs van meel en graanvoer, een verhoging van f. 1,15 per 100 kg., dit betekent een grote strop voor de varkenshouders, die reeds hun varkens hebben verkocht en deze straks moeten afleveren tegen de vastgestelde contractprijs. De vergadering meende een protest hier tegen te moeten laten horen. Ook noemde men de vastgestelde eierprijs geen verbetering voor de kippenhouders, doch eerder een groot nadeel voor de kippenboer. Er wordt door een lid aan de vergadering meegedeeld dat hij kon bewijzen dat vlak voor de vastgestelde prijs per kilo, de eieren in de vrije handel plusminus één cent gemiddeld per stuk meer opbrachten. Besloten wordt al deze grieven kenbaar te maken bij de bevoegde instanties, om zo spoedig mogelijk verandering en verbetering te krijgen."

Hoe de politieke ligging ook was, het bedrijf mocht er niet onder lijden. De afdeling van het DLG haalde het einde van de oorlog niet. Met de ondergang van de NSB verdween ook deze organisatie in het dorp van het toneel. "Bezoekt donderdag 21 maart 7.30 uur in café Joh. Metselaar te Hollandscheveld de propagandavergadering DLG.", lezen we in de krant van 20 maart '46. Het doel van die avond werd in de advertentie aangege-

ven: de oprichting van het DLG te Hollandscheveld. Er was een voorlopig bestuur gevormd, die de organisatie nieuw leven in wou blazen, daarbij gesteund door J. Ho-
man uit Assen. De laatste zou die avond spreken. Het DLG maakte een nieuwe start.

ANDEREN IN NSB-HANDEN

Piet Schonewille, later groepsleider van de NSB, was ook secretaris en penningmeester van de Coöperatieve Landbouw en Aankoopvereniging "Hollandscheveld". Dit was de oudste boerenorganisatie uit de streek. De vereniging stamde nog uit de vorige eeuw. Via de vereniging kochten de leden gezamenlijk kunstmest, poot en voerartikelen, zodat de prijs daarvan gedrukt werd. De vereniging ging in de oorlog ten onder. Hij werd nadien niet meer heropgericht. Een andere DLG-voorman uit Hollandscheveld en omstreken was G.J. Steenbergen, uit de Wolfsbos (Wolfsboschstraat 50). De omgeving waar hij woonde viel onder afdeling Hoogeveen. Hij werd 12 oktober 1939 tot voorzitter benoemd van de afdeling Hoogeveen. Deze afdeling kwam volgens het bewaard gebleven notulenboek 27 november 1941 voor het laatst bij elkaar. Er waren echter maar drie leden- en bestuursvergaderingen in bezettingstijd, slechts door een enkeling bezocht, zodat de afdeling op het moment dat de Landstand de taken overnam amper meer functioneerde. Wat op die drie vergaderingen besproken werd betrof enkele organisatorische kwesties. Afdeling Hoogeveen van het DLG werd 25 september 1945 her-opgericht, tijdens een openbare vergadering in hotel Mulder. Er gaven zich direct 14 leden op. G.J. Steenbergen werd weer voorzitter, en J. Prins nam het secretariaat op zich. Penningmeester werd F. Mulder en de andere beide bestuursleden waren H. Bartelds en M. Drent. In februari 1946 was het ledental gestegen tot 23, waaronder K. Huisjes van de 5de Krakeelse Wijk.

Al deze in de oorlog ter ziele gegane organisaties waren in deze periode 'overbodig' volgens de Duitsers en de Nederlandse nazi's, omdat al hun taken waren overgenomen door de Nederlandse Landstand. Het recht van verenigen bestond niet meer. En de Landstand zelf? Boven de provinciale leiders stond helemaal aan de top van de boerenorganisaties de persoon van Evert Jan Roskam, geboren in Barneveld op 22 januari 1892 en overleden in Ede, 4 oktober 1974. Hij was de Boerenleider van Neder-

land. Lid van de NSB sinds 1933 en begraven op de oude algemene begraafplaats van Lunteren onder een odal-rune, een Germaans runeteken, symbool voor status quo van bezit, familie en gemeenschap, oftewel: bloed en bodem. In de jaren '60 was hij de auteur van enkele artikelen in het blad van de Boerenpartij, waarin hij liet merken dat hij nog steeds achter de oude idealen stond. Er is een doorgaande lijn van de vooroorlogse boerenbeweging over de Landstand en de Boerenpartij naar de opvolgers daar weer van, waar je niet blij van hoeft te worden. Of wel, als het je lijn is.

Evert Jan Roskam (1892-1974) als Boerenleider.

CONTROLE OVER TUINBOUW

TUINBOUWVERENIGING 'DE VOLHARDING'

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

"Ik heet u allen welkom op deze vergadering. 'k Hoop dat 1941 voor ons allen, zowel in gezin als zaken, een gezegend jaar moge zijn. Wanneer we teruggaan op het jaar 1940, wat achter ons ligt, is dit van een jaar uit onze geschiedenis, waarin wij beleefd hebben wat drie geslachten voor ons nimmer is overkomen. We gedenken met weemoed allen, die in de dienst des Vaderlands het leven hebben verloren, en vooral hen, die in onze kringen zijn heengegaan. Naast dat algemene komt de herinnering in ons op, wat we samen in eigen kring hebben moeten beleven. Al het regelmatige is zo grondig veranderd. Elke dag wachten ons weer nieuwe moeiten en zorgen, waaraan geen mens iets veranderen kan. Hoe geheel anders is alles geworden. Was er tot nu toe voldoende kunstmest om de grond te bewerken en waren de financiële resultaten voor de tuinbouw beter dan vorige jaren, toch komt voor de toekomst de ongerustheid aan de deur kloppen."

Aan het woord is Hendrik Bakker Gzn., de voorzitter van de Coöperatieve Tuinbouw en Veilingvereniging (W.A.) "De Volharding" voor Hollandscheveld en omgeving. Deze vereniging was van groot economisch belang. Om de werkloosheid te verlichten, om extra inkomsten voor de bevolking te verzorgen, werd een kleine vereniging opgericht die al snel uitgroeide tot een organisatie van formaat. Het was hard werken, intensieve tuinbouw op de landbouwgrond van de kleine boerderijtjes, oogsten en via de tuinbouwcontroleur van de vereniging zorgen dat de inkomsten zo groot mogelijk zouden zijn. Die tuinbouwcontroleur in oorlogstijd was Piet Schonewille, oftewel: 'Bonon Pietie', een man die een vooraanstaand lid zou worden binnen de NSB. Hij werd uiteindelijk groepsleider van Hollandscheveld. Via de Nederlandse Landstand werd hij de tuinbouwleider van het gebied. Hoe meer de oorlog vorderde, hoe groter zijn invloed is geworden, totdat uiteindelijk het bestuur via zijn rol binnen de Nederlandse Landstand in feite onder zijn leiding stond. Terug naar Hendrik Bakker Gzn, terug naar de vergadering waarop hij spreekt.

Het is donderdag 13 februari 1941 en Hendrik Bakker kijkt terug op het afgelopen jaar. De tuinbouwvereniging is het grootste "bedrijf" van Hollandscheveld, met honderden "werknemers" en een omzet waar geen enkel ander bedrijf in het dorp aan kan tippen. Het ledental - op dat moment waren er 260 ingeschreven - was indrukwekkend. Op economisch gebied was de tuinbouwvereniging uniek in Hollandscheveld. Al die 260 gezinnen verbouwen producten, die door de vereniging ter veiling aangeboden werden. De vereniging verzorgde het transport en de uiteindelijke betaling van de producten aan de leverende gezinnen. Hendrik Bakker was voorzitter vanaf 31 januari 1936, toen hij R. Kikkert als zodanig opvolgde. Daarvoor was hij commissaris van de vereniging. Hij vervolgt zijn betoog aldus:

"Zo staan we aan het begin 1941 en het is goed deze dingen de revue te laten passeren, omdat we zó alleen een vergelijking kunnen maken van alles wat wij verloren hebben, en tevens kunnen overdenken, wat wij zouden wensen voor het komende jaar. Daarom mag aan het begin van dit jaar wel een gedachte worden gewijd aan hetgeen achter ons ligt en verdween in de chaos der tijden, maar moet tevens het oog worden gericht op hetgeen komen zal en komen moet. We zullen ons hebben aan te

passen, aan de tijd die we beleven. Juist onder ons mensen, die geregelde arbeid hebben zijn er zovelen, die niet verder zien dan hun eigen huis en omgeving en wanneer het dan goed is gegaan in de vele jaren die we werkten, verbeelden we ons, dat het zo en niet anders kan. Maar de geschiedenis gaat voort en de mens heeft zich te onderwerpen aan wat daaruit voor hem voortvloeit, al ontslaat het hem niet van zijn verplichting om mede te werken aan het verhogen van de welvaart. Voor de voeding van het volk mede te zorgen, ook in tijden van nood en oorlog, is de taak van ons allen, die we met waardigheid en zorg moeten vervullen. Zo gedenken we het verleden en slaan het oog op de toekomst. Moge ons de kracht en de moed gegeven worden zo het nieuwe jaar in te gaan, niet ontmoedigd maar bemoedigd, omdat we weten dat een zware taak ons wacht, maar dat de zorg voor volksvoedsel maar ook voor eigen gezin ons is opgedragen."

De inleidende woorden van de voorzitter staan bol van voorzichtigheid. Alles blijft vaag, want dingen bij de naam noemen en er een waardeoordeel aan verbinden kan gevaarlijk zijn. Hendrik Bakker vervolgt zijn betoog en geeft dan het woord aan de secretaris. Secretaris Stoffer Kats Szn. was aanvankelijk voorzitter van de vereniging. Hij moest dit werk op medisch advies opgeven. R. Kikkert werd voor tijdelijk als plaatsvervanger benoemd, tot er op de ledenvergadering van 31 januari 1936 een definitieve oplossing gevonden werd. Stoffer bleef wel bestuurslid, als 2de secretaris. In 1939 trad secretaris Jacob Dekker als zodanig terug en nam Stoffer zijn werkzaamheden over. Stoffer woonde in die jaren op de 5de Krakeelse Wijk. Later woonde hij op de Oostwijk. Stoffer las het jaarverslag voor, waaruit het ledental bleek en waarin hij de bestuursvergaderingen memoreerde. Zijn aandeel in de vergadering was maar beperkt. Daarop ging het woord naar Jacob Dekker. Deze had vanaf 31 januari 1939 dhr. J. Katerburg als zodanig vervangen, na diens vertrek naar De Wijk. Vandaar dat Jacob het secretariaat had laten vallen.

Met de geldmiddelen staat het er goed voor. Er is fl. 60.394,96 ontvangen en er is fl. - 60.136,21 uitgegeven, zodat er fl. 258,57 winst was gemaakt. De inkomsten betreffen de bedragen die de diverse tuinbouw producten op de veiling opgebracht hebben, de uitgaven zijn voor het merendeel de gelden die de leden, de tuinbouwers, voor hun producten ontvangen hebben. Dit betreft dan de bedragen over 1940. Het jaar 1941 zelf zal een nog beter jaar worden. De omzet zal met ongeveer fl. 50.000,- toenemen. Er zal in totaal voor fl. 118.334,33 aan tuinbouw producten afgeleverd worden. Een vereniging met een dergelijke omzet vraagt een goed bestuur en een goede organisatie. Een driehoofdige raad van commissarissen ziet er op toe dat het bestuur de juiste beslissingen neemt. Voor het geval dat er bestuursleden uit zullen vallen, staan er al (gekozen) reservebestuursleden klaar. De boeken worden gecontroleerd door een driehoofdige kascommissie, die eveneens al reserveleden heeft klaarstaan.

De kascommissie van 1940 bestaat uit Willem van Veen, de toekomstige eerste groepsleider van de plaatselijke NSB, O. Lip en A.J. Kikkert. Laatstgenoemde rapporteert dat alles in orde bevonden is. Tot de kascommissie voor 1941 worden benoemd de heren A.J. Kikkert, Arend Kikkert en Joh. de Vries. Er is ook een reservekascommissie. Als zodanig worden voor 1941 benoemd Hendrik Wemmenhove, A. de Vries en J. Everts Ezn. Bij de bestuursverkiezingen zijn aftredend de heren Jan Kreeft en Wolter van Veen, de vader van de eerste groepsleider van de NSB, tevens secretaris van Plaatselijk Belang. De eerste wordt met grote meerderheid van stemmen herkozen. De tweede heeft zich jarenlang zeer verdienstelijk gemaakt voor de vereniging, maar blijkt na de Duitse inval zijn aanhang verloren te zijn. Na een tweede stemming wordt Jan

Leijssenaar in zijn plaats gekozen. We mogen dit zien als een interne zuivering, waarbij de NSB'er terzijde is gesteld. Dat is bijzonder, want normaal gesproken keek men niet naar politieke achtergronden. NSB werd echter in meerdere verenigingen enkel nog geduld als lid, niet in het bestuur of andere functies. Van de raad van commissarissen (Hendrik Kroesen, H. Bijl en Johannes Booij Kzn.) is Booij aftredend en niet herkiesbaar. Als opvolger wordt J. Everts Rzn. gekozen. Het jaar daarop zal H. Bijl aftreden. In zijn plaats komt W. Doldersum in de raad. Secretaris Stoffer Kats is in 1942 eveneens aftredend. Hij wordt met grote meerderheid herkozen. In het jaarverslag wordt geen melding gemaakt van emoties of argumenten die meespelen bij de verkiezingen. Deze worden ook niet duidelijk gemaakt door de kiezers. Het wegstemen van het NSB-lid in het bestuur en het kiezen van louter niet-NSB'ers in de opengevallen functies spreekt boekdelen. In dit stadium laten de NSB-leden dit nog gebeuren.

Na de verkiezingen is op de vergadering van februari '41 het woord aan de controleur, Piet Schonewille. Hij is degene die dagelijks de door de vereniging te verrichten werkzaamheden uitvoert. Hij regelt het vervoer van de oogsten, van het oplaadpunt naar de veiling, en controleert de kwaliteit en het gewicht van de tuinbouw producten. Hij ontvangt de gelden en houdt per lid bij wat ze geleverd hebben en dienen te ontvangen. Bij dit alles wordt hij bijgestaan door een medewerker. Nadat de producten geveild zijn, worden ladingen vol bonen weer richting Hollandscheveld vervoerd, om door zijn broer Albert verspreid te worden over gezinnen, die het punten voor hun rekening nemen. Dit in opdracht van Lucas Aardenburg, de directeur van de conservenfabriek. Deze werkzaamheden staan los van die van de controleur en zijn medewerker, maar worden wel geleid vanuit het bedrijfsgebouw van de vereniging. Het komt ook voor dat bonen op contractbasis direct aan Aardenburg geleverd worden. In dat geval worden ze al van tevoren gepunt en aldus geleverd. Dit werk levert veel gezinnen extra inkomsten op.

In 1937 kreeg de vereniging een eigen terrein, aan de Riegshoogtendijk, tegenover fietsenmaker Jan Kats en vervoersbedrijf Fake Metselaar. Op het terrein verrezen een bedrijfswoning, waar de controleur, zijn gezin en zijn broer wonen, terwijl er ook een grote tuinbouwschuur gebouwd werd. Daar hij al vanaf de oprichting van de vereniging bij de dagelijkse leiding betrokken is, en veel van de door het bestuur genomen beslissingen op basis van de door hem aangeleverde informatie genomen worden, is de controleur/administrateur in feite de spil waar het om draait. Gezien het belang van de vereniging en de tuinbouw als zodanig voor Hollandscheveld en omstreken, vervult de controleur de belangrijkste economische functie in het gebied en is het tuinbouwcomplex met haar grote schuur het economisch centrum van het Hollandsche Veld. Zowel de tuinbouw producten van het gebied rond het Hoekje als die uit Moscou worden door de controleur/administrateur en "De Volharding" vervoerd en verwerkt. Elim heeft een eigen vereniging. De leden van de vereniging, arbeiders en (kleine) boeren, hebben het geld dat ze zo bijverdienen in deze moeilijke tijden hard nodig.

VERGADERING VAN DONDERDAG 29 JANUARI 1942

Als "De Volharding" donderdag 29 januari 1942 in het lokaal achter de Hervormde Kerk terugkijkt op 1941 is het verhaal van de controleur nog positiever. Hij merkt op dat, in tegenstelling tot vorige jaren, de producten niet op de vuilnisbelt kwamen, maar vlot werden afgenomen. De arbeid van de tuinder werd in 1941, dank zij de goede prijzen, ook beter beloond dan voorheen, zodat er op het gebied van de tuinbouw een grote verbetering is gekomen. De opbrengst van de bonen was per hectare groter dan in de -

voorgaande jaren, maar de dopperoogst was door de droogte aan de lage kant. Van de doppers werden 82.000 kg. geleverd, tegen gemiddeld 17 ½ cent per kilo, zodat de opbrengst ruim fl. 100,= per akker bedroeg. Van de stambonen werden 590.000 kg. geleverd, met een opbrengst van ruim fl. 180,= gemiddeld per akker. Tevens was de oogst van pronkbonen en van de wortelen (volle grondbouw) zeer goed te noemen. In totaal werden meer dan 900.000 kg. producten afgeleverd via de veiling. Toch kan de opbrengst volgens de controleur nog wel opgevoerd worden. Hij geeft hiertoe verschillende richtlijnen en wekt de talrijke aanwezigen op niet uit het oog te verliezen dat het, behalve persoonlijk voordeel, ook een groot belang is voor de voedselvoorziening, wanneer de oogst nog kan worden opgevoerd.

Door de heren Schneider en Kaemingk is veel gedaan voor de uitbreiding van de tuinbouw. Hij brengt hartelijk dank voor de medewerking van het bestuur en eindigt met de wens uit te spreken dat het jaar 1942 een goed tuinbouwjaar mag worden, tot heil van het algemeen belang, en voor de tuinders als zodanig. Het ledental van de vereniging is stabiel gebleven. Het waren er januari '42 262. Het ledental van "Ons Belang", de tuinbouwvereniging van Elim (voorzitter Albert Vos, secretaris Willem Bisschop, penningmeester M. Benjamins en controleur/administrateur Jan Boertien van de Carstensdijk) is op dat moment nog 231. "De omzet was hoger dan ooit te voren", kan ook die vereniging melden. Het gevolg is, dat 70 kleine verbouwers rond Elim inmiddels ook al een teeltvergunning aangevraagd hebben. Omdat die waarschijnlijk maar voor een jaar afgegeven wordt, krijgen die mensen een gastlidmaatschap aangeboden. Daarmee is het aantal huishoudens dat rond Elim in de tuinbouw actief is, met 301 gezinnen ineens groter dan de groep uit Hollandscheveld en Moscou.

Als controleur en administrateur van de tuinbouwvereniging van Hollandscheveld was Piet Schonewille, de man in kwestie, formeel werknemer van de vereniging en stond in dienst van het bestuur en de leden. De instelling van de Landstand deed de bestaande verhoudingen verschuiven. Het jaarverslag van "De Volharding" werd afgedrukt in de Hoogeveense Courant van 4 februari 1942. Direct onder de tekst daarvan werd bekend gemaakt dat voor Hollandscheveld en omstreken een buurtschapsraad en een boerenleider benoemd waren. De controleur van "De Volharding" was lid van de raad en tevens hoofd van de tuinbouw voor de gemeente Hoogeveen. De man die de vereniging door en door kende was door de Nederlandse Landstand van werknemer in baas veranderd. Het was tevens een opstapje voor een volgende functie. Hij werd de tweede groepsleider van de plaatselijke NSB. Als hoofd van de tuinbouw had hij ook zeggenschap over de tuinders van de omliggende verenigingen, voor zover die in de gemeente Hoogeveen woonden. In de praktijk kwam daar niets van terecht. In de notulen van "Ons Belang" de Elimse tuinbouwvereniging, wordt zijn naam in dit verband niet één keer genoemd. Maar laten we ons daardoor niet laten misleiden, alles wat er gebeurde viel onder zijn controle.

Het tuinbouwjaar 1942 werd weer een goed tuinbouwjaar. De opbrengsten waren over het algemeen goed. De doppers hadden vooral op de hoge gronden nogal van het veel te droge weer te lijden, al was dat niet zo erg als in 1941. De gemiddelde opbrengsten per are waren hoger, al waren de prijzen iets lager dan in 1941. Toch was dat vergeleken bij andere jaren nog een goede prijs. Ook de stamdoppers tussen de stokbonen leverden een goede prijs op. De nateelt van kervel in de doppersgrond bracht bij enkele leden een ongedacht hoge prijs op. Kervel bleek een goede aanvulling, die de doppersgrond meer productief maakte. Ook werden in de doppersgrond door velen wortelen en andere voedingsartikelen verbouwd. De bonen waren in ontwikkeling niet

zo goed als in 1941. De opbrengst bleef wat achter. Dit had te maken met het gebrek aan kunstmest, maar ook met de veel te koude groeiperiode. De pootbonen waren niet van zulk hoog kiemkrachtgehalte als het jaar daarvoor, doordat de tijd van zaadwinning daarvoor te slecht geweest was. Hoe zeer de oorlog zijn stempel op de bevolking begon te drukken, bleek uit de vraag van de consument. Schijnbaar alles kon gebruikt worden. Met de wortels konden de tuinbouwers nu ook het loof afleveren en verkopen. Het werd goed betaald. Zoiets was nog nooit voorgevallen zolang de tuinbouwvereniging bestond. Zelfs het blad van knollen en andere producten werd in de fabrieken ingemaakt of gedroogd. De steeds slechter wordende voedselvoorziening zocht naar nieuwe producten, die als voedsel zouden kunnen dienen. Het één tegen het ander afgewogen deed de resultaten bevredigend zijn, al bleek uit alles dat de algemene toestand achteruitging. In 1943 bleven de moeilijkheden toenemen.

Allereerst was er het gebrek aan bemesting, gebrek aan rijstouw, stokken en meer van dergelijke benodigdheden. Hoewel de leden er nog niet zo erg onder leden, werd voor de toekomst niet veel goeds verwacht. De verbouw van rijsdoperwten werd elk jaar minder, vooral door het gebrek aan katoenkoord. De stamdopper werd als vervanger verbouwd, en wel in 1943 op grotere schaal dan in 1942. De producten werden voor het eerst uitbetaald naar weekprijzen, waarover weinig klachten kwamen. De bonen-oogst was beter dan in 1942. Vooral de dubbelwit deed het goed. De pronkers leverden gemiddeld per hectare minder op dan het jaar daarvoor. De opbrengst van andere producten, zoals wortelen, selderij enz. was gevarieerd, van goed, matig tot slecht. Kervel werd in 1943 niet meer verbouwd. De verwachting was dat bij verdere achteruitgang van de bemesting ook de nateelt in het gedrang zou komen, want als de voorvrucht alle stoffen verbruiken zou, zou er voor de nateelt niet genoeg overblijven.

"Men kan onmogelijk twee ruggen uit één varken snijden", zei de secretaris van de Elimse tuinbouwvereniging in dit geval. Verschillende percelen gaven een zeer groot verschil aan opbrengst, waaraan verschillende factoren meewerkten. Bij enkelen was dat de te felle droogte, bij anderen weer andere omstandigheden. Over het algemeen werkte de natuur in 1943 goed mee. De herfst was mooi, met weinig regen, waardoor de oogst goed verliep. Het vervoer van de producten werd moeilijker. Er waren veel te weinig zakken beschikbaar, om de producten in af te leveren. Ten slotte werd zelfs een partij papieren zakken gekocht. Doordat de producten in Hoogeveen los in de wagons gestort werden, kwam alles nog op zijn pootjes terecht.

DE ROLLEN WORDEN OMGEDRAAID: LANDSTAND AAN DE MACHT

Werd hiervoor nog gesproken over hoeveel Schneider en Kaemingk hadden gedaan voor de tuinbouw, dat was verwoord door Piet Schonewille. De ene Landstandman speelde de andere de bal toe, maar nog wel onder leiding van de tuinbouwvereniging. In december 1942 zien we de Landstand zelf het voorbouw nemen. We lezen het verslag van de bijeenkomst, in het pro-Duitse Drentsch Dagblad van 29 december 1942. De Hoogeveense Courant mocht al niet meer verschijnen.

"Hollandscheveld. Tuinbouwvergadering, uitgaande van de Landstand in Drenthe. De dorpsboerenleider, de heer J. Schneider, bracht dank aan de voorzitter der tuinbouwvereniging, de heer H. Bakker Gz., en heette in 't bijzonder welkom de heren Smits van de Landstand, en Gooyert, assistent van de tuinbouwconsulent. De heer Smits besprak het nut van de op te richten bedrijfsvereniging. Ieder kan hier lid van worden. de oprichting dezer vereniging zal in handen zijn van de heer Kaemingk van Hoogeveen.

Spreker wekte allen op, zich hiervoor als lid op te geven. De heer Gooyert besprak de tuinbouw bij de kleine boer, daarnaast behandelde spreker de intensieve teelt bij de hier bestaande cultures. Breedvoerig ging spreker in op het verbouwen van doppers en bonen. In vele gevallen is voor- en tussenteelt mogelijk. Door goede voorlichting zal hierin nog veel bereikt kunnen worden. Verschillende vragen werden nog beantwoord."

--Gerrit Willem Kaemingk, geb. 12-9-1887. Wilhelminaplein 4, later hernummerd tot Wilhelminaplein 10. Van 21 december 1944 tot 1 februari 1945 woonde hij met zijn gezin op Willemskade 51 f. Hoofd van de Christelijke Landbouwschool te Hoogeveen. Gereformeerd. Gehuwd met Alberdina Brunsveld. Hij was van rijkswege aangesteld om voorlichting te geven over de tuinbouw (Agrarisch Nieuwsblad, 8-8-1941). Hij zette zich overal in zuid-Drenthe en aangrenzend Overijssel in voor verbetering van de land- en tuinbouw en verwante onderwerpen, zoals bijvoorbeeld oprichting van grasdrogerijen.

In 1944 werden de leefomstandigheden steeds slechter. Ondanks de verplichte tewerkstellingen in Duitsland en de vele werkdagen die door de Todt verloren gingen, kon de oogst binnengehaald worden. De opbrengsten verminderden nog steeds. Met veel moeite kon er nog aan duur zaaigoed gekomen worden. In 1945 werden de pootbonen die voor Hollandscheveld en Elim bestemd waren door de hongerende landgenoten in het westen opgegeten of door de Duitsers in beslag genomen. De tuinbouw zakte in elkaar. Na de bloei in de eerste oorlogsjaren kwam het diepste dal in de laatste maanden. Voor hoge prijzen werd nog zaad aangekocht. De oogst van 1945 was maar iets meer dan de helft van die van 1944, wat betreft de afgeleverde hoeveelheid tuinbouw producten. Zowel de leden van "De Volharding" van Hollandscheveld als die van "Ons belang" van Elim zagen uit naar de bevrijding, opdat de akkers weer als vanouds bewerkt konden worden.

Met de bevrijding verloor tuinbouwcontroleur en tuinbouwleider Piet Schonewille zijn functie, zijn woning en zijn hele opgebouwde status. Er kwam een nieuwe controleur. Helaas is er geen archief van 'De Volharding'. Dat werd verbrand door de echtgenote van de laatste secretaris. Het archief van Elims tuinbouw is bewaard gebleven.

DE CBTB GEEFT TEGENGAS

DE CHRISTELIJKE BOEREN- EN TUINDERSBOND

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

De Hervormde en Gereformeerde boeren uit Hollandscheveld en omstreken hadden zich georganiseerd in de Christelijke Boeren en Tuinders Bond. De bond stelde zich ten doel de erkenning, toepassing en verbreiding van de christelijke beginselen voor boeren en tuindersaangelegenheden, alsook de behartiging van sociale en economische belangen van haar leden en hun bedrijfsgenoten, ten einde zo mede te werken aan de oplossing van het maatschappelijke vraagstuk in die tijd in christelijke geest. De notulen van de CBTB waren nog bewaard, toen ik in de jaren '80-'90 het hele verenigingsleven van Hollandscheveld en omstreken in kaart begon te brengen, en konden worden geraadpleegd. Ook enige leden uit oorlogstijd waren genegen om erover te vertellen. Wat ik hoorde: de CBTB gedroeg zich als een verzetsorganisatie, in die zin dat daar doorlopend tijdens illegale vergaderingen de vraag centraal stond: hoe gaan we om met de maatregelen van de bezetter, zodat we er zo min mogelijk last van hebben en zo min mogelijk mensen naar Duitsland hoeven.

Afdeling Hollandscheveld van de CBTB ontstond 4 maart 1932, tijdens een openbare vergadering in de Hervormde school aan het Zuideropgaande. De leiding van die vergadering was in handen van meester H. Kuiper, het hoofd van de Hervormde school. Aanwezig waren 46 personen. Meester H. Sturing, hoofd van de christelijke lagere landbouwschool te Hoozevee, hield een lezing. In het eerste bestuur hadden zitting meester Kuiper (voorzitter), Hendrik Thalen (2de voorzitter), R. Kikkert (secretaris), A. Smink (2de secretaris), Aaldert Gruppen (penningmeester), Bouwe Zijlstra (2de penningmeester) en G. Veld (algemeen adjunct). De vereniging startte met 42 leden. In de zomer van 1932 kwam het bestuur in allerijl bijeen om twee kandidaten te leveren voor de Varkenscentrale Drenthe. Dit werden Aaldert Gruppen en R. Kikkert. In de vergaderingen hield men zich onder meer bezig met de richtprijs voor zouters en steun aan de roggeverbouwers en de aardappeltelers. Het hoge waaggeld dat smid Venema hief werd aan de kaak gesteld. Door middel van lezingen en discussies werden de leden op de hoogte gehouden van de nieuwe ontwikkelingen in het boerenbedrijf.

Meester Kuiper bedankte 25 maart 1938 als voorzitter. Hij werd opgevolgd door Hendrik Thalen. In de oorlog werden de CBTB'ers ingelijfd bij de Landstand, onder leiding van landelijk boerenleider Roskam. Afdeling Hollandscheveld hield formeel op te bestaan. Het bestuur kwam zo nu en dan bij elkaar in de woning van Aaldert Gruppen, aan het Zuideropgaande. Aaldert Gruppen was de Plaatselijke Bureauhouder. Door middel van de (formeel verdwenen) CBTB hield hij contact met de boeren uit de streek. Ze bespraken de gang van zaken rond de distributie, de Landstand, het afdragen van delen van de oogst en het vee, de Ausweisen en zo meer. Bouwe Zijlstra was in oorlogstijd één van de leiders van de LO. Deze stond zelf weer in contact met andere LO-leiders. Al met al konden de mensen zo diverse maatregelen proberen te omzeilen, afzwakken, of dubbele boekhoudingen opzetten, in goed overleg met elkaar.

In het dagelijks leven was Hendrik Thalen de ondergeschikte van Aaldert Gruppen, doordat Hendrik als controleur van de Plaatselijke Bureau Houder in dienst was van Aaldert. Hoewel de mannen beiden trachtten de Duitsers zo min mogelijk in de kaart te spelen en ze de plaatselijke bevolking door hun over het algemeen soepele houding

meer ruimte gaven dan feitelijk toegestaan was - er werd nogal wat gesjoemeld met de regels- waren er onderling spanningen. Twee mensen met duidelijke leidershouding en dan geldt de uitspraak... twee kapiteins op één schip. Ze konden er in ieder geval mee omgaan. In oorlogstijd kwam het niet tot een conflict. Helaas heeft geen van de aanwezigen van de illegale bestuursvergaderingen ooit memoires geschreven waarin de vergaderingen besproken zijn. Dat er geen notulen zijn gemaakt, dat is begrijpelijk. Ze zouden allemaal zijn opgepakt, als bekend was waar ze mee bezig waren. Ze hebben door hun acties en vergaderingen een sterk tegenwicht kunnen vormen en zaten doorlopend in het vaarwater van Jan Kist, buurtboerenleider, en tuinbouwleider Piet Schonewille. Beiden waren ook nog Landwachter. Reden te meer om van moed te spreken.....

In 1936 ontstond uit de CBTB, de CJBTB, de Christelijke Jonge Boeren en Tuinders Bond. Lambert Wimmenhove fungeerde als voorzitter. In maart 1937 hield de vereniging haar eerste jaarvergadering, in de school van meester Kuiper. Die dag luisterden de leden naar een rede over Landbouw en Maatschappij. Lambert Wimmenhove trad na een jaar terug als voorzitter. Zijn opvolger was H. Kikkert. De secretaris uit die periode was Hendrik Koekoek, de latere leider van de Boerenpartij. Hoewel deze volgens eigen zeggen ook voorzitter geweest zou zijn, blijkt dit uit niets. De jongerenorganisatie kwam meestal aan de praat door sprekers uit eigen gelederen, die een inleiding hielden. In 1940 was H. Kikkert nog steeds voorzitter. Secretaris J. Zilverberg werd in februari van dat jaar gekozen als 2de voorzitter. O. Lip Hzn. werd de nieuwe secretaris en O. Lip H.O.zn. werd algemeen adjunct. B. Schonewille werd in maart van dat jaar gekozen als penningmeester, omdat de jongeman die de functie had daarvoor bedanken moest, vanwege zijn dienstplicht. B. Schonewille had op die vergadering indruk gemaakt met een lezing over het Markegenootschap. Voor penningmeester W. Mol zijn functie aan hem overdroeg, deed deze nog verslag aan de vergadering. Secretaris Kip had een inleiding over het opfokken van kalveren. Andere inleidingen van dat jaar gingen over het stomen van aardappelen (R. Kikkert) en het verzekeringswezen (J. Kikkert).

Inmiddels hadden de boerendochters hun eigen organisatie. De Christelijke Jonge Boerinnen Organisatie vergaderde zo nu en dan samen met de organisatie van de jonge boeren. Dat gebeurde bijvoorbeeld ook donderdag 20 februari 1941, in het lokaal achter de Hervormde kerk. Deze propaganda avond werd op de gebruikelijke wijze geopend door meester Kuiper, nadat ze het eerste vers van Psalm 146 gezongen hadden. Meester Kuiper heette de aanwezigen welkom, in het bijzonder ds. Volger, die zo goed was een rede te willen houden. Hij merkte nog op, dat de boer toen in aanzien hoger stond dan vroeger, in verband met de voedselvoorziening. Ds. Volger sprak over "Stad en Platteland". Volgens ds. Volger was er weinig begrip tussen de bewoners van de stad en die van het platteland. Na de pauze volgden er enkele samenspraken, die een dankbaar gehoor hadden. Om 23.00 u. was men aan het einde van het programma. Medegedeeld werd dat de vergadering van de jonge boerinnen 28 februari in de Hervormde school zou plaatshebben. De jonge boeren waren 5 maart welkom in het lokaal van de Gereformeerde kerk. Na het zingen van Psalm 25:6 werd de vergadering met dankzegging gesloten door de voorzitter van de jonge boeren. Noch van de CBTB noch van de beide jongerenorganisaties zijn uit die periode notulen bekend. Het was een krantenberichtje, dat de gezamenlijke avond weer naar voren bracht. Met de komst van de Landstand verdwenen ook de jongerenorganisaties. In september 1946 werden de jonge boeren weer actief.

DE MEISTAKING VAN 1943

VERRAAD NSB EN BASIS VAN VERZET

De veteranen en overlevenden van de gevechten uit de meidagen van 1940 waren deels in gekregen (of 'geleende') burgerkleding naar huis teruggekeerd. Een deel werd krijgsgevangen gemaakt en was tijdelijk in een Duits kamp. Enige weken, maanden, nadien waren ze allemaal weer naar huis teruggekeerd. Op 29 april 1943 werd bekend gemaakt aan de Nederlandse bevolking dat de soldaten uit de meidagen zich opnieuw moesten melden als krijgsgevangenen. De reden daarvan was dat ze als arbeiders konden worden ingezet, en zich niet tegen de Duitsers konden keren als er een invasie kwam. De bevolking pikte dit niet. Het kwam overal in Nederland tot spontane stakingen. Het begon al op 29 april in Hengelo. Daar legden pakweg 3000 werknemers van de fabriek Gebroeders Stork en Co. NV spontaan het werk neer. Overal in Nederland sloten boeren zich aan. Ze weigerden nog langer melk te leveren. Ze lieten het wegstromen in de sloten en vaarten. De Duitsers sloegen terug met harde acties. Landelijke cijfers spreken van 400 gewonden en 95 doden, bij het neerslaan van de stakingen, plus 80 doodvonnissen uitgevoerd door standrechtelijke executies. Wat weten we van deze Meistaking uit de gemeente Hoogeveen? Wat is er bekend van de gemeente Zuidwolde uit die dagen? Of Ruinen, of Oosterhesselen, samen het District Hoogeveen van de LO?

Hoogleraar Dr. P.J.Bouwman van de Rijksuniversiteit te Groningen kwam in 1950 met een rapport over de April-Mei-Stakingen van 1943, in opdracht van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Hij constateerde daarin dat de eerste stakers in de provincie Drenthe in De Wijk woonden. Verder was al op de vroege morgen van de 30^e april de staking overgesprongen van Overijssel naar de aanliggende gemeenten in Zuid-Drenthe. Diverse boeren hadden verklaard dat fietsers uit Overijssel de stakingsoproep in hoog tempo hadden doorgegeven aan de Drentse boeren. Ze kenden de personen niet, maar gingen wel mee in de oproep. Ze moesten stoppen met melk-leveren. Ze zouden ook de oogst op het veld moeten vernietigen. Dat laatste werd niet gedaan, maar melk werd niet meer geleverd. Bouwman baseerde zich daarbij op Duitse bronnen. De informatie was al opgenomen in een rapport van de Beaufragte van Drenthe van 13 mei 1943.

Van Zuidwolde is weinig concreets bekend, behalve dan dat we weten dat de boeren vrij massaal stopten met melk leveren aan zowel de zuivelfabriek van Zuidwolde zelf, als die van Hoogeveen. Het kwam naar voren tijdens de rechtszaak van voormalig burgemeester Udemä, toen in november 1947 zijn zaak speelde voor de Raad van Cassatie. Zo lezen we in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 13 november 1947: *"Tijdens de Mei-staking in 1943 meldde hij aan de Duitsers in Assen, dat in zijn gemeente alles rustig was, hoewel vrijwel het gehele dorp staakte. Dit vrijwaarde zijn gemeente voor represaillemaatregelen en -moorden, aldus Mr. Vos."* Laatstgenoemde verdedigde de voormalige NSB-burgemeester. Dit werd niet tegengesproken, zodat we mogen aannemen dat het feitelijke informatie is.

Wat we weten is fragmentarisch. Er werden kort na de oorlog vragen over gesteld aan het gemeentebestuur van Hoogeveen, maar dat was niet geïnteresseerd in onderzoek, vanwege de dubieuze rollen die sommige ambtenaren en de burgemeester hadden gespeeld. Er is aantoonbaar sprake van verdonkeremanen van archiefmateriaal. Tussen de diverse dossiers zit een telegram van de Duitsgezinde opvolger van

de minister van Binnenlandse Zaken, Frederiks. Hij schreef aan het gemeentebestuur van Hoogeveen: *"In verband met onregelmatigheden die zich aan het eind der vorige week in verschillende streken van ons land hebben voorgedaan bij melkleveranties, deel ik U in overleg met de centrale DA mede dat te dezen van Duitse zijde geen repressieve maatregelen zullen worden genomen, indien de burgemeesters bevoornden dat maandag de melkleveranties op normale wijze plaats vinden. Stop. Ik dring er met de grootste klem op aan dat U hiervoor Uw volle persoonlijkheid zult inzetten. Secretaris Generaal Binnenlandse Zaken Frederiks."* De terminologie 'in volle persoonlijkheid' klinkt zwaar.

De burgemeester werd verantwoordelijk gesteld voor alles wat er ter plaatse zou gebeuren. In zijn memoires heeft burgemeester Tjalma enige aandacht besteed aan de Meistaking: *"Er kwamen in tal van plaatsen stakingen voor, o.a. werkten de boeren tegen met het afleveren van melk: de melk werd niet meer naar de zuivelfabriek gebracht. In Hoogeveen ging men ook staken en wel op het distributiebureau. De Duitsers gingen kijken hoe het in de verschillende gemeenten was. Ze belden mij uit Assen op en zeiden: "We kunnen niet overal tegelijk zijn, wie geht es bei Ihnen?" Ik heb geantwoord: "Alles ist ganz ruhig." Ze zeiden: "Das haben wir auch festgestellt", en ze waren niet eens in Hoogeveen geweest."*

Zo 'ganz ruhig' was het niet in Hoogeveen. De melkaanvoer bij de boterfabriek lag helemaal stil. Boeren die wel melk wilden leveren konden dat niet, omdat de melkvaarders c.q. pullevaarders staakten. En die enkele pullevaarder die nog wel wilde varen, werd onder handen genomen door de buurt waar hij woonde. Een voorbeeld: Seine Schonewille had zijn bok helemaal achterin het Lutternveld liggen, het uiterste punt dat via het Zuideropgaande te bereiken was. Daar startte hij zijn melkvaart, en daar liet hij na het terugbrengen van de pullen zijn bok achter. De bok lag bij een dam en achter die dam lag vaarwater dat uitliep op een heel ander kanalenstelsel. Seine kwam in mei 1943 na een poging om de staking te breken terug bij zijn bok..... pullebok weg. Onvindbaar. Een stel jongkerels had de bok uit het water getrokken, over de dam, en aan de andere kant van de dam onder water laten zakken. Zo werden collaborateurs afgestraft. Staken was staken. Dit is ook bekend van een pullevaarder bij het Achterom. Jonkerels 'traptten zijn bok onder water', zoals ze dat zelf zeiden. Even flink wat gewicht zetten op de zijkant en het water liep zo in de bok, de bok gleed naar de bodem.

We kennen ook nog wat zinsneden uit kranten, toen belangrijke collaborateurs werden berecht. De eerder genoemde Jan Schneider uit Hoogeveen was adviseur voor de arbeidsinzet, voerde de controle over industriële bedrijven in opdracht van de Beauftragte voor de Provincie Drenthe (Duitse opvolger van de Commissaris van de Koningin), was lid van de NSB en hij was buurtboerenleider van Hoogeveen (kern) bij de Landstand, de vakorganisatie waarvan alle boeren lid moesten worden. Hij deed tijdens de Meistaking onderzoek naar wie staakte en welke rollen mensen hadden bij dit verzet. Van hem zijn de woorden bekend: *"Ze moeten maar doodgeschoten worden als voorbeeld voor de anderen"*. Het kwam naar voren tijdens het proces tegen deze man, toen hij zich na de oorlog moest verantwoorden, en stond te lezen in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 21 oktober 1946.

Geert Steenhuis, landbouwer te Nieuweroord, was lid van de NSB en het Nederlands Agrarisch Front. Thuis hingen foto's van Hitler en Mussert aan de wand. Hij voelde zich dermate bedreigd, tijdens de meistaking van 1943, dat hij de hulp inriep van Duitse militairen om zijn bedrijf te beschermen. De Ortskommandantur (Duitse lokale over-

heid) hoorde van hem de namen van de landbouwers Euwe en Koekoek. Dat zouden de aanstokers tot de staking zijn. De houding van Steenhuis riep zoveel haat op, dat verderop in de oorlog zijn boerderij in brand werd gestoken. Het stond allemaal te lezen in dezelfde krant, maar dan van 20 januari 1947.

Albert Nijwening vertelde over de Meistaking in Nieuwlande en omgeving, waar niemand meer melk leverde, en kende deze Koekoek: *“Veehouders weigerden om langer te werken en om melk te leveren. Ook Jac. Koekoek (of zo hij algemeen genoemd werd Koos Koekoek) deed hieraan mee, en raadde andere boeren om ook mee te gaan staken. Dit werd bekend bij mensen die van de NSB-partij waren en werd doorgegeven. De politie van Oosterhesselen kreeg bericht of liever bevel om K. Koekoek te gaan arresteren. Dhr. Weima, destijds secretaris van de gemeente Oosterhesselen, werd opgebeld: komende nacht wordt dhr. Koekoek gearresteerd en zal tot voorbeeld gesteld worden, namelijk doodgeschoten. Dhr. Weima was commandant van de luchtwacht (er was een post in Zwinderen en in het Staatsbos), en kon dus na het ingaan van de spertijd wel bij de weg zijn. Dhr. Weima ging de posten controleren en kon intussen ook per fiets de familie Koekoek waarschuwen. Maar wat hij niet wist, dat dhr K. Koekoek mensen in huis had die gezocht werden. Dhr. Koekoek en een zwager, zijn zoon en de twee onderduikers hebben die nacht in open lucht doorgebracht. Wel zijn er die nacht een paar politieagenten bij Koekoek in huis geweest om hem te arresteren, maar hij was niet thuis en is geruime tijd zelf ondergedoken geweest. De zoon Jaap Koekoek had een meisje. Dit was een dochter van dhr. Flokstra, die een eind aan de andere kant van Hoogeveen een boerderij had. Deze Flokstra had al een tiental Joodse mensen en deze familie De Levie kon er nog wel bij. In een wagen onder een hekwerk van planken en verder volgeladen met turf, zijn deze mensen midden op de dag via de Van Echtenstraat, waar dit Joodse echtpaar woonde (of gewoond had), zodat ze nog een glimp van hun huis konden zien, vervoerd. Koos Koekoek is later weer thuis gekomen. Eerst liet hij zich nog niet zien, maar later deed hij weer gewoon mee en stelde zijn huis weer open voor hen die vervolgd werden.”* Koos Koekoek woonde in het pand Verlengde Hoogeveense Vaart 154, onder Geesbrug.

In augustus 1947 werd door het gemeentebestuur van Hoogeveen een overzichtje gegeven van het verloop van de Meistaking ter plaatse, op verzoek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Op de gestelde vragen werd geantwoord dat de Meistaking ter plaatse begon op 30 april 1943, nadat de donderdagavond daarvoor de maatregelen ten aanzien van de krijgsgevangenen waren afgekondigd. Het begin was spontaan, zonder bepaalde leiding of leiders. Het gebeurde allemaal zeer verspreid. Er waren geen plaatsen die als brandpunt konden worden aangemerkt. De felste reacties waren in de landbouwgebieden, namelijk te Nieuwlande, Nieuweroord en Alteveer. Het was geen algemene staking. Het ging om delen van de melkleveranciers. Winkels werden niet gesloten, het verkeer was niet gestremd, en de gemeente kon geen personen noemen die bij de staking een rol hadden gespeeld. Dat geeft aan hoe slecht men op het gemeentehuis op de hoogte was van wat er speelde in de oorlog. De boeren stelden zich fel verontwaardigd op. Het grootste percentage van hen staakte. De arbeiders waren even fel, maar minder algemeen.

De middenstand was op een enkele uitzondering na lauw. Het plaatselijke karakter openbaarde zich hierin dat de natuurlijke terughoudendheid en geslotenheid die het gemeentebestuur bij de bevolking constateerde, zelfs bij verbeten verzet aanleiding gaf tot weinig uiterlijke demonstratie. Oftewel, er werd geen melk geleverd, en daar bleef het bij. Slachtoffers vielen er niet. Het gemeentebestuur gaf ook aan dat er van de zijde van NSB'ers geen aanwijzingen (lees: opdrachten) voor arrestaties waren gegeven. De

bekentenissen en onderzoeken ten aanzien van vooraanstaande NSB-ers, zoals we die hiervoor lazen, geven wat anders aan. Maar blijkbaar had dit niet geleid tot arrestaties en ingrijpen van de Duitsers. Het liep met een sisser af, maar bepaalde wel de houding van de bevolking naar sommige NSB'ers toe. Slechts een enkele predikant uitte zich fel. De rest was passief. De staking ebde geleidelijk weg. Het maakte echter volkomen duidelijk dat de bevolking zijn afschuw uitsprak over de maatregelen van de bezetter.

Hoezeer de melkvaarders en de melk leverende boeren hierbij een rol speelden, lezen we in deze zin: *“..... duurde in de landbouw het langst. Voorzitter bestuur en directeur Coöperatieve Zuivelfabriek hebben heel wat moeite gedaan om de melkleveranties weer op gang te brengen.”* De bevolking had nadien een neerslachtige stemming. Er was verbittering over het gebrek aan eenheid en over het niet staken van het personeel van de spoorwegen en de posterijen. De staking had het illegale verzet versterkt, doordat het verschillende samenwerkingsverbanden tot stand had gebracht. Aldus het gemeentebestuur van Hoogeveen. Waarvan akte. En zo wordt het monument voor de pullevaarder in Elim ook een verzetsmonument. In de kern van de staking van mei 1943 waren het de stakende pullevaarders, die ervoor zorgden dat ook de boeren die niet wilden staken geen druppel melk bij de boterfabriek konden krijgen.

Vanuit het gemeentebestuur werd op deze wijze ook onder woorden gebracht wat de houding tijdens de Meistaking was van de leiding van de zuivelfabriek. De bestuursvoorzitter en de directeur zetten zich volop in om de staking te breken. Dit is geen visie van gebeurtenissen zoals die tijdens de oorlog werd uitgesproken. Als burgemeester Tjalma de Duitsers op de mouw spelde dat alles 'ruig' was, dan was dat bedoeld om problemen te voorkomen. Als ná de oorlog wordt uitgesproken dat voorzitter en directeur moeite deden om melkleveranties weer op gang te brengen, is dat een oordeel over hun gedrag in de oorlog, en met het oog op de staking niet bedoeld als compliment.

De voorzitter van het bestuur was Lucas Dekker uit Pesse. Toen op 11 mei 1962 zijn overlijden via het Nieuwsblad van het Noorden naar buiten werd gebracht, herinnerde men zich hem als de voorzitter van de Drentse Zuivelbond, vicevoorzitter van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond en voorzitter van de Coöperatieve Zuivelfabriek te Hoogeveen. Hij werd op 27 april 1962 gehuldigd, omdat hij 40 jaar bestuurslid en 30 jaar voorzitter was geweest van de zuivelfabriek. Daarnaast was hij jarenlang ouderling van de Gereformeerde Kerk te Pesse en voorzitter van de Christelijke Schoolvereniging aldaar. Een man met een prachtige staat van dienst, die veel heeft betekend voor de samenleving. De directeur was Fedde van Dam, wonend op Alteveerstraat 72. Met de hete adem van de Duitsers en de NSB-veehouders in hun nek, en de dreiging van executies, trachtten ze te redden wat er te redden viel. En wat vooral werd getracht: het voorkomen van een harde actie van de bezetter, zoals elders gebeurde. Het oordeel van de burgemeester kwam van iemand die zijn best deed zijn eigen oorlogsgeschiedenis te verdoezelen. Hij was zelf zeer meewerkend geweest. Met name waar het ging om de aan de Duitsers overgedragen administratie van Joden.

Wat de Meistaking van 1943 in het District Hoogeveen van de LO duidelijk had gemaakt, was dat de verzetsgeest breed over de bevolking was uitgewaaid, zodat degenen die tot actieve verzetsdaden tegen de bezetter en de handlangers binnen de eigen bevolking wilden komen, zich gesteund konden voelen door een brede groep mensen. Deze brede groep zou zelf niet tot dat actieve verzet komen. Het niet-leveren van melk, of het staken van een paar dagen, dat was wel degelijk wat, maar dat was

passief verzet (iets níét doen) nog wat hele anders dan een overval. De Meistaking gaf echter aan dat de tijd rijp was voor de volgende stap. Dat actieve verzet. De stap was deels al gezet, toen enige maanden daarvoor het District Hoogeveen van de LO, de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers, werd gevormd. Na de Meistaking werd ook een volgende stap gezet: de actieve confrontatie in de vorm van overvallen en brandstichtingen. De Knokploegen werden geboren.

Omdat de Meistaking in en rond de gemeente Hoogeveen zo sterk vastzat op de rol van de melkrijders en de pullevaarders, is het pullevaardersmonument in Elim indirect ook een verzetsmonument geworden, herinnerend aan de Meistaking van '43.

JAN NABER OVER DE MEISTAKING

Zowel de LO, de hulp aan onderduikers, als de KP, het gewapende verzet, kennen een flinke rol van Jan Naber uit Hoogeveen. Met zijn fraude bij het Distributie Kantoor, waar hij aanvankelijk werkzaam was, als zijn vele overvallen in de periode daarna, gaven

onderduikers de kans om te overleven. Aan bonnen was er zelden gebrek, in Hoogeveen en omstreken. Jan liet memoires na, waarin uitgebreid werd gesproken over onder meer de Meistaking van 1943. We vallen half in een verhaal.....

“Een tijdje later was de Meistaking. Al maanden geleden waren mijn collega’s Jan Everts en Arie van der Kooij en ik verschillende leiders van Distributiekantoren afgereisd om af te spreken dat die diensten zouden staken, zodra er sprake van was dat het personeel naar Duitsland moesten. Het was een beetje romantisch opgezet, met bijvoorbeeld een wachtwoord ‘Vrijheid, op welk wachtwoord gestaakt zou worden. Ik had door de belevenissen met Charley geen tijd gehad dit verder uit te bouwen, zodat er een paar brokstukken van een toekomstige organisatie lagen. Slechts in Coevorden, Beilen, Meppel en Hoogeveen was iets voor elkaar.

Bij het uitbreken van de staking waren we juist met de uitreikingsploeg in Hollandscheveld, waar wij op een gegeven moment de geruchten over de staking hoorden. Even opgebeld naar Hoogeveen en toen bleek dat daar enige mensen dienst weigerden, gooiden we er het bijltje eveneens bij neer, welk goed voorbeeld oversloeg op de mensen die bonnen kwamen halen. We gingen wat aan de wandel. In Hoogeveen bleek dat maar een gedeelte van het overheidspersoneel staakte.

Ik ontmoette Albert Rozeman (later ‘Victor’, niet te verwarren met zijn neef van dezelfde naam, die later werd gefusilleerd, met wie ik op pad ging om te trachten meer mensen tot staken te bewegen. Op het gemeentehuis stapten we brutaalweg de secretarie binnen, waar weliswaar niemand werkte, maar slechts twee ambtenaren waren naar huis gegaan. Na heel wat heen en weer gepraat, werd dan overeengekomen dat men zou staken als ook in Meppel..... Maar tot nu toe waren ze daar niet begonnen. Toen pas schoot me te binnen dat ik eens bij de ambtenaren van Van der Landt geweest was, om ook met die te overleggen dat het overheidspersoneel zou staken, als we naar Duitsland moesten. Dus ik pakte de telefoon en vroeg met een gewichtig gezicht de ambtenaar Van der Landt aan de telefoon. Toen hij kwam noemde ik mijn naam, vertelde hem dat er gestaakt moest worden, en refereerde mij aan het wachtwoord ‘Vrijheid’.

Ik smaakte het genoeg een half uurtje later te horen dat ook Meppel staakte. We wilden nu de ambtenaren in Hoogeveen aan hun woord houden, maar nu kwamen ze met het smoesje dat de burgemeester aansprakelijk zou worden gesteld! Dit is de enigste keer dat de burgemeester van Hoogeveen een goede houding heeft aangenomen, door te zeggen dat men zich van hem niets moest aantrekken. Niettemin draaide de ambtenaar Jan van der Linde zijn ongeveer 200 pond wegende lichaam op de stalen stoel, waarbij het me erg speet dat hij er niet doorzakte, en sprak de heldhaftige woorden: “Ik staak niet!”, zodat ook de andere ambtenaren niet meer de moed hadden op eigen houtje te staken.

Een paar dagen later waren we allemaal weer aan het werk. Maar het muisje zou een staartje hebben voor de distributiedienst. Het standrecht was afgekondigd en er was bepaald dat niemand na 8 uur op straat mocht. Om kwart over 8 wordt door de politie aangehouden Jan Wernldy, mijn collega die ik in arren moede een paar extra tabaksbonnen had gegeven, opdat hij over zijn ontdekking dat ik bonkaarten achterover drukte niet zou praten. Hij was vergezeld van een andere collega, die ook teveel bonnen in de zak had, zodat ze er dubbel in zaten. Tevens bleek dat hij in het bezit was van talloze rantsoenen van kolenbonnen etcetera. Daar ik er totaal onkundig van

was dat Werndly ook illegaal werkte, maar om zijn eigen portemonnaie te spekken, keek ik de volgende dag raar op mijn neus. Er bleken bij deze fraude meerdere ambtenaren betrokken te zijn, zodat een uitgebreid onderzoek volgde.

Jan Werndly was zo stom te vertellen dat hij de beide tabakskaarten van mij had gekregen. Om me er nu niet helemaal in te draaien, verklaarde hij ze ontvangen te hebben tijdens de normale uitreiking. Ik zou ze in mijn stamkaart gelegd hebben. Juist dit was mijn geluk, want ik kon gemakkelijk bewijzen dat dit niet mogelijk was. Bij confrontatie hield hij deze verklaring niet vol. Daar hij wel inzag dat hij er toch niet meer aan kon ontkomen, vertelde hij de waarheid, namelijk dat hij ze van mij had gekregen toen ik op een avond met een hele stapel bonkaarten bezig was. Deze verklaring kon ik echter zo onwaarschijnlijk maken, dat ook dit niet meer geloofd werd.” Tot zover de herinneringen van Jan Naber.

Klaas Roelofs Zwiggelaar, de leider van de uitreikploeg herinnerde zich van de meistaking: *“Een van die dagen kwam het bericht binnen dat het hele leger opnieuw in krijgsgevangenschap zou moeten gaan. De mensen van de uitreikploeg waren zo kwaad, dat ze besloten onmiddellijk in staking te gaan. Ze pakten alles weer in, en vertrokken naar Hoogeveen. Ze hebben er nooit problemen mee gekregen, maar ze waren ook al snel weer aan het werk. Een week later kwam de vrouw van Jaap Daming binnen (de scholingsleider van Winterhulp) binnen. Die was flink kwaad. Wat dachten we wel niet, om te gaan staken? Ze zei: “Mooi, dat jullie dat vorige week gedaan hebben. En waarom? Om dat rotwijf daar?” Bij dat laatste wees ze op de foto van koningin Wilhelmina.”* Dat ‘mooi’ was natuurlijk cynisch bedoeld.

DODELIJKE REACTIES VAN BEZETTERS

Het was in de regio Hoogeveen nog goed afgelopen, voor de stakers en hun leiders. In Elp, gemeente Westerbork, liep het uit de hand. Op zondag 2 mei verscheen een Duitse overvalwagen in de omgeving van Elp, waarop vele jongemannen het bos invluchtten. Er werden toen dreigementen tegen de NSB'ers geuit. In de nacht van zondag 2 op maandag 3 mei brandden in Elp vijf boerderijen tot de grond toe af. De Stichting 1940-1945 deed in maart 1948 onderzoek. Men concludeerde dat waarschijnlijk in brand gestoken waren de boerderijen van Jan Brands, NSB'er, en Hendrik Kamping, eveneens NSB'er, wiens zoon bij de landwacht ging. De brand sloeg vervolgens over op de boerderijen van Hendrik Eefting, NSB'er, Leenderts, NSB'er, en Harders, die geen NSB'er was.

Nog diezelfde nacht kreeg de Marechaussee te Westerbork opdracht een aantal jongemannen te arresteren. De Nederlandse politiemannen Guichelaar en Bouwman arresteerden in dezelfde nacht en vroege morgen 7 jongemannen. Ze werden aan de Duitsers overgegeven, zwaar mishandeld, vervoerd naar het Huis van Bewaring in Assen, en deels ter dood veroordeeld en geëxecuteerd. Met het verbranden van de boerderijen was de toon gezet. Wie zich schuldig maakte aan (al dan niet vermeende) hulp aan de Duitsers c.q. verraad van Nederlanders, kon erop rekenen dat zijn boerderij eraan ging. We kennen uit de maanden erop nog diverse voorbeelden.

De gevolgen van de Meistaking van 1943 laten zich zien door de reacties en de tegenreacties. Er was verharding opgetreden, aan de kant van NSB'ers en mensen die precies het tegenovergestelde wilden. Er was een basis gelegd voor het overgaan tot verzet en tegenterreur in de vorm van het in brand steken van bezittingen van NSB'ers

die zich pro-Duits hadden opgesteld of zelfs hadden opgeroepen tot geweld tegen de eigen Nederlandse bevolking. Evengoed zien we dat de Meistaking zelf ook een reactie was op wat anders, het opnieuw in gevangenschap terugroepen van het voormalige Nederlandse leger en het verplicht tewerkstellen van mannen in Duitsland. Maar niet iedere maatregel leidde tot een zo felle reactie als de Meistaking en niet iedere reactie riep opnieuw zoveel tegenreacties op als de Meistaking. We kunnen dan ook spreken van een ontwrichting van de Nederlandse samenleving, waarin de Meistaking een centrale rol heeft gespeeld. Het werd het begin van een 'hete zomer', vol geweld en tegengeweld. Het werd een zomer van rokende ruïnes van boerderijen en andere gebouwen van NSB'ers. De dodenlijst werd langer en langer. Momenteel zijn de volgende slachtoffers bekend (bron: <https://aprilmeistakingen.com>):

GRONINGEN

Grietje Dekker, 24 jaar
 Jogchum van Zwol, 20 jaar
 Harm Wessels, 25 jaar
 Gerrit Buwalda, 32 jaar
 Andries Sikkinga, 29 jaar
 Andries Hartholt, 63 jaar
 Dirk Hartholt, 27 jaar
 Albert Hartholt, 26 jaar
 Hendrik Hartholt, 17 jaar
 Uitze van der Wier, 25 jaar
 Jelle van der Wier, 22 jaar
 Steven van der Wier, 13 jaar
 Karst Doornbosch, 23 jaar
 Jan Doornbosch, 21 jaar
 Euwe de Jong, 41 jaar
 Sibbele de Wal, 34 jaar
 Gerrit van der Vaart, 20 jaar
 Geert Jan Diertens, 19 jaar
 Johannes Glas, 24 jaar
 Fredrich Ludwig van de Riet, 28 jaar
 Obbe Leininga, 80 jaar
 Eisso Kleefman, 50 jaar
 Hermanus Kleefman, 48 jaar
 Egbert Thoma, 26 jaar
 Gerrit Imbos, 21 jaar
 Paulinus Nieuwold, 41 jaar
 Willem Antonie van Rossum, 19 jaar
 Rienold Terpstra, 29 jaar
 Luitjen Jelmer van der Veen, 36 jaar
 Albert Harkema, 58 jaar
 Jan Zuidema, 57 jaar
 Marten Woudstra, 32 jaar
 Simon Frankruijter, 54 jaar
 Ate Faber, 50 jaar
 Harm Roelf Ots, 24 jaar
 Gerrit van der Werf, 29 jaar
 Berend Kornelis Vriezema, 38 jaar
 Willem Pieter Vossema, 25 jaar

FRIESLAND

Barteld Remerij, 26 jaar
 Willem de Vries, 10 jaar
 Pieter Riemersma, 33 jaar
 Sjouke Stel, 31 jaar
 Jan Smid, 23 jaar
 Fokke Polet, 32 jaar

Jonas Elzinga, 32 jaar
 Herman Adema, 66 jaar
 Gerben Ronner, 19 jaar
 Jouke Zijlstra, 73 jaar
 Broer de Witte, 19 jaar
 Cornelis Luinstra, 19 jaar
 Dirk Fokkens, 25 jaar
 Bouke de Vries, 35 jaar
 Freerk Wijma, 35 jaar
 Jouke Bootsma, 39 jaar
 Melle Bruinsma, 20 jaar
 Anne de Boer, 35 jaar
 Jitze Kiewiet, 21 jaar
 Jan Eisenga, 35 jaar
 Jantje Dijkstra, 27 jaar
 Willem Scholten, 37 jaar
 Keimpe de Vries, 25 jaar
 Wieger Rekker, 52 jaar

DRENTHE

Berend Trip, 25 jaar
 Tiem van Bergen, 20 jaar
 Harm Bakker, 26 jaar
 Berend Assies, 29 jaar
 Jan Postema, 44 jaar
 Harm Bos, 23 jaar
 Reinder Kamping, 42 jaar
 Gezinus Enting, 20 jaar
 Lute Huizing, 57 jaar

OVERIJSEL

Hein Slotboom, 28 jaar
 Hendrik Willem Varvik, 20 jaar
 Steven Heideman, 53 jaar
 Wilhelmina van den Elst-Sneuink, 70 jaar
 Gerhard Engelbertus ten Donkelaar, 28 jaar
 Johannes van Oene, 37 jaar
 Johannes Hendrik Asbroek, 37 jaar
 Willem Barends, 29 jaar
 Bernard Hendrik Bos, 20 jaar
 Johan Hendrik Geuvers, 19 jaar
 Gerrit Jan Holterman, 16 jaar
 Jan Oltwater, 62 jaar
 Wilhelmus Theodorus Johannes van Sark, 29 jaar
 Antonius Hermanus Haselbekke, 25 jaar
 Frederik Martinus Loep, 36 jaar
 Martinus Gerardus Neurdenburg, 39 jaar

Johannes Hendrikus Jansen, 48 jaar
Cornelis Brasser, 50 jaar
Hendrikus Joannes Gerardus Waanders, 58
Antonius Bernardus Wijlens, 39 jaar
Gerardus Johannes Weijenberg, 22 jaar
Johannes Bernardus J. Steinmeijer, 22 jaar
Willem Beldman, 21 jaar
Gerrit Albert van Heerde, 27 jaar
Hendrik Hertsenberg, 25 jaar

GELDERLAND

Johannes Philippus Maria Roothaan, 25 jaar
Dirk Willem van Vreeswijk, 35 jaar
Teunis Campagne, 47 jaar
Dirk van Zetten, 31 jaar
Andreas Emanuel van der Veer, 24 jaar
Willem Andreas van der Veer, 24 jaar
Anthonius Lambertus Fredericks, 22 jaar
Pouwel Dijkstra, 55 jaar
Jan Kleefsman, 27 jaar
Cornelis Willem Knipscheer, 29 jaar
Henri Charles Munter, 43 jaar
Gerrit Peters, 45 jaar
Jacques Matheus Josephus Quaadvlieg, 26
Willem George Frederik Weimar, 23 jaar
Bartus Pessink, 38 jaar
Jan Tjalkens, 41 jaar
Jochum Adam Versteeg, 36 jaar
Hendrik Jan Kroeze, 42 jaar
Hendrik Proper, 39 jaar
Hermen Jan van Werven, 33 jaar
Hendrik Eilander, 27 jaar
Lambertus Wilhelmus Hendriks, 32 jaar
Cornelis Johannes van Emmerloot, 34 jaar
Gerardus Marinus van Kampen, 24 jaar
Johannes Antonius Walraven, 31 jaar
Antonius Wilhelmus Wijmans, 31 jaar
Maarten Slort, 25 jaar
Johannes Pijpers, 21 jaar
Gradus Hendrikus Rikken, 31 jaar
Hendrikus Johannes de Kok, 21 jaar
Willem Tijnagel, 20 jaar
Jan Tijmen Sietsma, 20 jaar
Wouter Bouwman, 20 jaar
Petrus Cornelis Hol, 37 jaar
Jonathan Bastiaan Nijhoff, 26 jaar

LIMBURG

Johannis Leendert Cornelis Boogerd, 36 jaar
Martinus Antonius Marie Bouman, 43 jaar
Leendert Theodorus Brouwer, 35 jaar
Pieter Ruijters, 50 jaar
Servatius Hendricus Toussaint, 28 jaar
Meijnardus Jacobus Tempelaars, 38 jaar
Reinier Savelsberg, 48 jaar
Henderich Horstmann, 41 jaar

UTRECHT

Dirk Davelaar, 28 jaar
Hendrikus Franciscus Johannes Cornelis de
Mari, 35 jaar
Theodorus Antonius Smulders, 56 jaar
Henri Joseph Vroom, 25 jaar
Wilhelmus Antonius F. van Eeden, 20 jaar
Willem Schouten, 31 jaar
Maria Hendrika van Piggelen, 44 jaar

NOORD-BRABANT

Peter Jan Hendrik Kempen, 19 jaar
Willem van Beek, 34 jaar
Jan Gerrit Eilers, 32 jaar
Johannes Cornelis Wilhelmus Gielen, 36 jaar
Petrus Jacobus Verhoeven, 32 jaar
Gerardus Werts, 34 jaar
Simon van Zantvliet, 27 jaar
Jacobus Hubertus Maria Kerssemakers, 46
Johannes Petrus Huijbregts, 21 jaar

NOORD-HOLLAND

Gerard Wiersma, 38 jaar
Theodorus Rijkhoff, 28 jaar
Johannes Antonis van Lemmeren, 40 jaar
Hendrik Blank, 54 jaar
Jacob Wijker, 49 jaar
Hendrik Marinus Strating, 38 jaar
Herman Pieter de Noo, 56 jaar
Nicolaas van Nieuwkoop, 30 jaar
Pieter Houtkooper, 45 jaar
Theodorus Sander Hendrikse, 36 jaar
Johan Frederik Jeremias Schamp, 45 jaar
Hendrikus Hendrik van der Meer, 32 jaar
Klaas Oosthuizen, 43 jaar
Klaas van Veen, 23 jaar
Willem van 't Veer, 33 jaar
Hendrikus Leonardus Heij, 31 jaar
Wilhelmus Petrus Johannes Duijn, 32 jaar
Gerke Mastenbroek, 64 jaar
Pieter Paulus, 19 jaar

ZUID-HOLLAND

Jan Willem de Blaeij, 28 jaar
Hendrikus Wilhelmus Bouwman, 41 jaar
Cornelis van der Giessen, 38 jaar
Jacob de Groot, 24 jaar
Wilhelmus Adrianus Hommel, 50 jaar
Cornelis Willem de Kok, 53 jaar
Dirk Loever, 23 jaar
Wouter Slob, 24 jaar
Willem Johannes Smit, 22 jaar
Arie Leendert Verhoef, 25 jaar
Jan Willem Vermeulen, 36 jaar

ZEELAND

Adriaan Fondse, 54 jaar

AANGETOONDE CENTRALE NSB-ROLLEN TIJDENS MEISTAKING

--**Jan Schneider**, geb. 6-7-1879, Delfshaven, Rotterdam. Landbouwer. Gehuwd met Jacomina Bouter, die 2 ½ jaar ouder was. Er waren twaalf kinderen. Adres: Coevorderstraatweg 81 (afgebroken juli 1969, niet meer herkenbaar in woonwijk Krakeel). Nederlands Hervormd. Buurtboerenleider voor Nederlandse Landstand voor Hoogeveen, door NSB-burgemeester Veldhuis voorgesteld als wethouder als opvolger van de overleden D. van Dijk, Chef Büro Arbeitsinsatz van de Organisation Todt, met onder zich als assistenten zowel Piet Schonewille als Jan Kist (Groepsleider NSB en Buurtboerenleider Hollandscheveld). Propagandist van Landbouw en Maatschappij, de Nederlandse Landstand en het Nederlands Agrarisch Front. Bij zijn proces, oktober 1946, werd gerapporteerd: "Trad tijdens de bezetting op als adviseur voor de 'Arbeitseinsatz', en voerde de controle over de industriële bedrijven in opdracht van de beauftragte voor de Provincie Drenthe. Beschuldigde had zich ook aangesloten bij de NSB en was buurtboerenleider bij de Landstand. Tijdens de Meistaking had beschuldigde namen opgevraagd met de woorden: Ze moeten maar doodgeschoten worden als voorbeeld voor de anderen." Uitspraak 4 november 1946: verbeurdverklaring van f 1000,- en ontzetting uit de kiesrechten. Vrijheidsbeperking was al opgeheven met ingang van 13 maart 1946. Zijn reis over diverse adressen: Jan kwam naar Drenthe, via Ridderkerk, woonde in de periode 1924-1936 te Zweeloo Wezuperbrug F5) en betrok het pand Coevorderstraatweg 81 per 5 mei 1936. Na april 1945: gevangenschap. Na zijn vrijlating woonde hij op Coevorderstraatweg 131^e, wat later hernoemd werd tot Coevorderstraatweg 39 bij Noordscheschut.

--**Geert Steenhuis**, geb. 26-1-1888, Veendam. Landbouwer. Nieuweroord. Gehuwd met Geertje Nijeven. Religie: aanvankelijk Nederlands Hervormd, maar al in de jaren '30 is dit veranderd in 'Geen'. Zowel Geert als zijn echtgenote zaten na de bevrijding opgesloten in Kamp Westerbork, wat in Hoogeveen niet zo vaak voorkwam. Genoteerd bij zijn proces: *"Geert Steenhuis (gedetineerd), landbouwer te Nieuweroord, was lid van de NSB en het Nederlands Agrarisch Front. Beschuldigde, wiens pro-Duitse houding bleek uit het feit dat hij foto's van Hitler en Mussert aan de wand had hangen, had tijdens de Meistaking in 1943 de hulp ingeroepen van Duitse militairen, om zijn bedrijf te beschermen. Ook had hij de namen van de landbouwers Euwe en Koekoek genoemd op het Ortskommandantur, daar hij in deze mensen de aanstokers tot de staking zag. Beschuldigdes boerderij was, wegens de haat, die men hem toedroeg, in brand gestoken."* (Provinciale Drentsche en Asser Courant, 20-1-1947.)

BRAND IN HET WA-GEBOUW

DE ONDERGANG VAN HET GROEPSGEBOUW

©Albert Metselaar, 2021 albertmetselaar@home.nl

In de nacht van vrijdag 25 op zaterdag 26 juni 1943 wordt in Hoogeveen een poging gedaan de blikfabriek in brand te steken en het arbeidsbureau door vuur te vernietigen. Jan Wildschut, ondergedoken te Nieuwlande en actief met Johannes Post, wordt voor dit werk uitgeleend. Hij zal in Hoogeveen assisteren. De vernietiging van de blikfabriek, de radio-opslagplaats, gaat niet door vanwege een weermachttoefening. Een week later zal het wel lukken. Het arbeidsbureau wil niet branden, ondanks dat er liters benzine in het gebouw geplensd worden. De KP van Nieuwlande zal die nacht een eind maken aan de ogenschijnlijk onaantastbaarheid van de 'zwarthemden' van Hollandscheveld en omstreken. Hun WA-gebouw gaat plat.....

Johannes Post, Arie de Boer (schuilnaam van Hemke van der Zwaag van Geesbrug) en Thea (schuilnaam van Celine 'Lien' Johanna Kuiper), een koerierster van Joodse afkomst, fietsen die nacht met een bus benzine door het Hollandsche Veld. Hun route ligt voor de hand: Kerkhoflaan, dan linksaf Riegshoogtendijk op, en je bent er. Thea heeft gesmeekt om mee te mogen gaan. Ze is gekleed in een overall. Op de Riegshoogtendijk aangekomen, stapt Thea naar de woning van de Piet Schonewille, nu Riegshoogtendijk 50. Hij werd groepsleider van de NSB, en is met meerdere functies op zijn naam een prominente NSB'er, die naast het groepsgebouw woont. Met een revolver in de hand houdt Thea de wacht. Als Piet onraad ruikt, en naar buiten komt, zal ze hem gepast opvangen. Piet is op dat moment als NSB'er met bestuursplannen een politiek gevaar, maar hij en zijn huisgenoten zijn nog niet bij de Landwacht. Die moet nog worden opgericht. Waarschijnlijk had Piet dan ook nog geen jachtgeweer, maar zekerheid daarover is er niet. Van Thea is geen ervaring met een wapen bekend. De inschatting zal zijn gemaakt dat dit voor haar relatief veilig is. Er is namelijk al wat voorwerk gedaan.....

Piet Schonewille weet dat er die nacht wat zal gebeuren. Zijn overbuurman Jan Kats is bij hem geweest, met zijn dochter. Jan Kats heeft hem gevraagd of zijn dochter Leida die nacht bij hem in huis kan slapen. Piet heeft verbaasd toegestemd, en heeft het opgevat als een teken, waarvan hij de inhoud niet kent. Het is een soort van waarschuwing, dat weet hij. Als er wat gebeurt die nacht, zal hij niet reageren. Het is ook een waarschuwing aan het adres van het verzet, dat van de logeerpartij van Leida op de hoogte gebracht moet zijn geweest. Omdat Leida die nacht in de woning van de Piet Schonewille slaapt, kan het verzet dat pand niet in brand steken. Het lijkt erop dat men dit in overweging heeft gehad, en dat Jan Kats hier tegen is geweest, anders zou het niet nodig zijn geweest om Leida onder dak te brengen bij Piet Schonewille. Jan was eveneens actief bij de KP van Nieuwlande en Geesbrug, die deze nacht de aanslag op het WA-gebouw zal plegen. De plannen zijn vooraf blijkbaar met hem doorgepraat. Hij zal niet geslapen hebben. Stond hij op de uitkijk? Hij waagde zijn dochter er aan en zal haar vast niet aan het risico van een overslaande brand overgelaten hebben.

Piet en zijn kinderen beschouwen later Leida's komst als hun redding, en hebben dit na de oorlog verwoord in oudtestamentische taal. Zoals het scharlaken koord bij de woning van Racheb, haar huis en haar persoon beschermde bij de vernietiging van Jericho, heeft Leida's aanwezigheid het gezin van Piet Schonewille beschermt voor

een nachtelijke woningbrand, en de mogelijke dood van gezinsleden. Overigens is dit ook een teken dat Piet het gruwelijke spel dat oorlog heet niet hard wenst spelen. Hij zou het teken ook kunnen opvatten als een signaal om de Duitsers te waarschuwen. Hij zou in alle stilte, zo gauw het donker was, de tuinbouw-schuur bij zijn huis vol kunnen laten stromen met Grüne Polizei. Dat heeft hij niet gedaan. Hij laat gaan wat er zal komen. Piet is tijdens de brand gewekt door een broer. Zelf heeft hij niets gemerkt van de brand. Als hij wakker is, staat het gebouw al in lichterlaaie. Er is toch niets meer te redden, is de inschatting. We weten het, door een verklaring van een zoon.

Piet Schonewille komt dus niet naar buiten, als de mensen rondom de woning en het WA-gebouw lopen. Thea staat vergeefs op wacht. Gelukkig maar. Men is er niet op uit om slachtoffers te maken. Arie en Johannes lopen naar het houten gebouw. Ze slaan een paar ruiten in, gieten benzine naar binnen en steken een lucifer aan. Eén lucifer is genoeg. Een suizende vlam springt tot aan de zolder. Ze lopen haastig weg. Arie laat zijn benzinebus, met zijn naam erop, naast het gebouw in het gras liggen. Van op een afstandje zien ze dat het vuur lijkt te doven..... Ze denken erover om even terug te lopen. Plotseling breken aan alle kanten felle vlammen naar buiten. Het houten gebouw, doordrenkt met carboleum en van binnen betimmerd met zachtboard, brandt als een fakkel.

Als provinciaal KP-leider noteert Arie later dat het WA-gebouw, zoals het groepsgebouw veel genoemd werd, de 26ste juni om ± 03.00 uur in brand gestoken is. De brandweer van Hollandscheveld zal die dag in een opgave aan de gemeente noteren, dat de manschappen vanaf 03.00 uur in touw geweest zijn. Uitgaande van deze tijden moeten we concluderen dat de brand onmiddellijk ontdekt is. De brandweer van Hollandscheveld kwam met een eigen brandspuit. Om te kunnen blussen, moest men water zien te krijgen uit een wijk in de buurt. Daar werd een brandslang naar toe gelegd, het water zou opgepompt worden en dan met kracht in het vuur worden gespoten. O wat een pech, de brandspuit liep vast. Sabotage, natuurlijk, maar het werkte. Het duurde een hele tijd voor de spuit weer los was en er met water kon worden gespoten. Er viel al niks meer te redden.

Johannes, Arie en Thea waren maar net op tijd weg. Ze werden zelfs nog gesignaleerd door mensen, terwijl deze naar het brandende gebouw toeliepen. Een onbekende vrouw stond te kijken of de boel wel goed fikte, werd er verteld. Men zag mensen vertrekken via het Tramdijkje. Dat ligt er deels ook nog steeds. In de toenmalige situatie liep dat Tramdijkje vanaf het Hoekje in zuidelijke richting. Kortom, Arie, Thea en Johannes gingen niet terug zoals ze kwamen. Het lijkt erop dat ze op de terugweg via het Oostopgaande naar Nieuwlande gingen. Misschien gingen ze nog zuidelijker, via de Carstensdijk.

Niet lang daarna kwamen ook de eerste Duitsers, via het zelfde Tramdijkje. Men had als bevolking de indruk dat ze op signalen van een vliegtuig afkwamen. Er vloog namelijk een vliegtuig over de brand, dat een noodlanding maakte op een stuk weiland bij de Jufferswijk. Na de noodlanding schoten de beide bemanningsleden vuurpijlen af. Daar kwamen de Duitsers als eerste op af. Al deze dingen liepen door elkaar, zonder dat het één met het ander te maken had. Het werd een chaotische nacht. De brandweer van Hollandscheveld was direct gealarmeerd. Hoe weten we niet, de brandklok in de toren van de Hervormde kerk was er door de Duitsers uitgehaald. Maar er viel niets meer te redden. Toen ze hoorden wát er in brand stond, hadden de meeste brandweermannen geen haast meer. Het enige wat ze nog konden doen was zorgen dat de gebouwen ernaast nat bleven, zodat het vuur niet over kon slaan. Het WA-

gebouw zelf was van zulk brandbaar materiaal opgebouwd, dat spuiten in het vuur geen enkele zin meer had. Om 05.00 uur kon de brandweer weer naar huis. Het vuur had het hele gebouw verteerd. De laatste vlammen waren nog even weggespoten. Na twee uur was alles achter de rug. De brandmeesters Hendrik Wemmenhove en Geert Raak, motordrijver Jannes Venema en de brandwachten Johannes Mol, Hein Daming Sr., Hendrik Petstra, Kier Bijl, Jan de Graaf en Hilbert Everts konden weer naar huis.

BEWONERS VAN DE RIEGSHOOGTENDIJK IN 1943

Hoe zag het stukje Riegshoogtendijk tussen de huidige Otto Zomerweg (toen nog Kerkhoflaan) en het Hoekje eruit in 1943? Welke panden stonden er al? Het was een nog dun bebouwd gebied, met de volgende panden en bewoners:

Westkant Riegshoogtendijk:

Riegshoogtendijk 32, Hendrik B. Puite, postkantoorhouder.

Op de plaats van de schuur ten noorden van Riegshoogtendijk 46 stond het WA-gebouw. Het pand 46 was er nog niet.

Tussen het WA-gebouw en no. 50 lag een schuinlopende brede sloot, het restant van de toegang tot de Kerkenkavelswijk. Deze wijk liep toen al dood bij de dijk.

Riegshoogtendijk 50, Pieter Schonewille, tuinbouwcontroleur enz. en tuinbouwschuur.

Riegshoogtendijk 54, Lambert Luchies.

Riegshoogtendijk 62, Jan de Graaf, fietsenmaker en brandweerman.

Oostkant Riegshoogtendijk:

Otto Zomerweg 2, 'zuster Blekkingh', Wilhelmina L. Blekkingh, vroedvrouw.

Riegshoogtendijk 25, Hendrik Hilberdink, onderwijzer Gereformeerde school.

Riegshoogtendijk 27, Johannes Zijlstra, onderwijzer Hervormde school, bij de LO.

Riegshoogtendijk 35, de garage van Jan Kats.

Riegshoogtendijk 37, Jan Kats, garagehouder en taxi. Bij de KP actief.

Riegshoogtendijk 39, Fake Metselaar, DGO-Express, expediteur.

Riegshoogtendijk 41, Martinus Stam, woonhuis en winkel.

Hoekje 1, Johannes 'Jans' Fake Willem Metselaar. Café Metselaar.

De afstanden waren zodanig, dat brandstichting in het WA-gebouw niet direct overslaan van de brand naar Piet Schonewille zou betekenen. Verder was er vanwege de sloot voldoende water achter de hand om te blussen, als je dat al zou willen. De NSB hoefde niet direct te rekenen op een overactieve inzet van de Hollandscheveldse brandweer.

Als we het rijtje omwonenden aan de Riegshoogtendijk zo bekijken, dan maak ik de inschatting dat er weinig mensen tussen zaten die rouwig waren om het verdwijnen van de kroon van de NSB, hun WA-gebouw. Buiten Piet Schonewille zitten er geen andere NSB-leden tussen. Het gaat te ver om iedere omwonende apart te behandelen, maar in grote lijnen kunnen we spreken van een anti-Duitse buurt, waarvan mensen deels in het verzet actief waren.

We stellen ons zo voor dat de buurt uitliep en voornamelijk zwijgend stond te kijken naar de felle brand. Mooi geteerd droog hout, het fikt alsof het ervoor gemaakt is. Hoog opblaaierende vlammen onder een heldere hemel. Wat ging er allemaal verloren? Wat lag er opgeslagen in het gebouw? Doorgaans gaat er ook materiaal verloren waar je als historicus blij mee zou zijn.

Johannes Post werd die morgen bij het opkomen van de zon door een van zijn arbeiders gesignaleerd, terwijl hij in een uniform door het aardappelland liep. Zo had hij de minste hinder van controles, in een uniform, daar men eigenlijk 's nachts niet bij de weg mocht zijn. Welk uniform is niet bekend. Daarna snel omkleden. Hij was weer in zijn daagse kleding paraat bij de aanvang van het dagelijkse werk. Tegen één van zijn arbeiders, van het 3e Zandwijkje, zei hij: *"Ze hebben vannacht het WA-gebouw ook in brand gestoken, hè?"* Deze wist er nog niets over, maar reageerde alert: *"Dan zul jij er wel meer van weten!"*. De arbeider werd een van mijn getuigen. Arie, Hemke van der Zwaag, kreeg die dag de schrik te pakken bij de gedachte dat hij zijn benzineblik mét naam had laten liggen. Hij had geluk: een brandende wand bleek er bovenop gevallen te zijn. Het vuur had de verf van het blik gebrand, zodat de herkomst niet te achterhalen viel. Het benzineblik werd gevonden door Albert Schonewille, een broer van Piet. Vanaf dat moment stond vast dat er sprake was van brandstichting. Daarvoor dacht de NSB aan een inslaande bom. Het vuur was in een flits door het gebouw getrokken, zo wist men. Dit wijst erop dat er vanaf de eerste vlammen getuigen van de brand geweest zijn. Johannes, Arie en Thea hebben geluk gehad dat ze niet betrapt waren, én dat het Duitse vliegtuig een noodlanding maakte, zodat ze weg konden komen voor men aan brandstichting dacht. Waren de wegen direct afgezet, was het een stuk lastiger geworden.

Door het WA-gebouw in brand te steken, werd de NSB van Hollandscheveld en omstreken zwaar getroffen. Het gebouw was het symbool geworden van hun aanwezigheid en invloed. Het gebouw toonde hun macht, de brand hun kwetsbaarheid. Zou zoiets nog weer gebeuren? Wie was de volgende? Een paar dagen later, 2 juli, brandde de boerderij van Geert Steenhuis te Nieuweroord. Zijn rol in de Meistaking kwam hem duur te staan. Brandstichters: helaas onbekend. Benne van der Meer, de groepsadministrateur van de NSB (geb. 1883) had geluk. Hij vond op het dak van zijn woning een volkomen verkoolde lap stof. Zijn woning was op het nippertje aan de ondergang ontkomen. Deze Hervormde winkelier aan Het Hoekje had al in de meidagen van '40 van zich doen spreken door de Duitse troepen de weg naar Hoogeveen te wijzen, toen een motorpatrouille voor de opgeblazen brug bij café Metselaar kwam te staan. In aanwezigheid van zijn burens maakte hij beledigende opmerkingen over de Koningin. Zijn lidmaatschap van de NSB in 1942, wegens de economische omstandigheden volgens zijn zeggen was een late vrucht van een pro-Duitse houding, die al terugging op de jaren rond de Eerste Wereldoorlog. Gedurende die oorlog verbleef hij als arbeider in het Ruhrgebied, in het plaatsje Eickel. Terug in Nederland wist hij na een lange periode van hard werken zichzelf op te werken tot winkelier en eierhandelaar. Al die jaren van werken en zweten leken door de economische achteruitgang van het land vergeefs geweest te zijn.

Behalve als er nog op tijd door een sterke man ingegrepen zou worden. Zo'n man was Mussert voor hem, en zijn inzet voor de bezetters vloeyde eruit voort. Hij luisterde aan de vensters van zijn burens, om te horen of ze ook nog een radio in huis hadden. Hij

Een luchtfoto van Hollandscheveld van na de brand, en van voor de bevrijding. Links boven zien we een lichte vlek. Dat is het braakliggende terrein waar het WA-gebouw heeft gestaan. Als we de Kerkenkavelswijk doortrekken (de donkere streep rechts boven), loopt deze net langs en iets over het terrein. Het WA-gebouw stond op de plaats van de schuur naast het huidige pand Riegshoogtendijk 46.

verried ze als dat inderdaad bleek. Buurman Arend werd vanwege zijn radio opgepakt en flink mishandeld, nadat hij eerst zwaar bedreigd was door de groepsadministrateur. Na het vinden van de verkoolden doek werd Mans Tuin door hem van brandstichting beschuldigd. Ook andere namen speelde hij door aan de bezetters. De NSB van Hollandscheveld werd bang. Ze vroegen en kregen begin juli extra politiebewaking. Dit was te meer nodig, omdat er meerdere branden waren in panden in Hollandscheveld en omstreken, eigendom van NSB'ers. De situatie leek uit de hand te lopen. Een deel van de bevolking verweet de NSB'ers dat ze bij de Meistaking van 1943 teveel de kant van de Duitsers hadden gekozen, of zich zelfs verraderlijk hadden opgesteld. De NSB'ers zelf wisten niet anders of dat hoorde bij hun rol. Hun partij steunde de Duitsers als medevaderlanders in één groot Diets rijk.

Een van de posters uit het WA-gebouw.

In de herinneringen sprak men van spandoeken in het gebouw.

Ook daar kan deze tekst dus op hebben gestaan, maar het was een bekende tekst van de propagandaposters en een sterke motivatie voor velen om in dienst te treden bij de SS: stop het Russische gevaar.

MUSSERT

of

moskou

FANAAT GEERT STEENHUIS EN DE BRAND IN ZIJN BOERDERIJ

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

In de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 20 januari 1947 lezen we over de brand op de boerderij van Geert Steenhuis van Nieuweroord, en de aanleiding ertoe: *“Geert Steenhuis, gedaagde, 58 jaar, landbouwer te Nieuweroord, was lid van de NSB en het Nederlands Agrarisch Front. Beschuldigde, wiens pro-Duitse houding bleek uit het feit dat hij de foto’s van Hitler en Mussert aan de wand had hangen, had tijdens de Meistaking in 1943 de hulp ingeroepen van Duitse militairen, om zijn bedrijf te beschermen. Ook had hij de namen van de landbouwers Euwe en Koekoek genoemd op het Ortskommandantur, daar hij in deze mensen de aanstokers tot de staking zag. Beschuldigdes boerderij was, wegens de haat die men hem toedroeg, in brand gestoken.”* Het ging om het huidige pand Verlengde Hoogeveense Vaart 164.

De Hoogeveensche Courant van 11 januari 1947 spitte een en ander nog wat toe: *“Reeds in 1936 werd de bijna 59-jarige landbouwer Geert Steenhuis uit Nieuweroord lid van de NSB. Na de meidagen zag hij niet in dat als hij een goed Nederlander wilde zijn, hij had moeten bedanken. Integendeel, Steenhuis zonk steeds dieper in het nationaal-socialistische moeras. Hij werd lid van het NAF, liet een van zijn zoons lid worden van de Germaanse SS en had portretten van Hitler en Mussert in zijn woning hangen.”* Ten aanzien van de Meistaking werd genoemd dat Euwe en Koekoek ook nog werden gearresteerd door de Duitsers. De editie van 1 februari 1947 meldde de uitslag: Geert bleef nog geïnterneerd tot 11 oktober 1947 en had er dan 2 ½ jaar gevangenisstraf opzitten. Verder werd 5000 gulden van zijn vermogen verbeurd verklaard.

De Onder-Luitenant Groeps-Commandant van de Marechaussee te Hoogeveen, Arie de Vries, schreef een rapport van de brand bij Steenhuis:

“Ter bevestiging van mijn telefonische melding van heden, bericht ik u dat in de nacht van 1 op 2 juli 1943 te omstreeks 2.15 uur de Postcommandant te Noordscheschut verwittigd werd van het feit, dat brand was uitgebroken in de boerderij van en bewoond door Geert Steenhuis, wonende te Nieuweroord no. 95, gemeente Hoogeveen. Onmiddellijk werd van dit geval telefonisch kennis gegeven aan Afdeling- en Groep Marechaussee te Hoogeveen en aan de post Nieuweroord, die voor verdere melding zorg droegen. Hierna werd terstond een onderzoek ingesteld. De brand bleek inmiddels door de bewoners te zijn geblust, waardoor de brandweer niet is gealarmeerd.

De bewoners, die toevallig wakker werden, zagen door het raam van de voorkamer een vuurschijnsel, denkende dat er buitenshuis iets brandde. Toen zij een onderzoek instelden, bleek dat hun keuken in brand stond en dat er een benzinelucht viel waar te nemen. Met veel moeite is het hun, met eigen middelen, gelukt het vuur meester te worden.

De brand is kennelijk ontstaan onder het zich in de zijgevel bevindende raam. De dader(s) heeft (hebben) vermoedelijk het zijraam vernield en met behulp van benzine de brand gesticht. Met zekerheid dient aangenomen te worden, dat hier kwaadwilligheid in het spel is. Met uitzondering van de meubelen is het grootste gedeelte van de keuken

uitgebrand. Elk spoor, hetwelk kan dienen om de(n) dader(s) op te sporen ontbreekt geheel. De bewoners, alsmede de buren, hebben niets gemerkt van deze daad, noch van een eventuele voorbereiding. Het onderzoek wordt onverminderd voortgezet."

Burgemeester Tjalma nam de brand bij Steenhuis op in een politieel rapport over deze periode: *"Den 2den juli is brand gesticht in de boerderij van de landbouwer Steenhuis te Nieuweroord. Deze was lid der NSB. Een kamer is uitgebrand."* Oftewel, Geert en zijn gezin zijn er nog goed relatief afgekomen. Omdat er geen brandweer bij betrokken was, vinden we geen verslag van de brand terug in het archief van de brandweer van Hoogeveen, waar ook de spuit van Noordscheschut onder viel. Daders van de brandstichting: onbekend.

Geert Steenhuis en zijn echtgenote Geertje Nijeveen.
Ze vierden 25 april 1944 hun 25-jarige echtvereniging.

De inwonende zonen Hendrik en Abraham waren ook lid van de NSB. Zoon Geert werkte toen in Telgte, Westfalen.

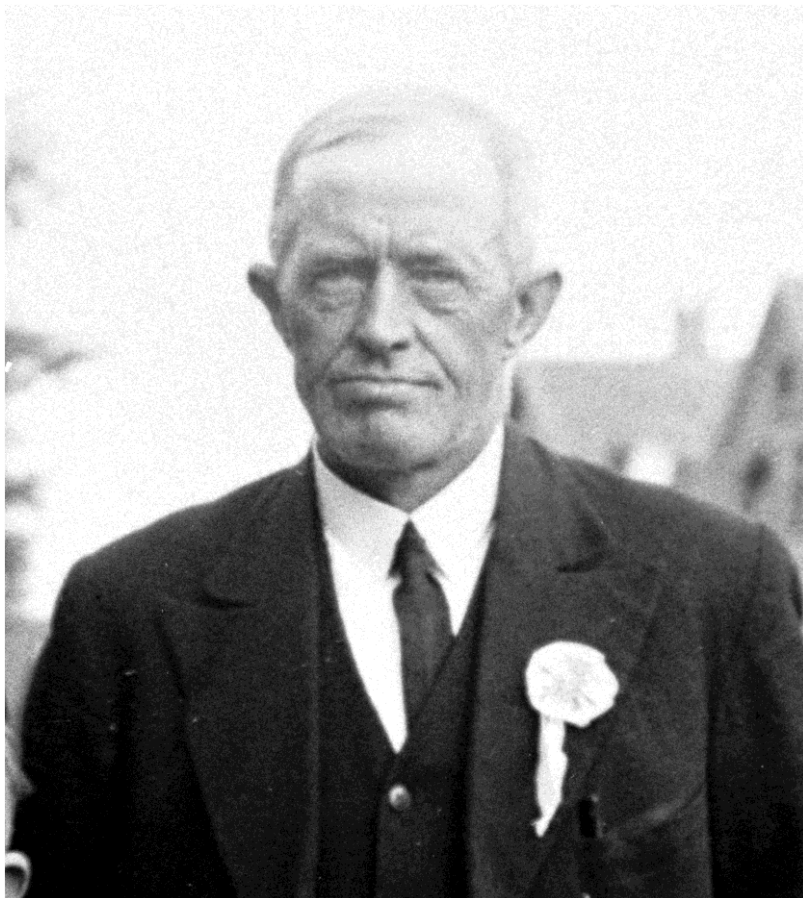
De dader van de brandstichting is niet bekend.

In het dagboek van Arnold Douwes lezen we er niets over terug. Er is een zijdelingse verwijzing naar de groep rond Johannes Post.

'HEIN' DAMMING SR.

DE PERSOON EN DE BRAND (21 JULI '43)

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

Hendrik Willem 'Hein' Damming, gefotografeerd in de dertiger jaren, als bestuurslid van Plaatselijk Belang Hollandscheveld.

Het voorgeslacht van Hendrik Willem 'Hein' Damming sr, woonde in Friesland. We hebben het over de jaren rond 1600. Het was een boerenfamilie. In 1722 werd één van de telgen uit het geslacht "Varentman" en raakte betrokken bij de handel op Amsterdam. Hij vond er een vrouw en verwierf het poorterschap van de stad. In 1813 verliet een nazaat Amsterdam en kwam naar Drenthe. Hij en zijn Drentse vrouw vestigden zich in 1820 in Hoogeveen, als kleermaker. In 1841 werden ze Vader en Moeder van het Armwerkhuis in die plaats. Eén van hun zonen werd timmerman en ging omstreeks 1852 wonen in het Hanenest, een langgerekte woning aan de Willemskade. Hij had hier een winkeltje, waar zijn vrouw olie en maatjes drank verkocht. Hijzelf was dan op karwei in Hoogeveen voor allerlei timmeractiviteiten. Verder was hij onbezoldigd Rijks-

veldwachter. Een zoon uit dit gezin, Jacob, stortte zich eveneens op het timmerwerk. Hij trouwde met Aaltje, een dochter uit een Gereformeerd boerengezin uit Kerkenveld. Onder invloed van dit huwelijk zou Jacob overstappen van de Hervormde naar de Gereformeerde Kerk. Op de tiende juli 1883 kwam de toen 25-jarige timmerman Jacob naar het gemeentehuis om de geboorte aan te geven van zijn eerste kind, Hendrik. De achtste van die maand, 's middags om één uur, was Hendrik Willem Damming geboren, in een pand op de oostzijde van de huidige Hoofdstraat, tegenover het toenmalige gemeentehuis, dat later bekend zou zijn als Hoofdstraat no. 117.

Hendrik Willem, kortweg 'Hein', was de eerste van zeven kinderen. In 1892 en 1895 verloor hij beide keren een broertje. Twee jongens en drie meisjes uit het gezin werden volwassen. Alleen Hendrik zou in de gemeente Hoogeveen blijven wonen. In zijn jeugd maakte Hendrik tal van verhuizingen mee. Als kleuter woonde hij al in de Wolfsbos, daarna een tijdje aan de Willemskade. Het gezin vertrok naar de zuidkant van Het Haagje en kwam vervolgens, omstreeks 1894, naar Het Hoekje, in het Hollandsche Veld. Het ging om het pand dat later als Hoekje no. 15 bekend zou staan, en dat in 1964 werd afgebroken. De dubbele woning stond bekend als het Molenhuis en de molenaar woonde in de andere helft, op no. 17. In en rond 1897 treffen we het gezin aan in het pand Hoekje no. 44, de opvallende arbeiderswoning waar later Zuidema in woonde. Hendrik en de zijnen gingen al snel weer terug naar het Molenhuis, Hoekje no. 15. Hendriks vader bouwde vervolgens een eigen woning op de hoek van de Doorsnijding en Het Hoekje. Dit pand kreeg later als adressering Hoekje no. 35.

In de tijd dat Hendrik in het Molenhuis woonde, kreeg hij verkering met de jongedame waarmee hij op 2 mei 1906 in het huwelijk zou treden. De jonggehuwden woonden op het toenmalige adres E 113a, onder één dak met Hendriks ouders, het latere Hoekje no. 35. Van daaruit vertrok Hendrik met zijn vrouw naar Het Haagje, waar hun oudste zoon werd geboren. Ze woonden op de zuidzijde daarvan, op het adres dat later Het Haagje no. 64 zou worden. Van daaruit trokken ze weer naar het pand Hoekje no. 35. In die dubbele woning woonden Hendrik en zijn gezin op de westkant, aan de Doorsnijding, en zijn vader op de oostkant. Hendrik begon daar een kruidenierswinkeltje. Het gaf wat financiële aanvulling op wat hij verdiende als timmerman en aannemer. Hendriks vader kreeg in die tijd een flinke longontsteking. Zo erg zelfs, dat de dokter vreesde dat dit bij herhaling verkeerd af zou kunnen lopen. Een zuster van Hendrik was per 8 maart 1910 vertrokken uit de gemeente Hoogeveen. Ze woonde in Enschedé. Hendriks vader maakte gebruik van haar aanbod om bij haar te komen wonen en in Enschedé een nieuw leven op te bouwen, los van het stoffige timmermansbestaan. Hij, zijn vrouw en de nog inwonende kinderen vertrokken 17 mei 1910 naar Enschedé, waar hij nieuw werk vond in het verzekeringswezen. Omdat de grote dubbele woning aan de hoek van Het Hoekje en de Doorsnijding werd verkocht, moest Hendrik omzien naar wat anders.

Hendrik bouwde voor zichzelf en zijn gezin een nieuwe woning, welke later als Het Hoekje no. 27 bekend zou worden. De kruidenierswinkel werd hier niet weer opgepakt. Doordat op een zolderkamer en een benedenkamer twee kostgangers woonden, postbode Bosma en een onderwijzer van de Hervormde school, kreeg men wat extra inkomsten. Het was een slappe tijd in de bouw. Toen de familie Raak de postwerkzaamheden voor Hollandscheveld losliet, werd postbode Kannegieter van Westerbork de opvolger. Kannegieter ging op zoek naar een geschikt pand om als postkantoor in te richten. Zijn oog viel op dat van Hendrik. Hij deed Hendrik zo'n mooi bod, dat Hendrik zijn woning van de hand deed, met de afspraak dat hij het pand nog twee jaar als huur-

der zou mogen blijven bewonen. Toen de huurtermijn afliep probeerde Hendrik via een huurcommissie deze te verlengen, maar het mocht niet baten. Een geschikte woning was zo gauw niet te vinden. De zoon van timmerman Hendrik Haveman bewoonde een voor Hendrik eigenlijk te klein pand aan het Zuideropgaande. Albert Haveman ging eruit en Hendrik kocht de drie aan elkaar gebouwde kamers; twee woningen en een tussenstuk. Zo omstreeks 1919, 1920 betrok Hendrik de kamer waar Albert Haveman in woonde. Nadat meester Koopmans na enig aandringen van de andere kamer naar een woning elders vertrok, kon in de loop van de twintiger jaren de hele woning verbouwd en door Hendrik en zijn gezin bewoond worden. Uit Hendriks huwelijk werden elf kinderen geboren, waarvan er drie stierven, in 1907, 1910 en 1921. Hendriks bouwbedrijf breidde zich zo uit, dat hij bij tijden 1014 knechten/timmerlieden voor zich aan het werk had. Hij werd onder meer bestuurslid van de Hoogeveense vereniging van werkgevers in zijn sector.

Al deze op zich misschien niet altijd interessante gegevens bevestigen de indruk dat Hendrik en zijn verwanten ondernemende mensen waren, die doorlopend op zoek waren naar mogelijkheden om zichzelf en het gezin in een betere positie te plaatsen en daarbij alle vastigheid aan burens en kennissen op het spel zetten. Aan de andere kant vormde zich zo weer juist een hele brede kring van bekenden. Hendrik zat niet vast aan tradities, als nieuwe wegen nieuwe mogelijkheden boden. Voor hem was het vooral de vraag wat de meest praktische keus was. Dat inslaan van nieuwe wegen was mogelijk, doordat hij als zelfstandig ondernemer de vrijheid daartoe bezat. Of het altijd even goed paste in zijn Gereformeerde achtergrond, was van ondergeschikt belang.

Niet alleen voor zichzelf zocht hij verbetering, hij trachtte dit ook te bewerkstelligen voor de rest van het dorp. Ook hierbij maakte hij ongewone en niet door anderen begrepen keuzes. Op 27 december 1911 kwam het in Hollandscheveld tot de oprichting van de Christelijke Mannenvereniging. Deze vereniging trachtte werklieden en werkgevers bij elkaar te brengen en gezamenlijk, op basis van Gods Woord, bezig te zijn met de maatschappelijke belangen van de streek. De leiders waren Ds. Kooiman en zijn Gereformeerde ambtsbroeder ds. Fokkens. Hendrik werd de 27ste december van dat jaar lid van deze christelijke variant van "Plaatselijk Belang". Toen 5 januari 1912 het eerste formele bestuur gekozen moest worden, kreeg hij bij de eerste vrije stemming al van vijf personen steun voor een functie. Bij de tweede vrije stemming verminderde de steun en uiteindelijk viel hij buiten de boot. In januari 1916 was hij weer een van de gegadigden die het niet haalden, net als in februari 1917.

Op 7 februari 1918 sprak Hendrik zijn afkeuring uit over het feit dat er sinds 30 juli 1917 niet meer werd vergaderd. Hij was van mening dat leden die niet meer kwamen, moesten bedanken en een vereniging die niet meer trouw vergadert, ontbonden moest worden. Ds. Kooiman gaf hem als repliek dat het gebrek aan interesse van de leden te maken had met de oorlog. De vereniging had niet stil gezeten. Door de omstandigheden konden besluiten bijna niet uitgevoerd worden, maar vergaderen was wel mogelijk. Er waren die dag maar 17 leden aanwezig. Hendrik was blijkbaar toch overtuigd van het nut van voortbestaan van de mannenvereniging, want hij nam na een tweede vrije stemming een benoeming als bestuurslid aan. Hij werd 2de secretaris en nam in 1926 alle secretariële werkzaamheden over van de Gereformeerde onderwijzer W.J. van de Kamp. Op 12 januari 1928 legde hij zijn bestuursfunctie neer. De "Vereniging Hollandscheveld" was de neutrale tegenhanger van de Christelijke Mannenvereniging, maar had in die periode in het behartigen van de plaatselijke belangen niet de steun van de christelijke leiders van de streek. Hendrik werd toch lid van de vereniging. Dat deden er

wel meer, die toch godsdienstig waren, en ook dubbele lidmaatschappen waren niet uniek. Wat wel uniek was, was dat Hendrik een functie in beide besturen aanvaardde, en dat tegelijkertijd. Op 8 november 1922 werd hij bestuurslid van de "Vereniging Hollandscheveld". Het dubbele bestuurslidmaatschap had voordelen en nadelen. Acties van de ene vereniging konden vrij snel door de andere worden ondersteund, zodat naar de gemeente toe de rijen gesloten leken. Een mooi voorbeeld daarvan is het plan om Het Hoekje te verharden. De Christelijke Mannenvereniging klopte erover aan bij de gemeente en de "Vereniging Hollandscheveld" ondersteunde dit. Nadat de christelijke vereniging ontbonden was, nam de "Vereniging Hollandscheveld" dit plan over en wist het in 1934 ten uitvoer te brengen. Het nadeel was dat de beide besturen niet meer rustig los van elkaar konden vergaderen, zonder dat goede ideeën uit het ene bestuur enige tijd later in het andere werden besproken. Dit gaf uiteindelijk zoveel irritaties, dat het bestuur van de "Vereniging Hollandscheveld" Hendrik onder druk zette om een keus te maken. Daarop gaf hij zijn werkzaamheden voor de Christelijke Mannenvereniging op.

Voor een praktisch ingesteld man als Hendrik waren de ideologische tegenstellingen binnen de bevolking ondergeschikt aan het doel waarmee hij aan de slag wilde. Dat was ook te merken aan zijn politieke keuzes. Als belijdend lid van de Gereformeerde Kerk stond hij bekend als AR-gezind. Dat was nog zo, toen hij in het begin van de oorlog voorgedragen werd als buurschapshoofd van Winterhulp. Maar zijn gedrag liet ook andere sympathieën zien. Postbode Bosma, zijn kostganger in de jaren dat hij in het pand Hoekje no. 27 woonde, was voorzitter van de SDAP. Hendrik en de postbode waren goede vrienden. Wat ze vonden in elkaar was de behoefte om vol vuur op te komen voor de gewone man. Toen de SDAP een coöperatieve winkel op wilde richten, bood Hendrik een deel van zijn werkplaats aan als ruimte daarvoor. Aldus gebeurde. Achter een schot kwam de winkelvoorraad te staan en werden de klanten bediend.

Deze "coöperatie", zoals de coöperatieve winkel werd genoemd, maakte binnen de Christelijke Mannenvereniging heel wat tongen los. Formeel stond de coöperatie los van de SDAP, maar voor iedereen was duidelijk welke ideologie er achter zat. Het grote voordeel van de coöperatie was, dat de mensen de spullen goedkoper konden krijgen en onafhankelijk werden van de plaatselijke winkeliers. Het grote nadeel was, volgens velen, dat niet iedereen direct zou kunnen betalen. De plaatselijke winkeliers leverden op krediet. Er werd betaald als er geld was. Het grote nadeel daarvan was, dat velen afhankelijk werden van deze winkeliers en zich in velerlei opzicht moreel verbonden achtten met hen. Er vloeiden verplichtingen uit voort, die velen een deel van hun vrijheid ontnam. Toen ook binnen het christelijke deel van de bevolking stemmen opgingen om tot een eigen coöperatie te komen, dreigden de winkeliers te stoppen met op krediet goederen te leveren. Als ze dat zouden doen, zouden er flink wat arbeiders in moeilijkheden komen, zo vreesden de leden van de Christelijke Mannenvereniging.

Een commissie van de vereniging deed 8 maart 1917 verslag. De commissie ontried de leden, zich aan te sluiten bij de bestaande coöperatie, omdat die naar was vernoemen een deel der winst afdroeg aan de strijdkas van de SDAP. Ook ontried de commissie de oprichting van een eigen coöperatie, omdat die niet aan alle producten zou kunnen komen. Men leefde in een periode van schaarste, gedurende een oorlog. Tijdens deze hele discussie toonde Hendrik zich een warm pleitbezorger voor een coöperatie en verdedigde de bestaande coöperatieve winkel. De notulen van de mannenvereniging zwijgen verder over deze winkel. Ze tonen een Hendrik die, in een strijd voor de belangen van de gewone man, dwars door alle ideologische tegenstellingen in

het dorp heen walst. Als de SDAP, of aanverwante instellingen, opkwam voor die gewone man, dan moest je er gebruik van maken.

Hendriks pro-Duitse houding, met in het verlengde daarvan zijn sympathiserend lidmaatschap van de NSB, was eveneens het resultaat van praktisch nut, in samenhang met de levensloop van zijn oudste zoon. Hendriks vader had die jongen graag dicht bij zich in de buurt gehad, en tijdens een bezoekje aan Enschedé wist de oude Jacob voor zijn kleinzoon een baantje te regelen op een architectenbureau. Hendrik zag dat niet zo zitten. Zijn zoon moest hem blijven bijstaan in het bedrijf. In 1932 werd in Hooftgevee het Luxortheater gebouwd. In de kap werden zware metalen balken gebruikt. Bij het leggen daarvan werd Hendriks zoon flink geraakt door zo'n balk. Het herstelproces duurde lang, veel te lang, en de jongen dreigde blijvend invalide te blijven, omdat hij zijn ene been niet meer kon gebruiken. Uiteindelijk werd de jongen naar Berlijn gestuurd. Een zekere dokter Fuchs leek over voldoende kennis te bezitten om hem weer op de been te krijgen.

Om hem te ondersteunen gingen twee kameraden mee, Jo en Harm. Deze kregen van de arts te horen dat het mede van hen af zou hangen of hij ooit nog weer zou kunnen lopen, want in het langdurige revalidatieproces waren er tal van momenten dat hij het niet meer zag zitten. Mede doordat zijn kameraden hem dan aanvuurden, kon Hendriks zoon zijn been weer gebruiken. In die Berlijnse periode zagen de jongens hoe Duitsland onder leiding van Hitler uit de economische malaise krabbelde. Ze zagen een trots leger marcheren, ze werden beïnvloed door de ideologieën die de nazi's verspreidden en namen al deze indrukken mee naar huis. Toen ze weer in Hollandscheveld terug waren, brachten ze de Hitlergroet, als ze elkaar op Het Hoekje tegen kwamen. Behalve jeugdig provoceren stak hierachter een diep ontzag voor alles wat aan vooruitgang tot stand was gekomen onder leiding van Hitler en zijn nationaal-socialisme. Hendrik's zoon was Jaap Damming.

Van belang was ook de relatie met Wolter van Veen, de vader van de eerste groeps-leider van de NSB in Hollandscheveld en omstreken. Hendrik kende hem al uit de tijd dat hij aan Het Hoekje woonde en ze voor het eerst als burens met elkaar omgingen. Aan het Zuideropgaande waren ze eveneens enige jaren burens. Verder zaten ze samen in diverse besturen. Wolter van Veen gaf leiding aan de eerste groep die zich in de 20ste eeuw te Hollandscheveld afscheidde van de formele kerken in het gebied. Door zijn religieuze houding isoleerde hij zich van een groot deel van de samenleving. Zowel op Hendrik als op zijn oudste zoon Jaap had diens geloofsbeleving grote invloed. Beiden hadden ze ontzag voor zijn Godsvertrouwen en diepe religieuze beleving, hoewel ze zich niet aansloten bij zijn groepering.

Toen Wolter van Veen lid werd van de NSB en daarvoor propaganda voerde, was er niet veel voor nodig om ook Hendriks zoon Jaap daartoe te bewegen. Hendrik ging in het geheim mee in die politieke keuze. Hendriks weinig ideologische, maar vooral praktisch gerichte houding, was zijn kracht en zijn zwakte. Het maakte, dat hij, in een samenleving die in verschillende kampen was verdeeld, vertrouwen kon krijgen van personen uit diverse groeperingen, en zo in tal van verenigingen belangrijke posities kon bezetten. Het werd zijn zwakte, op het moment dat hij, als voorzitter van tal van verenigingen, gevraagd werd om buurtschapshoofd van Winterhulp te worden. In de nieuwe situatie onder de Duitse bezetting zouden al die verenigingen baat kunnen hebben bij sterke en gezonde organisaties als Winterhulp en de Nederlandse Volksdienst, zo leek het voor wie alleen praktisch dachten, op de korte termijn gericht waren

en daarnaast de ideologische strijd erachter terzijde schoven. Door zijn keus haalde Hendrik velen die hem vertrouwden eveneens in Winterhulp. Hendrik bleef zijn functie vervullen, ook al waren het uiteindelijk veel NSB'ers met wie hij samenwerkte. Er is al opgemerkt dat Hendrik zelf sympathiserend lid was van de NSB, maar dat wist men toen niet. Het werd tijdens mijn onderzoek in de jaren '80-'90 ook keihard tegengesproken. Het blijkt onder andere uit briefwisseling van Kamp Westerbork met de gemeente Hogeveen, toen Hendrik Willem 'Hein' Damming weer werd vrijgelaten na enige jaren van detentie. Doordat figuren als Hendrik en zijn zoon voor Winterhulp en de NSB kozen, gingen velen die hun vertrouwen op hen hadden gesteld mee naar dit politieke kamp. Zo werden Hendrik en zijn zoon uiteindelijk krachtige troeven voor de NSB en is het mede door hun politieke keus te verklaren dat er binnen hun Gereformeerde kerk tal van actieve kerkleden meegingen naar deze partij.

Hendrik en zijn zoon vormden het scharnierpunt tussen de aanvankelijk binnen een kleine godsdienstige groepering geïsoleerde NSB en de rest van de Hollandscheveldse samenleving. Hun keuzes werden bepalend, richtinggevend, voor keuzes van anderen. Maar paste Hendrik als persoon binnen een fascistische leiderschapsstructuur als die van Winterhulp? In hoeverre was Hendrik, voorzitter van tal van verenigingen, nog democratisch ingesteld? Op basis van de notulen van diverse verenigingen waarbinnen hij actief was, kan gesteld worden dat zowel Hendrik als zijn zoon Jaap ondemocratische middelen gebruikten om eenmaal verworven posities te houden, op momenten dat de leden hen niet meer accepteerden. Hendrik was als leider zowel vervreemd van de leden als van zijn medebestuurders van zijn verenigingen. Hij ging als voorzitter uiteindelijk zijn eigen gang en liet zich in zijn functies amper meer controleren. Kortom, op het hoogtepunt van zijn bestuurlijke carrière, kort voor zijn val, was Hendrik één geworden met het fascistische idee van leiderschap. Ook daarin was hij volledig meegegroeid met zijn goede vriend, Wolter van Veen, de vader van de eerste groepsleider. Met het levensverhaal van Hendrik voor ogen, is de geschiedenis van tal van verenigingen in en rond de Tweede Wereldoorlog inzichtelijker geworden. Het verhaal van de verenigingen en hun interne verdeeldheid, is voor een belangrijk deel zijn verhaal, en dat van zijn zoon. Zijn oudste zoon had zich, na het behalen van de nodige diploma's, eveneens gestort op het aannemersbedrijf en had een winkel. Daarnaast was hij een stimulerende factor op het gebied van de sport en de plaatselijke fanfare. Was het zo gek dat er brand uitbrak bij 'Hein' Damming, toen ook elders in Hollandscheveld en in de omgeving boerderijen en andere gebouwen in vlammen opgingen? Voor iedereen leek het duidelijk: de NSB'er was gestraft.

(Bij deze beschrijving kon ik me baseren op de notulenboeken van alle genoemde verenigingen. Verder is uitvoerig gesproken met twee zonen van Hein Damming Sr.)

DE BRAND IN DE WERKPLAATS VAN HEIN DAMMING

De 21ste juli 1943 was nog maar een half uur oud, of de brandweer van Hollandscheveld kon opnieuw uitrukken. De vlammen sloegen door de werkplaats van één van de brandweerlieden, Hein Damming, in het dagelijks leven timmerman/aannemer aan het Zuideropgaande. Zijn brandweerruistung ging verloren. Hij moest toekijken hoe zijn kameraden trachtten zijn woning te redden, Zuideropgaande no. 13. De woning stond maar zo'n 1½ meter van de werkplaats af. Door de vele houtkrullen was de werkplaats in een mum van tijd een vuurzee geworden. Er viel dan ook niets meer van te redden. Het vuur sloeg over naar het houten Groene Kruis-gebouwtje, dat er eveneens pal naast stond. Hierin stonden de hulpmiddelen van het Groene Kruis opgeslagen. Zijn echtgenote beheerde die. Het gebouwtje brandde tot de grond toe af. Zou de woning behouden blijven?

De Noordergroep van de brandweer uit Hoogeveen werd te hulp geroepen. Dit was de eenheid rondom het Kruis, met een brandspuit gestationeerd op de eiermarkt. Elf man sterk kwamen ze assisteren. Samen slaagden ze erin de woning te behouden en de brand te bedwingen. Om half vijf kon iedereen weer naar huis gaan. Het verzet had weer toegeslagen, zo fluisterde men. Dit was de straf voor zijn samenwerking met de bezetters, dacht men. Dan had hij maar geen buurtschapshoofd van Winterhulp moeten worden! Wat iedereen zeker dacht te weten, en wat daardoor vrij belastend werkte in de richting van het buurtschapshoofd ("Als het zo erg is, dat ze zijn huis in brand willen steken, moet het wel héél erg met hem zijn, want bij anderen doen ze dit nog niet"), bleek achteraf geheel los te staan van de oorlog en de bezetting. Inderdaad, hij was buurtschapshoofd van Winterhulp. Maar dat was niet de aanleiding. Een ontslagen werknemer, die tijdens zijn werk teveel gevloekt en gedronken had, had persoonlijk wraak genomen. De familie Damming kreeg pas in 1991 uit vertrouwde bron (familie van de vader) te horen hoe de vork in werkelijkheid in de steel zat.

Het rapport van de brandweer:

"In de nacht van 20 op 21 juli brak brand uit bij H.W.Damming aan het Zuideropgaan-de. De bluswerkzaamheden duurden van half één tot half vijf, terwijl hieraan de volgende personen deelnamen: J.Venema, J. de Graaf, Joh. Mol, Kier Bijl, H.Petsta, Hilbert Evert. H.Wemmenhove & G.Raak, brandmeesters. Hoogachtend G.Raak, brandmeester."

"Personeel van de Noordergroep bij de brand op 21 juli te Hollandscheveld, woningen H. Damming. D.Baardslag, J.Westerbeek, J.Huizing, R. Hup, H.Fidom, H.Bakker, B. Vreeburg, J.Wams, J.Steenbergen, J.Beumer, H. van Genne. Twee uren gewerkt à f 1,- per uur. Hgv. 21 juli '43. G. de Jonge. Commandant."

Het politierapport, dat eveneens sympathiserend-NSB-lidmaatschap aantoonde::

"In verband met en naar aanleiding van mijn telefonische melding van hedennacht, moge ik U berichten, dat in de afgelopen nacht van 20 op 21 juli 1943, omstreeks 0.30 uur, door H.W.Damming, wonende Zuideropgaande E 227 te Hollandscheveld, gemeente Hoogeveen, een uitslaande brand werd waargenomen in de timmerwerkplaats van genoemde Damming, staande achter en terzijde van diens woning.

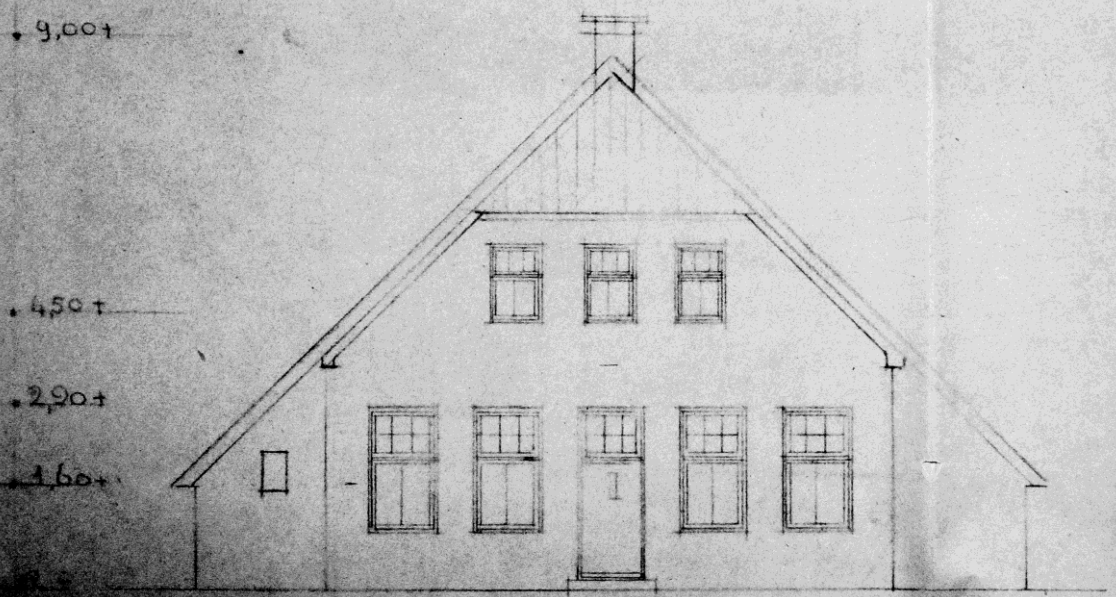
Gemelde timmerwerkplaats en een schuur met turf en ander gereedschap, benevens een gebouw waarin voorwerpen waren ondergebracht van de Vereeniging Christelijke Ziekenzorg te Hollandscheveld, werden geheel verwoest.

Het achtergedeelte van de woning bewoond door Damming voornoemd, de weduwe J.Grissen en H.Tichelaar, werd eveneens ernstig door deze brand en waterschade beschadigd, voor zover het gedeelte betrof, bewoond door H.W.Damming. Het meubilair werd grotendeels gered.

In de timmerwerkplaats waren opgeborgen timmermansgereedschap, benevens nieuw hout enz. dat alles een prooi der vlammen werd, benevens 6000 turven, behorende aan de wed. J.Grissen. De schade, geschat door Damming voornoemd, die zelf timmerman en aannemer is, beloopt ongeveer f 8000,-.

Te ongeveer 2.00 uur was men de brand, die door vier stralen uit een babyspuit werd bestreden, meester. Het onderzoek naar de oorzaak van de brand wordt verricht door personeel vna de Post Hollandscheveld, behorende tot gemelde groep, van eventueel resultaat zal bij procesverbaal blijken. Vermoed wordt, hoewel dit geenszins is bewezen, dat de brand is aangestoken, mede uit een politiek oogpunt, aangezien Damming sympathiserend lid der NSB is.

De Onderluitenant, Groepscommandant, A. de Vries."

Van de boerderij van Albert Meekhof te Oostering, Pesse, kennen we geen foto, maar wel een plattegrond op een kadastrale hulpkaart en een met lichte potloodstrepen neergezette tekening in het dossier dat na de brand door de Duitsers werd aangelegd. Als we dat proberen op te werken, krijgen we bovenstaand beeld. Het was voor die tijd een forse, moderne boerderij.

DE BRAND BIJ MEEKHOF

AANSLAG OP DE 'GROOTSTE NSB'ER'

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

Sommige zaken zijn ruim gedocumenteerd, maar we kijken er overheen als we niet zien hoe 'bronnen' en 'bronnen' geïnterpreteerd moeten worden. Soms helpt het in ieder geval om een kleine tijdlijn op te zetten. Ten aanzien van Johannes Post:

Zomer 1943: Jaap Gootjes uit Groningen zet diverse verzetsmensen in Hoogeveen en omstreken aan om over te gaan tot overvallen, aanslagen e.d. Zo wordt ook Johannes post geactiveerd. Zelf is hij nog weinig actief, maar de KP van mensen uit Nieuwlande, Geesbrug en onderduikers die hij om zich heen heeft, pleegt menige overval.

14 juli 1943: Johannes Post, zijn echtgenote, diverse KP'ers en verzetsmensen, ze moeten onderduiken en doen dat in een 'bronchitiskeet', zoals ze zeggen, een tent van een dekzeil, in de bossen aan de Kerkhofdijk bij Hollandscheveld.

16 juli 1943: Aanslag op de SD'er De Kruijff in Assen, door Jan Naber en Albert Rozeman, na overleg van en op voorstel van Johannes Post. Hij zou de actie ook voorbereid hebben, maar dat spreekt Jan Naber uitdrukkelijk tegen. De SD'er overleeft het.

17 juli 1943: Johannes Post en de Joodse koerierster Thea worden gearresteerd in Apeldoorn. Er volgt een bijzondere ontsnapping uit een politiecel. Thea blijft achter en kan niet meer gered worden.

25 juli 1943: Volgens het dagboek van Arnold Douwes duikt Johannes weer op, en wel bij zijn broer aan de Molenhoek te Pesse.

26 juli 1943: plm. 3 uur 's nachts, boerderij van Albert Meekhof staat in brand. Wie was Albert Meekhof, en hoe past de aanslag in deze tijdlijn?

WIE WAS ALBERT MEEKHOF?

Albert Meekhof was geboren op 28 oktober 1897 in de gemeente Ruinen als zoon van Jan Meekhof en Albertien Klooster. Hij groeide op te Engeland, een streek bij Ruinen, pand A 228. Zijn vader was arbeider. Hij zelf bracht het tot landbouwer. Hij en zijn vrouw Jantje Wever (geb. 6-1-1900) woonden te Oosteringe, Pesse. Deze boerderij was verdwenen voor de huidige stratenindelingen en nummeringen werden ingevoerd. Het gebied werd later Kampiepensweg en na het bouwen van een nieuwe woonwijk ging de grond onder de boerderij op in 'De Marke'. De boerderij stond waar we nu De Marke 95, 97 en 99 vinden.

Het gezin Meekhof werd al in de 30'er jaren in de Hoofdstraat van Hoogeveen aangetroffen, waar ze fanatiek colporteerden met 'Volk en Vaderland', de krant van de NSB. Zo werd Albert Meekhof nog in de jaren '80 herinnerd. Met de groei van de NSB nam ook zijn invloed toe. Albert Meekhof werd groepsleider van de NSB. Zijn gebied strekte zich ver uit. Omdat hij al vroeg lid was van de NSB, toen de partij nog te klein was voor allerlei plaatselijke afdelingen, was hij groepsleider van alle NSB'ers in Pesse, Hoogeveen, Elim, Hollandscheveld, Noordscheschut. Een positie die hij begon te verliezen toen de plaatsen eigen afdelingen kregen. Na een nieuwe groep in Hollandscheveld (december 1941), voor de buitendorpen van de gemeente Hoogeveen, volgde een groep in Hoogeveen zelf.

Albert Meekhof was betrokken bij de Germaanse SS. 'Vormingsavond Germaansche SS te Ruinen, zaterdag 6 februari gaat niet door. A.Meekhof, Pesse,' lezen we in een kleine advertentie in het Drentsch Dagblad van 5 februari 1943. Aanvragen voor een uitkering van Winterhulp Nederland diende men in Ruinen te doen bij kapper Haanstra, in Fluitenberg en Stuifzand bij E.Strijker van Fluitenberg, en in Pesse bij Albert Meekhof, zegt de editie van deze krant van 21 oktober 1943. Albert was handig met een geweer en een ervaren jager. Het Agrarisch Nieuwsblad van 4 september 1941 meldde dat hij in het veld te Pesse op de eerste jachtdag 9 patrijzen had geschoten. De jagers E.Waninge en B.J. ten Oever hadden 29 patrijzen en een konijn geschoten.

Dit Agrarisch Nieuwsblad meldde in de editie van 19 juli 1941 dat er brand was uitgebroken bij Albert Meekhof: "In de schuur van de landbouwer A.Meekhof ontstond brand. De vlammen grepen zo snel om zich heen, dat aan blussen niet viel te denken. Door de grote hitte vatte ook de boerderij naast de schuur vlam, doch dit gevaar kon spoedig worden gekeerd. De schuur verbrandde geheel, benevens 200 pakken stro, een 3-tal wagens en andere landbouwgereedschappen. Een jachthond die in de schuur lag, vond de dood in de vlammen. Alles was verzekerd, doch zeer laag bij de Overijsselsche Brandwaarborg Maatschappij. Oorzaak. Onbekend." Wie één keer brand heeft gehad, en zelfs de dreiging dat het hele huis zou afbranden, weet zich bedreigd als er in de zomer van 1943 op diverse plaatsen bij NSB'ers de boerderijen in vlammen opgaan. Ook de Meekhofs voelden zich bedreigd en waakten zelfs in hun eigen huis, opdat ze brandstichting op tijd zouden opmerken.

In juni 1949 diende Albert Meekhofs zaak voor het Bijzonder Gerechtshof in Leeuwarden (Nieuwsblad van Friesland, 8-6-1949). Hij werd als volgt omschreven: "*Albert Meekhof, 51 jaar, landbouwer te Pesse, die zich als hulplandwachter misdroeg. Hij was een vooraanstaand lid van de NSB en daarna zeer agressief lid van Jan Hagel, die de mensen terroriseerde, bedreigde en mishandelde. Zo riep hij de hulp van de SD in, toen hij een zuurstofapparaat, dat uit een vliegtuig was gevallen, niet kon vinden en daarmee het gezin Post te Pesse in moeilijkheden bracht. Hij zou de familie wel*

uitroeien. Toen de boerderij van verdachte in vlammen opging.....” We lezen dan een persoonlijk conflict tussen Albert Meekhof en Gerrit Post, de broer van Johannes Post, wonend sinds 4 mei 1942 op het adres dat later werd hernummerd tot Molenhoek 15. Meekhof was geen Plaatselijke Bureau Houder, geen buurtboerenleider van de Nederlandse Landstand.

Pesse had al voor de oorlog een eigen voetbalclub, ‘Swift’. De Provinciale Drentsche en Asser Courant van 27 juni 1939 bracht goed nieuws voor de voetballers: *“De voetbalclub ‘Swift’ heeft verlof gekregen van de landbouwer A. Meekhof te Oostering om tot de herfst op een terrein groenland te spelen, gelegen naast de boerderij. Het is namelijk gebleken dat het stuk bosgrond, liggende te Oostering, niet in enkele dagen geschikt gemaakt kan worden. Het bestuur heeft het voornemen met meer hulp in de herfstmaanden het terrein te vleugelen, te eggen en te egaliseren, opdat de club in de toekomst niet telkens heeft te kampen met gebrek aan een goed speelterrein.”*

De twee zonen van Albert Meekhof, opgegroeid in het keurslijf van een trouw NSB-gezin, kozen voor werken voor de Duitsers. Jan (geb. 9-11-1922) sloot zich vrij snel na de bezetting al aan bij de Waffen-SS en ging in augustus 1941 over naar de politieopleiding te Diepenveen, de Duitsgezinde opleiding te Schalkhaar. Hij is een afzonderlijke studie waard. Zoon Hendrik (geb. 11-1-1925) was ten tijde van de brand van 1943 aan het Oostfront. Op 22 februari 1944 kreeg de familie bericht dat SS-Pantzer-Obergrenadier Hendrik Meekhof was gesneuveld. Ten tijde van de brand van '43 waren er echter ook andere kinderen in het gezin: Geert Bisschop (geb. 30-2-1932) en Rolina Greeta Bisschop (geb. 27-8-1935). Ze waren kinderen van Femmigje Bisschop-Fidom, overleden op 15 oktober 1941, en Jan Bisschop. Ze werden na moeders dood bij Albert Meekhof opgevangen. Ook grootvader Jan Wever (geb. 7-5-1865) woonde op de boerderij. Hij was de eigenaar van het bedrijf. Laten we ook het gezin Blanken niet vergeten, arbeider op de boerderij.

DE BRANDSTICHTING, BESCHRIJVING VAN ANNE DE VRIES

25 juli 1943, een zondag. We volgen een beschrijving van die zondag in “Ons Vrije Nederland”, via het historische feuilleton over Johannes Post, van de hand van Anne de Vries. We gaan dit nog vergelijken met de tekst van de ‘Levensroman van Johannes Post’. Eerst het feuilleton:

“Een week na zijn wonderlijke bevrijding uit de gevangenschap in Apeldoorn is Johannes in Pesse, een klein dorpje in midden-Drenthe, waar zijn broer Gerrit woont, en zit er 's zondags in het eenvoudige kerkje te luisteren naar een preek van zijn broer Henk, die op verzoek van de kerkeraad van Rijnsburg kwam, om in deze vacante gemeente het Woord te bedienen. Dat verzoek is al enige weken oud. Toen het kwam was er nog geen kou aan de lucht. Nu wordt Johannes zwaar gezocht. Het is niet onmogelijk dat zijn familie geschaduwd wordt en dat de SD, die misschien ook de predikbeurten leest, in de kerk zal verschijnen. Maar het werk moet doorgaan, ook het werk der prediking. De broers zijn op alle mogelijkheden voorbereid. Johannes zit met twee geladen revolvers op de achterste bank, dicht bij de uitgang, en Arnold (Douwes), eveneens gewapend, heeft de plaats aan de andere kant van de deur bezet. Ten overvloede heeft ook de dominee een revolver in zijn broekzak gestoken. Mochten de Duitsers komen, dan maken ze ene goede kans, dat ze van de preekstoel af neergeschoten worden. Ze zullen dat wel niet verwachten. Ze weten waarschijnlijk nog niet precies wat Calvinisme is.

Maar de morgen gaat voorbij en de dominee kan rustig zijn opdracht vervullen. Hij brengt de boodschap des vredes voor het volk des Heren, voor berouwvolle zondaren, en de boodschap van Gods toorn voor allen die Gods gemeente bestrijden. Hij kan niet marchanderen met de waarheid en hij neemt geen blad voor zijn mond. Hij houdt ene tijdpreek over Amalek, het goddeloze roversvolk, dat het volk Israël, pas door god verlost uit Egypte, in de woestijn trachtte te vermoorden en over zijn nederlaag tegen het jonge, slecht gewapende en ongeoeffende volk van God door de voorbede van Mozes. De Here is mijn banier, dat kan ook ons parool zijn in deze dagen. Wie op de kracht van de tegenpartij ziet, dien zal de moed ontzinken. Wie op den Here vertrouwt en op Hem de handen opheft, die is zeker van de uiteindelijke vernietiging van alle boze machten, die ons tijdelijk benauwen. De strijd van Israël is ook onze strijd. De strijd van Gods gemeente, de eeuwen door. De houding van Israël in die strijd moet ook de onze wezen: het hart tot God gericht, de wapens gereed voor de heilige oorlog. In de ene hand de troffel, in de andere het zwaard. En de bede in de ziel: Here zegen de weinige wapens, die wij hebben.....

“U bedoelde zeker: in de ene hand de bijbel, in de andere de revolver”, zegt Arnold, als ze langs de rustige landweg naar het huis van Gerrit wandelen. “Zo iets”, geeft Henk toe, “maar met die woorden kon ik het toch moeilijk zeggen....” Het wordt een heerlijke rustige zondag en een onvergetelijke dag door de tijd die de radio brengt: Mussolini is afgetreden en gearresteerd, de omwenteling in Italië is in volle gang. Ruim veertien dagen is de landing op Sicilië oud en reeds stort dit gedeelte van de as in elkaar. Het gaat bergaf met de roversbende. De loop der gebeurtenissen begint zich voor hen onrustbarend te versnellen. Ook in Duitsland werken krachten aan de ondergang van de Nazi-leiders. Zou het zo onmogelijk zijn, als deze gebeurtenis gevolgd zou worden door iets soortgelijks bij de asgenoot?.... en de belofte van Churchill in zijn rede van begin dezer maand, grote operaties in het Middellandse-zeegebied en het Westen, voor de herfstbladeren vallen – wat kan het anders betekenen dan de lang verwachte invasie, doe door een snelle ineenstorting van het duizendjarige rijk gevolgd zal worden?.....

Wanneer die avond de zon nog maar juist is ondergegaan, donderen reeds weer de vliegtuigen der bondgenoten over de donkere boerderij en voor het optimistische hart van Johannes is het, alsof het lied hunner motoren zekerder en juichender klinkt dan anders. zware explosies dreunen in het westen en aan de noordooster-kim, waar de zoeklichten van Emden en Bremen langs de hemel spelen, licht telkens het vuur der uiteenspattende bommen tegen de hemel op. Duitsland gaat ten onder aan het kwaad, dat het zelf heeft ontketend. De grote gebeurtenis van deze dag doet de toekomst in een rooskleurig licht zien, maar Johannes is toch nuchter genoeg om te weten dat juist nu voor hem wellicht een kwade tijd gaat komen. De vijand zal feller zijn dan ooit in de bestrijding der terroristen.

Goed, dat zijn vrouw vandaag naar Rijsburg gegaan is, om te zorgen, dat de Joden, die Henk in huis heeft, ergens anders ondergebracht worden en dat het huis ontruimd wordt. Bij Marinus was het huis reeds de vorige week schoon. Als hij nu maar niet, na de rust van een week, gedacht heeft, dat alles reeds veilig is. De NV (Nico, Victor, Jan Naber en Albert Rozeman) komt er morgen langs op reis naar Apeldoorn, om zich van betere wapens te voorzien, voor ze een poging zullen ondernemen Thea te verlossen. Ze vertrekken reeds in de vroege en zijn niet meer te bereiken. Het is het best dat Arnold een reisje naar Kampen maakt, om Marinus tot de grootste voorzichtigheid aan te sporen. Hij kan dan meteen een aantal blanco persoonsbewijzen meebrengen, die

Marinus nog wel in voorraad zal hebben. Het wordt tijd, om zich van goed verzorgde papieren te voorzien.

De volgende morgen fietsen de broers over Meppel, waar ze hun vrouwen van de trein halen, naar de Staphorstermaten, waar hun oudste broer Wolter Woont."

Zo krijgen we een mooie indruk van een voortkabbellende zondag, met vooraf een goede kerkdienst, waarin gelukkig niets mis ging. Zo horen we ook dat Jan Naber en Albert Rozeman betere wapens in Apeldoorn gingen ophalen, dan waar ze mee op stap gingen bij hun aanslag op De Kruijff in Assen. Die wapens waren blijkbaar te licht geweest, want hij overleefde de aanslag. Maar zo horen we ook....NIETS... over wat er gebeurde in de nacht van zondag 25 juli op maandag 26 juli. Overdag is het werk van die nacht al voorbereid. We lezen erover in het dagboek van Arnold Douwes:

DE BRANDSTICHTING VOLGENS ARNOLD DOUWES

"Zondag, 25 juli '43 (Maandagmorgen vroeg). Volgens afspraak al vroeg naar Hoo-geveen vertrokken. Johannes Post was in Pesse, zo werd me verteld. Ik er naar toe. Ja hoor, daar was hij, met zijn broer de dominee bij hun andere broer Gerrit. Twee van de kinderen van ds.post waren er ook. Ds.Post preekte die morgen in pesse. Wij ter kerke. De dominee had een geladen revolver op zak. Hij had het in zijn preek over 'In de ene hand de troffel, in de andere hand het zwaard". Johannes had 2 geladen revolvers op zak en zat nogal voor in de kerk. Na kerktijd spraken wij af, dat die nacht de boerderij van Meekhof, een vieze NSB'er in Pesse, er aan moest. Voor dat doel heb ik bij Kats even een flesje benzine opgehaald. We zijn gekleed in het hooi gaan maffen en hebben de wekker op 2 uur gezet. Gerrit Post wees ons de weg. om 3 uur waren we bij de boerderij. De achterdeur stond open. Er was een rieten dak. Ik stopte een dok, in petroleum gedrenkt, onder het riet, gooit de benzine er over uit en hield er een lucifer bij. Een hond sloeg aan op de deel, maar zweeg plotseling toen de vlammen opsloegen. Begrepen heb ik dit nooit. Johannes en de dominee hadden hun revolver klaar, maar hoefden er geen gebruik van te maken. Toen we een eindje weggefietst waren, stapten we even af om eens te kijken. We zagen niets, een volkomen duisternis. We waren al teleurgesteld en dachten dat alles mislukt was, maar even later toen we weer eens omkeken stond de hemel in vuur. We hebben thuis nog even gemakkelijk voor een raam zitten kijken naar de brand en gingen toen naar bed, dat wil zetten het hooi. Van slapen kwam niet veel, want het hooi was vers en vol allerlei klein kriebelend ongedierte. Alles met elkaar een gezellige nacht.

Maandagavond, 26 juli '43. Vanmorgen nogal laat opgestaan, want tenslotte vielen we toch nog in slaap, ondanks al dat gekriebel. De kinderen deden enthousiaste verhalen over de brand in de boerderij van Meekhof de NSB'er. Ze hebben helemaal niet in de gaten dat wij 't deden. Johannes Post, ds.Post en ik zijn naar Hollandsche Veld gefietst. We gingen langs de smeulende puinhopen van Meekhof. We stapten af en vroegen heel belangstellend hoe de brand was aangekomen. Ds. post betuigde zijn deelneming met de slachtoffers in heel mooie woorden. We hoorden dat de Meekhof tot kwart voor 3 hadden gewaakt omdat hij een brandje had aanzien komen. Om 3 uur brachten we ons bezoek. We hebben met z'n drieën bij Volger gegeten. Na 't eten gingen de beide posten weg en ging ik naar Nieuwlande, waar ik Va Van der Zwaag opzocht. Later op de dag de Posten weer ontmoet bij Bouwe Zijlstra, hun zwager. We spraken af, dat ik de volgende dag naar Marinus Post zou gaan in kampen om enige PB's op te halen. Ik zou deze brengen in de Staphorstermaten bij Wolter Post, een andere broer van de Posten, die daar boer is."

Zoek de verschillen, zouden we kunnen zeggen. Anne de Vries liet Arnold en Johannes in de Gereformeerde Kerk van Pesse bij de uitgang zitten, achterin de kerk. Volgens Arnolds dagboek, in een notitie van de nacht erop, zat Johannes nogal naar voren. We vinden wel de opmerking over de geladen revolvers bevestigd. De aanslag werd al na de kerkdienst voorbesproken. Anne de Vries zei er niets over. Anne de Vries liet de mensen op maandagmorgen al vroeg over Meppel naar de Staphorstermaten fietsen. Arnold Douwes wist heel goed wat hij op de avond van de 26^e juli noteerde. Johannes Post en zijn broer de dominee zijn met hem naar ds. Volger in Hollandscheveld gefietst. Uit Hollandscheveld kwam ook de benzine waar de boerderij van Meekhof mee in vuur en vlam werd gezet. Die kwam van Jan Kats, KP'er en steunpunt van de LO, samenwerkend met Arnold Douwes.

Wie waren er bij de aanslag op de boerderij van Meekhof? Daarover lijkt geen onduidelijkheid te zijn: Arnold Douwes, Johannes Post, zijn broer Henk Post en Gerrit Post om de weg te wijzen en waarschijnlijk als wachtpost op een afstandje. Arnold Douwes zorgde voor de benzine, ter beschikking gesteld door Jan Kats, die daardoor ook medeplichtige was, en volgens Arnold Douwes eigen verklaring was hij zelf degene die de brand stichtte. Een dok is een bundeltje stro, om de ruimtes tussen de dakpannen te vullen en zo tocht en nattigheid binnen te voorkomen. De dok was gedrenkt in petroleum. Deze dok werd binnen in de boerderij, op de achterdeur, onder het riet gestoken. Vervolgens werd benzine over het riet en de dok gegooid, door Arnold Douwes. Arnold ontstak een lucifer en hield dat bij de met brandstof doordrenkte dok en het riet. Deze constatering, door Arnold Douwes zelf opgeschreven op maandagmorgen 26 juli 1943 en zo meegenomen in zijn dagboek, is van belang om andere uitspraken te neutraliseren. Johannes en zijn broer Henk Post stonden met hun geladen revolvers klaar om de familie Meekhof op te vangen.

Arnold Zandbergen was leider van het District Hogeveen van de LO en provinciaal leider van de LO in Drenthe. Hij legde kort na de oorlog een verklaring af, waarin hem werd gevraagd hoe het contact met Johannes Post weer op gang kwam, en wat de omstandigheden waren rondom het verbreken ervan: "Dat is geweest toen Johannes Post weg moest voor de verschillende gevalletjes, die hij uithaalde, de overvallen op de PBH's, branden, toen is hij gearresteerd geweest in Apeldoorn en ondergedoken geweest in Hogeveen. toen kwam ik hem een paar dagen later tegen in Meppel. Net was een boerderij in Pesse afgebrand, van de grootste NSB'er. Heb jij dat gedaan? Nee, dat deed zijn broer, die zondags preekte." Johannes wees op zijn broer, als brandstichter. Van Henk Post is helaas geen verklaring in deze bekend. We zien dat zowel de Levensroman van Johannes Post als het feuilleton in Ons Vrije Nederland het onderwerp verzwiigen. Dit soort zaken lagen gevoelig, want was het wel een rechtvaardige brandstichting, passend bij het verzet? Hoe dan ook, ds. Henk Post was het niet, we hebben een bekentenis van Arnold Douwes met daderinformatie, zagezegd. De drie broers Post waren wel medeplichtig. Maar voor de zoveelste keer is Johannes Post enkel aanwezig, niet degene die zelf de handeling uitvoerde. (NIOD 251a 59.)

HET BESLUIT EN DE MOTIVATIE

Het besluit om tot brandstichting over te gaan werd na kerktijd genomen, in de kring van broers Post en Arnold Douwes. Waarom? Er was geen strategisch doel. Als Albert Meekhof Plaatselijk Bureauhouder of Buurtboerenleider was geweest, en er was een belangrijke administratie onder zijn beheer, dan was deze in de war te brengen door een brandstichting of een overval waarbij alles werd meegenomen. In dat geval was het ook heel goed te verdedigen naar derden toe. Het was voor het belang van de

onderduikers nodig om brand te stichten. Albert Meekhof was jager, had een geweer, dus een overval kon link uitpakken. Een brandstichting kon veiliger zijn. Maar vandaar dat het ook wel logisch was dat ds. Henk Post en Johannes Post met een revolver klaar stonden om hem op te vangen. Dit strategische doel, om het verzet te steunen, was echter niet aan de orde. Het was ook niet vanzelfsprekend dat alle boerderijen en woningen van alle NSB'ers in brand werden gestoken, er moest iets aan de hand zijn.

De opmerking tijdens de zaak tegen Albert Meekhof voor het Bijzonder Gerechtshof te Leeuwarden geeft de informatie over wat er aan de hand was: *“Zo riep hij de hulp van de SD in, toen hij een zuurstofapparaat, dat uit een vliegtuig was gevallen, niet kon vinden en daarmee het gezin Post te Pesse in moeilijkheden bracht. Hij zou de familie wel uitroeien.”* De broers Post zagen elkaar niet zoveel, de afstanden waren groot, maar ze waren dat weekend bij elkaar. Gerrit met zijn ervaring en aanvaring met Albert Meekhof, en het dreigement van het uitroeien van het gezin, Johannes met zijn ervaring rondom zijn arrestatie bij Apeldoorn. Samen naar de kerk, Henk is in vuur en vlam in zijn preek als hij oproept tot de strijd tegen het kwaad, vechten tegen de bezetter, en dan wordt na de kerkdienst, zonder enige voorbereiding vooraf, het besluit genomen voor de brandstichting. Motief voor brandstichting: Het lijkt heel persoonlijk te zijn. De vete tussen Albert Meekhof en Gerrit Post, en een Johannes Post die onder druk staat vanwege de tegen hem ingezette vervolging, inclusief de bijzondere ontsnapping in Apeldoorn. De brand was geen waarschuwing richting Albert Meekhof, zo van.... Bind je in..... De brand ging veel verder, vanwege de verwoestende werking. Mogen we hier het begrip 'persoonlijke wraak' aan verbinden? We lezen ook nergens dat de familie Meekhof werd gealarmeerd. Dat ze niet mee zijn verbrand, is al bijzonder genoeg, dan waren de Meekhofs 'uitgeroed'. Wij kapot of jullie kapot? Deze persoonlijke kant zou dan ook verklaren waarom de brandstichting niet is meegenomen in het feuilleton rondom het leven van Johannes Post en de levensroman. Het paste niet in het beeld van de held. Een andere reden vinden we als we de agenda van gebeurtenissen in die dagen doortrekken:

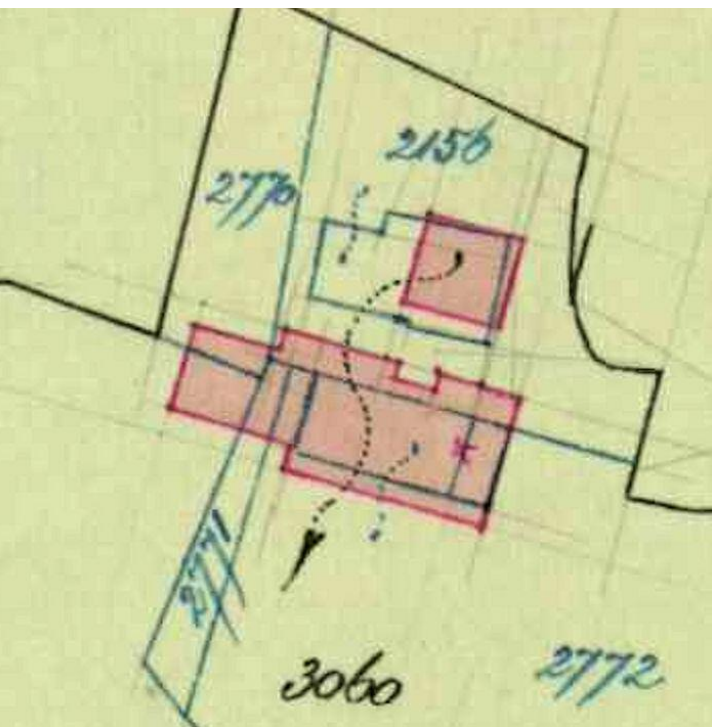
- 26 juli 1943: In rond 03.00 uur brandstichting in de boerderij van NSB'er Albert Meekhof te Pesse. KP-Nieuwlande-Geesbrug. Uit de memoires van burgemeester Tjalma van Hoogeveen weten we dat op die maandagmorgen om 07.00 uur er werd gebeld door de Grüne Polizei uit Arnhem. Hij naar het Raadhuis. Er kwam een eenheid een week naar Hoogeveen. ze werden ondergebracht in het Noorderhuis onder Pesse. Men kwam vanwege de vele aanslagen in Hoogeveen en omstreken en ook nog juist op de morgen dat er een nieuwe aanslag was.
- 29 juli 1943: Mislukte overval op het distributiekantoor en het bevolkingsregister van Schoonebeek. Drie doden. KP-Rieks/De Krim. Het enige wat men met zekerheid wist, was dat de daders de streektaal van Hoogeveen en omstreken spraken. En daar was de Grüne Polizei al in de buurt.
- 30 juli 1943, vrijdagmorgen, grote razzia in Hoogeveen en omstreken. Verraad van Albert Zijlstra, NSB-leider te Hoogeveen die namen doorgaf van mensen die hij niet vertrouwde. Dit is afzonderlijk beschreven.
- 1 augustus 1943, drie mensen geëxecuteerd bij het Noorderhuis.
- 3 augustus 1943, de gebroeders Van der Wijk vermoord in het Spaarbankbos. Ze werden opgepakt bij de grote razzia.

De aanslag op de boerderij en de familie van Albert Meekhof kon licht opgevat worden als één van de redenen waarom de mensen in het Spaarbankbos werden geëxe-

cuteerd. Ook dit paste niet bij het beeld van de held. Het was ook 'ongemakkelijk', in de jaren direct na de oorlog. De diverse NSB-kopstukken moesten nog worden berecht, ook de lokale leiders, en het was maar de vraag wat de nieuwe Rechtstaat zou doen met gewelddadige verzetsactiviteiten. Wat was geoorloofd geweest en wat niet? Publiciteit met naam en toenaam over de brand c.q. aanslag op het leven van de leden van de familie Meekhof in Pesse kon dan ook uitpakken in een richting die men niet wilde. Anne de Vries zweeg erover. Het boek van Arnold Douwes werd wel netjes uitgetikt, kwam in het archief van wat NIOD is gaan heten, en werd vergeten, tot Arnold zelf in de jaren '90 gekopieerde exemplaren is gaan verspreiden onder vertrouwenspersonen. Ik was daar één van.

HET POLITIEONDERZOEK

We lezen in het Nederlands Algemeen Politieblad: *"De Groeps Commandant der Marechaussee te Ruinen verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van de onbekende daders, die in de nacht van 25 op 26-7-1943 te ongeveer 3 uur de boerderij, bewoond door Albert Meekhof, te Pesse, gemeente Ruinen, groepsleider der NSB, in brand gestoken hebben. De daders, die in een auto waren gezeten, zijn in onbekende richting vertrokken. Signalementen van de daders en van de auto zijn niet bekend. Nauwkeurige recherche in garages naar eventueel die nacht afwezig geweest zijnde of binnengekomen auto's wordt mede verzocht."* Het lijkt erop dat de Marechaussee helemaal in de verkeerde richting zocht. Ze hadden niets aan concrete informatie, behalve dat van die auto, terwijl de daders op de fiets waren. Maar dat weten wij nu. Blijkbaar had ook iemand rond de tijd van de brandstichting een auto horen rijden, zonder te zien om welk type of welke kleur het ging. De oproep leidde dan ook nooit tot arrestatie van wie dan ook.

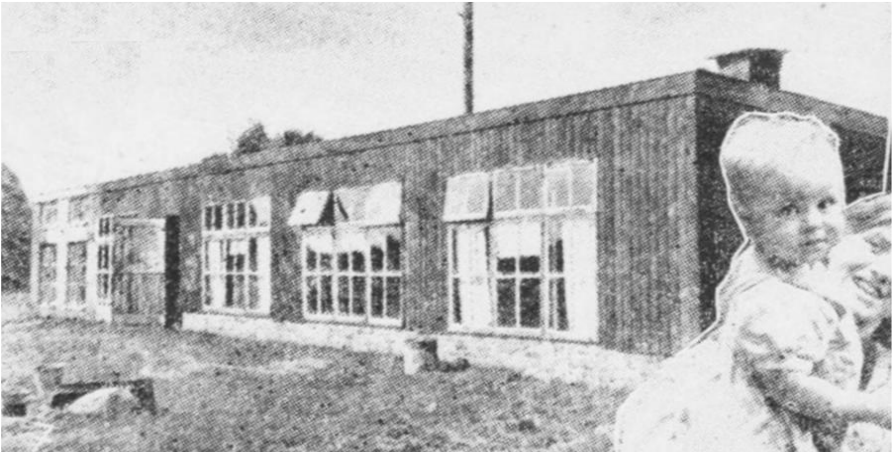
Een plattegrond, via een kadastrale hulppkaart, van de in 1927 gebouwde boerderij waar Albert Meekhof en zijn familieleden woonden.

De kaart geeft verder de contouren van de kadastrale percelen. De boerderij werd op een snijvlak van diverse percelen gebouwd. Dit werd uiteindelijk één perceel, 3060.

De in 1941 afgebrande schuur is hier getekend als het vierkant ten noorden van de boerderij.

Een luchtfoto van de RAF van 22 maart 1945, van een gedeelte van Oostering, Pesse. Bovenaan zien we de Kampiepensweg. Er is daar bovenaan een lichte plek te zien, tussen de landerijen. Daar heeft de boerderij van Meekhof gestaan. Na de brand is alles afgebroken en later weer opgebouwd. Hier is de zaak nog niet opgebouwd. Er was in oorlogstijd grote materiaal schaarste, vandaar. Direct beneden de lichte vlek zien we een langgerekt gebouw. Dat was de noodwoning van de familie Meekhof, daar kwam Mussert langs. Een rij aaneengeschaalde kippenhokken, gevorderd bij derden. We zien de lange noodwoning op de foto hieronder, overgenomen uit Volk en Vaderland. De moeder met het kind horen er niet bij, die staan voor een ander bezoek. In Volk en Vaderland was een overlappende collage gemaakt, vandaar.

GEVOLGEN VOOR DRIE INWONERS VAN PESSE

“Donderdag, 29 juli 1943. Weer een prachtige morgen, beginnende met dikke nevels. (...) In Pesse zijn drie jongens opgepikt en naar Vught gestuurd, omdat ze hun instemming hadden betuigd met het afbranden van de boerderij van Meekhof.”

Een citaat uit het dagboek van Arnold Douwes. Het ‘Konzentrationslager Hertogenbusch’ was een van de drie Duitse concentratiekampen in Nederland. Met de bouw werd gestart in 1942. Er is op het terrein nu een moderne gevangenis en een herinneringscentrum gevestigd. Met het opsturen van drie jongens naar Vught werd een forse ingreep gedaan en werd een voorbeeld gesteld voor de bevolking, zonder dat er al over werd gegaan tot een executie. Maar uit Vught kon opsturen naar een van de Duitse strafkampen voortkomen, en de behandeling in Vught zelf was ook zo slecht dat ziekten levensbedreigende situaties konden oproepen. Helaas zijn de namen van de jongens niet vermeld. We kennen een dodenlijst van de gemeente Ruinen, met daarop alle slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog uit die gemeente. Daarop is geen sprake van deze drie jongens. Ze hebben het dus overleefd.

(Archief Gemeente Ruinen, no. 442, aanwezig in het Archief van De Wolden.)

We horen over deze jongens als in juni 1949 de rechtszaak van Albert Meekhof dient voor het Bijzonder Gerechtshof in Leeuwarden (Nieuwsblad van Friesland, 8-6-1949): *“Ook de jongelui die langs de boerderij kwamen, werden gefolterd. In de brandende zon werden ze in de onmiddellijke nabijheid van de puinhopen gezet. Ook anderen*

deden dergelijke ervaringen op en zelfs de jonge F.J.Reinders uit Ruinerwold kwam in Dachau terecht. Na de bevrijding keerde hij na twee jaar huiswaarts.” Ze overleefden het, alle drie, maar deden ervaringen op die hen hun leven lang zouden tekenen.

LANDARBEIDER HENDRIK BLANKEN

Terwijl alle aandacht rondom de brand steeds uitgaat naar Albert Meekhof, was deze dus geen eigenaar van de boerderij, dat was schoonvader Jan Wever, en was er sprake van twee gezinnen die getroffen werden. Albert Meekhof had toentertijd het adres Oostering-Pesse C 132. Op Oostering-Pesse C 133 woonden Jan Wever en Hendrik Blanken. Dit was een gedeelte van de boerderij van Meekhof. Hendrik van Blanken was inwonend geworden op 9 november 1942, lezen we op de kaart van de woning, en bleef dat formeel tot 20 oktober 1944. Dat was door de brand dus al niet meer mogelijk. Ook hij werd met zijn gezin opgevangen in de uit kippenhokken opgetrokken noodwoning. Het gezin van Hendrik Blanken bestond uit hemzelf, echtgenote Femmechien Klooster, dochter Roeloffje van 5 en de baby Albert. We komen zo op 4 personen van het gezin Blanken, 4 personen van de Meekhofs en grootvader Jan Wever, is 9 personen die door de brand werden bedreigd en alle bezittingen verloren.

Nog tijdens de periode dat Hendrik Blanken in de noodwoning verbleef, trad hij toe tot de Landstorm Nederland. Daar was hij al toegetreden toen hij in februari 1944 een rouwadvertentie plaatste voor het overlijden van Hendrik, de zoon van Albert Meekhof. De Landstorm Nederland was een militaire eenheid onder bevel van de Waffen-SS, bedoeld om Nederland te verdedigen tegen oprukkende geallieerde troepen. Aanvankelijk bleef zijn gezin inwonen in de noodwoning bij de Meekhofs. Per 20 oktober 1944 vertrok zijn gezin naar het adres Benderse 40. Dat was het boerderijtje midden op de heide, dat later bekend stond als de jachthut van Anne de Vries. Daar woonden Hendrik Blankens schoonouders en Femmijge Klooster trok dus weer met de kinderen in bij haar ouders.

HOE DE FAMILIE MEEKHOF VAN MATERIAAL WERD VOORZIEN

We lezen in voorgaande citaat dat families waarvan de boerderij was afgebrand geholpen werden door de buurt, ongeacht of die pro- of contra-NSB waren. Dat hoorde bij de burenplichten. Overkwam jou wat, hielpen ze jou ook. Tegelijkertijd was het natuurlijk opvallend als je niet hielp, omdat je anti-NSB was, dat viel op, en opvallen als anti kon als verzet of gevoelig voor verzet worden opgevat. Zo vrijblijvend was het dus niet. Maar daarmee kwam men er niet. Er was meer nodig dan hulp van de burens. Wat was er allemaal verloren gegaan en hoe werden de grote dingen opgevangen?

Gelukkig was in juli het vee grotendeels in de wei. Paard noch koe ging verloren. Wel stierven er 8 kippen en 7 konijnen. De boerderij hield de kippen voor eigen gebruik en leverde geen eieren aan de handel. Er waren ook niet meer dan 8 kippen. Verder waren er 4 koeien, 2 paarden en een veulen. De boerderij had een oppervlakte van 20,13 hectare, waarvan 4,93 hectare groenland was. Verder was er 13,70 hectare bouwland en 1,5 hectare woeste grond. Albert Meekhof was dan ook in hoofdzaak bouwboer met bouwland. We kennen een overzicht van al het gereedschap dat in de brand verloren ging. Gereedschap, daar zorgde je goed voor, dus dat stond droog in het achterhuis, net als de 10.000 kilo hooi en nog veel meer. alles was weg, inclusief de 4 melkbussen c.q. ‘pullen’ van 30 liter inhoud en de melkkar met 4 bussen. Dat had je direct weer nodig, want de koeien moesten gemolken worden, brand of geen brand.

Er was nog één fiets over, de andere vier waren verbrand. Albert Meekhof gaf aan dat zijn vrouw slecht ter been was. Ze kreeg een verklaring van de dokter dat ze behoefte had aan een rijwiel, mede omdat ze vaste medewerkster was van de NVD (Nederlandse Volks Dienst) en WHN (Winter Hulp Nederland). De opgaven zijn van september en oktober 1943. Toen was al voorzien in een nieuwe stal, bergruimte voor granen en woonruimte. Dat werd geregeld door de Nederlandse Landstand. Er werd stalruimte getimmerd, een kippenhok en een bergruimte voor het hooi. Dat alles, en de woonruimte, werd opgezet door het vorderen van hout.

Uit het dagboek van Arnold Douwes: "Woensdagavond, 22 september 1943. (...) Bij de afgebrande boerderij van M. is een noodwoning van gevorderde kippenhokken gebouwd, het is gemeubeld met gegapte Joodsche meubelen."

Wat betreft de kippenhokken: deze werden gevorderd. Het Fonds Herbouw Boerderijen hield een dossier bij van wat er voor opvang en vervanging voor mensen werd geregeld. Het is een belangrijke bron voor dit onderzoek. In het dossier zit een helder overzicht van de herkomst van de kippenhokken, aaneengeschakeld bij Meekhof tot woningen en boerderijgedeelten. Roelof Koekoek van het Zuideropgaande ontving f 900,- voor twee dubbele kippenhokken. D.Kok ontving f 500,- voor een kippenhok. J. van der Sleen Gzn. verkocht zijn twee kippenhokken voor f 270. Hilbert Jonkman ontving f 400,- voor zijn twee kippenhokken. De eerste drie ontvingen hun geld via Albert Meekhof, de laatste via Jan Schneider, Boerenleider van de Nederlandse Landstand te Hoogeveen. Konden deze boeren hun hokken missen? Dat was niet van belang. Er was gebrek aan alle bouwmaterialen en van hogerhand (lees: door de Duitsers, in samenwerking met de betrokken burgemeester van Hoogeveen) werd materiaal gehaald van de boerenerven waarvan ze zelf de inschatting maakten dat het de oorlogseconomie niet zou schaden. NSB-boeren van verbrande boerderijen dienden gesteund te worden. Maar het bleven noodwoningen en noodboerderijen. In oorlogstijd was er geen materiaal voor een nieuwe boerderij.

(Dossier Meekhof: Drents Archief toegang 044, no. 11.)

Hoe zat het met die 'Joodsche meubelen'? Alle Joodse gezinnen in Hoogeveen waren verdwenen. Ze waren óf ondergedoken, óf weggevoerd in de nacht van 2 op 3 oktober 1942. Velen hadden spullen weggestopt bij bekenden, maar het meeste meubilair kon iet weg. De inventarissen weden netjes op papier gezet. Vervolgens werden alle woningen ontruimd. De spullen werden overgebracht naar de synagoge en enkele andere lege panden.

"De Heer Beauftragte des Reichskommissaris in de provincie Drenthe, Assen. Na telefonische opdracht van U te hebben gekregen, zijn de hieronder vermelde goederen op dinsdag 31 augustus 1943 onder toezicht van mij, Klaas Soer, Onderluitenant-Groepscommandant der Marechaussee te Ruinen, uit de Jodenkerk te Hoogeveen, aan het gezin van Albert Meekhof en zijn arbeidersgezin Hendrik blanken, beiden wonende te Pesse, gemeente Ruinen, uitgereikt....."

Daarna volgde een opsomming van meubelstukken, huishoudelijke artikelen, beddegoed, kookgerei, wat je zoal maar in huis kon gebruiken. Allemaal artikelen die we kunnen beschouwen als onwettig toegeëigend door de gemeente Hoogeveen in samenwerking met de toenmalige overheid, tijdelijk beheerd door de gemeente en in opdracht van 'de Beauftragte', Seys Inquarts vertegenwoordiger, overgedragen aan NSB-politieman Klaas Soer. Hendrik Blanken en Albert Meekhof tekenden voor

ontvangst. Soer maakte er de 3^e september een rapport van op. Uit de datum 31 augustus kunnen we opmaken dat na de brand op 26 juli de families Meekhof en Blanken een maand lang tijdelijk ergens in de kost waren. In de maand augustus werden de gevorderde kippenhokken opgebouwd bij de verbrande woning. Op 31 augustus werden ze bewoonbaar gemaakt. Sinds 30 juni 1943 lag het beheer van deze goederen bij de Sociale Dienst van Hoogeveen. Daar beheerde men ook de sleutels van de synagoge. Soms tekende een ambtenaar van sociale zaken voor afgifte van goederen. Zo vinden we ook de handtekening van verzetsman Albert Jan Rozeman, ambtenaar van de Sociale Dienst, onder de ondertekenaars.

(Gemeente Hoogeveen, archief 1914-1975 192.)

RECHTSZAAK EN VEROORDELING

In juni 1949 diende Albert Meekhofs zaak voor het Bijzonder Gerechtshof in Leeuwarden (Nieuwsblad van Friesland, 8-6-1949). Hij werd als volgt omschreven: *“Albert Meekhof, 51 jaar, landbouwer te Pesse, die zich als hulplandwachter misdroeg. Hij was een vooraanstaand lid van de NSB en daarna zeer agressief lid van Jan Hagel, die de mensen terroriseerde, bedreigde en mishandelde. Zo riep hij de hulp van de SD in, toen hij een zuurstofapparaat, dat uit een vliegtuig was gevallen, niet kon vinden en daarmee het gezin Post te Pesse in moeilijkheden bracht. Hij zou de familie wel uitroeien. Toen de boerderij van verdachte in vlammen opging, was het de technische leider van de brandweer, de heer L. Kamphof, die het in juli 1943 moest ontgelden. Nu heb je je zin, had hij gezegd, en een paar klappen uitgedeeld, waarna de heer Kamphof de benen nam.*

Ook de jongelui die langs de boerderij kwamen, werden gefolterd. In de brandende zon werden ze in de onmiddellijke nabijheid van de puinhopen gezet. Ook anderen deden dergelijke ervaringen op en zelfs de jonge F.J.Reinders uit Ruinerwold kwam in Dachau terecht. Na de bevrijding keerde hij na twee jaar huiswaarts. De onderduikers waren ook niet veilig. Bij het begin van de zitting had hij gezegd, dat hij de volle waarheid zou zeggen. daarvan was, naar het oordeel van de procureur-fiscaal niet veel terecht gekomen. Hij vorderde 9 jaar met aftrek en verlies van beide kiesrechten. Uitspraak 21 juni.” In de laatste rechtszitting van dit op te heffen gerechtshof werd op 21 juni 1949 de straf tegen Albert Meekhof uitgesproken: 7 jaar rijkswerkinrichting met aftrek van voorarrest, plus ontzetting uit de kiesrechten voor het leven. Ontzetting van de kiesrechten was een vrij algemene maatregel, maar meestal ging dat tot een termijn van 10 jaar. Voor het leven, dat gold alleen politieke kopstukken.

De Landwacht was hulppolitie, onderdeel van een militair apparaat, opgericht op 12 november 1943. Zich bedreigd voelende NSB'ers ten plattelande konden bewapend met een jachtgeweer surveilleren in de buurt. Jager Albert Meekhof trad toe. We horen in het krantenbericht niets over goede daden van Albert Meekhof. Gemist? Toen Janny Eldering Schenkel in 1989 voor haar opleiding Theologie MO-B een scriptie schreef over het ontstaan van de Gereformeerde Kerk van Pesse, noteerde ze uit de mond van het LO-lid Otten, dat Albert Meekhof hem een keer waarschuwde voor een mogelijke huiszoeking. Zo werd dat opgevat, toen Meekhof zei: *“Die man die bij jou aan moest sterken, zal nou zo langzamerhand wel weer beter zijn, niet?”* We lezen het niet terug in het krantenverslag van zijn proces. Het was waarschijnlijk ook niet echt van belang. Je werd veroordeeld op wat je misdaan had, en NSB'ers probeerden het nogal eens naar burens toe goed te houden. Waarschuwen hoorde daar ook bij. Otten woonde achter Meekhof. Het ging om Marinus Otten, getrouwd met Geesje Zomer, wonend Oostering 46.

TOT SLOT OVER ALBERT MEEKHOF

Deze studie wil geen aanklacht tegen het verzet zijn, en geen verdediging van Albert Meekhof. Om te begrijpen wat er allemaal speelde tijdens de Tweede Wereldoorlog dienen we echter open met informatie om te gaan. Oorlog was geen zwart-wit-periode. Ook de helden van direct na de oorlog waren mensen tijdens die oorlog en we dienen ons af te vragen wat de belangen waren van acties tijdens de bezetting. Het was niet vanzelfsprekend dat alle NSB-boerderijen in brand werden gestoken. Het is ook maar de vraag wat het nut ervan was, wat de gevolgen waren en of die gevolgen voldoende waren ingeschat. Soms was een actie alle gevolgen waard. Grote vraag is of dat ook het geval was bij de brand bij Meekhof. Tot nu toe is behalve de persoonlijke motieven van de familie Post geen strategische verantwoording van de brandstichting gevonden.

De dreiging dat Albert Meekhof het gezin Post uit zou roeien, was dat dan geen ge-gronde reden voor de brand? We zagen dat door de brand 9 levens in gevaar werden gebracht, zonder waarschuwing. Wanneer een NSB'er 'gewaarschuwd' moest worden, dan zonder levensgevaar voor gezinnen. Wanneer een NSB'er de mond gesnoerd moest worden, dan was het legitiem om hem te executeren. Ook dat gebeurde in de zomer van 1943. Dat was hier echter niet aan de orde. Het ging hier niet om een executie, niet om een vooraf goed doorgesproken plan met derden, wat voorafgaand aan een executie gebruikelijk was, enkel om een na de kerkdienst besproken actie van betrokkenen. Het resultaat was ook tegenovergesteld.....

Het was publicitair een mooi object voor de NSB en het was één van de gebeurtenissen die voor de NSB'ers zo dreigend waren, dat de Duitsers hen makkelijk bij de Landwacht konden krijgen. En zo is Johannes Post samen met Arnold Douwes, en hun meerdere brandstichtingen, indirect één van de 'founding fathers' van de Landwacht geworden. Als het doel was geweest om de NSB af te schrikken, dan is dat in ieder geval op geen enkele manier gehaald. Ze konden dit allemaal niet voorzien. Soms doe je wat, maar is het alsof je een weg probeert te banen in dichte mist. Ze waren ook maar mensen, zouden we nu kunnen zeggen.

De aanslag op de boerderij van Albert Meekhof komt voor op de officiële lijst van gelukte overvallen van de KP's van Drenthe, zoals direct na de oorlog deze door het verzet zelf werd samengesteld: *"25/26 juli 1943. ± 3 uur te Ruinen. Boerderij van groepsleider van de NSB te Pesse verbrand."* Geen omschrijving, geen vermelding van de daders c.q. de KP'ers. Zo nam de KP c.q. het gewapende verzet in ieder geval de verantwoordelijkheid voor de aanslag. We vinden deze vermeld op de door Hemke van der Zwaag samengestelde lijst. Hij werkte nauw samen met Johannes Post, toen deze nog te Nieuwlande woonde. Later was hij provinciaal leider van het gewapende verzet. De lijst ligt o.a. in zijn verzetsarchief.

MUSSERT OP BEZOEK

IN HOLLANDSCHEVELD EN PESSE

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

In deze studie richten we ons op de ontwikkelingen binnen de NSB in Hoogeveen en omstreken. Er zijn raakvlakken met andere studies. Zo is er een uitvoerig verslag van een mislukte overval van het verzet op het gemeentehuis te Schoonebeek, waarbij drie mensen door het verzet werden gedood, waaronder Roelof Jan Oostindiën. Hij was getrouwd met een zus van Willem van Veen, de eerste groepsleider van Hollandscheveld. Roelofs dood, de brand bij Albert Meekhof en andere slachtoffers van verzet en oorlog werden voor Anton Mussert de aanleiding voor een tocht naar Drenthe. We richten ons eerst op de begrafenis van Roelof Jan Oostindiën, conciërge van het gemeentehuis van Schoonebeek. Zijn dood werd aangegrepen voor een grote manifestatie van NSB-leden. Er was een martelaar gestorven voor de goede zaak van een nieuw Nederland als deel van het grote Dietse rijk. Diets stond voor Duitsland en Nederland samen. De poorten van de hemel stonden al voor Roelof open.

“Hollandscheveld. JI. Dinsdag vond op de begraafplaats alhier de ter aardebestelling plaats van de te Schoonebeek neergeschoten gemeentebtenaar, de heer R. Oostindiën. Vertegenwoordigers waren o.a. naast een afdeling WA onder de commandant Brands van Havelte, de Districtsleider voor district 3 Drenthe der NSB, de heer Postma; voor de banleider der WA, de adjudant Remmers, de kringleiders van kring Zuidenveld en kring II Zuid Drenthe, de kringorganisator van de kring Zuidenveld, de groepsleider van de groepen Hollandscheveld, Hoogeveen, Zuidwolde en Ruinen, alsmede de burgemeester van Zuidwolde de heer Udemä.”

We lezen mee in het pro-Duitse Drentsch Dagblad van 5 augustus 1943 en krijgen zo een verslag van dinsdag 3 augustus. Zoveel Drentse kopstukken van de NSB bij elkaar was bijzonder. Dit was voor de pro-Duitse krant blijkbaar belangrijker dan de aanwezigheid van familie. Op het eind wordt nog een aanwezig familielid genoemd. Even wordt naar andere familie verwezen, maar niet zodanig dat men spreekt over aanwezigheid, terwijl er toch flink wat familie bij moet zijn geweest. Voor de rest ging de begrafenis als politieke manifestatie over de NSB-familie. We lezen verder:

“Nadat het stoffelijk overschot ten grave was gedragen door zes WA-mannen en rondom het graf, dat bedekt was met de vlag der Beweging, enige tijd stilte werd betracht werd het woord genomen door de districtsleider als afgevaardigde van de Leider (= Anton Mussert). Deze herinnerde er aan dat dit thans binnen een week tijds de derde maal was, dat men aan het graf stond van een door sluipmoordenaars gevallen kameraad. Het bloed van Oostindiën is echter niet tevergeefs gevloeid. De achtergebleven vrouw en 4 kleine kinderen zullen opgenomen in de grote NSB-familie. Hierna werd het woord genomen door een godsdienstonderwijzer, die zei overtuigd te zijn te spreken in de geest van Oostindiën, als hij zei dat deze niet zou willen, dat als straf het bloed van de moordenaar voor hem zou worden vergoten, daar wij onze vijanden volgens het gebod van Christus moeten liefhebben. Roelof Oostindiën meende te strijden voor een ideaal.

De burgemeester van Zuidwolde herinnerde voorts aan de drie bronnen waarop het Nationaal-Socialisme is opgebouwd, namelijk Godsvertrouwen – Liefde voor Volk en Vaderland – Eerbied voor de Arbeid. Vooral aan het Godsvertrouwen moeten wij vast-

houden, en dan is het voor ons niet enkel geloof, doch een zekerheid, dat zich de poorten des hemels voor Oostindië zullen openen. De schoonvader van de overledene (=Wolter van Veen) bracht in zeer bewogen woorden dank aan allen. Hierna keerde men onder de indruk huiswaarts."

HET BEZOEK VAN DE LEIDER (FÜHRER)

Vrijdag 27 en zaterdag 28 augustus 1943 werd Drenthe verrast door een bezoek van Anton Mussert. De terreurslachtoffers van de afgelopen maanden werden 'getroost'. Hen werd moed ingesproken, mede met het uitzicht op een eindoverwinning. Het was een heel gezelschap, dat per auto door Drenthe trok. Anton Mussert was vergezeld door de chef van zijn kabinet, jhr. D. de Blocq van Scheltinga, door de gemachtigde voor het noorden, Jac. Maarsingh uit Stadskanaal, de waarnemend districtsleider der NSB in Drenthe, J.A. Postma, de kringleider van Zuidwest Drenthe, G.W. Boelems, de Commissaris van Drenthe, mr. J.L. Bouwma (voormalig burgemeester van Hoogeveen) en de commandant van het marechaussee-gewest Groningen, W.H. Wijnkamp. De eerste dag bezocht men een vijftal slachtoffers van terreurdaden, waaronder de weduwe van Roelof Jan Oostindië. Ze was na diens dood opgevangen door de familie in Hollandscheveld. Vanaf 15 augustus 1943 woonde het gezin op het adres Kerkhoflaan 15. Daar woonden ze ook voor 15 september 1942, voor het vertrek naar Schoonebeek. OP dat adres woonde ook Wolter van Veen, de oude vader van Berendina van Veen, weduwe van Roelof Jan Oostindië. Nu is dat vernummerd tot Otto Zomerweg 41. Dat is het adres waar Anton Mussert een bliksembezoek aflegde. De tweede dag ging het gezelschap langs drie boeren van wie de boerderijen waren verbrand. Daaronder was ook de boerderij van Albert Meekhof te Oostering, Pesse. Aansluitend was er in de namiddag in het Concerthuis in Assen een grote besloten werkersvergadering, zoals het werd genoemd. Een vergadering van actieve NSB-ers. Tot slot werd de vertegenwoordiger van Seys Inquart bezocht, de 'Beauftragte van den Rijkscommissaris voor Drenthe', zoals men hem noemde. In 'Volk en Vaderland', de nationale NSB-krant, van 3 september 1943 werd een verslag opgenomen, met daarbij ook een fotoreportage. De foto's zijn door het toenmalige drukwerk wat minder van kwaliteit, maar we kijken uit op de noodwoning oftewel de verbouwde kippenhokken waar de familie Meekhof onderdak had gevonden. Men kon zich niet voorstellen dat een Drentse boer de boerderij van een ander in brand stak. We lezen:

"En dan dat andere leerzame feit dat met geen enkele uitzondering de slachtoffers ervan overtuigd zijn dat de schuldigen niet in hun dorp moeten worden gezocht. 'Een Drentse boer doet niets', zo zeide een hunner den Leider. Trouwens het medeleven en de daadwerkelijke hulp die getroffen van hun dorpsgenoten ondervinden, onverschillig of deze pro dan wel anti zijn, spreekt in dit verband voldoende iedereen is ervan overtuigd dat de lafaards die in het donker van de nacht een boerenhoeve in brand steken, van elders komen, met name uit de steden, al of niet betaald als agenten van de Secret Service of de GeDeOe. Men moet ter plaatste zijn geweest om zich te kunnen voorstellen onder welke omstandigheden sommige kamerraden daar op het platteland hun eigendom moeten beveiligen. Een groepsleider bewaakt elke nacht met zijn vrouw zijn eenzaam gelegen hoeve, niet met een machinegeweer maar met eenvoudige wapens die op de boerderij ter beschikking staan, aangevuld met een goed werkend pistool, al is dit dan niet direct geschikt voor de frontsoldaat."

Bij dat laatste kunnen we aan Albert Meekhof denken. Als echter de brandstichtingen zo algemeen aan de agenten van de Engelse of een andere geheime dienst werden toegeschreven, dan moeten de gebroeders Post dat ook hebben geweten. Het gaf

enerzijds een stukje veiligheid, niemand dacht aan eigen Drentse boeren uit de eigen leefgemeenschap, maar dat houdt ook in dat de aanslag niet het karakter van een waarschuwing gehad kan hebben, een waarschuwing om niet meer tekeer te gaan tegen eigen mensen, eigen Drentse boeren. Zou je als brandstichter het zo bedoeld hebben, dan moest je wat doen om duidelijk te maken van wie de boodschap was gekomen, en dat gebeurde niet. In 'Volk en Vaderland' werd het bezoek uitgediept:

"DE LEIDER IN DRENTHE. Tweedaags bezoek aan de slachtoffers der Mei-terreur. Moord en brandstichting als vorm van politieke terreur bleven in het oude Drenthe onbekend sinds in de 12de en de 13de eeuw de bisschoppen van Utrecht tevergeefs trachtten met deze middelen de vrije Saksische boeren aan hun wereldlijke heerschappij te onderwerpen. Trouwens, de politiek was in het algemeen nooit in de mode in dit land. Zo ergens, dan heeft daar de boer 'voortgeploegd' wat er ook in de wereld mocht gebeuren. En al is dan de historie van Drenthe in onze jaartallenboekjes onbekend, welke geschiedschrijving is schoner en eeuwigder dan die, door het ploegende ijzer inde voren van het landschap geschreven?"

Deze ploeg liet de Drentse boer slechts in de steek als metterdaad zijn vrijheid op het eigen erf werd bedreigd. En als de bedreiger van die vrijheid de politiek was, dan eerst bemoeide ook de boer zich met de politiek. Daarom bleef een gewest als Drenthe verre van afzijdig toen de crisis van het kapitalisme als eerste slachtoffers de boerenhoeves bezocht. Daarom hervond het boerendom zichzelf in het opkomende nationaal-socialisme en daarom behoort Drenthe van de aanvang af tot die gewesten waar Mussert zijn trouwste kernen vond. Verhoudingsgewijs stond de Beweging bij elke krachtproef die zij moest ondergaan het sterkst in dit boerenland, verhoudingsgewijze waren juist daar de minste mutaties."

(Het historisch inzicht van de NSB-propagandist die dit schreef kunnen we nogal wat vraagtekens bij stellen. Nationaal-socialisme heeft echter als alle fascistische organisaties de neiging het historisch overzicht naar eigen goeddunken te modelleren, zodat er een mythische kijk op de geschiedenis ontstaat, in het voordeel van de NSB. Dat zien we ook in het vervolg van het artikel. De echte Drent is bij de NSB, de terreur komt van landsvreemde elementen. Dat kunnen ook geen echte Drenten zijn, want die zouden niets nooit doen. We houden het hier bij een overzicht van wat men schreef. Net als alle andere citaten en uitspraken in deze studie gaat het hier om historische weergaven van wat is gezegd en gedacht, niet om het gedachtengoed van de auteur.)

"Dit weten wij, maar dit weten ook de vijanden der wederopstanding van ons volk en, zoals wij reeds eerder schreven, zij plegen daar een terreur waar zij weten de standvastigsten en de trouwsten onder ons te zullen treffen. Daarom verwondert het geenszins dat in de bewogen Meidagen van dit jaar en ook daarna juist in Drenthe door gehuurde landsvreemde elementen werd teruggegrepen op de laffe middelen van moord en brandstichting, gericht tegen het leven en het eigendom van de nationaal-socialisten. Gedurende een tweedaagse heeft de Leider een bezoek gebracht aan verschillende slachtoffers van deze terreurdagen. Het zijn twee dingen die ons bij deze reis telkens opnieuw troffen: in de eerste plaats de wijze waarop de getroffensten het offer dat van hen werd gevraagd hebben aanvaard en in de tweede plaats de zekerheid dat de bedrivers van deze wandaden niet onder de dorpsgenoten behoeven te worden gezocht."

Voor de ruïne wat eens een hoeve was, staan een kameraad en zijn vrouw ter begroeting van de Leider. Zij verloren praktisch alles wat zij bezaten en het zondagse pak dat zij op deze werkdag dragen, is eigenlijk het enige wat hun overbleef. Maar meen

niet, dat zij zich beklagen of jammeren over wat zij verloren. "Ik bezie het zo", zegt deze kameraad, "dat veel anderen nog heel wat zwaardere offers moeten brengen. een boerderij kan weer worden opgebouwd en de spullen die erbij behoren komen ook wel terug. Ik heb nog een dak boven mijn hoofd, al is het dan in een oude schuur, en als ik dan denk aan de ontberingen van onze jongens in het Oosten, dan zeg ik tegen mijn vrouw: Welke reden hebben wij eigenlijk om te klagen? Wij zijn beide gezond en sterk en wij hebben een beginsel dat niemand ons af kan nemen." Niet allen spraken met zoveel woorden deze gedachten uit, maar de geest was bij hen dezelfde.

Is het bijvoorbeeld niet ontroerend en welsprekender dan enig gesproken woord, dat op een klein armzalig keuterijtje, een bedrijf waar een kameraad op 2 ½ hectare grond een slovend bestaan leidde, dat daar de vrouw van de boer nauwelijks de Leider voorlichtte over wat er zoal door het vuur was vernietigd, maar uit de enige droge plek in het nog overgebleven kamertje de foto tevoorschijn haalde van een harer zoons, die als soldaat op post staat en ervoor zorgt dat niet nog meer boeren als zijn vader het slachtoffer worden van deze vorm van bolsjewisme. De trots van de moeder op haar kind ging ver uit boven het materiele verlies wat haar misschien juist om de daad van dit kind werd toegebracht.

Het is deze geest, die inderdaad beschamend is voor zoveel kleinhartigen onder ons, kleinhartigen die ook al over terreur menen te mogen meepraten, als de groenteboer weer eens toevallig was uitverkocht toen een NSB'er zijn halletje binnenstapte. En dan dat andere leerzame feit, dat met geen enkele uitzondering de slachtoffers ervan overtuigd zijn dat de schuldigen niet in hun dorp moeten worden gezocht. "Een Drentse boer doet zoiets niet" zo zei een hunner de Leider. Trouwens, het medeleven en de daadwerkelijke hulp die getroffen en van hun dorpsgenoten ondervinden, onverschillig of deze pro dan wel anti zijn, spreekt in dit verband voldoende. Iedereen is ervan overtuigd dat de lafaards die in het donker van de nacht een boerenhoeve in brand steken, van elders komen, met name uit de steden, al of niet betaald als agenten van de Secret Service of de GePeOe.

Men moet ter plaatste zijn geweest om zich te kunnen voorstellen onder welke omstandigheden sommige kameraden daar op het platteland hun eigendommen moeten beveiligen. Een groepsleider bewaakt elke nacht met zijn vrouw zijn eenzaam gelegen heuve, niet met een machinegeweer maar met eenvoudige wapens, die op de boerderij ter beschikking staan, aangevuld met een goed werkend pistool, al is dit dan niet direct geschikt voor de frontsoldaat."

Tot zover "Volk en Vaderland" van 3 september 1943. In het vervolg werd nog het gezelschap genoemd, dat met 'de Leider', de vernederlandsing van 'Führer' twee dagen rondtrok. Wat we citeerden ging over het bezoek aan Albert Meekhof. Zonder veel details werd nog gemeld dat ze de familie van de gevallen kameraden Bischoff (Schoonebeek), Oostindiën (Hollandscheveld) en Eilingh (Zuidlaren bezochten. Als verrassing lezen we ook nog dat een ons bekende familie in het rijtje werd opgenomen: Ten Wolde en Oosterveen te De Wijk, Meekhof te Pesse (wisten we al), Van Dijk te Slagharen, K. de Vries te Klazienaveen, en Kist te Hollandscheveld. Jan Kist, buurtboerenleider! Daar werd me door niemand iets over vermeld, tijdens de interviews. Mussert verbleef ook enige tijd bij Van den Berg, groepsleider te Zuidwolde. Hij overnachtte bij de familie Maarsingh te Stadskanaal. De tweede dag bezochten ze Westerhuis te Bonnen, Kamping te Elp en Muggen te Dieverbrug. Dat allemaal vóór de lunch. De middag van de tweede dag was voor politieke en bestuurlijke leiders van Drenthe. Hij bracht zijn dan ook verder door in Assen. Tijd. Dat was er amper, bij de bezoeken.

“JAN KIST IS KONING”

EN DE BRAND IN ZIJN BOERDERIJ

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

“Rust mijn ziel, Jan Kist is koning. Heel de wereld zijn gebied. Hij woont in een afgebrande woning, en een nieuwe krijgt hij niet.” Deze parodie op een bekend christelijk lied werd gezongen, toen de boerderij van Jan Kist in brand stond. Het was een klus voor de eigen brandweerploeg van Nieuw-Moscou. Dat was een onderdeel van de brandweer van Hoogeveen. Aan het Zuideropgaande stond een motorspuit in een hok bij de Openbare Lagere School. De buurtbewoners die hier de 22ste augustus 1943 uitrukten waren Hendrik Snippe, Tieme Vlietstra, Harm Bloemberg, Jan Schonewille, Jan Veldman, Jan Okken, Harm ter Steege, Seine Schonewille, Harm Tibben en Hendrik Gruppen. Jan woonde in het pand Groot Hendrikswijk 5. Die hele wereld, dat sloeg op zijn functie als buurtboerenleider van de Nederlandse Landstand. Hollandscheveld, Elim, Nieuw-Moscou, het hoorde allemaal onder zijn territorium.

Bij de eerste zonnestrallen was zijn boerderij beginnen te branden. Het verhaal ging dat er 's nachts fosfor op het pand gegooid was. Zolang het duister was gebeurde er niets, maar het licht van de zon had de chemische stof doen ontbranden. Deze informatie ging rond na een gedegen onderzoek. Eén van de brandmeesters was maar liefst 27 uur bezig met dit onderzoek. De ander kon na 22 uur eveneens terugzien op flink wat werk. We kennen de rapportage over de ureninzet van de brandweer en welke manschappen erbij betrokken waren. Deze stukken zijn netjes bewaard in het archief van de gemeente Hoogeveen.

Dat er sprake was van brandstichting werd direct al vermoed. De actiefste brandmeester was lid van de buurtschapsraad van Jan Kist, de boerenraad van de Nederlandse Landstand. Het ging om Hendrik Snippe. Ook als leden van de NSB hadden Jan en Hendrik contact. Een aanslag op Jan kon ook inhouden dat er dreiging was voor Hendrik. Er liepen al vrij snel met geweren bewapende lieden rond de brandende boerderij, die het publiek op afstand hielden en een oogje hielden op het spuiten. Handlangers van de Duitsers. Landwachters waren er toen nog niet, die kwamen enige weken later. Ze vroegen de buurt wat die wist. Niemand had wat gezien. De brand was lastig onder controle te krijgen. Met veel moeite kon het voorhuis behouden blijven. De eerste brandweerman kon na 7 uur naar huis. Dat was Hendrik, de zoon van Plaatselijk Burea Houder Aaldert Gruppen. Vijf mannen hadden er 12-14 uur werk aan en twee brandwachten kwamen toch nog op 21 en 22 uur.

Deze brand kwam later niet voor op een lijst met acties van de KP, de knokploegen. Het was een spontane actie van een derde, los van een KP-groep. Boerenleider Jan Kist (geb. 1888) woonde zover op de wijk, dat hij formeel niet meer onder Hollandscheveld maar onder Elim viel. Hij stond ingeschreven als Nederlands Hervormd, maar bezocht met zijn vrouw Maranatha-samenkomsten en de Gemeente des Heeren. Zijn boerderij was gebouwd in 1927. Hij huurde van Ds. J.P. Buiskool uit Krimpen aan de IJssel. De oppervlakte van zijn bedrijf was 9.98 HA, verdeeld over 2.25 HA groenland, 6.55 HA bouwland en 1.18 HA erf en woeste grond. Hij had twee werkpaarden, ouder dan 3 jaar, twee melkkoeien, een pink, een kalf, een schaap met twee lammeren, een fokzeug met negen biggen, een jonge zeug, een contractvarken, acht kippen met zes

kuikens en vijf konijnen. De vijf konijnen kwamen om in het vuur, de rest kon gered worden. Naar Hollandscheveldse begrippen had Jan Kist een flinke boerderij. Naar buiten toe was hij een typische vertegenwoordiger van de Hollandscheveldse en Elimse boeren, groot in de eigen omgeving, maar telde zijn relatief kleine bedrijf amper mee als het gehouden werd tegen dat van de zandboeren.

De boerenleider had meerdere functies. Hij was wijkhoofd van de Nederlandse Volksdienst en Winterhulp, voorzitter van de adviescommissie van de Plaatselijke Bureauhouder, paardentaxateur van het paardenfonds uit Nieuwlande en commissaris van de boerenleenbank uit Elim. Zijn invloed was in die dagen aanzienlijk. Zo men geen moeite had met zijn lidmaatschap van de NSB waren er door zijn functies mogelijkheden genoeg om vijanden te maken. Het ging om een gerichte wraakactie van iemand die hem eens flink te pakken wilde nemen. Daar wees het moment van het uitbreken van de brand op, want brand bij opkomende zon wees op fosfor en fosfor wees op een gerichte actie. Fosfor kon in het donker op het dak worden gelegd of deels onder de dakpannen worden gestoken, waartussen de ruimtes met stro of biezen waren opgevuld, zodat het niet tochtte. Dat brandde best. In het dagboek van Arnold Douwes vinden we over de brand te Nieuw-Moscou:

"Zaterdag, 21 augustus 1943. Van Dedemsvaart naar Hollandscheveld gefietst. Bij Moes aan geweest om een fiets voor aanstaande woensdag te lenen (rendez-vous dag voor Moeder, zoon en dochter). Vanmorgen in de vroege de boerderij van de NSB'er (naam) afgebrand. Ze hadden het fornuis aangemaakt en waren gaan melken. Toen ze goed en wel onder koeien zaten, zagen ze het huis branden. Ze snaptten er niet veel van. Er is een politie speurhond geweest, maar dat was een "goeie". Er doen allerlei gissingen de ronde over de ware toedracht. Even bij meester Zijlstra geweest en 44 bonkaarten afgehaald, die hij van Jannie Raak voor mij had ontvangen. We hadden het over het brandje bij NSB'er Jan Kist. Hij dacht er het zijne van, temeer daar Joop het flesje fosfor had opgehaald. Toch is het niet met fosfor gebeurd. Bij Kats de ware toedracht der zaak vernomen."

Zowel bij de familie Moes aan de Wijdewijk, als bij meester Hendrik Zijlstra en fietsenmaker Jan Kats hoorde Arnold over de brand. Hij wist zich later nog goed te herinneren dat er inderdaad sprake was van brandstichting, maar wie het gedaan had wist hij niet meer. Zo hij het ooit precies geweten heeft. Ik heb Arnold Douwes nog gekend en met hem over deze brand gesproken. Zijn dagboek lijkt de weg tot de dader aan te geven. Omwonenden vertellen los van elkaar dat er wél met fosfor gewerkt was, gezien het ontstaan van de brand bij de eerste zonnestralen. Met de gegevens van het dagboek erbij komt Joop als eerste als brandstichter in aanmerking. Joop was een onderduiker, die in deze omgeving op verschillende adressen onderdak vond. Helaas weten we niet meer dan een voornaam. Zelfs de voornaam is maar een gissing. Nogal wat onderduikers gebruikten uit veiligheid valse namen. Maar hoe dan ook, het was geen actie van een KP, dus al hoorde Arnold bij Jan Kats over de toedracht, dan nog kunnen we Jan Kats er niet voor verantwoordelijk maken. Jan werkte nauw met Arnold samen in een KP en was Jan de brandstichter geweest, was het meegenomen bij de KP-acties.

Bij de brand bleef het voorhuis en de noordelijke zijgevel gespaard. De woning werd provisorisch gedicht, waardoor deze bewoonbaar bleef. Architect Krook uit Dalen berekende dat de reconstructie van de boerderij naar vooroorlogse normen f 3.840,74 kostte, gezien zijn opgave van 15 februari 1944. Bij de herbouw kreeg de boerenleider

steun van het Fonds Herbouw Boerderijen, dat speciaal in het leven geroepen was om gedupeerde NSB'ers te steunen. Er is een dossier van in het Drents Archief te Assen. Materieel was de familie zo op een gegeven moment weer uit de problemen. Emotioneel nog lang niet. In het pand woonden twee gezinnen, daar zoon Dörk na zijn huwelijk (15.03.1941) met zijn vrouw bij zijn ouders in was blijven wonen. Jan Kist en zijn beide zonen kwamen bij de Landwacht terecht. De Landwacht was hulppolitie, in dienst van de Duitsers. De Landwacht was opgericht om de NSB'ers de kans te geven zich te kunnen weren als ze werden aangevallen. Bang dat er nog weer wat zou gebeuren, zouden ze zich met hun geweer kunnen verbeteren. In de praktijk kwam het er echter op neer dat de WA, de knokploeg van de NSB, bewapend werd, en vervolgens de Duitsers de Landwachters gebruikten voor razzia's tegen andere Nederlanders. Dörks verbittering dreef hem nét iets verder dan de andere Landwachters uit het gebied. Hij werd een fanatieke landwachter, die uiteindelijk een fatale keuze maakte. Hij schoot Jan van der Helm dood, februari 1945. Ook van Nieuw-Moscou.

Vrijdag 27 augustus 1943 kreeg Jan Kist het bezoek waar hij nooit van had kunnen dromen. Over de Riegshoogtendijk reed een groep hooggeplaatste NSB'ers door het Hollandscheveld, zuidwaarts naar Nieuw-Moscou. Jan Kist kreeg bezoek van De Leider, oftewel: Anton Mussert en enkele auto's vol topmensen uit de provincie. We zien het bevestigd in "Volk en Vaderland" van 3 september 1943. De verslaggever was blijkbaar alleen aanwezig bij de familie Meekhof. De fotograaf was ook bij andere bezoeken, waarover we amper iets lezen in het verslag. Dat maakt nieuwsgierig naar dit ene meisje, dat hier uit de fotocollage is gehaald. Ze had meer belangstelling voor de fotograaf dan voor de Leider, maar ze had al wel "Hou Zee" gezegd. Iedere levensbeschouwing, ook alle huidige, nemen hun kinderen mee in hun stroming. Dat is het recht van de opvoeders. Het doet achteraf wel zeer waar dit kind al in terecht is gekomen.

DE JAREN 1942-1944

DE PARTIJ IN DE GEMEENTE HOOGEVEEN

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

In de organisatie van de NSB in Hoogeveen en omstreken veranderde er nogal wat in de loop van 1942 en 1943. De familie Van Veen en winkelier Jaap Damming waren grote propagandisten geweest van de NSB en de politieke zaak van leider Mussert. Mussert zwoer trouw aan Hitler als Germaansch Führer op 12 december 1941 te Berlijn, in aanwezigheid van Hitler zelf. Op zaterdag 20 juni 1942 was er een massale manifestatie van NSB'ers in Utrecht, waarbij Mussert een eed van trouw afname van een groot aantal leidende functionarissen binnen zijn beweging. Dat was op een zaterdag en de familie Van Veen was al vele jaren Sabbattist. Dat is: het houden van de zaterdag als rustdag, in plaats van de zondag. Willem van Veen weigerde om principiële redenen op zaterdag naar Utrecht te reizen. Na de oorlog verklaarde hij:

“Ik was wel voor het leidersbeginzel, doch ik ben anti-militaristisch en heb me daarom al lang niet meer met de beweging kunnen verenigen. Zolang ik lid van de NSB was, heb ik het echter wel echt gemeend. Ik heb in 1942 bedankt als lid, omdat ik op een zaterdag naar Utrecht moest oom de eed van trouw aan Mussert af te leggen en ik dat op zaterdag niet wilde. Ik ben namelijk Sabbattist. De eed van trouw heb ik niet afgelegd.”

Het gevolg hiervan was dat Willem van Veen in de weken daarna zijn functie als groepsleider van de NSB neer moest leggen. Het gevolg was tevens dat de hele directe familie in Hollandscheveld en omgeving – op het terrein van de familie Van Veen bij elkaar komen als Sabbatvierende gemeente – het lidmaatschap van de NSB op heeft gezegd. Het betekende een verschuiving van de macht binnen de beweging.

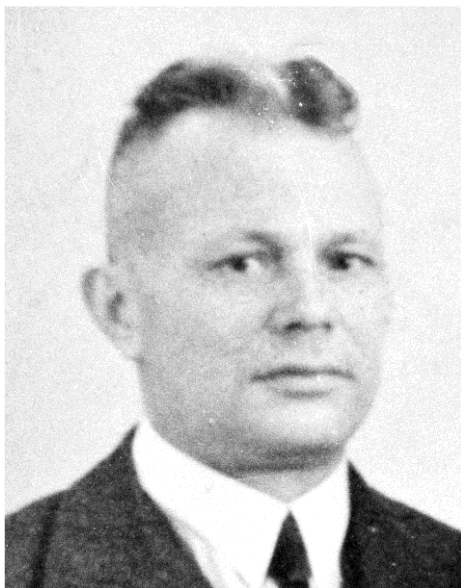
“Te Hollandscheveld had de installatie plaats van de heer D. Lyklema à Nijeholt uit Nieuweroord als groepsleider van de groep Hollandscheveld in plaats van de heer A. Smeman, die naar de Oekraïne vertrokken is. De kringleider, de heer G.W.Boelems, burgemeester van Vledder, sprak de installatierede uit. Het groepsgebouw was goed bezet.”

Aldus lezen we in het Duitsgezinde Drentsch Dagblad van 11 juni 1943. We vinden er twee groepsleiders in terug, de opvolger van Willem van Veen en de opvolger daar weer van, te weten:

--**Albert Smeman**, geb. 3-3-1894. Coevorderstraatweg 36. Dit adres werd later her-nummerd tot De Vos van Steenwijklaan 56. Nederlands Hervormd. Landbouwer. Aanvankelijk gehuwd met Grietien Lesschen, en na haar overlijden (9-6-1941) gedurende de oorlogsjaren weduwnaar. Hij hertrouwde 13 december 1948 met Geesje Luinge. Hij was bekend als de eerste NSB'er in de gemeente Hoogeveen (binnen de oude grenzen), werd groepsleider van de NSB van de Groep Hollandscheveld, en was op het eind van de oorlog waarnemend Groepsleider voor de groep Hoogeveen. Zijn zoon Albert Smeman en vader Albert Smeman zelf waren als vrijwilligers voor de Oost-

Compagnie naar Rusland vertrokken, het gebied van de huidige Oekraïne. Ze keerden naar Hoogeveen terug toen Duitsland die gebieden moest ontruimen, door de oprukkende Russische troepen. Op 6 november 1944 ondertekende NSB-burgemeester Veldhuis een verklaring waaruit bleek dat pa Albert Smeman geb. 1894 officieel verbindingsman was (contactpersoon) tussen personen in Hoogeveen en naar Duitsland geëvacueerde familieleden, zodat hij kon informeren naar de gezondheid van vrouwen en kinderen. In mei 1948 werd voor het tribunaal uitgesproken dat hij geen verdere internering nodig had, dat f 4000,- verbeurd werden verklaard, en dat hij werd ontzet uit de kiesrechten. Een krant schreef over hem: *“Het eerste lid, dat de NSB in Hoogeveen kon inschrijven, was de 54-jarige landbouwer Albert Smeman. Later, toen er meer kwamen, werd hij bevorderd tot waarnemend groepsleider. Zijn zoon spoorde hij aan om dit voorbeeld te volgen, terwijl hij intussen zelf nog meer van dergelijke slechte voorbeelden gaf, door toe te treden tot de WA en de NVD. Tenslotte ging hij voor de Nederlandse Oost-Compagnie naar het Oostfront.”* (Prov.Dr.As.Crt. 11-5-1948.)

--Douwe Lijcklama á Nijeholt, geb. 16-7-1911, Wonseradeel. Nieuweroord 1, later vernummerd tot Drostenaai 71. Nederlands Hervormd. Onderwijzer aan de lagere school. Gehuwd met IJmkje Plantinga. Lid van de NSB en na het terugtreden van Albert Smeman als zodanig de nieuwe groepsleider van Groep Hollandscheveld van de NSB. Hij werd opgevolgd door Piet Schonewille. Douwe was ook op de hoogte van onderduikerswerk, maar hield zich stil, zo wisten buurtgenoten te vertellen.

In een volgende fase werd Piet Schonewille, de tuinbouwcontroleur van Hollandscheveld, groepsleider van de partij en de nieuwe leider van de NSB. We komen uitvoerig op hem terug. Groepsleider Lijcklama á Nijeholt had slechts kort de fiere man in een mooi gebouw. Bij de aanslag en de brand van 26 juni 1943 bleef er niks van over. Het lijkt er zo ook op, dat bij het bezoek van Anton Mussert aan Hollandscheveld, het meester Douwe nog was die hem als groepsleider opgevangen zal hebben. Piet Schonewille was later in zicht. Wat een stukje tekst in een krant al niet kan doen om een tijdsbalk te reconstruëren. Wat ook opvalt: de nadruk van de activiteiten van de NSB en de acties daar tegen, ligt op de buitengebieden van de gemeente Hoogeveen. In Hoogeveen was de partij vooral op de achtergrond aanwezig.

Het kwam te Hoogeveen ook niet tot een afdeling van de Landwacht, gevormd door de lokale NSB'ers. Er kwam wel een groep Landwachters, maar dat was een groepje dat gevormd werd door gekazerneerde Landwachters van elders. De Landwacht, bewapende NSB'ers als hulppolitie, is een onderwerp dat aan de orde komt in teksten over de terreur in het gebied, en staat deels los van de politieke geschiedenis, net als de SS

en de NSKK, waarin ook diverse personen uit de gemeente Hoogeveen actief waren. Dat er nog wel zo nu en dan vergaderd is, in de plaats Hoogeveen, lezen we bijvoorbeeld uit deze tekst uit het Agrarisch Nieuwsblad van 27 maart 1942:

“Te laat buiten. Johannes K., arbeider te Hoogeveen, was op 3 februari in die gemeente naar een vergadering der NSB geweest en bleek toen te 12.20 uur in de nacht nog op straat te zijn geweest. Hij had geen vergunning en beweerde ordebewaarder op die vergadering te zijn geweest. Deze vergadering was laat afgelopen en zo was hij te laat op straat. Deze verdachte werd aangeraden dan in het vervolg maar eerder te vertrekken. Eis en vonnis f 3,- of 2 dagen hechtenis.”

De NSB had woensdag de 3e februari 1943 een propagandavergadering gehouden in hotel Mulder, met als spreker de heer Hendriks. Aanvang 20.00 uur. Deze was op doortocht door Drenthe zogezegd want hij sprak de 4e februari in Meppel, zaal Slot Zuideinde, en op 8 februari in café Arends te Eelde. Het Drentsch Dagblad van 3 februari maakte reclame ervoor. Het is niet opmerkelijk dat men daarbij een eigen bewakingsdienst instelde, dat hoorde ‘gewoon’ bij de taken van de WA. ’s Avonds mocht men niet op straat, tenzij met een vrijstelling. Ergens rond deze periode werd de NSB van Hoogeveen een zelfstandige groep, los van Pesse. De NSB van Hoogeveen kwam flink naar voren toen in Schoonebeek drie personeelsleden van het gemeentehuis werden gedood, door een mislukte overval van het verzet. Deze is elders uitvoerig beschreven. Groepsleider van dat moment was Albert Zijlstra. Hij was door zijn verraad medeverantwoordelijk voor het doden van vijf Hoogeveners in het Spaarbankbos. Albert Zijlstra werd opgevolgd door Albert Smeman, die we al naar voren zagen komen als groepsleider van Hollandscheveld en omstreken.

WA-MARCHEERT: UIT HET DAGBOEK VAN WOLTER NEUTEL

Wolter Neutel van achterop de Schutstraat hield een dagboek bij, waarin per dag werd vastgelegd wat er gebeurde, wat voor nieuws er werd verspreid, en wat hij van belang vond. We lezen daarin over twee marsen van de WA en we lezen over de ex-acte momenten van de straatleuzen. Waarom dat van belang is? Omdat oorzaak en gevolg van belang is. De WA (Weer Afdeling, knokploeg van de NSB) wilde zichzelf de straat toeëigenen en de jongelui uit Hoogeveen kwamen tot een tegenactie:

“29 maart (1941). Een groep van ± 60 WA-mannen houdt een mars door onze plaats. Dat noemt men nu alle politieke partijen gelijkberechtigd.

20 juli (1941). Vandaag is de dag van de V en tevens de mobilisatie van het geheime leger van Europa tegen de nazi-heerschappij. In Hoogeveen staat alles vol V en leuzen voor Oranje. Zo is het nu in heel Europa.

24 juli. Vannacht hebben de NSB'ers die nu 3 weken mogen doen wat ze willen heel Hoogeveen volgekladderd met leuzen als: “V = Victorie. Duitsland wint aan alle Fronten”, “De Nederlandsche Unie is verraad aan het Nederlandsche Volk”, terwijl bij sommige burgers voor de deur werd geschreven: “Sovjetknecht”. En daar niets aan te kunnen doen is om woest te worden.

25 juli(1941). Gister zijn alle NSB-leuzen door de burgerij afgeschrobd. Nu is van-nacht een schitterende tegenactie ingezet. Vannacht zijn overal op de trottoirs grote slagzinnen geschilderd, o.a. “Oranje boven”, “Leve Oranje”, “V=Vrijheid”, “N.S.B is landverraad”, “N.S.B'ers krijgt de pestpakken”, “O.Z.O.”, “B.O.T. groote W's”, “Oranje trouw tot in de dood”, “N.S.B is afval”, “N.S.B. is afval”, “N.S.B. is vuilnis. Weg er mee”, “Oranje boven”, “Vergeet Rotterdam nooit”, enz. enz. Tevens werden bij de NSB'ers de

ramen vol geschilderd terwijl voor de deur geschreven was “Nazihond”, “Hitlerslaaf”, “Leve Engeland”, “Hier landverraders”, enz.

27 juli (1941). Vanmiddag op zondag hebben een afdeling WA en NSB'ers waarbij de politie gedwongen werd hen te beschermen de straat weer volgekalkt, plakaten aangeplakt en een groot doek “V Duitsland” voor over de Kerkstraat gehangen. Natuurlijk was de bevolking woedend. Verschillende relletjes kwamen voor. Speldjes werden door de WA-mannen afgerukt en één jongen werd over de straat geslingerd omdat hij over de geverfde letters liep, zodat de woede geen grenzen meer kende. De politie die geheel aan de kant van de oppositie was, maande aan om nog even te wachten met knokken. Die tijd komt gauw genoeg. Dat is nu de nieuwe orde. Vanavond liepen verschillenden met Oranje in het knoopsgat, terwijl verschillende in 't geheim gewapend waren. W.A.-mannen werden nagejouwd.”

Tot zover het dagboek van Wolter Neutel. De door Jan Naber aangehaalde acties krijgen hier kleur, Oranje tegen zwart, en de straat liet veel spanningen zien. We gaan verder met het verslag van Jan Naber:

WA MARCHEERT: VERERING VAN BEWAKER JAN GEERTS

In de nacht van 25 op 26 juni 1943 werd een aanslag gepleegd op het arbeidsbureau aan de Hoofdstraat te Hoogeveen. Bedoeld was om alle administratie te laten verbranden, zodat het tewerkstellen in Duitsland van mannen uit Hoogeveen en omstreken volledig in de war zou raken. Er was bewaking aanwezig. Hij werd de held van de Hoogeveense NSB. Een verslagje in het kort van de aanslag:

“In de nacht van 25 op 26 juni 1943 te plusminus 2.15 uur, zijn enkele personen (vermoedelijk vier) het Gewestelijk Arbeidsbureau te Hoogeveen binnengedrongen na vernieling van een glasruit. De bewaker is met een vuurwapen (vermoedelijk alarm-pistool) bedreigd. Er zijn drie schoten gelost, doch kogelgaten zijn niet gevonden. In meerdere vertrekken is benzine en/of petroleum uitgegoten. Twee ledige flessen en een grote, ronde bus zijn door de daders achtergelaten. Op een plaats is een lucifer geworpen en brand ontstaan, die door de bewaker is geblust. Eén der personen was gekleed in een lichte overjas. Twee der daders zijn op vrij grote afstand gezien. Leeftijd tussen 20 en 30 jaar. Bij het weglopen heeft de bewaker een der daders door het werpen met een bijl op de rug getroffen.” (NIOD 251a 10.)

De held van de WA in Hoogeveen en omstreken was vanaf de aanslag:

--Vokke Johannes Bernhard ‘Jan’ Geerts. Geb. 24-4-1908 te Essen, Duitsland, als zoon van Koert Geerts en Catharina (‘Nienke’) Schepers. In zijn jeugd woonde hij in een hut tegen een zandwal, bij het kerkhof, aan de kant van het Rechttuit. Hij trouwde 28-10-1933 met Elisabeth Schonewille, geb. 22-3-1906 als dochter van Christiaan Schonewille en Lena Schonewille. Woonachtig aan de Riegshoogtendijk-Noord, op no. 7, bij de Krakeelse Dijk. Lid van de NSB, de WA en de NSKK. Volgens ooggetuigen tevens actief als Landwachter, en hij heeft tijdens een huiszoeking gewezen op een luik onder de vloer, waar nog niet gekeken was. Daar werd de heer des huizes onder gevonden. Deze is niet weer terug gekeerd uit Duitsland. Toen de slag om Arnhem werd uitgevochten, liep hij met zijn geweer buiten en schoot manhaftig in de lucht, roepend: ‘Laot ze maor komen!’ Opgepakt en juni of juli 1946 vrijgelaten. Hij is 24 april 1990 te Assen overleden. Geerts was de bewaker die de brand bluste.

De mislukte overval en brandstichting was uit propaganda-oogpunt een overwinning van de WA op het verzet. Vervolgens gebruikte de WA deze gelegenheid om hun

aanwezigheid te demonstreren. Er volgde op zaterdag 17 juli 1943 een mars door Hoogeveen onder leiding van vendelcommandant Brands uit Meppel. De WA-mannen stelden zich op voor het raadhuis. Geerts werd toegesproken door onderbanleider Buursma uit Assen. Hij roemde Geerts om zijn heldhaftige daad. Hij was een voorbeeld voor iedereen. Onder de aanwezigen waren diverse NSB'ers, waaronder kringleider Boelens, burgemeester van Vledder. Na afloop was er gelegenheid tot feliciteren en complimenteren, waar druk gebruik van werd gemaakt. Geerts was namelijk een medaille voor betoonde moed opgespeld. (Drentsch Dagblad 19-7-1943.)

DE NSB GEÏNVENTARISEERD, NA DE BRAND IN DE BLIKFABRIEK

Groep Hollandscheveld en omstreken was geboren, bij de officiële opening van het WA-gebouw. De groepsleider had onder zich vier blokleaders, voor de deelgebieden Hollandscheveld, Zuideropgaande, Elim en Nieuweroord. Een administrateur hield de boekhouding bij. De administrateur van november 1943 was tevens blokleider. Administrateur Benne van der Meer en groepsleider Albert Zijlstra uit Hoogeveen legden in 1943 de basis voor een overzicht van het aantal NSB-leden en sympathiserende leden in de gemeente Hoogeveen. De lijst van Benne telde 53 namen, de leden van de groep uit Hollandscheveld. Groep Hoogeveen (groep 22) telde volgens Albert Zijlstra 33 personen. Twee personen komen op beide lijsten voor. Eén van hen moet niet lang daarvoor van het gebied van groep 23 naar dat van 22 verhuisd zijn en viel dus duidelijk onder Albert. De andere persoon (Coevorderstraatweg 37) woonde op de grens van de gebieden. Daar Benne ook diens zoon als lid ingeschreven had staan, die op hetzelfde adres woonde, en Albert dat niet wist, moeten we aannemen dat de contacten met groep 23 beter waren, en hem daaronder tellen. De aanleiding voor deze ledenlijst: Na de aanslag op de blikfabriek 'Drenthina', waardoor alle in beslag genomen radios door het verzet werden verbrand, kreeg Hoogeveen een hoge boete opgelegd, te verdelen over de inwoners. NSB-leden hadden vrijstelling. Er is een mooi dossier van.

Groep Hollandscheveld telde november 1943 in totaal 52 personen. Groep Hoogeveen was in totaal 32 personen groot. Daarnaast woonden er in Hoogeveen nog enkele niet-leden, die zich verdienstelijk maakten in door de Duitsers gereguleerde organen. Daaronder was de plaatselijk leider van de Todt en werd ook Ir. Adams gevonden. Deze Rijkspluimveeconsulent was bijzonder actief. In 1946 werd hij veroordeeld tot één jaar, zeven maanden en drie dagen internering en hij werd 16 november 1946 ontslagen uit het kamp. Daarvoor was hij al ontslagen als pluimveeconsulent. Nadien werd hij onder meer schrijver van hoofdartikelen in "De Vrije Boer". Tijdens de oorlog schreef hij in het mensonterende anti-semitische blad "De Mistoorn", in "De Landstand" en leverde bijdragen aan de "Nederlandse Volksdienst" en "Winterhulp". Verder was hij lid van verschillende door de Duitsers en hun visies beheerste bladen en genootschappen. Er is veel over hem geschreven in de periode dat de Boerenpartij ophef maakte en aan de hand van zijn verleden getracht werd duidelijk te maken dat de Boerenpartij een toevluchtsoord werd voor oud-NSB'ers. Ir. Adams een oud-NSB'er? Koekoeks reactie: "Nou dat moet ik pertinent ontkennen. Als hij dat was geweest zou zijn, zouden we 'm niet genom'n hebben. Die is nooit één uur lid geweest."

Onder de prominente NSB-leden uit Hoogeveen vinden we ook Pieter ten Hoorn, de burgemeester van Sleen en Jan Kooistra, opzichter van Gemeentewerken. De laatste maakte naam als buurtchapshoofd voor Hoogeveen van Winterhulp en de Nederlandse Volksdienst. Hij was sympathiserend lid van de NSB en werd in augustus 1943 benoemd tot burgemeester van Anloo. Beiden stonden al niet meer op de ledenlijst van november 1943. Wel vinden we een Hoogeveense arts op de lijst. Deze zou zich "ver-

dienstelijk" maken als controlerend geneesheer voor de arbeidsinzet in Duitsland. Van de Hoogeveense leden kan gezegd worden dat ze alle sociale lagen van de bevolking bestreken, maar dat zelfstandigen duidelijk op de voorgrond traden. Dat gold ook voor de leden van groep Hollandscheveld. Dat waren vooral boeren en winkeliers, met de eersten in de meerderheid. Aangezien die veelal aan de dijken, Het Hoekje en het Zuideropgaande woonden, werden ook de NSB'ers daar veelal gevonden. Op de wijken ten oosten van het Zuideropgaande en de 31ste wijk woonden veelal arbeiders. Daar werd slechts sporadisch een NSB-lid aangetroffen.

Opvallend is verder dat een deel van de Hollandscheveldse NSB-leden voor november 1943 al afgehaakt had. De jodenvervolging was voor enkele Gereformeerde NSB'ers aanleiding om het lidmaatschap op te zeggen. Nu was het aantal Gereformeerde NSB-leden in Hollandscheveld en omstreken toch al klein, maar daar bleef slechts een enkeling van over. Volgens één van de Gereformeerde oud-NSB'ers waren er in totaal 11 Gereformeerden lid geweest van de partij. Ze waren over het algemeen trouwe kerkgangers. Groep Hollandscheveld van november 1943 bestond vrijwel geheel uit mensen die van oorsprong afkomstig waren uit de Nederlands Hervormde Kerk, al werden de banden door hen als vrij los ervaren. Opvallend is dat ook de eerste groep sleider, Willem van Veen, zijn lidmaatschap verloren heeft, evenals enkele familieleden en kennissen. Dit vanwege principiële redenen. Men hield de zaterdag als rustdag en wenste niet voor een eedaflegging op die dag naar Utrecht te vertrekken.

De toenmalige groepsleider was Piet Schonewille. Hij woonde aan de Riegshoogtendijk, in het pand dat later werd vernummerd tot no. 26, net ten noorden van Het Hoekje. Als tuinbouwcontroleur droeg hij de bijnaam 'Bonen Pietie', om hem te onderscheiden van zijn inwonende broer, die in België had gewerkt: 'Belgische Piet'. De grote tuinbouwschuur naast zijn woning, bedoeld om de oogst van de leden van de Tuinbouwvereniging Hollandscheveld tijdelijk op te slaan en te verwerken, werd voor de bouw van het WA-gebouw wel als vergaderruimte gebruikt. Ook na de brand gebeurde dit wel. Na de bevrijding werden diverse NSB'ers daar gevangen gezet. Onder Piets leiding ging de NSB van Hollandscheveld haar moeilijkste periode in.

De beide ledenlijsten van november 1943 bieden ons ook de mogelijkheid de NSB'ers op te splitsen in gebieden van herkomst, daar van ieder lid en sympathiserend lid het volledige adres vermeld werd. Voor Nieuweroord en omgeving geldt dat sommige leden buiten de gemeente Hoogeveen woonden, hoewel ze wel op die gemeente aangevoerd waren. Ook het oostelijke deel van de Coevorderstraatweg is hier onder Nieuweroord gerekend. We krijgen het volgende beeld:

NSB-LEDEN NOVEMBER 1943

Plaats Hoogeveen	32	Krakeel	0
Hoekje e.o.	9	Elim e.o.	7
Alteveer	0	Krakeelse wijken	1
Zuideropgaande/Moscou	11	Noord/Noordscheschut	2
Wolfsbos	1	Nieuweroord	15
Riegshoogtendijk-Zuid	5	Tiendeveen	1

Het ledental van een partij is veelal lager dan het aantal stemmen dat die partij bij verkiezingen haalt. De verkiezingscijfers uit de dertiger jaren en de ledentallen van november 1943 kunnen dan ook niet rechtstreeks met elkaar vergeleken worden. De NSB haalde in 1939 99 stemmen in de plaats Hoogeveen. Er waren in 1943 32 leden,

maar dat zegt niets van de sympathie die de bevolking voor die stroming opbracht, noch of die vermeerderd of verminderd was in de tussenliggende jaren. Anders wordt het als het ledental ten opzichte van het stemmental vermeerderd is. In dat geval moet de sympathie en aanhang der beweging ten opzichte van de dertiger jaren sterk gegroeid zijn. Landelijk was er niet veel verschil tussen de kern en de aanhang, dat in tegenstelling tot de andere politieke partijen. In de gemeente Hoogeveen moet dat verschil er wél duidelijk geweest zijn. Van verschillende personen is bekend dat ze lid waren, of zelfs leiding gaven, aan het Nederlands Agrarisch Front, een mantelorganisatie van de NSB, en anderen weer lid werden van de Nederlandse Volksdienst, terwijl ze géén lid waren van de NSB. Verder waren er in de hele gemeente Hoogeveen november 1943 maar twee vrouwelijke leden. In het algemeen werden alleen de gezinshoofden en eventueel oudere inwonende zonen lid van de partij. Bij eventuele verkiezingen zouden ook de echtgenotes en de oudere inwonende dochters de NSB steunen, zodat we er van mogen uitgaan dat de aanhang van de partij in de gemeente Hoogeveen twee tot driemaal het ledental betrof.

In 1939 kreeg de NSB in het stemgebied Zuideropgaande maar drie stemmen. In november 1943 telde dat gebied (Zuideropgaande/Moscou en Riegshoogtendijk-Zuid) 16 leden. In aanmerking genomen dat er ook al weer leden bedankt hadden en er rekening mee houdend dat een enkeling die onder Elim en omstreken gerekend werd nog het in stemgebied Zuideropgaande woonde, kunnen we stellen dat de groei van de NSB-aanhang daar voor Hoogeveense begrippen aanzienlijk was. De boerenbevolking uit de zuidelijke delen van het Hollandsche Veld ging pas na de Duitse inval warm lopen voor de NSB, al bleef de groep ook toen nog relatief klein. Ook in en rond Elim was de aanhang gegroeid. Het beeld van Het Hoekje en omstreken is vertroebeld door het ledenverlies. Met de zeven oud-leden erbij gerekend, waarvan een deel niet bedankte omdat ze tot een ander inzicht gekomen was, maar omdat er interne problemen in de plaatselijke groep geweest waren, komen we voor 1941 op 16 leden en voor 1943 op minstens 13 pro-Duitse Nederlanders, gelet op de vier die eigenlijk lid hadden willen blijven, als de plaatselijke situatie anders gelegen had. In zijn algemeenheid kunnen we zeggen dat de groei van de aanhang van de NSB in de gemeente Hoogeveen gedurende de bezettingsjaren vooral in het gebied Elim/Hollandscheveld plaats had, met het accent op het Zuideropgaande en omgeving.

Mede daardoor konden ook andere pro-Duitse organisaties zich in die gebieden beter ontwikkelen. Zo had Hoogeveen per 15 augustus 1942 maar 8 leden van de Nederlandse Volksdienst onder zijn inwoners; Hollandscheveld en Elim 17. Een ander voorbeeld is de Nationale Jeugdstorm. Kort na de opening van het groepsgebouw werd in Hollandscheveld een afdeling van de Nationale Jeugdstorm opgericht. Dit gebeurde woensdagmiddag 28 januari 1941. Heel wat jongens en meisjes gaven zich op en namen deel aan de oefeningen en zanglessen onder leiding van Kompaan Steenberg van de NJS van Zuidwolde. Wie informatie zoekt..... oude kranten zijn gewillige bronnen en zijn algemeen beschikbaar.....

DE MUZIEK VAN 'DE BAZUIN'

INTERNE ZUIVERING IN OORLOGSTIJD

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

Prominent aanwezig bij tal van feestelijkheden in Hollandscheveld en omstreken, was de christelijke muziekvereniging "De Bazuin". Het was in die dagen nog een vrij jonge vereniging, voortgekomen uit dezelfde vriendenkring die ook de Hollandscheveldse Sport Club oprichtte. Een twaalfstal jongemannen was vanaf de oprichtingsvergadering van 6 november 1930 als lid ingeschreven en velen zouden nog volgen. De 17 aanwezigen op die eerste vergadering besloten met dhr. P. Leenders, directeur van het naburige muziekkorps "Juliana" te Nieuwlande, het een en ander te bespreken, want geen van allen had er echt kijk op wat er voor een goed functioneren van een muziekvereniging nodig was. Leenders werd daarop ook directeur van De Bazuin. De leden collecteerden zelf de eerste instrumenten bij elkaar, daarbij gesteund door mevrouw Kooiman, die in de plaats Hoogeveen heel wat geld ophaalde. Met dat geld stapten twee afgevaardigden van De Bazuin naar Hessel Ham, van Nieuwlande. Die had op zolder instrumenten liggen van een muziekkorps dat ter ziele was gegaan. Dit tweedehands spul bleek na poetsen, wrijven en ventielen losmaken voldoende te functioneren om een bescheiden muziekkorps van dienst te kunnen zijn. Via de firma Kessels in Tilburg verwierf De Bazuin in de periode daarna nog wat nieuwe instrumenten. De Bazuin, zo genoemd vanwege de mooie klank en de bijbelse symboliek, de ramshoorn van de aankondiging van de terugkeer van Christus, een fanfare in de zogenaamde Franse setting, was na flink oefenen klaar voor het publiek.

Enkele leden, de gebroeders Roelof en Hendrik Kleine van Nieuweroord, hadden contacten in Nieuw-Balinge. Zo kwam het dat De Bazuin daar werd uitgenodigd, op een schoolfeest. Het optreden in Nieuw-Balinge was de eerste keer dat De Bazuin naar buiten trad. De dag erop werd meegewerkt aan een schoolfeest van de Gereformeerde school van Hollandscheveld. De stukken uit het oefenboekje en vaderlandse liederen vierden hoogtij. Al doende groeide de fanfare in kwaliteit en kwantiteit. Meer leden betekende meer instrumenten. Men was niet meer tevreden met de tweedehands spullen, die er ook niet beter op werden. Jaarlijkse uitvoeringen deden de roem in het dorp stijgen. Vanaf 1933 deed men mee aan concoursen, waarmee ook de omliggende gebieden met hen kennismaakten en ze zich met wisselend succes aan de andere korpsen konden meten. Dat jaar werden ook groene petten aangeschaft, waardoor het korps al heel wat professioneler overkwam. Maar hoe kwam men aan geld om nu eindelijk eens nieuwe instrumenten aan te schaffen? Jan Koster, voorzitter vanaf de oprichting, deed in 1934 zijn functie over aan Jaap Damming, de latere scholingsleider van Winterhulp en propagandist voor de NSB. In de zomer van dat jaar werd een grote bazaar gehouden.

Op 12 juli 1934 werd de bazaar officieel geopend. Op een stuk land van Hendrik Wimmenhove aan de Riegshoogtendijk was een grote tent opgesteld. Drie dagen en avonden trokken de tent en alle mooie spullen erin veel publiek, waaronder de burgemeester van Hoogeveen, Ds. Kooiman en Ds. Fokkens. Hoe kwam de Bazuin aan al die spullen? Een honderdtal fabrikanten werd aangeschreven om gratis spullen te leveren. Velen deden dat ook. De bevolking bracht zaken in die men kon missen. Rond de jongemannen van De Bazuin bestond een kring van vriendinnen, jongedames, die al hun kennis van handwerken in de strijd gooiden, met goed resultaat. Opvallend was

weer de rol van mevrouw Kooiman, die met een auto vol nieuwe spullen uit Hoogeveen kwam, bij elkaar gepraat bij de winkeliers. Van het batig saldo kon De Bazuin een hele nieuwe bezetting nikkelen instrumenten kopen. Al het oude materiaal dat niet meer voldeed werd aan de kant gedaan. Sommige oude instrumenten bleven in gebruik, want wat nog goed was kon als lesmateriaal gebruikt worden. Door de extra promotie steeg het ledental verder. Er werden extra instrumenten gekocht.

Overigens zit er in de overlevering rondom de aanschaf van nieuwe instrumenten ook nog een mooie anekdote. Eén van die keren dat een commissie met geld op pad werd gestuurd, om een en ander aan te schaffen, gingen de drie heren in kwestie (Jo Kooiman, Albert van bakker Klaas Blanken en een zoon van Jacob Berkenbosch) van het geld aan de zwier, zodat ze zonder instrumenten thuis kwamen. De Hollandscheveldse middenstand voelde zich nu zo verantwoordelijk, na het onverantwoorde gedrag van 'hun' zonen, dat de winkeliers het verbraste geld vergoedden, en er alsnog instrumenten konden worden gekocht.....

Op 26 februari 1936 werd een jubileumuitvoering gehouden. Op die avond kreeg de voorzitter het vaandel van De Bazuin overhandigd. Een comité uit de bevolking had de hoofden bij elkaar gestoken en samen met de vriendinnenkring van de vereniging, die bloemen ging verkopen, het geld voor het vaandel bij elkaar gesprokkeld. De leden van de vaandelcommissie werden op die jubileumavond in de Gereformeerde kerk benoemd tot erelid van de vereniging, evenals Jo Kooiman, de oud-voorzitter van de bazaarcommissie, die inmiddels al naar elders was vertrokken. Buiten de ereleden had De Bazuin ook een officiële beschermheer, benoemd in 1935, ds. Kooiman. De predikant was een vurig voorstander van een muziekvereniging en mede dankzij hem werden de muzikanten uitgenodigd door een breed publiek. Als christelijke vereniging wilde men zich niet vastleggen op Gereformeerd of Hervormd. Jongeren van beide kerken bliezen hun partij mee. Wel hield men de jaarlijkse uitvoeringen vaak in de Gereformeerde Kerk, repeteerde men op maandagavond van 20.00 uur tot 22.15 uur in Concordia en hadden de Gereformeerde leden een dominerende positie binnen het bestuur. Toen de Hervormde predikant ds. Kooiman in 1938 stierf, verloor De Bazuin een vurig strijder en raadgever. Veel leden waren op zijn begrafenis en toen allerlei christelijke instanties samen een monument op zijn graf lieten zetten, droeg ook De Bazuin een steentje bij.

Behalve op de eigen uitvoeringen was De Bazuin in 1938 bij acht andere gelegenheden te horen. Op de jaarvergadering van 12 januari 1939 werd al weer vooruit gekeken naar een volgend festijn. Op de verjaardag van prinses Beatrix zou de fanfare een rondgang maken, van Concordia naar de Riegshoogtendijk, zo naar de brug bij café Fieten, langs het Zuideropgaande naar Het Hoekje, via Het Hoekje naar de brug bij café Metselaar en van daar via de Riegshoogtendijk weer terug naar het Jan Wintersdijkje. Overal in de streek liepen de kinderen die dag met oranje getooid en de volwassenen hadden de vlaggen uit. In de vooravond van die 31ste januari wist De Bazuin weer veel volk op de been te krijgen. Op biddagavond werd de jaarlijkse uitvoering gehouden, in de Hervormde Kerk. Het publiek was talrijk, al had men de indruk dat door het slechte weer de opkomst toch wat achterbleef bij de verwachtingen. Onderdeel van het programma waren onder meer "enkele fantasieën", een ouverture, een prelude en vanzelfsprekend de voor het korps zo eigene marsmuziek, alsmede Christelijke en Vaderlandse liederen. Leden van Climax en twee leden van De Bazuin hielden voordrachten. De avond werd geleid door meester Johannes Zijlstra. Afgesloten werd met twee coupletten van het volkslied. Maar het mooiste moest nog komen.

Voor Hemelvaartsdag, 18 mei 1939, was door de Bond van Christelijke Harmonie en Fanfarecorpsen in de Provincie Drenthe het jaarlijkse concours gepland. De organisatie was in handen gegeven aan een commissie van zeven personen, te weten vier leden van De Bazuin (voorzitter Jaap Damming, Henk ten Kley, Thomas en Jan), twee leden van Juliana van Nieuwlande (H. Nienhuis en H. Veenstra) en een erelid van De Bazuin (A. Blanken KW.zn.) De voorzitter van De Bazuin was tevens voorzitter van deze commissie. Er werd een programmaboekje uitgegeven, waarin tal van plaatselijke middenstanders adverteerden. Verschillende personen en verenigingen werden met succes benaderd om medailles ter beschikking te stellen. Een erecomité ondersteunde het concours. Daarin namen zitting B & W van Hoogeveen, de Hollandscheveldse predikant van de Gereformeerde kerk (Hervormd was vacant), de beide geestelijke leiders van Nieuwlande (ds. Borgdorff en dhr. Eppinga), een wethouder van de gemeente Oosterhesselen (Johannes Post), Aaldert Gruppen, Hendrik Bakker Gzn., dokter Reynierse, meester J. Zijlstra en de gemeentesecretaris van Hoogeveen (J. Hellinga). De uitnodiging om het concours te organiseren en de leden van het erecomité gaven aan dat De Bazuin niet alleen meer plaatselijk vertrouwen genoot, maar dat de fanfare regionaal en provinciaal doorgebroken was. Alle voorbereidingen gingen in samenwerking met het bondsbestuur.

Op de avond van de 17de mei werd door de corpsen Juliana en De Bazuin zowel een optocht gehouden als een avondconcert gegeven. Door de regen trok dit geen groot publiek. De andere dag kon men vanaf 13.00 uur volop genieten van prachtige muziek, op het toen nog nieuwe sportterrein aan wat later Otto Zomerweg zou gaan heten. B & W (Tjalma, Ter Stege en Thomas) en de gemeentesecretaris van Hoogeveen brachten een groot deel van de middag tussen de corpsen door, evenals de andere leden van het erecomité. Het aantal beschikbaar gestelde medailles, het aantal advertenties in de gids en het batig saldo van het concours braken alle records. Ondanks dat het weer niet zo best leek te worden, was er voor plaatselijke begrippen verschrikkelijk veel publiek op afgekomen. De aanwezige juryleden (Koning uit Groningen en Kley uit Amsterdam) zagen drie verschillende "Bazuinen" passeren. Behalve die van Hollandscheveld deden ook gelijknamige corpsen uit Meppel en Een mee. De concertwedstrijd verliep prachtig. Daarna trok bij de mars-wedstrijd corps na corps door het dorp. Overal wapperden de vlaggen.

Na afloop werden de prijzen bekend gemaakt in de openbare lagere school bij de kerk. De Bazuin behaalde een eerste prijs in de concertwedstrijd, 3de afdeling. 's Avonds moest het corps door het hoge aantal punten spelen in de erewedstrijd. Ook in de marswedstrijd werd een eerste prijs behaald, met gevolg dat De Bazuin daarin van de 3de naar de 2de afdeling promoveerde. 's Avonds werd na de erewedstrijd in de grote consumptietent een toneelstuk opgevoerd door De Kunstkring uit Meppel, dat door het vele publiek niet helemaal uit de verf kwam. De Hoogeveensche Courant besloot een verslag met: "Het publiek keerde voldaan huiswaarts en Hollandscheveld heeft deze dag getoond dat het een plaats is, die in staat is zelfs een groot provinciaal concours als dit te herbergen. Het was een eminente dag." Er stond zo vaak wat over De Bazuin in de krant, dat daardoor achteraf een prachtig beeld van activiteiten, feesten en (jaar)vergaderingen op te bouwen is.

Nog wat hoogtepunten uit 1939: Op de verjaardag van Prins Bernhard, 29 juni, werd 's avonds een openluchtconcert gegeven op het Allee, bij de kerk. De Bazuin kreeg een uitnodiging om mee te spelen op het "Generaal Appèl", dat gehouden zou worden in

het Feijenoordstadion te Rotterdam, op 3 augustus. Die uitnodiging van de NCRV leverde een heel plezierige dag op, al was het wel jammer dat het weer niet best was, en dat het korps acht uur in de trein moest zitten. Op zaterdag 5 augustus werd prinses Irene geboren. 's Middags beklommen zeven muzikanten de toren van de Hervormde kerk en gaven bovenin een concert, waarvan het hele dorp meegenoot. 's Avonds ging De Bazuin op verzoek van de Christelijke Oranjevereniging een rondgang maken, van half zeven tot acht uur, direct gevolgd door een optocht met De Bazuin voorop op verzoek van de concurrerende vereniging Vernathol. Op 7 augustus volgde een grote optocht in Hoogeveen, 19 augustus werkte de fanfare mee aan een sportfeest van HSC op het sportterrein (optocht en concert) en op de dag dat de regering de voormobilisatie afkondigde (25 augustus) speelden twaalf muzikanten op een school en volksfeest te Alteveer-Kerkenveld. Voor 30 en 31 augustus waren ook al weer feesten georganiseerd in Hollandscheveld, Hoogeveen en Nieuweroord, waar De Bazuin muziek zou verzorgen. Van officiële zijde werden alle feesten afgelast, omdat de regering zich genoodzaakt zag de algehele mobilisatie af te kondigen.

Door de mobilisatie lagen de repetities slechts twee weken stil. De draad werd weer opgepakt en er werd toegewerkt naar de uitvoering voor begunstigers, die op Tweede Kerstdag gehouden werd in de Gereformeerde kerk, met samenwerking van reciteervereniging Climax. De kerk zat stampvol. Het laatste optreden van 1939 was het spelen van het welbekende "Uren, dagen, maanden, jaren", waarvoor zeven muzikanten op oudejaarsavond de toren van de Hervormde kerk hadden beklommen. Van de leden lagen er toentertijd drie ergens in den lande op de vijand te wachten, Henk Puite, Harm Wemmenhove en Van Zwolle. Het aantal actieve leden was begin 1940 nog maar 21. Begin 1937 waren dat er nog 36 geweest. Daarna werden het er ieder jaar minder. Het bestuur van De Bazuin bestond begin 1940 uit Jaap Damming Jan Scholing, die leider werd van de plaatselijke Landwachters (secretaris), Thomas Scholing (tweede voorzitter), Gerrit Berkenbosch (penningmeester) en J. Bosman (algemeen adjunct). De laatste was in juni 1939 in het bestuur gekomen, als opvolger van Henk ten Kley. Op de jaarvergadering van 12 februari 1940 werd Bosmans bestuurslidmaatschap bekrachtigd. Drie van de vijf bestuursleden werden na de oorlog beoordeeld op hun lidmaatschap van de NSB. In hoeverre ze toentertijd al lid waren van die partij is onduidelijk, en eentje was het maar zeer en zeer kort, maar zeker is wel, dat er onder de Gereformeerde jongeren die lid waren van De Bazuin regelmatig over politiek werd gesproken, dat er diverse personen met die beweging sympathiseerden (al in de dertiger jaren) en dat ze later lid zouden worden. Op dat moment gaf dat voor de fanfare nog geen problemen. Iedereen werd gerespecteerd.

Voor eind mei 1940 was er een klein concours van Drentse muziekkorpsen gepland en op 2de Pinksterdag zou De Bazuin medewerking verlenen aan een meeting van de Ring van Jongeling Verenigingen op Gereformeerde Grondslag in Hoogeveen. "Maar in begin mei gebeurde er iets, dat alle plannen in duigen deed vallen", zo lezen we in de bronnen. "Op 10 mei gebeurde, wat we al zo lang gevreesd hadden; ons land werd in de oorlog betrokken. Op die datum viel het naburige Duitsland ons land binnen. In die dagen dacht niemand aan de muziek. Maar toen na de capitulatie van ons leger langzamerhand de berichten binnenkwamen over gesneuvelden en zij die gespaard werden, toen bleek dat er gelukkig geen één muzikant of familie van de muzikanten gesneuveld was. Langzamerhand begon de belangstelling weer uit te gaan naar de muziek, zodat sommige leden het bestuur eens vroegen wanneer we weer repetitie hadden. Op 17 juli (1940) hadden wij onze eerste repetitie weer, met een betrekkelijk klein aantal leden, namelijk 16. We hebben zo goed mogelijk doorgestudeerd. Wel was

er een enkele die bedankte." Van optredens horen we maar één keer, dat jaar. Op 6 november, dankdag, bestond De Bazuin tien jaar. Die dag werd er om 14.00 uur een uitvoering gegeven, in de Hervormde kerk van Hollandscheveld. Het Hervormde kerkkoor en een declamator werkten daaraan mee. De voorzitter gaf een uitvoerig overzicht van de tienjarige geschiedenis. De vereniging bleek meegedaan te hebben aan 39 festiviteiten en 7 concoursen en had 23 uitvoeringen gegeven. Meester J. Zijlstra leidde de middag, waarvoor grote publieke belangstelling bestond. Bondsvoorzitter Ytsma uit Assen was ook aanwezig. In zijn toespraak zei hij onder meer dat de vereniging getoond had een wil te bezitten om door te zetten. Hij wakte op om in de toekomst op de ingeslagen weg door te gaan, ondanks de te verwachten moeilijkheden.

In de loop van 1940 bedankte penningmeester Gerrit Berkenbosch als bestuurslid, vanwege zijn studie. Daarop nam Thomas de financiën over en J. Bosman werd 2de voorzitter. In de plaats van Gerrit Berkenbosch werd Hendrik Gruppen in het bestuur gekozen. *"H. Gruppen zal voor bekkenslager opgeleid worden"*, lezen we in het verslag van de jaarvergadering van 17 januari 1937. Op de jaarvergadering van 12 februari 1940 werd hij "magazijnmeester" voor De Bazuin. Voor alle 36 leden die de fanfare in het topjaar 1937 had, waren er instrumenten aangekocht. Nadien was het ledental sterk teruggevallen. Diverse oud-leden hadden hun instrumenten niet ingeleverd. Hendrik zou alles wat over was thuis opbergen. Alle leden en aspirant-leden die nog wat thuis hadden, werden door leden van De Bazuin bezocht om hun bezit op te halen. Hendrik Gruppen werd in het bestuur algemeen adjunct. Ook in 1941 bleef het ledental afnemen, waardoor geen uitvoering gegeven kon worden.

Het bezoek van de leden aan de repetities was ook niet al te best. Uitnodigingen om mee te doen aan feestavonden van andere verenigingen bleven uit. In heel 1941 deed De Bazuin maar aan één activiteit mee, het sportfeest van HSC. De leden raakten gedemotiveerd. In september 1941 werden de repetities zelfs stopgezet. Het bestuur en de leden zaten niet stil. Ze bezochten oud-leden en wierven aspiranten. Vooral wat betreft de aspiranten ging het goed, met gevolg dat er in november weer met de repetities werd begonnen. Dat was voor de voorzitter het moment om ermee te stoppen. Op de jaarvergadering van 20 januari 1941 had hij al aangegeven dat hij als voorzitter terug wilde treden. In maart zette hij, Jaap Daming, zijn schouders onder de heroprichting van de Hollandscheveldse Sport Club, zodat "te druk met andere dingen" een belangrijk motief zal zijn geweest. Maar hij bleef nog even aan als voorzitter. Toen hij in november van dat jaar alsnog terugtrad, viel dat ongeveer samen met het op zich nemen van de functie van scholingsleider van Winterhulp. Hij moest kiezen waar hij zijn tijd aan zou spenderen. Bij zijn afscheid als voorzitter werd hij tot erevoorzitter benoemd. Hendrik Gruppen, de zoon van Plaatselijk Bureau Houder Aaldert Gruppen, nam in november '41 het voorzitterschap op zich.

Hendrik moest De Bazuin door een hele moeilijke periode heen zien te krijgen. Op de jaarvergadering van 16 februari 1942 kon worden bekendgemaakt dat er 15 leden en 16 aspiranten waren, en dat men dus weer op evenveel leden zat als in begin 1941, terwijl het aantal aspiranten zelfs met acht was toegenomen. Maar in het jaarverslag werd ook opgenomen dat de verstandhouding van de leden onderling niet goed was te noemen. *"Enkele leden meenden, dat enkele leden moesten bedanken, omdat ze een andere politieke opvatting hadden dan die leden"*, zo las secretaris Jan voor, bij het doornemen van zijn jaarverslag. Daarmee hebben we een hele belangrijke factor te pakken, die ervoor zorgde dat het ledenverloop in 1941 groot was geweest: politieke strijd in De Bazuin. Secretaris Jan Scholing vervolgde met *"Maar vrienden, dat is*

absoluut verkeerd. Onze vereniging bestaat nu ruim elf jaar en ik ben ook elf jaar lid geweest, zodoende weet ik ook hoe onze vereniging in de voorbijaande jaren zijn houding bepaalde tegenover de politieke en de verschillende godsdienstige opvattingen. Onze vereniging heeft zich nooit met de verschillende politieke opvattingen bemoeid en ook geen voorkeur gegeven aan een of andere godsdienstige richting. En wij als vereniging hebben ons daar altijd best bij bevonden. En ik zou willen zeggen en aanraden: laten wij als vereniging ons niet met de politiek bemoeien en alles in het werk stellen om een goede verstandhouding te kweken. Als lid van De Bazuin zijn we verplicht al onze krachten te geven aan de bloei van onze vereniging, wier welzijn ons toch allen ter harte gaat, en dat we op de muziek (avonden) uitsluitend muzikant zijn".

Hij eindigde met nog eens de nadruk te leggen op de gewenste goede verstandhouding tussen de leden, goed te studeren en goed de repetities te bezoeken. De secretaris was op dat moment bezig met een "verkiezingscampagne". Op de vorige jaarvergadering werden hem en de toenmalige voorzitter nog lof toegezwaaid, omdat ze als enigen vanaf de oprichting de vereniging gediend hadden. Op de jaarvergadering van 1942 lag Jan eruit, en was hij ook nog eens periodiek aftredend. Zijn betoog mocht niet baten. Hendrik Gruppen was ook periodiek aftredend. Hij werd met grote meerderheid herkozen. Secretaris Jan, later plaatselijk leider van de Landwacht, werd weggestemd. Na tal van herstemmingen werd Jan Kroesen in het bestuur gekozen. Deze was later bij de BS. Kortom, ook op dat moment speelden de verschillende partijen een grote rol. Die jaarvergadering in Concordia werd afgesloten door luimige voordrachten door enkele leden en een slotwoord van de erevoorzitter, de scholingsleider van Winterhulp.

Dat de tijdsomstandigheden en politieke conflicten De Bazuin steeds verder sloopten, wordt maar al te duidelijk als we het jaarverslag over 1942 lezen, dat op de jaarvergadering van 8 februari 1943 aan de orde kwam. De Bazuin had op die dag maar 16 leden meer, waarvan er diverse door werk, studie of andere drukke zaken op de repetities lieten afweten. Kortom, men stond er als fanfare slechter voor dan bij de oprichting in 1930. Nog steeds bleven de uitnodigingen weg en om toch wat leuks te doen te hebben werden in de zomer van '42 bij enkele leden thuis avondconcerten gegeven. "We hebben zelfs nog gemarcheerd op de Schapedijk en bij Joh. Scholing nog een serenade gebracht", schreef secretaris Thomas. Weer werd er geen eigen uitvoering gegeven. Bij de bestuursverkiezingen doken plotseling de namen op van J. Scholing, Harm ter Steege, Jan Wimmenhove en Jan Siemeling, die aftredend waren, zo lezen we in het verslag van die jaarvergadering van 1943. Aangezien Thomas Scholing en voorzitter Hendrik Gruppen de enige bestuursleden zijn waarover we in eerdere verslagen van jaarvergaderingen lezen, moet de conclusie zijn, dat in de loop van 1942 de rest van het bestuur opgestapt is en door anderen vervangen.

Kortom, een hele roerige periode. Ter Steege en Jan Wimmenhove werden terstond herkozen. Voor Jan Siemeling kwam Jan Pol (van de BS) in de plaats, omdat Jan Siemeling door oorlogsomstandigheden afwezig was. Maar zo gauw hij er weer was, zou hij weer in het bestuur opgenomen worden, zo werd besloten. Verschillende leden van De Bazuin moesten in 1943 onderduiken of naar Duitsland. Zodoende was er van geregelde repetities geen sprake meer. Een enkele keer had men een goede repetitie-avond, maar plotseling kon men weer opgeschrikt worden door berichten over razzia's door de SS of de Grüne Polizei. Geregeld lagen de repetities een tijdje stil. Zo trachtten directeur Leenders en de laatste leden het hoofd boven water te houden. Toen in de zomer van 1944 niemand meer na 20.00 uur naar buiten mocht, kwam het einde. De

Bazuin was uitgeschakeld. De leden repeteerden niet meer, en ook thuis werd vrijwel niet meer geoefend.

De bezetters legden de cultuur in de jaren '40/45 flink aan banden. Voor De Bazuin betekende dat onder meer dat de vaderlandse liederen niet meer gespeeld mochten worden. Verder konden er geen Oranjefeesten meer worden gevierd, waardoor De Bazuin heel wat optredens misliep. Maar waarom konden een sportvereniging als HSC en een reciteervereniging als Climax wel gebruik maken van de culturele opbloei, toen het "gewone" leven in oorlogstijd weer doorgang vond, en bleef De Bazuin alleen maar repeteren? Waarom werden de leden niet uitgenodigd bij feestavonden van andere verenigingen? Een vereniging met zoveel goodwill bij de bevolking als De Bazuin voor de oorlog had, had die dan geen steun meer binnen de bevolking? Was er geen vervangende activiteit te vinden, voor de verloren gegane optredens?

Dat De Bazuin steeds kleiner werd, kan niet de reden zijn geweest. De blazers van de SDAP waren voor de oorlog met nog minder mensen en werden overal bijgehaald door hun achterban. De enige reden voor de vroegtijdige ondergang van De Bazuin die steekhoudend lijkt te zijn, is de politieke keuze van de leiders. Wie De Bazuin vroeg in 1941, moest met NSB'ers samenwerken. Toen dezen weg waren uit het bestuur, konden ze als lid van de vereniging alsnog meekomen, als men De Bazuin vroeg voor een optreden. De erevoorzitter, Jaap Damming, had dan wel formeel de voorzittershamer neergelegd, maar wie hem tot erevoorzitter maakte, werd door de bevolking genegeerd, omdat men zich afzijdig hield van NSB'ers. Hadden die de meerderheid gevormd, dan had De Bazuin optredens kunnen verzorgen bij hun politieke vrienden. Omdat dit niet het geval was, lag al het uitvoerende werk stil.

Toen na de bevrijding de BS alle NSB'ers oppakte, waren onder de arrestanten ook oud-bestuursleden van De Bazuin en de zoon van boerenleider Jan Kist die bij de muziekvereniging was geweest. Wie niet op repetities kwam, werd vanzelf geroyeerd, als daar geen goede redenen voor waren. Omdat de heroprichting van De Bazuin direct ná de arrestaties plaatshad, konden NSB'ers automatisch niet meer meedoen. Zo werd De Bazuin min of meer vanzelf gezuiverd. De bevolking sloot de muziekvereniging weer in de armen en De Bazuin liep voorop tijdens de bevrijdingsfeesten. Herauten van De Bazuin gingen te paard door de velden om het einde van de oorlog aan te kondigen. Het hele oude bestuur was op de jaarvergadering van 26 november 1945 aftredend. Ge en herkozen werden Hendrik Gruppen (voorzitter), Jan Wimmenhove (secretaris), Jan Siemeling (penningmeester), Hendrik Schonewille (algemeen adjunct) en Thomas Scholing (2de voorzitter). Hoe zat het met de erevoorzitter? Zoiets was je voor het leven, al betaalde je ook geen contributie meer. Het was een netelige kwestie, omdat diens verdiensten voor de vereniging zo groot waren geweest. Tijdens een bestuursvergadering op 21 januari 1947 bood Thomas Scholing aan, om de zaak met de erevoorzitter te bespreken. Op de bestuursvergadering van 1 februari besloten de voorzitter en de secretaris na een breedvoerige discussie hetzelfde te doen. Op de daarop volgende jaarvergadering, 10 februari 1947, werd de leden meegedeeld dat de erevoorzitter zich als zodanig had teruggetrokken. Jaap Damming was erelid áf.

Zo werd de zaak zonder veel pijn opgelost. Toen uiteindelijk bekend werd dat ook Thomas lid was geweest van de NSB, was dit door omstandigheden al opgelost. Het was maar heel kort, lezen we in de kranten. Thomas was op de jaarvergadering van 2 februari 1948 periodiek aftredend en wenste terug te treden als bestuurslid, vanwege zijn werk. In juli van dat jaar diende zijn zaak voor het tribunaal. Hij had geluk dat de

kwestie zo lang verborgen was gebleven. Hij werd verder niet vervolgd en bleef buiten bestrafing. In de zomer van 1945 had het heel anders kunnen lopen, als toentertijd zijn lidmaatschap was uitgelekt. Was de hele Bazuin daarmee gezuiverd? Nee. Eén persoon glipte erdoor. Niemand realiseerde zich meer dat Jo Kooiman, oud voorzitter van de Bazaarcommissie van 1934, erelid van De Bazuin was geworden en eveneens NSB-gezind was geweest. De zaak was simpelweg vergeten en Jo kwam zelden of nooit meer in Hollandscheveld. Wat deed het ertoe. De Bazuin had zijn plaats in de samenleving weer terug, begon met 22 leden na de bevrijding aan een nieuw leven en telde er in november 1945 al weer 32. Een bewijs dat de vereniging weer helemaal werd geaccepteerd.

PLAATSELIJK BELANG

ZUIVERING EN ARRESTATIE VAN HET BESTUUR

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

Vader Geert Raak was bestuurslid in diverse verenigingen. De in 1937 opgerichte Vereniging Nationalefeestdagen Hollandscheveld, kortweg Vernathol genoemd, organiseerde feesten als tegenwicht tegen die van de Christelijke Oranjevereniging. De 18de maart 1938 keek Vernathol terug op de geslaagde festiviteiten rond de koninklijke geboorte. Verder werden de plannen voor 30 april verder uitgewerkt. Op de verjaardag van prinses Juliana zou men 's avonds een optocht met muziek houden, daarna een concert op het nieuwe sportveld, een bioscoopvoorstelling en eventueel een klein vuurwerk. In het bestuur zaten in die dagen voorzitter Hendrik Bakker Gzn., secretaris Jan Blokzijk, penningmeester Meine Veldman, J. Fieten Lzn., J. Zwiggelaar, Geert Raak en Jacob Venema.

Geert Raak zat ook in de Vereniging Hollandscheveld, Plaatselijk Belang. Daar maakte hij de eerste bestuurscrisis van het dorp mee, waarbij NSB'ers vanwege hun politieke voorkeur werden weggestemd door de leden van de vereniging. Op 3 December 1941 werd in café Metselaar een ledenvergadering gehouden. De voorzitter was wegens huiselijke omstandigheden verhinderd. De leiding werd genomen door de 2de voorzitter, Hein Damming sr., toen nog maar net buurtschapshoofd van Winterhulp, maar al langer bekend vanwege zijn pro-Duitse sympathieën. Na enkele gebruikelijke onderwerpen (de Doorsnijding, een brugje, klokkluiden, de klok bij café Metselaar, kascontrole en een verslag van de Penningmeester) werd overgegaan tot de bestuursverkiezing. Er waren twee bestuursleden aftredend: Geert Raak en Hein Damming zelf. Het stemmentellen was een pijnlijke aangelegenheid. Geert Raak werd met 19 stemmen herkozen. Er waren maar 24 aanwezigen. Een zo'n grote meerderheid van stemmen bij herverkiezen, was meer regel dan uitzondering. Wie het goed deed, kreeg steeds de volle steun. De bestuurszetel van Geert Raak was weer door hem bezet. Deze Geert Raak was de vader van Hendrik 'Henk' Raak, later gefusilleerd vanwege zijn verzetswerk.

Zou ook Hein Damming zijn periodiek opgevallen plaats weer over kunnen nemen? Hein Damming bleek in de door hem geleide vergadering nog maar vijf aanhangers te hebben! Een uiterst opmerkelijke zaak, omdat hij binnen Plaatselijk Belang al die jaren toch steeds vertrouwen genoten had? Goed, in 1938 waren 12 van de 20 stemmen geen overweldigende steun geweest, maar toch De activiteiten rond Winterhulp zullen de doorslag gegeven hebben. Hoewel het direct duidelijk geweest was dat Hein Damming te weinig aanhang had, was het moeilijk om iemand te vinden die wel een meerderheid kreeg. Er moest die avond vijf maal gestemd worden. Hendrik Witvoet rolde als nieuw bestuurslid uit de bus. Eigenlijk was wat daarna op de vergadering gebeurde niet meer rechtsgeldig. De weggestemde 2de voorzitter Hein Damming bleef de leiding houden. Niemand lijkt zich daaraan gestoord te hebben. Onder zijn leiding namen de leden zes nieuwe leden aan, waaronder de zesde NSB-aanhanger van de vereniging. Dat was Willem van Veen, de zoon van secretaris Wolter van Veen. Willem werd de groepsleider en was met zijn vader oprichter van de eigen groep van de NSB in Hollandscheveld). Er werd een kascommissie voor 1942 benoemd, met daarin een ander NSB-lid, Piet Schonewille, die later ook groepsleider van de NSB van het dorp zou worden.

Het wegstemmen van Hein Daming kan dan ook niet uitgelegd worden als een protest tegen de NSB op zich, want dan had de vergadering ook de benoemingen daarna niet toegestaan. Het was waarschijnlijk meer een persoonlijke zaak. Hein Daming was niet weggestemd omdat hij overhing tot een andere politieke richting, maar omdat hij zich daar feitelijk voor inzette? Of was het nog persoonlijker? Een van de nieuwe leden, Willem van Veen, werd de week erop, 9 december, aangesteld als de eerste groepsleider van de NSB van Hollandscheveld en omstreken. Wist men dat niet of maakte dat niet uit bij het lidmaatschap, alleen als er een bestuursfunctie in het geding was? Hoe dan ook, Hendrik Witvoet viel met zijn neus in de boter.

Hein Daming en secretaris Wolter van Veen schakelden de politie in. Het gevolg was dat de vergaderingen van januari en februari 1942 niet gehouden werden. Voorzitter Hendrik Bakker Gzn. legde op de vergadering van 2 maart 1942 uit hoe dat was gekomen: *“De secretaris kwam niet bij de voorzitter en de voorzitter niet bij de secretaris, doch uiteindelijk is de voorzitter toch eens naar Van Veen toegegaan. Deze meende dat we direct maar niet zouden vergaderen. Hij wou eerst het resultaat afwachten van het onderzoek der politie, naar aanleiding van de gehouden bestuursverkiezing op onze laatste vergadering. De voorzitter was dit met Van Veen niet eens, en zei dat er daarom wel een vergadering kon worden aangevraagd. Wat dan ook is geschied, met als resultaat deze vergadering.”*

Hendrik Bakker Gzn. dankte vervolgens het weggestemde bestuurslid Hein Daming sr. voor zijn inzet en zei dat het hem speet dat hij er zelf de vorige vergadering niet was geweest, dan had hij het toen natuurlijk gedaan. *“Daming is altijd een goed bestuurslid geweest, en heeft veel verricht in 't belang der vereniging, waardoor hem dan ook een woord van dank toekomt, en dat we met Witvoet een even goed bestuurslid hebben gekregen, en we als bestuur een goede samenwerking met hem zullen hebben.”* Op de bestuursvergadering van 12 februari had Bakker ook al een dankwoord voor Daming uitgesproken. Daming was daar zelf niet bij aanwezig. Los van het functioneren van Hein Daming sr. vóór de oorlog, toen hij steun had van de leden, zegt het ook iets van de spanningen op dat moment. Het politieonderzoek was nog gaande en wat Hendrik Bakker Gzn. deed zal mede een poging zijn geweest om de druk van de ketel te halen.

Onder valse beschuldigingen, naar aanleiding van de verloren bestuursverkiezingen, werden de andere bestuursleden één voor één onder verhoor genomen. De beschuldigingen waren van dien aard, dat na de oorlog in de notulen uitgesproken werd, dat de verwachting geweest was dat ze bij dezelfde beschuldigingen in 1943 of 1944 in een kamp terecht gekomen waren, *“zeer licht hadden we er dan het leven bij gelaten.”* Dat dit in 1941 niet gebeurd was, was te danken aan het volgende: *“.... gelukkig hadden we toen nog allemaal in Hoogeveen echte Vaderlanders als politie en ook de Procureur Generaal te Leeuwarden was een echte Nederlander.”* Uit het *“toen nog”* proeven we meteen een inschatting van het Hoogeveense politiekorps uit de daarop volgende jaren. De opgepakte bestuursleden (Jan de Jonge Jzn., Johannes Venema, Harm Lip, Geert Raak, Hendrik Witvoet en Hendrik Bakker Gzn.) kwamen gelukkig vrij en trachten het werk van Plaatselijk Belang weer op te pakken. Uiteindelijk kon de Vereniging Hollandscheveld, Plaatselijk Belang dus, in de oorlogsjaren weinig anders doen dan volgen wat er gebeurde, want ondanks de inzet van bestuursleden, deden de bezetters wat ze wilden en kreeg men daar weinig grip op.

In het 80^e jaarverslag, voorgelezen op de feestelijke ledenvergadering van 10 januari 1946, keek men terug op de oorlog en de bevrijding: *“Doch in 1945, enige tijd na de*

bevrijding, schoppen we onze NSB-leden uit onze gelederen. Opgeruimd staat netjes." Door het overlijden van Wolter van Veen op 5 mei 1944 was het bestuur op natuurlijke wijze gezuiverd. Op de ledenvergadering van 8 mei 1945 was met algemene stemmen besloten tot het royement, op een voorstel van bestuurslid Witvoet. Er werd een 5tal brieven aan NSB leden geschreven, met de mededeling dat ze geroyeerd waren. Ze kwamen binnen bij Piet Schonewille, Jan Scholing, Jaap Damming, Willem van Veen en Hein Damming sr. Blijkbaar wachtte het bestuur de algemene regelgeving rondom de zuivering af, want al besloot men op 8 mei tot royering, de brieven werden pas verstuurd in juli 1945. Alle notulen en brievenboeken uit deze periode zijn bewaard.

In huize Raak waren de bestuurszuivering en het arresteren van vader Geert Raak gebeurtenis geweest, die hun sporen nagelaten hadden. De NSB had zijn tanden laten zien, vader was opgepakt geweest, en dat werd de NSB'ers niet in dank afgenomen. De sfeer werd grimmiger in het dorp. Er was echter ook een les geleerd: het was ondanks de problemen mogelijk om bestuur te zuiveren. Daar zag Henk Raak een taak voor zichzelf. Er was werk te verzetten bij de sportclub.

Christelijke Muziekvereniging De Bazuin uit Hollandscheveld.

ZUIVERING EN STRIJD

BIJ DE HOLLANDSCHEVELDSE SPORT CLUB H.S.C.

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

Sport verbreedert. Dat wisten de nazi's ook. Sport was één van Henk Raaks passies. HSC, de Hollandscheveldse Sport Club was in de mobilisatieperiode ter ziele gegaan. Wie wilde sporten, zat in dienst, niemand meer over om een goede ploeg te vormen en in competitieverband wat te doen. Naar politieke achtergronden werd niet gekeken, noch naar godsdienstige overtuiging, bij de heropricting van HSC. Althans, niet in het begin van de derde vereniging van die naam. HSC was al vaker heropgericht, vandaar. Sterker nog, de vereniging bestaat nog steeds, maar na de oorlog was er een ander dorp net voor, toen de letters weer geclaimd zouden worden. Daarom werd het VV Hollandscheveld. We hebben het dus 'gewoon' over de oude geschiedenis van de nog bestaande voetbalvereniging.

Sport verbreedde. Het ging erom, dat men zich met een gevoel van saamhorigheid inzette voor de prestaties van het hele team. In die beginjaren van de oorlog, waarin het dagelijkse leven weer op gang gekomen was, de NSB voor velen een geaccepteerd verschijnsel leek en de jongemannen nog niet massaal naar Duitsland gestuurd werden, was er weer behoefte aan voetballen. Niemand keek ervan op dat het initiatief tot heropricting van de vereniging uitging van een NSB'er, Jaap Damming, want ook voordien had hij al een leidende rol gespeeld in de vorige fase van de vereniging. De heroprictingsvergadering werd 3 maart 1941 gehouden in café Bijleveld. Er waren 21 personen aanwezig, die zich allen opgaven als lid.

Het eerste doel van de vereniging was te komen tot een voetbalclub, wat gezien de interesse direct gehaald werd. In de vorige fase was er ook een korfbalclub en men organiseerde sinds 1938 ook de Singelloop. Roelof Jan Oostindiën, later in Schoonebeek door het verzet gedood, achtte het noodzakelijk dat het terrein aan de Kerkhoflaan verbeterd werd. Het voetbalveld was op de plaats van de huidige sporthal. Besloten werd dit punt in te brengen bij Plaatselijk Belang. Er werd een commissie benoemd die de terreinverbetering aan zou kaarten. De vier personen daarvan zouden direct daarna in het zevenkoppige bestuur gekozen worden. Het waren de leider van de avond, (die voorzitter werd van de vereniging), Jaap Damming dus, secretaris Piet Schonewille (later groepsleider van de NSB in Hollandscheveld), Otto Lip, de 2de voorzitter, en Jan Bijleveld, algemeen adjunct. Verder werden in het bestuur gekozen: Henk Raak, penningmeester, Jan ten Kleij, 1ste, en Rein Bijker, 2de wedstrijdsecretaris. Oftewel: Henk Raak functioneerde binnen een door NSB'ers gedomineerd bestuur.

Hoezeer men zich hield van vermenging van sport en politiek, blijkt wel uit de stemmentallen. De secretaris, lid van de NSB, kreeg 20 van de 21 stemmen. De voorzitter kreeg er 18. De voorzitter en de secretaris zouden op pad gaan om nieuwe donateurs te werven. Jan ten Kleij en Rein Bijker zouden de donateurs van de oude vereniging benaderen. Op voorstel van Roelof Jan Oostindiën zou men proberen netten achter het doel te plaatsen. Meinen dacht dat hij die nog wel wist te krijgen. Hij zou naar de kosten informeren. Er werd nog even nadrukkelijk gesteld dat de naam HSC gehandhaafd bleef, waarna een terreincommissie benoemd werd: Hendrik Benjamins, Roelof Jan Oostindië, Hendrik van der Weide, H. Fidom, Piet Engels en Lambert Pol. Jan ten Kleij en Rein Bijker namen op zich te informeren naar voetbal-

schoenen. *"Hierna was de bespreking ten einde. De Sportvereniging is weer op de been en met de wensch van de Voorzitter op grotere uitbreiding, dankt hij tevens allen voor de belangstelling en sluit de vergadering."* HSC was herboren, al moest de vereniging bij de bond ingeschreven worden als "HSC '29", vanwege een andere vereniging die inmiddels dezelfde naam droeg. Het probleem was dus toen nog niet zo groot als direct na de oorlog, maar het speelde ook toen al.

De ledenvergadering van 11 mei 1941 stond geheel in het teken van de oprichting van verschillende sport en gymnastiekverenigingen. Er was een schrijven binnengekomen van de voetbalbond, over de voetbalschoenen. De bonnen daarvoor moesten op naam van de belanghebbende aangevraagd worden. Voorzitter Jaap Damming, zelf winkelier, zou voor de aankoop zorgen. Bestuurslid Jan Bijleveld en Roelof Jan Oostindiën bedankten als lid, wegens vertrek uit de gemeente. De voorzitter deed de verheugende mededeling dat de onderwijzers Ossel en Schuiling van de Openbare Lagere School bij de kerk zich bereid verklaard hadden de leiding van de aspiranten op zich te nemen. Zo werd ook samengewerkt met deze 'zuil' van het dorp.

Paasmaandag was er een sportdag geweest. Henk Raak deed er verslag van. Er was fl. 28,92 overgehouden, na afweging van inkomsten en onkosten. De helft daarvan werd afgedragen aan de Vereniging Hollandscheveld (Plaatselijk Belang). *"Hierna sprak de heer Albert Bruins Slot een diepgaand woord over het nut en de belangen van een gymnastiek afdeling. Hij noemde het een verblijdend teken dat juist nu in deze verwarde wereld het bestuur het aandurfde om nu verschillende sportafdelingen op te richten. De samenwerking en doorzetten zal een gebiedende eis zijn, aldus de heer Bruins Slot, wil men tot een goed resultaat komen. De heer Bruins Slot zal ook de leiding van de diverse afdelingen op zich nemen, waarvoor het bestuur hem dan ook zeer dankbaar is. De heer H. Eshuis is volgaarne bereid om de leiding van de korfbal op zich te nemen."*

We citeren de notulen. Er werd een schema gemaakt voor de oefenavonden van de verschillende groepen, gepraat over contributie en besloten om Hemelvaartsdag en Pinkstermaandag achtereenvolgens een voetbaldag en een sportdag te houden. Het bestuur werd uitgebreid met Rieks ten Kleij, Hendrik Eshuis van de molen, die ook de korfbal leidde en Thomas Scholing. Thomas was kortdurend sympathiserend lid van de NSB, wat waarschijnlijk vrijwel niemand wist.

Voorts werd nog besloten om bij alle drie de afdelingen oranje shirts te dragen, dat te meer omdat er verschillende leden waren die de oranje shirts van de vorige vereniging nog in hun bezit hadden. De oranje shirts gaan terug op "Klein Maar Dapper", een voetbalclubje van 12, 13 en 14-jarigen, die in het begin van de twintiger jaren in het dorp speelde, onder meer stiekem in de pinkeweide bij het Oostopgaande. De club bestond onder meer uit Rotterdammers, die via mevrouw Kooiman als voogdijkinderen in kostgezinnen in Hollandscheveld en omgeving geplaatst waren. Zij waren het die in dit gebied voetbal introduceerden. Hun witte broekjes van meelzakken werden al snel door zwarte vervangen. Deze waren aangevuld met een oranje shirt. Het zijn de kleuren die nu nog door VV Hollandscheveld gedragen worden. Dat is in feite de 5de vereniging HSC. Dat de kleuren ook in de oorlogsjaren opnieuw ingesteld werden is opmerkelijk. De toenmalige voorzitter was ooit secretaris van "Klein Maar Dapper". Hij wist waarom toen voor oranje gekozen was: uit liefde voor het vorstenhuis!

Dan lagen andere zaken gevoeliger. Op de vergadering van het bestuur van 6 juni waarop Henk Raak als wedstrijdsecretaris aangesteld werd kwam naar voren dat

caféhouder Jans Metselaar (nu 'de Molle') gezegd had dat de vereniging niet bij hem mocht vergaderen. Iemand had hem gezegd dat hij alleen begunstiger geworden was om de vergaderingen en het medaillekastje in zijn café te kunnen krijgen. Verschillende bestuursleden hielden zich ermee bezig. Uiteindelijk werd de zaak rechtgezet en gingen ze om en om bij café Metselaar en café Bijleveld vergaderen. Overigens bleef het medaillekastje bij café Bijleveld, later café Freddy Tours. Het kastje kwam uiteindelijk op zolder terecht en de inhoud werd meegegeven aan de auteur dezes. In die tijd hadden verenigingen die neutraal wilden blijven geen vast vergaderadres. Om niet de indruk te wekken de één boven de ander te willen bevoordelen, werd steeds een formule gezocht waarbij allerlei café's een beurt kregen.

HSC was neutraal. Niet Christelijk, niet politiek gekleurd, het was een samenwerkende vereniging waarin iedereen welkom was en werd gerespecteerd. Neutraal was "fout" vond gymnastiekvereniging "Olympia" uit Hoogeveen. Ze weigerden mee te doen aan de sportdag van 12 juli '41, omdat HSC niet aangesloten was bij de Christelijke bond van gymnastiekafdelingen. In eigen omgeving lag dat niet zo gevoelig. De voorzitter deelde 20 juni mee dat de Christelijke Muziekvereniging "De Bazuin" genegen was haar medewerking te verlenen aan de sportdag. Zoiets kostte in die dagen minimaal fl. 10,-. De goede relatie tussen de beide verenigingen had een bijzondere reden: ze hadden dezelfde voorzitter, Jaap Damming.

De organisatie werd 24 juli '41 al uitgebreid. Er werd een twaalfstal korfbalcommissie benoemd, waarin zitting hadden: Henk Puite, Riëks ten Kleij en Hendrik Eshuis. A. Coelingh uit Hoogeveen werd als reserve aan de commissie toegevoegd. De secretaris nam die dag op zich Jan Blokzijl van de 31ste Wijk te vragen als leider van de jonge aspirantenvoetballers. Meester Schuiling was in het begin van de oorlog ziek geworden en overleed. Meester Ossel had hulp nodig; *"hierbij was nog altijd enige wanorde in 't veld"*, werd er van de aspiranten geschreven. Ook in het bestuur traden er verschuivingen op. De secretaris (Piet Schonewille) legde 23 september '41 zijn functie neer, waarna Thomas Scholing het secretariaat overnam. De oud-secretaris bleef wel bestuurslid. Riëks ten Kleij bedankte als bestuurslid, werd 26 november meegedeeld. Hij kwam zelf niet ter vergadering. Enkele bestuursleden zouden hem persoonlijk gaan bedanken voor wat hij als bestuurslid en balbeheerder gedaan had.

Al deze wisselingen maakten de vereniging er vanuit bestuurs-oogpunt niet overzichtelijker op, maar gelukkig ging het goed met twee van de drie afdelingen, dus kon ze tegen een stootje. Drie afdelingen, begonnen als voetbalclub en daarna flink uitgebreid. De gymnastiekafdeling was een zorgenkindje. Het was maar de vraag of die het zou redden. Als er maar een lokaal gevonden zou worden, misschien dat het dan wel goed zou gaan. De oefeningen werden steeds in de open lucht gehouden. Publiek was daarbij niet welkom. Er werd geïnformeerd bij de Openbare Lagere School aan het Zuideropgaande, of ze daar geen lokaal van mochten gebruiken. Niet dus. Het lokaal achter de Hervormde kerk werd overwogen, maar daar werd zo druk gebruik van gemaakt, dat er geen avond voor de gymnastiekafdeling overbleef. Dit laatste werd 26 november '41 aangeroerd, waarbij tevens gesteld werd dat *"we met de gymnastiek nog iets geduld moeten hebben, tot aanstaande zomer"*.

Zo werd er heel wat besproken, formeel tijdens de vergaderingen en tussendoor. Er werd gepraat over de clubs waar ze tegen uitkwamen, uit en thuis. 26 November '41 werd besloten dat ACV door twee rijtuigen van het station gehaald zou worden. De oud secretaris (Piet Schonewille) zou dit met Homan, die een transportdienst had, proberen

te regelen. Een vorstelijke ontvangst. De oud-secretaris bleef vrij actief en nam ook nog wel eens de taken van de nieuwe secretaris waar, daar die niet altijd aanwezig kon zijn. Zo ook op de ledenvergadering van dinsdag 31 maart 1942 in zaal Bijleveld. De voorzitter opende de vergadering *"met een hartelijk welkomstwoord en merkte op dat het ongeveer een jaar geleden is dat HSC weer nieuw leven is ingeblazen. Werd eerst aanvankelijk aan voetbal gedaan, weldra werd dit uitgebreid met korfbal en gymnastiek. Al bleef dan de voetbal de hoofdzaak, toch ging het met de korfbal ook goed. Alleen de gymnastiekafdeling liet het zitten."* De oud-secretaris las de notulen voor, evenals het jaarverslag. In dat laatste gaf hij aan dat het ledental in de loop van het jaar gestegen was tot 150, waarna het terugliep tot 108 op dat moment. Had het verloop al iets te maken met de politieke spanningen?

De penningmeester en de kascommissie brachten verslag uit. Henk Raak sprak namens de elftalcommissie. *"Hij merkte op dat het in de competitie nog niet vlot ging, maar dat het toch niet wanhopig was. In het komende jaar zal het, wanneer een ieder zijn best doet, waarschijnlijk beter gaan. De club is thans eerst weer een jaar aan het spelen, dus we kunnen alles nog niet verwachten, al mogen we over de resultaten wel tevreden zijn."* "Moed houden" was de strekking van zijn verhaal. Maar de voetballers wisten dat ze nog lang niet het niveau hadden van vóór de oorlog. Op de ledenvergadering van 15 juni 1937 kon men terugkijken op het derde achtereenvolgende jaar dat ze kampioen van hun afdeling werden! Dat niveau moesten ze terug zien te krijgen. Het verslag van de gymnastiekafdeling bleef verder achterwege. Wel was er weer een nieuwe leider gevonden. Dhr. Hilberdink uit Hoogeveen was bereid de leiding op zich te nemen. Er was nog steeds geen lokaliteit voor oefeningen bij slecht weer. Was zaal Bijleveld iets? Na wat heen en weer gepraat werd het bestuur machtiging verleend te doen wat hen goed dunkte. Er werd even gepauzeerd.

Sport verboederde en niemand maakte het aanvankelijk wat uit, dat de voorzitter Jaap Damming lid was van de NSB, want als voorzitter hadden ze er een beste aan. Zo begon het. Tegen het einde van 1941 sloeg de publieke opinie om. Het WA-gebouw kwam van de grond. Dat was het eigen vergadergebouw van de nieuwe Groep van de NSB, waar de Weer Afdeling van de NSB eveneens bijeen kwam. Een eigen NSB-knokploeg. Winterhulp zette de mensen aan het denken. De kerken en andere goede doelen mochten geen collectes meer houden. Alles moest via Winterhulp. De NSB en aanverwante organisaties verloren hun vreedzame imago. Het werden vazallen van de vijand. Vanaf dat moment was de NSB voor velen uit den boze. Spanningen binnen Plaatselijk Belang waren er het gevolg van. De NSB-voorzitter werd daar weggestemd. Ook HSC kreeg haar deel.

Na de pauze van de vergadering van 31 maart 1942 zouden er bestuursverkiezingen gehouden worden. Voorzitter Jaap Damming, Thomas Scholing (de secretaris) en bestuurslid Arend Metselaar (van 'Geert Loos', van het Rechthuis) waren aftredend. Thomas Scholing stelde zich niet herkiesbaar. Van te voren was het periodiek aftreden van de voorzitter als een lopend vuurtje door de gelederen gegaan. We hebben kennis buiten de notulen om, omdat enkele oud-leden en Arend Metselaar Jzn, een kameraad van Henk Raak, er in de jaren '80 en '90 over wisten te vertellen. *"Wij willen die NSB'er niet meer!"* was de algemene stemming. De leden vuurden elkaar aan om ter vergadering te komen, zodat er zoveel mogelijk tegenstanders van de NSB in café Bijleveld zouden verschijnen.

De stemming tijdens de bestuursverkiezing werd dan ook een uiterst pijnlijke aangelegenheid. Als nieuwe bestuursleden werden gekozen: H. Koekoek, Jaap Dekker en

Arend Metselaar Jzn (de zoon van de kastelein, één van mijn bronnen). Na enige huishoudelijke zaken brachten Henk Raak en oud-secretaris Piet Schonewille (nog steeds bestuurslid) de niet herkozen voorzitter en NSB'er Jaap Damming dank voor het vele goede dat hij in het belang van de vereniging had gedaan. Na de instelling van een nieuwe kascommissie *"sluit de voorzitter de vergadering met dank voor de opkomst"*, zo lezen we in de notulen. De laatste officiële woorden van een voorzitter die veel voor HSC betekend heeft kregen in het licht van de gebeurtenissen een bittere bijmaak. De laatste?

Na afloop van de vergadering ging het nieuwe bestuur nog even aan de praat. Ze verdeelden de functies. Alles werd overhoop gehaald. Henk Raak werd de nieuwe voorzitter, Otto Lip secretaris, Arend Metselaar Jzn. penningmeester, Piet Schonewille (later groepsleider van de NSB) werd 2de voorzitter, H. Koekoek algemeen adjunct en Jaap Dekker, Hendrik Klunder en Hendrik Eshuis deden mee als bestuurslid zonder specifieke functies. De zaak van de afgezette voorzitter kreeg een vervelend staartje. De afgezette voorzitter zelf had op de avond van het afzetten zelf nogal lauw-lauw gereageerd. Hij wist dat het doorgestoken kaart was, maar leek het zo te laten. Piet Schonewille had flink gevloekt, toen het afzetten van de voorzitter duidelijk werd uit het stemmental. Ze lieten het er niet bij.

Op 1 Mei 1942 werd in een vergadering, weer in café Bijleveld, een brief van de bond voorgelezen. In die brief stelde de bond, dat de oud-voorzitter afgezet zou zijn omdat hij was aangesloten bij de NSB. Dat klopte natuurlijk ook, maar daar werd openlijk niet over gesproken. Verschillende bestuursleden deden hier hun zegje over, waarna besloten werd om een tactische brief terug te schrijven. In die brief werd aangegeven dat de vergadering een normaal verloop heeft gehad, en dat het bestuur er niets aan kon veranderen waar het ging om een uitspraak van de ledenvergadering. De bestuursvergadering van 9 juni '42 bij café Metselaar, werd geheel gewijd aan deze zaak, aangezien er een schrijven was binnengekomen van de commissaris van niet-commerciële verenigingen en stichtingen. Dit door de bezetters ingestelde orgaan coördineerde het beleid van alle verplicht aangesloten verenigingen en stichtingen, waarbij ze beslissingsbevoegdheid had, die diep ingreep in het democratisch functioneren daarvan. De commissaris gaf aan dat ze de oud-voorzitter weer in zijn functie moesten herstellen, Jaap Damming moest terug, en diegene die zijn plaats overgenomen had daarvan moesten ontheffen. Slechts één bestuurslid stond achter de brief: de 2de voorzitter, Piet Schonewille, de partijgenoot. Hoe hiermee om te gaan? Men besloot een nieuwe ledenvergadering te beleggen.

19 juni '42, in de zaal van café Bijleveld, las Henk Raak de brief van de commissaris aan de leden voor. Daarna zette hij duidelijk en onpartijdig uiteen wat de gevolgen zouden zijn als de oud-voorzitter niet weer teruggenomen werd. Hoogstwaarschijnlijk zou de vereniging dan geschorst worden, zodat dit hen als het ware dwong akkoord te gaan met de her benoeming. Het bestuur stelde voor oud-voorzitter Jaap Damming maar weer terug te nemen, waarna de voorzitter iedereen de kans gaf zijn mening daarover te zeggen. De algemene teneur was dat de leden voor aanvaarding van Jaap Damming waren. Niemand was er blij mee. Aan de andere kant maken de notulen geen melding van principiële tegenstanders. Niemand vroeg om stemming. Het voorstel van het bestuur werd zondermeer aanvaard. Wel vroeg een kiene dame nog even of de oud-voorzitter eigenlijk wel lid was van de vereniging. Dat bleek dus niet meer het geval te zijn. Jaap Damming had het lidmaatschap opgezegd. Het was ook niet van belang, gezien de beslissingsbevoegdheid van de commissaris. Secretaris

Otto Lip en Jaap Dekker zouden de nieuwe voorzitter persoonlijk op de hoogte stellen. Na deze mededeling bedankte Henk Raak als voorzitter en als bestuurslid van HSC. Er werd nog even gepraat over de training van de voetbalafdeling, die verzorgd zou worden door de heer Brals uit Assen. 14 Leden gaven zich op. Daarmee was één van de opmerkelijkste ledenvergaderingen uit de Hollandscheveldse sportgeschiedenis afgesloten. Men ging naar huis.

Tijdens de eerstvolgende bestuursvergadering opende de nieuwe voorzitter, Jaap Damming, met een hartelijk welkomstwoord en zette nog eens nader uiteen hoe hij weer als voorzitter van HSC op die plaats stond. Niet dat hij er zo op stond om voorzitter te zijn van HSC, maar omdat hij bij de laatstgehouden bestuursverkiezing volgens hem alleen maar weggestemd was omdat hij politiek anders dacht dan de meeste leden. Vervolgens zei hij te hopen dat de samenwerking in het bestuur en met de leden goed mocht zijn en dat de club, nu hij weer voorzitter was, niet onder zijn bestuur behoefde te lijden. Na wat lopende zaken werd een brief van Henk Raak behandeld, waarin deze zijn terugtreden als bestuurslid schriftelijk bevestigde. Voorzitter Jaap Damming betuigde zijn spijt hierover. Nog een brief. De trainer uit Assen, de heer Brals, trok zich ook terug. Hij kon het werk niet doen, omdat hij ziek was. Ze zouden de heer Hilberdink vragen dit over te nemen. Volgende brief: de penningmeester (Arend Metselaar Jzn.) bedankte als bestuurslid en als wedstrijdsecretaris van de korfbalafdeling. Hij lichtte de brief mondeling toe. Zijn functie en zijn drukke studie waren niet meer te combineren. Niemand wilde keihard zeggen: we willen niet met jou samenwerken, NSB'er, we hebben je niet voor niets weggestemd. Iedereen zal geweten hebben van wat er gebeurd was met het bestuur van Plaatselijk Belang, nadat de NSB-voorzitter was weggestemd. Tussen deze vergadering (3 juli '42) en de volgende (21 augustus '42) ging HSC bijna ter ziele ...

Hoewel de voorzitter als zodanig geaccepteerd was door de ledenvergadering, en daar geen principiële tegenstanders aan het woord geweest waren, weigerden enkele leden in die situatie te spelen. Dat zou het einde van de vereniging betekenen, want er konden geen voltallige teams meer gevormd worden. Als er niet gespeeld werd, zouden de leden massaal opzeggen. De voorzitter meende dan ook te moeten bedenken, in het belang van de vereniging. Als de rest van het bestuur met de gang van zaken akkoord zou gaan, zouden ze de kans lopen alsnog als vereniging geschorst te worden. Het voltallige bestuur trad dan ook af, *"om hier hun afkeuring aan te geven"*. Kortom, de terugkeer van Jaap Damming maakte het functioneren van de sportvereniging onmogelijk.

De 21ste augustus 1942 werd er een ledenvergadering gehouden in café Metselaar, waar Piet Schonewille (de afgetreden 2de voorzitter c.q. de latere groepsleider) de vereniging uit het slop trachtte te halen. Als er geen bevredigende oplossing zou komen voor deze crisis, was het afgelopen met HSC. Enkele bestuursleden stelden zich herkiesbaar, enkele anderen niet. Voorzitter Jaap Damming was vanzelfsprekend niet herkiesbaar. Inmiddels zat ook Klaas Nijmeijer in het bestuur. Waarschijnlijk nog maar enkele weken, om een plaats van een tussentijds afgetreden bestuurslid op te vullen. Zijn vader en broer waren bij de SS, de WA en de NSB. Zouden hij en Piet Schonewille zich weer herkiesbaar stellen, dan zou het zelfde probleem ontstaan als waar ze op dat moment een oplossing voor trachtten te vinden. We lezen het nergens in de notulen, maar doordat ook Klaas Nijmeijer en Piet Schonewille zich niet herkiesbaar stelden, cijferden ze zichzelf weg in het belang van de vereniging. Ook Jurrie Veldman (net in het bestuur) en Jaap Dekker stelden zich niet herkiesbaar. Wie moest de vereniging leiden?

Tot voorzitter verkoos men Henk Raak, die de benoeming aannam onder voorwaarde dat er binnen vier à vijf weken een andere voorzitter gevonden werd, omdat hij wegens drukke werkzaamheden dit niet kon blijven vervullen. Naast zijn dagelijkse werk op het postkantoor in Hoogeveen had Henk een drukkerijtje en had hij het langzamerhand ook steeds drukker met zijn illegale activiteiten. Het papier voor zijn drukkerijtje werd hem geleverd door de nu oud-voorzitter van HSC, Jaap Damming. Illegaal drukwerk moest gefabriceerd worden op papier dat zogenaamd verspild werd bij de legale opdrachten. Henk Raak "verspilde" op den duur zoveel papier dat de oud-voorzitter, in zijn hoedanigheid als winkelier, wel wat vermoed moet hebben. Hij zweeg.

Henk Raak werd als voorzitter bijgestaan door een vrijwel geheel vernieuwd bestuur: Alie Boerma, Sientje Meek, Anna Bijleveld, Roelof Slot, Evert Veldman en Otto Lip. Otto Lip bleef secretaris, Roelof Slot werd penningmeester, Evert Veldman wedstrijdsecretaris van de voetbalafdeling, en Alie Boerma wedstrijdsecretaresse van de korfbalafdeling. Meester Zijlstra werd aangezocht om als voorzitter van de twaalfstalcommissie te fungeren, terwijl Alie Boerma en mevrouw Bakker daarin als lid zitting namen. Henk Puite jr. werd door Henk Raak bezocht met het verzoek de administratie van HSC op zich te nemen. De geheel vernieuwde leiding stortte zich meteen op een sportdag, die 26 september '42 gehouden werd. Ze organiseerden twee voetbalwedstrijden, een korfbalwedstrijd, 100 meter heren hardlopen, 80 meter hardlopen dames, discuswerpen, polsstokhoogspringen en een Singelloop. De door HSC georganiseerde Singellopen werden zo'n traditie, dat deze een nu nog jaarlijks terugkerend festijn geworden zijn. Enkele weken voor de sportdag werd ook nog een voetbalwedstrijd voor de aspiranten aan het programma toegevoegd.

In 1942 kon men goed merken dat de mensen het minder kregen, door de oorlog. Er kwam steeds meer achterstallige contributie. 9 September '42 werden zelfs drie hulp-penningmeesters aangesteld, om de mensen achter de broek te zitten: Arend Metselaar Jzn., Arend Metselaar Gzn. en Anna Bijleveld. Om aan medailles voor de sportdag te komen, moesten de voorzitter en de secretaris zelfs bij de ingezetenen rondgaan om geld in te zamelen. De medailles kwamen er, evenals voldoende deelnemers voor de georganiseerde wedstrijden. Die 26ste september kon voor het eerst gebruik gemaakt worden van kleedkamers op het sportterrein, die door Plaatselijk Belang bekostigd waren. Tijdens de voetbalwedstrijden kwamen tegen elkaar uit het eerste elftal van HSC tegen het eerste van HCO uit Assen, terwijl ook de beide tweede elftallen van deze verenigingen hun krachten maten. Algemeen leider van de sportdag was meester Hilberdink, in de jury zaten de heren A. Bruins Slot en F. Blanke, de muziek werd verzorgd door de heer Van Keulen en de kaartverkoop regelde "de Kikkert". Zomaar wat indrukken van een sportdag, die een hoogtepunt in de geschiedenis van HSC zou worden.

De sportdag verliep niet zonder incidenten. Er werd 7 oktober '42 op teruggekeken, in café Metselaar. Daar werden de medailles verdeeld, waarna een pijnlijke affaire behandeld werd. Evert Veldman bedankte als wedstrijdsecretaris en bestuurslid, naar aanleiding van de voetbalwedstrijd tussen de beide tweede elftallen. Drie Hollandschevelders wensten niet te spelen, omdat de opstelling niet goed zou zijn. Everts broer, Jurrie Veldman, werd in zijn plaats in het bestuur gekozen. Drie voetballers werden wegens onsportief gedrag voor acht weken geschorst. Een aspirant werd zelfs twaalf weken geschorst wegens wangedrag en onsportief handelen. *"De sportdag verliep vlot en wanklanken werden niet gehoord"*, zette secretaris Otto Lip ondanks deze gebeurtenissen in de notulen. De schorsingen hielden de gemoederen nog weken bezig. H.

Woltinge en Jan Blokzijl werden op die vergadering in de elftalcommissie benoemd. Het bestuur besloot zelfs zangles te nemen, onder leiding van meester Zijlstra, zo lezen we in de notulen van 19 november '42. Meester Wiegman stelde daarvoor een lokaal in de Hervormde school ter beschikking. Twee nieuwe liederen zouden gemaakt worden door de heer Joh. Singeman uit Coevorden, voor fl. 5,- per stuk. Op die vergadering verzocht men Hendrik Bakker Gzn. het voorzitterschap van de vereniging op zich te nemen, die dat aannam. Hij moest nog wel even door de leden gekozen worden. Dat gebeurde 4 december '42 in café Bijleveld. Harm Stam stelde voor Hendrik Bakker bij acclamatie te kiezen, waar niemand op tegen was. Het was de laatste vergadering die door Henk Raak geleid werd.

Henk Raak bracht 11 januari '43 verslag uit van de zangles, waar weinig animo voor bleek te zijn. De lessen zouden dan ook niet doorgaan. Henk zat ook in een commissie die een gezellige avond zou voorbereiden, maar dat kon nog wel een poosje duren voor die gegeven kon worden. Naast wat lopende zaken werd ook gesproken over de te organiseren hardrijderij op de schaats. Bij aanhoudende vorst zou de wedstrijd dinsdag 19 januari gehouden worden. Zowel dames als heren zouden aan de wedstrijd deel kunnen nemen. Het inleggeld werd vastgesteld op fl. 0,50 per persoon. De muziekvereniging "De Bazuin" zou om medewerking gevraagd worden. Omdat deze avond in café Metselaar vergaderd werd, zou een laatste voorbereidende vergadering van het bestuur maandag 18 januari in café Bijleveld gehouden worden. De voorzitter van HSC zat in café Metselaar even in een dubbele rol. Het huurcontract van het sportterrein aan de Kerkenkavel werd voorgelezen en door voorzitter Hendrik Bakker en secretaris Otto Lip ondertekend. Als voorzitter van Plaatselijk Belang was Hendrik Bakker tevens verhuurder. Problemen daarover schijnen er niet geweest te zijn. Via Plaatselijk Belang zorgde Hendrik Bakker ervoor dat het sportgeld zo goed mogelijk in orde was, maar dat was in oorlogstijd niet altijd mogelijk.

Van 11 januari tot 16 juli '43 werd er niet meer geschreven in het notulenboek. Het was de roerige periode van de Meistaking, het begin van de verplichte tewerkstelling in Duitsland voor iedereen die niet kon aantonen dat hij in Nederland onmisbaar was, en het begin van massaal onderduiken. Het ging niet best met HSC. De clubkas stond er niet goed voor. Henk Raak kwam op het idee de kas door middel van een sportdag op te vijzelen, wat de 16de juli uitgebreid in het bestuur besproken werd. Er was een vol programma, de 24ste juli '43. Het weer zat die zaterdag erg mee en alles verliep voorspoedig. Samen met Otto Lip was Henk verantwoordelijk voor de organisatie. Na afloop bleek de vereniging er netto fl. 127,60 aan overgehouden te hebben! Er werd op die vergadering besloten om ook voor september een sportdag voor te bereiden. Deze werd 18 september gehouden en leverde netto +/- fl. 80, op.

De inmiddels flink uitgedijde kas werd toevertrouwd aan Arend Metselaar Jzn., die vanaf 27 september '43 weer penningmeester werd. Daarmee nam hij ook allerlei werkzaamheden van Henk Puite over, die al die tijd veel gedaan had, maar buiten het bestuur gebleven was. Meester Oechies was 7 augustus eveneens in het bestuur opgenomen. Hij leidde de korfbalaspiranten, met bijstand van Rika Venema en Bertha Witvoet, die buiten het bestuur stonden. Tijdens de vergadering maakte het bestuur meteen een wat betere verdeling van de werkzaamheden. Otto Lip was en bleef algemeen secretaris en tevens terreincommissaris. Alie Boerma leidde de korfbal en was afdelingssecretaresse. Henk Raak leidde de voetbalaspiranten, was afdelingssecretaris en behartigde de algemene sportbelangen. Arend Metselaar Jzn., wiens aanstelling tijdens die vergadering voorgesteld werd, zou tevens de afdeling kleuterklas kun-

nen leiden. Hij werd daarin bijgestaan door Jannie Raak, zuster van Henk. Bestuurslid Jannie Raak was eveneens afdelingssecretaresse, voor die kleuterklas, en ze behartigde ook de propaganda voor de vereniging. Propaganda is inmiddels een redelijk besmet woord, door de gebeurtenissen in de oorlog. We zouden nu spreken van PR en persvoorlichting.

Dat het de vereniging voor de wind ging, blijkt ook wel uit het voorstel bedrukt schrijfpapier aan te schaffen. Henk Raak zou daarvoor zorg dragen. In deze zo op het oog bloeiende periode werd de laatste ledenvergadering gehouden, 30 september '43. Bij de bestuursverkiezingen moesten Arend Metselaar Jzn. en meester Oechies nog wel even gekozen worden, wat geen problemen opleverde, en werd op voordracht van het bestuur ook Jan Blokzijl als bestuurslid aanvaard. Henk Raak, Alie Boerma en Otto Lip waren aftredend en werden voor een volgende termijn herkozen. Verder waren er enkele voordrachten. Na de pauze werd de vergadering weer geopend met het clublied, dat jaren daarvoor door de oud (NSB) voorzitter gemaakt was. De heren Hilberdink en Puite werden als erelid benoemd, zonder dat daarover gestemd hoefde te worden. Nog wat lopende zaken en "*niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering met dank voor de opkomst.*"

Actief voetballen in competitieverband was er door alle maatregelen van de bezetter uiteindelijk niet meer bij, maar genieten van de sport zeer zeker wel. Nadat één van de spelers een been gebroken had, ontstond rond het ziekbed van de man met het gipsbeen de muziekvereniging "Het Zingende Visje". Zingende visjes waren blikken blaasinstrumenten in de vorm van een vis. Eigenlijk waren ze meer bedoeld als speelgoed. De gewonde voetballer kreeg een blikken trommel toebedeeld. Zo kon hij op bed meetrommelen en de rest zat er omheen. Nadat de speler weer beter was, groeide de als grap begonnen muziekband uit tot een serieuzere vereniging, met Henk Raak als leider. Ze oefenden in de voormalige schoenmakerij van Petstra, het kantoor van Henk Raak annex zijn drukkerij. Deze ruimte stond achter de woning van de familie Raak. Het kwam tot uitvoeringen met publiek erbij, er werden betere instrumenten gekocht en de vereniging groeide en bloeide. Later zou het korps de naam "Wilhelmina" gaan dragen. Aldus vertelde een opnieuw enthousiaste Arend Metselaar, één van de leden van het 'Zingende Visje'. Ook 'Wilhelmina' ging ter ziele.

Het bestuurswerk van HSC lag maandenlang stil. Pas ruim acht maanden later zou er nog één bestuursvergadering zijn. Tussentijds is er aanvankelijk wel gesport, maar dit bleef buiten de notulen. Dat zal de periode van het gebroken been en het 'Zingende Visje' zijn geweest. In de bestuursvergadering van 4 augustus '43 werd de structuur van de organisatie enigszins veranderd, waardoor iedere afdeling in feite een eigen bestuur(tje) kreeg. De voorzitter en penningmeester van de vereniging werden tevens in die functie in het afdelingsbestuur opgenomen, samen met de afdelingssecretaresse en een bestuurslid zonder functie. Deze besturen hielden geen notulen bij. Voor belangrijke dingen moest het algemene bestuur bij elkaar geroepen worden. Dit gebeurde op een moment dat de afdelingen doodgebloed waren. Door oorlogsomstandigheden was de sportbeoefening onmogelijk geworden. Veel leden zaten in Duitsland, verplicht tewerkgesteld, of waren ondergedoken. De reden dat het bestuur nog één keer bij elkaar kwam was de dood van Henk Raak. Hij was vanwege zijn verzetsactiviteiten ter dood gebracht. We lezen in het notulenboek:

"Bestuursvergadering HSC 12 juni 1944 in café Metselaar. De voorzitter H. Bakker opent deze vergadering met een hartelijk welkomswoord en heet de aanwezigen

hartelijk welkom. De voorzitter deelde mede dat de heer H. Raak, ons zeer geacht en mede bestuurslid was overleden. De sportclub verliest in hem een grote steun en werker, daar hij alles wat in zijn vermogen was deed en wou doen voor de sportclub. Na deze mededeling nam het bestuur enige ogenblikken stilte in acht voor het plotseling overlijden van de heer Raak. Notulen waren niet aanwezig. Daar de schutting van het sportterrein door de gemeente is gevorderd zal een vergoeding tot derving van entree bij de gemeente worden aangevraagd. Verder wordt besloten om voorlopig de sportclub stop te zetten, daar verscheidene leden niet meer kunnen om reden van vertrek naar Duitsland of elders. Besloten wordt tot contributieverhoging van de aspiranten. De heer J. van der Haar wordt voorlopig als bestuurslid gekozen. De heer Oechies wordt penningmeester, daar de heer Metselaar dit niet langer doen kon. Verder wordt nog besloten om een overlijdensadvertentie van de heer Raak te plaatsen in een der kranten. Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering." De notulen werden niet meer ondertekend. Ze werden even snel ingeschreven, met veel hier verbeterde taalfouten en weggelaten woorden. HSC was (weer) ter ziele.

(Goed dat de notulenboeken bewaard waren. Ik kon ze inzien toen ik met de eerste reeks kleine uitgaven over de oorlog bezig was. Ze werden bewaard door J.Blokzijl, toentertijd wonend op de hoek van de Riegshoogtendijk en het Hoekje.)

DE LANDWACHTERS

DE NSB LOST ZICH OP IN HULPPOLITIE

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2022 albertmetselaar@home.nl

De dood van Roelof Jan Oostindiën - tot zijn vertrek naar Schoonebeek actief bij de Hollandsche-veldse WA - de vier branden en minstens één poging daartoe in het gebied van groep Hollandscheveld en omstreken, maakten een diepe indruk op de NSB'ers uit die omgeving. Er kwam een eind aan de grote vergaderingen. Het opvallend aanwezig zijn werd ingewisseld voor vergaderingen waarbij alleen de kern van de NSB aanwezig was. Sommige leden hielden zich angstvallig op de achtergrond, maar durfden hun lidmaatschap niet meer op te zeggen. Het aantal activiteiten nam af. Het was een angstige, onzekere tijd, wisten de kinderen zich later nog te herinneren. Ook Mussert zelf was onder de indruk van de gebeurtenissen van dat jaar. Eén van zijn typistes vertelde later: *"Ik bracht Mussert op een morgen in 1943 de statistieken van de ledenadministratie, waaruit bleek dat er nieuwe leden bijgekomen waren. Hij zei: "Nog nieuwe leden ook? Snapt u nu zoiets, zou u op het ogenblik lid worden van de NSB? Ik niet, kameraadske, ik niet."*

Mussert was onder de indruk van de liquidaties in Drenthe, die in feite de aanleiding vormden tot zijn bezoek. Per slot van rekening speelden de spanningen en de branden al langer. Het besluit om Drenthe te bezoeken viel kort na het drama te Schoonebeek. Hij had niet de kans om de indrukken rustig te laten zakken. Enkele dagen na zijn bezoek aan Drenthe, nog vóór dit in de krant kwam, werd in Drenthe een schoolhoofd geliquideerd, lid van de NSB. Mussert had 3 september een onderhoud met Seys-Inquart. Daarin kwam ook ter sprake welke vergeldingsmaatregelen er genomen zouden worden wegens het vermoorden van NSB-leden. Ritterbusch en Rauter drongen er op aan de scherpste tegenmaatregelen te nemen, waarbij de NSB ook tot eigen represailles over zou moeten gaan. De bezetters dachten zelf in ieder geval al aan het executeren van gijzelaars uit de Brabantse kampen of van andere als anti-Duits bekend staande personen, die alsnog gevangen genomen zouden worden. Hetzelfde wat er gebeurd was bij het Noorderhuis zou volgens Seys-Inquart landelijk beleid moeten worden. Na die bespreking kwam het bericht binnen dat de hoofdcommissaris van politie te Utrecht doodgeschoten was, diezelfde dag. Na rijp beraad keerde Mussert zich tegen het doodschieten van gijzelaars, omdat dit erg veel deining zou geven, getuige eerdere ervaringen.

De aanslagen of vermeende aanslagen - de gebeurtenissen in Schoonebeek waren vooraf niet zo bedoeld geweest - maakten deel uit van een lange rij van incidenten. We lezen bijvoorbeeld in 'Volk en Vaderland', 11e jaargang no.39 (1-10-1943): *"Gepleegde aanslagen. Wij geven hieronder een opsomming van de ernstigste politieke moord-aanslagen, welke in dit jaar tot heden toe hebben plaatsgevonden."*

- 1-2-1943. Amsterdam, Mr.D.J.Feitsma (zwaar gewond).
- 5-2-1943. Den Haag, Lt.Gen. Seyffardt (dodelijk getroffen).
- 9-2-1943. Voorschoten, Mr.H.Reydon (aan verwondingen overleden).
- 9-2-1943. Voorschoten, Mevrouw Reydon-Haak Steenhart (dodelijk getroffen).
- 10-2-1943. Haarlem, H.Bannink, W.A.-man (dodelijk getroffen).
- 9-3-1943. Wageningen, Comm. van Pol. Versteegh (licht gewond).
- 10-3-1943. Haarlem, Opperbanleider J.Nederkoorn (gewond).
- 18-3-1943. Coevorden, Mevr. H.Bos-Berendsen (dodelijk getroffen).

29-3-1943. Grathem, Kringleider Hetterscheid (dodelijk getroffen).
 18-5-1943. Zwolle, H.C.Koopman (gruwelijk vermoord).
 19-5-1943. Baarn, A.Ch. de Wolf (dodelijk getroffen).
 3-6-1943. Vorden, Dr. F.E. Posthuma (dodelijk getroffen).
 24-6-1943. Amsterdam, Vaandr. Staatspol. Postma (zwaar gewond).
 26-6-1943. Kolthof, N.Medema, Postbode P.T.T. (dodelijk getroffen).
 3-7-1943. Enschede, Opperlt. Staatspol. P.Kaay (dodelijk getroffen).
 8-7-1943. Nijmegen, Majoor van Pol. A.J.M. van Dijk (overleden aan bekomen verwondingen).
 15-7-1943. Amsterdam, H.Blonk en echtgenote (beiden licht gewond).
 17-7-1943. Meyel, Groepsleider P.Kessels (dodelijk getroffen).
 20-7-1943. Epe, Braakman, besteller P.T.T. (licht gewond).
 21-7-1943. Nijeveen, 2 KK-mannen uit Ommen (1 overleden, 1 zwaar gewond).
 22-7-1943. Amsterdam, De Jonge Cohen en echtgenote (man gedood, echtgenote gewond).
 24-7-1943. Nunspeet, Opperwachtm. Marech. Den Oudsten en echtgenote (beiden gedood).
 29-7-1943. Oud-Schoonebeek, overval op gemeentehuis: drie doden, t.w. burgemeester G. Bisschop, R.J. Oostindien, De Boer.
 30-7-1943. Z.-Laren, W.Reilingh, oud-lid (gedood).
 2-8-1943. Nederhorst den Berg, Mevr. Marsman-Barendrecht (niet dodelijk gewond).
 4-8-1943. Leeuwarden, J.Boeyenga en echtgenote, ambtenaar Gew. Arb. Bur. (beiden niet levensgevaarlijk gewond).
 20-8-1943. Bussum, Kapt. Pol E.J. Woerts (niet dodelijk gewond).
 31-8-1943. Borger, R.A. Oortwijn, Hoofd der School (dodelijk getroffen).
 3-9-1943. Utrecht, Pol. Pres. G.J. Kerlen (dodelijk getroffen).
 4-9-1943. Overschie, P.H. de Bruyn, Opperwachtm. (dodelijk getroffen).
 5-9-1943. Hillegom, aanslag op kam. V.d.Reep, Groepsleider (niet getroffen).
 9-9-1943. De Wijk, SS-man Woudman, vroeger Kringleider en Kringhoofd Kam. zorg (niet dodelijk getroffen).
 16-9-1943. Meppel, Opperw. W.A. L. Pol, SS-man H.Dijkert (beiden niet dodelijk getroffen).
 22-9-1943. Zuidhorn, Opperlt. Marech. D. Klavers (na bekomen verwondingen overleden).
 24-9-1943. Nijmegen, C.J.v.d. Burch (zwaar gewond).
 25-9-1943. Ruinerwold, H. Oosterveen en echtgenote (man gedood, echtgenote ernstig gewond).
 26-9-1943. Heumen, Opperwachtm. Marech. H. Verbeet (niet getroffen).
 27-9-1943. Krommenie, burgemeester Jongsma (getroffen, kogel in portefeuille blijven steken, niet gewond).
 27-9-1943. Zaandijk, Distributie-ambtenaar Korf (dodelijk getroffen).
 27-9-1943. Doorn, Opperwachtm. Marech. G.M. Bouw (neergeslagen, aan hoofd gewond).”

Tot zover ‘Volk en Vaderland’. De NSB'ers in het hele land bleven om wapens roepen. Hoewel Drenthe door de branden en de kwestie Schoonebeek enige tijd centraal stond, kwamen aanslagen overal voor. De WA wist als weerbaarheidsafdeling aanvankelijk indruk te maken, maar deze was bij gebrek aan bewapening niet voldoende gebleken. Eind september 1943 kwam Rauter een zeer geplaagde groep, de Drentse NSB-boeren, een heel eind tegemoet. Ze kregen 200 jachtgeweren uitgereikt. Het ging om geïsoleerd levende boerengezinnen, die mogelijk de volgende slachtoffers van het verzet zouden kunnen worden. Deze vorm van bewapening was op dat moment nog

uniek in Nederland. Rauter stelde de NSB-leiding voor de mannelijke partijleden te organiseren in een zelfverdedigings-organisatie, voor zover ze tussen de 17 en 55 jaar oud waren en gezond van lichaam. Hier voelde Mussert wel voor. Om uitvoering aan Rauters plan van september 1943 te geven, hoefde men slechts over te gaan tot bewapening van de WA, en deze enige politionele bevoegdheden te geven. De Landwacht was geboren. In Musserts verordening van 13 november 1943, waarmee het plan publiekelijk gemaakt werd, werd het doel van de Nederlandsche Landwacht omschreven als: handhaving van de openbare orde en bescherming van leven en goed van de ordeliëvende bevolking. Rauter zag als functie van de Landwacht in de eerste plaats de bescherming van distributiebureaus en bevolkingsregisters, en de transporten van levensmiddelenkaarten. Bij hem lag het accent meer op objecten die niet zozeer voor de NSB als voor de bezetters van belang waren.

Zowel de functie als de bevelsstructuur waren zaken waar Mussert en Rauter verschillende opvattingen over hadden. Aanvankelijk was Van Geelkerken, de tweede man van de NSB, als Inspecteur-Generaal de leider van de Landwacht, bijgestaan door Zondervan (commandant van de WA) en Feldmeijer (leider van de Germaanse SS) als inspecteurs. Organisatorisch viel Van Geelkerken weer onder Mussert. De Landwacht werd langzamerhand een verlengstuk van de Duitse politie, de Ordnungspolizei en de Sicherheitspolizei. Ze werd ingezet bij razzia's, jacht op onderduikers en "terroristen" en voor controlerende taken. September 1944 zorgde de geallieerde opmars ervoor dat in het zuiden van het land NSB'ers zich bedreigd voelden. Rauter toonde zich bereid mee te werken aan de evacuatie. Zijn voorwaarden waren dat de Landwacht direct ondergeschikt werd aan h m, en dat alle mannelijke NSB'ers, die daar nog niet in dienden, het bevel kregen dienst te nemen bij een andere eenheid, de Landstorm. Mussert moest zich hierin schikken. Vanaf Dinsdag was de Landwacht geen NSB-eenheid meer, al bestond deze nog wel voornamelijk uit NSB'ers, maar was de Landwacht ondergeschikt aan het hoofd van de Duitse politie en de SS. Daarmee was formeel geworden wat daarvoor al praktijk was.

In maart 1944 deed de Landwacht zijn intrede in het openbaar, de ene afdeling wat later of vroeger dan de andere. De leden waren verdeeld in mensen die permanent in dienst waren (Beroepslandwachters) en anderen die per uur betaald werden en voor specifieke taken opgeroepen werden (Hulplandwachters). In Hollandscheveld en omstreken had de WA opgehouden te bestaan. Daarvoor in de plaats kwam een afdeling van de Landwacht. De Landwacht van Hollandscheveld had een plaatselijke commandant, Jan Scholing van de Kerkhoflaan, terwijl ook de tweede groepsleider van de NSB uit hoofde van zijn positie bij de NSB wel leiding gaf bij activiteiten. Zeker 19 mannen uit Elim, Hollandscheveld en Moscou maakten deel uit van die Landwacht, als beroeps- of hulplandwachter. Hiervoor zijn de kranten doorgelezen, met de veroordelingen van na de oorlog, en hiervoor is in de jaren '80-'90 doorgevraagd bij zowel oud-NSB'ers als voormalige verzetsmensen. Voor hun arbeid - bewaking van sluizen, persoonscontrole, razzia's en huiszoekingen - werden de Hollandscheveldse landwachters zowel in als buiten het gebied ingezet. Landelijk waren er $\pm$ 8000 Landwachters in functie. Op basis van dit landelijke cijfer zou men voor het gebied slechts zes Landwachters verwachten, stel dat ze evenredig verdeeld waren over de Nederlandse bevolking. 19 Landwachters is dan ook erg veel.

Elke landwachter droeg om de linkermouw een rode band met daarop in zwarte letters de woorden "Landwacht Nederland". Hoewel er sprake was van een eigen Landwachtuniform kwam het er in de praktijk op neer dat allerlei uniformstukken van de

NSB, de WA, de NSKK of wat er op leek gedragen werden. Als het maar donkere kleding was. De rode band en het jachtgeweer waren de vaste onderscheidingstekens. Om dat jachtgeweer was het velen te doen. Per slot van rekening was het een duidelijk gevoel van onveiligheid dat hen in zo grote getale naar de Landwacht dreef en was de Landwacht oorspronkelijk bedoeld als bescherming van de eigen gelederen. Eenmaal toegetreten tot de Landwacht konden ze niet meer terug. Vanwege deze motivatie en vanwege de redenen waarom zowel Mussert als Rauter achter het opzetten van de Landwacht stonden, moeten we helaas concluderen dat iedereen die een aanslag pleegde op NSB'ers, met wapens of door brandstichting, in feite ook mede aanleiding gaf tot de oprichting van de Landwacht.

Met de overgang van zelfbeschermingsorganisatie tot onderdeel van Rauters SS en politieapparaat, veranderden langzamerhand ook de taken van de Landwachters uit Hollandscheveld, Elim en Moscou. Hoewel het een gevoel van onveiligheid geweest was dat hen in de Landwacht gedreven had, waren velen er trots op deel te zijn van deze organisatie en voerden ze hun taken met zorg en discipline uit, waarbij niet gewacht werd op bevelen, maar ook eigen initiatieven genomen werden. Opvallend is dat géén van de Landwachters uit het gebied overging naar de Waffen-SS. De bezetters zagen de Landwacht onder meer als een reservoir, waaruit vrijwilligers geworven konden worden. Voor de Landwachters uit dit gebied stond de verdediging van het Derde Rijk en Hitlers idealen op de tweede plaats. Bij de bevrijding van het gebied, april 1945, zouden er dan ook 14 van de 19 Landwachters in het gebied zelf achterblijven, en zich zonder verzet laten arresteren. De vijf die wél wegvluchtten, deden dit niet zozeer op ideologische gronden, als wel - al weer - uit lijfsbehoud. Ze hadden zich dermate misdragen, dat ze vreesden voor hun leven. Als verlengstuk van de SS was ook hun handelswijze in die richting opgeschoven. Hun geschiedenis wordt afzonderlijk beschreven, net zo goed als de geschiedenis van de SS'ers uit het gebied.

*Tussentijds radicaliseerde een zoon van Albert Meekhof volledig.
Hij werd bekend als 'de Beul van Friesland'.*

JAN MEEKHOF

UIT PESSE EN DE EXECUTIES TE DOKKUM

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

Het gezin Meekhof woonde te Pesse, Oostering. De boerderij is verdwenen. Het gezin werd al in de 30'er jaren in de Hoofdstraat van Hoogeveen aangetroffen, waar ze fanatiek colporteerden met 'Volk en Vaderland', de krant van de NSB. Zo werd vader Albert Meekhof nog in de jaren '80 herinnerd. Met de groei van de NSB nam ook zijn invloed toe. Albert Meekhof werd groepsleider van de NSB. Zoon Hendrik (geb. 11-1-1925) werd SS-Panzer Obergrenadier. Hij sneuvelde aan het oostfront.

Jan Meekhof had in zijn jeugd weinig of geen vrienden. Hij werd vanwege zijn werk voor de NSB 'Kleine Mussert' genoemd. Jan en zijn broer gingen naar de Openbare Lagere School in Pesse. Hoofd der school was meester H.Moed. Bij de ouderavond van 2 maart 1934 werd besloten die zomer een schoolfeest te organiseren. In de feestcommissie van de school werden gekozen de heren A. Waninge, B.Winters, J. Moes, A.Weaver en A.Meekhof. Dat was Jan zijn vader. (Prov.Dr.As.Crt 2-3-1934.) Het feest had plaats op woensdag 30 mei 1934. Het was een stralende zomerdag. De feestcommissie werd nog een keer genoemd, waarin toen ook meegenomen waren: A. Bosman, Jac.Smid en J.Gort. De commissie hielp ook bij de spelletjes. Hendrik Meekhof won een tweede prijs als kind van groep 7.

Alberts zoon Jan Meekhof (geb. 9-11-1922) ging door waar zijn vader en zijn broer stopten. Hij was lid van de NSB. Nog geen 18 jaar oud, sloot hij zich aan het begin van de oorlog al aan bij de Waffen-SS. Dat was in Zwolle. Per 20 juli 1940 werd hij overgeschreven van de gemeente Ruinen naar München, waar de opleiding van de Waffen-SS werd gegeven. Hij kwam per 25 maart 1941 terug naar Ruinen, en werd ingeschreven op het adres van zijn ouders. Waarschijnlijk is er iets wat we nog niet weten, want waarom werd hij niet ingezet aan bijvoorbeeld het Oostfront? Hoe dan ook, per 12 augustus 1941 werd hij overgeschreven naar Frieswijkeweg 50a te Diepenveen. Hier werd hij in het Politie Opleidings Bataljon in de Westenbergkazerne opgeleid tot politiemann, volgens pro-Duits model. Tijdens de aanslag op de boerderij van zijn vader (deze werd door het verzet in brand gestoken) was hij dan ook niet in Drenthe, maar in Schalkhaar. Per 31 juli 1944 werd hij namelijk pas weer overgeschreven, en dit keer naar Leeuwarden, op het adres Transvaalstraat 3.

Jan Meekhof was kortstondig getrouwd met Luberta Johanna Lindeboom. Het huwelijk werd gesloten op 8 maart 1945 te Ruinen, ruim een maand voor de bevrijding van Noord-Nederland en Jans arrestatie. Daarna bestond het alleen nog op papier. Wel werd op 31 augustus 1945 in Deventer nog een dochter van Jan geboren, Hendrika Luberta Johanna Meekhof. Jan Meekhof was in Leeuwarden Opperwachtmeester van

de Staatspolitie, had nauwe contacten met de SD en kwam in Friesland tijdens acties tegen het verzet tot opmerkelijk wreed gedrag. We hoeven alleen maar na te lezen wat er van hem werd gezegd en geschreven, toen in het Fries Dagblad van 6 november 1946, onder de kop 'Doodstraf geëist tegen Meekhof', de zaak voor het Bijzonder Gerechtshof werd besproken:

"Gisteren werd voor het Bijzonder Gerechtshof van Leeuwarden de zaak tegen Jan Meekhof, geboren 9 november 1922, behandeld. Officieel is Meekhof opperwachmeister der Staatspolitie, maar de meesten zullen hem wel beter kennen als een van de ergste sadisten, die Friesland tijdens de Duitse bezetting gekend heeft. Vooral in Leeuwarden heeft hij in die kwaliteit vele kennissen gekregen. Ongeveer twintig waren gister in de rechtszaal aanwezig om als getuige in zijn zaak op te treden. Vele anderen vulden de publieke tribune.

Zijn beschuldiging vermeldt in een zevental punten vele misdaden, zooals mishandeling van verschillende gearresteerde illegalen, deelnemen aan executiepelotons te Dokkum en Herbaijum, bewaking van te fusilleren personen te Wolvega. lid van de Waffen-SS, enz. De verhalen van vele getuigen lijken erg op elkaar. Zij werden gearresteerd door Meekhof met een of meerdere SD'ers. De datum van arrestatie varieert van ongeveer september '44 tot 7 April '45. Ook de uniform waarin Meekhof verscheen was lang niet altijd gelijk, dan weer was het de S.D. uniform, dan weer die van de Nederlandsche politie, terwijl hij ook dagen had dat hij een gewoon burgerkostuum droeg. Na de arrestatie werden de meesten overgebracht naar liet Burmania-huis en daar aan een verhoor onderworpen. Bij zulk een verhoor zijn nog al verschillende methodes gebruikt. Deze werd geslagen, geschopt, anderen trachtte hii tot een bekentenis te dwingen door ze te wurgen. Dit laatste was o.a. het geval met Gerard de Jong van Leeuwarden, de enige overlevende van de groep, die te Dronrijp neergelegd werd.

Als de president dit geval met de verdachte behandelt, en ook spreekt over het vreselijke van dergelijke methoden, wil verdachte ontkennen, dat hij De Jong wilde wurgen. "Ik heb hem niet gewurgd", zo brengt Meekhof in het midden. „Neen", zegt de president, "want dan zou hij hier niet slaan, maar wél hebt u het enkele keren bijna gedaan". Was deze behandeling afgelopen, dan werden de slachtoffers gefusilleerd, naar een kamp of naar Groningen gebracht, of bleven in het Burmania-huis. De sadist Meekhof speelde hierin steeds een belangrijke rol. Een enkele wist te ontvluchten, maar gemakkelijk ging dat in 't geheel niet. Een van de getuigen, die wist te ontsnappen, toont een oude hoed, waarin de kogelgaten te zien zijn van de kogels, die Meekhof op hem afvuurde.

Petrus Dolstra werd op 7 April 1945 voor de tweede maal gearresteerd, naar het Burmaniahuis gebracht, mishandeld en aangewezen om doodgeschoten te worden. „Er bleef me toen niet veel anders meer over dan die mannen maar neer te slaan," zegt deze getuige. En zo ontsnapte hij aan een anders zeer waarschijnlijke dood. Minder goed gelukte het ontvluchten aan den illegale strijder Johannes Kolf. die in het laatst van den oorlog in Leeuwarden was ondergedoken. Ook daar kwam Meekhof huiszoeking doen. Een radio en waarschijnlijk een onderduiker was de opgave die ze meekregen en gaarne ging deze beul van de Duitsers de wenk opvolgen. Toen Koli zag, dat hij gevonden was, trachtte hij te ontsnappen, maar Meekhof zette direct een vervolging tegen hem in en loste enige schoten op den onderduiker. Ten slotte schoot hij hem raak en dodelijk getroffen stortte Kolf neer.

Verdachte wil nu beweren, dat hij pas raakgeschoten heeft toen Kolf een revolver op hem richtte, maar de president wijst dit beroep op noodweer af, door te zeggen, dat hij zich gemakkelijk had kunnen onttrekken. Trouwens, de gebeurtenissen die zich daarna afspeelden, doen ook aan geheel iets anders dan noodweer denken. Een vrouw, die Kolf naar binnen wilde dragen, verhinderde verdachte dit. Toen dokter Bakker gekomen was en den stervende in den gang lag, weigerde Meekhof de deur te sluiten; onverschillig stond hij er bij een sigaret te roken en wilde deze niet wegdoen, steeds onder het motto: „Hij crepeert toch!” En ondanks dat hij dat zo zeker wist, verhinderde hij een geestelijke, bij Kolf toe te laten. De dank aan den arts voor zijn hulp bij den gewonde bestond in een arrestatie.

De verklaringen van twee van zijn vroegere vrienden en medewerkers zijn niet minder bezwarend voor verdachte. Het zijn de heren d'Hollander en Peskens. Zij getuigen, dat Meekhof deelgenomen heeft aan de executie-peletons te Dokkum en Herbaaijum. Ook was het volgens hen bekend, dat deze executies bedoeld waren als represaillemaatregelen, o.a. die te Dokkum voor het neerschieten van twee Duitsers. Trouwens Meekhof zelf verklaart ook, dat hij aan het fusilleren heeft deelgenomen. Maar hij heeft niet op de slachtoffers geschoten, wel in de richting. Eén keer weigerde zijn geweer en werd het slachtoffer door Biele neergeschoten. Op de vraag waarom hij misschoot, antwoordt Meekhof, dat hij ze niet doden wilde.

„Maar terzelfder tijd arresteerde u verscheidene mensen, en u wist dat dat de dood voor die mensen ten gevolge zou kunnen hebben. Ook zag u er geen bezwaar in om Kolf neer te leggen, toen die wilde ontvluchten. Bovendien deed u aan de hele activiteit bij de executie mee.” „Ik moest wel meedoen.” „Albrechts heeft verklaard, dat U als Nederlander niet had hoeven deel te nemen aan het fusilleren van landgenoten. Eén woord was voldoende geweest. Maar zelfs daar was U nog te laf voor.”

Te Wolvega heeft hij niet deelgenomen aan het executiepeloton, maar heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door te zorgen dat de mensen niet ontsnapten. En dat was niet minder erg. „Hebt u wel ooit iemand gelegenheid gegeven om te ontsnappen. Kunt U namen van mensen noemen, die dat van U kunnen getuigen?” zo vraagt overste Kamerling Helmolt. Een aarzelend „Neen” is het antwoord van Meekhof. „Waarom hebt U dit alles gedaan?” is een vraag van mr. Heijmeijer. Meekhof voert zijn gedachte, dat Duitsland zou winnen, ter verdediging aan. „U zou dan dus aan de goede kant gestaan hebben en daarvoor waren alle middelen goed. Dacht U dan op 7 April '45, enkele dagen vóór de bevrijding, ook nog, dat de Mof zou winnen?” Meekhof knikt.

Daarna krijgt de advocaat-fiscaal 't woord om zijn requisitoir te houden. Deze legt vooral de nadruk op het laatste punt van de beschuldiging: het arresteren en mishandelen van meerdere mensen. Hij eindigt met de woorden: „Ik zou U verscheidene feiten kunnen noemen, maar deze zijn voldoende door hun aard en de gevolgen om als argument te dienen voor de straf die ik zal eisen. Het is vaak moeilijk de verschillende feiten tegen elkaar af te wegen, maar hiermee hebben we daarmee, geen problemen. Ik meen tegen dezen verdachte de zwaarste straf die kan worden opgelegd te moeten eisen, namelijk de doodstraf.”

De toegevoegde raadsheer, mr. Kloosterman, erkent de strafbaarheid van het toetreden tot de Waffen-SS, maar voor de overige punten wijst hij er op, dal verdachte in dienst stond van den SD en dus een bevel voor al zijn daden had. Hij kan dan niet

veroordeeld worden door het Hof. De verdachte voert tot zijn verdediging nog aan, dat hij vanaf zijn achttiende jaar in nationaal socialistische geest is opgevoed en dus onder invloed van die ideeën gehandeld heeft. De uitspraak zal over 14 dagen gedaan worden.”

Jan Meekhof executeerde samen met Theodor Vogt op 18 november 1944 in Herbaaijum Bote Liewe Dijk, Julius Gast en Rijkje van Meekeren. Het waren verzetsmensen. Hun dood was een represaille voor het strooien van kopspijkers op de Rijksweg tussen Leeuwarden en Harlingen.

Het was in januari 1945, dat het verzet Piet Gunster uit gevangenschap wist te bevrijden. Er werd een auto van de SD aangehouden, tot stoppen bedwongen, voor een ophaalbrug over de Valomsvaart in Dokkum. De brug was net daarvoor opgehaald door het verzet. In de wagen zat Gunster. Deze apotheker was ook zelf lid van het verzet. De kelder van zijn Dokkumer apotheek was het hoofdkantoor van het district van de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij hoorde dan ook bij de groep die als 'todeskandidaten' zou worden vermoord, zo gauw daar een aanleiding toe was. De actie was dan ook bedoeld om zijn leven te redden. Het zou een geweldloze bevrijding moeten worden, zo was onderling afgesproken was, maar één van de verzetsleden opende het vuur. Bij deze actie kwamen twee leden van de SiPo om. Gunster zelf kreeg ook een kogel in zijn been. Achterop een fiets werd hij weggevoerd, door de sneeuw, naar een veilige plaats. Als vergelding werden op 22 januari 1945 20 mannen geëxecuteerd, aan de Woudweg in Dokkum, door leden van de SiPo en de SD. Dit op bevel van Wilhelm Artur Albrecht. De mannen werden opgesteld in groepjes van vijf. Hun dode lichamen werden als afschrikking 24 uur in de openlucht tentoon gesteld. Ze moesten blijven liggen, opdat de ernst ervan bij het verzet zou doordringen. Deze grootste fusillade in Friesland tijdens de Tweede Wereldoorlog werd uitgevoerd door: Fransoos Exaverius Lammers, Zacharias Sleijfer, Lucas Bunt en Jan Meekhof.

De doden:

Henrich Friedrich Wilhelm Krohne
Jan Willem Bukers
Hindrik Lommert
Harm Engbert Blaauw
Aris Heijdenrijk
Freerk Walters
Herman Israël van Gelder
Abraham Emanuel Sachs
Hendrik Broersema
Hindrik Woldring

Jarl Ruinen
Jan van Dijken
Geale Postma
Louwrens Hulshoff
Wilhelmus Moorman
David Adler
Ernst Meinsma
Hinne Krolis
Arnold Frensdorf
Jan Duursma

Het monument in Dokkum, met de namen van de vermoorde verzetsmensen.

In het dossier van Jan Meekhof bevindt zich de verklaring van fietsenmaker Peke Dolstra, lid van het verzet, over zijn behandeling door Jan Meekhof in het Burmaniahuis te Leeuwarden. Net als het Scholtenhuis in Groningen was dit een hoofdkwartier van de SD en werd het een symbool van terreur. Peke Dolstra:

“Meekhof heeft mij opzettelijk met zijn vuisten bewerkt. Speciaal op mijn gezicht. En kneep Meekhof mij de keel dicht. Ik dacht dat hij mij wilde wurgen. Met duim en vinger

werd mij de ademhaling afgesnoerd. Het was meer dan erg. Het heeft ook vrij lang geduurd en heeft zich meerdere malen herhaald. Na dit verhoor en de doorstane mishandelingen werd ik in een cel beneden in de kelder ingesloten. Nadien ben ik meerdere malen verhoord en mishandeld geworden door dezelfde personen en vooral Jan Meekhof. Hij toonde in heel zijn optreden een echte sadist die tot alles in staat was."

Jan kreeg een jarenlange gevangenisstraf. Jan Meekhof werd in 1959 vrijgelaten. Per 30 november 1959 was Jan weer ingeschreven als inwoner van Pesse, eerst op het adres C71 en vanaf 1 mei 1960 op het adres Dorpsstraat 53. Zijn huwelijk – bestaand uit een maand samenleven en daarna meer dan 14 jaar gescheiden door gevangennismuren – werd officieel ontbonden op 6 december 1960. Jan Meekhof werd per 12 september 1963 overgeschreven naar Utrecht, Stationsplein 8. Hij woonde daar enige tijd later op Von Weberstraat 19. Jan overleed op 17 april 1994 te Utrecht.

Iedere individuele geschiedenis van iedere individuele NSB-functionaris uit Hoogeveen en omstreken is een uitgebreid overzicht, waarvoor nog veel meer onderzoek gedaan moet worden. We gaan langzamerhand naar een afronding toe via een levensbeschrijving van Piet Schonewille, groepsleider van de NSB en Landwachter. Maar vooral ook: vader van een gezin, waarvoor hij zijn best probeerde te doen.

Het monument in Dokkum voor slachtoffers van o.a. Jan Meekhof.

PIET SCHONEWILLE

EEN SOCIAAL BEWOGEN NSB'ER

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

Pas als alle archieven hierover openbaar zijn zal precies beschreven kunnen worden wat er gebeurd is, de Tweede Wereldoorlog, de aanloop er naartoe en de afronding ervan in de jaren '40 en '50. Voor zover het toen afgerond was. Sommige mensen ben ik op diverse manieren tegengekomen in de bronnen, notulenboeken, en de mij vertelde familiegeheimen. Eén daarvan was Piet Schonewille.

Piet Schonewille werd geboren op 14 mei 1896 en volledig genoemd 'Pieter'. Zijn ouders waren Nederlands Hervormd, betrokken bij de Hervormde kerk aan het 'Allee', de huidige Hendrik Raakweg. Daar werd Pieter gedoopt op 21 juni 1896, net als mijn oudoom Hendrik Metselaar. De ouders van Piet, Hendrik Schonewille en Lammigje Booij stonden dan ook bij mijn overgrootouders Albert Metselaar en Beekje Benjamins voor in de Hervormde Kerk. Hendrik Schonewille was een arbeider met een koetje. Piet was de derde van zeven kinderen en had vijf broers, van wie er twee bij de NSB en de Landwacht terecht zouden komen.

Het gezin woonde op diverse plaatsen in het Hollandsche Veld. Uit de periode dat ze op de Beukerswijk woonden, is bekend dat vader nogal eens teveel dronk. Zijn moeder stierf in 1922. Zijn vader vertrok per 28 april 1924 naar Amsterdam. Dat was een ongewone stap, een vader die zijn gezin achterliet. Het waren al grote kinderen en het kan allemaal in goed overleg zijn gegaan. Piet Schonewille en twee nog ongehuwde broers werden inwonend bij een zuster en zwager op de Oostwijk, Zwaantien Schonewille en Jan van der Weide. In die periode begonnen ook de eerste werkzaamheden voor de prille tuinbouwvereniging. Aanvankelijk was hij bosarbeider. Na een ongeval, waarbij hij onder een boom kwam, had hij permanent last van zijn rug. Hij kon als arbeider niet meer goed aan de kost komen.

Vanaf de tweede helft van 1925 was Piet secretaris van de tuinbouwvereniging, waarvoor hij een kleine vergoeding kreeg. In 1927 werd hij tuinbouwcontroleur voor deze vereniging. Hij kreeg de baan vanwege zijn rugklachten. De vereniging kon hem helpen door het aanbieden van geschikt werk en een inkomen. Het was seizoenwerk voor een kleine vereniging, maar het was een begin. Daar kwam nog bij dat men bij Piet het vermogen zag om dit werk ook goed op te kunnen pakken. De tuinbouwvereniging was geen liefdadigheidsinstelling. Er gingen handen vol geld in om. Alleen vanwege zijn talenten kon hij dit werk oppakken.

De tuinbouwvereniging van Hollandscheveld werd groter en groter. Piet had niet meer genoten dan (openbaar) lager onderwijs. Hij was leerling van de Openbare Lagere School naast de Hervormde Kerk, waar later de SS in zou komen, en hij was één van de vele arbeiderskinderen uit die dagen die meer in hun mars hadden, maar er door hun milieu niet aan toe gekomen waren. Door de groeiende en steeds meer eisende tuinbouwvereniging kon hij zijn capaciteiten alsnog ontplooien. Mei 1928 werd hij als vertegenwoordiger van Hollandscheveld opgenomen in de veilingcommissie van Hoogeveen en omstreken. Hij bereidde met de andere commissieleden de veilingvereniging voor en zat vanaf 13 januari 1929 in het eerst definitieve bestuur. Hij vulde zijn inkomsten aan als houthandelaar en verzekeringsagent. Piet trouwde 2 juni 1928. Zijn

echtgenote was de toen nog maar 18-jarige Aaltje Veldman, dienstbode, dochter van arbeider Hendrik Veldman en de overleden Jentje Swiep. Piet was op dat moment 32 jaar oud. Het huwelijk was geheel vrijwillig en uit liefde, er was nog geen baby op komst.

Uit het huwelijk werden zes kinderen geboren. Piet Schonewilles vader was Hervormd, zijn moeder was Gereformeerd, en daarom moest het gezin wel Hervormd worden, want de kinderen konden niet Gereformeerd worden gedoopt. Piet was zelf ook Hervormd en bezocht de Hervormde Kerk van het dorp. De oudste zoon Hendrik Jan werd 10 maart 1929 geboren en werd 12 mei 1929 gedoopt in deze kerk. Weer stond wederzijdse familie samen voorin de kerk. Die 12^e mei 1929 werden er 14 kinderen gedoopt, waaronder mijn vader Johannes Metselaar. Tweede kind Hendrikus, geboren 7 juli 1930, gedoopt 12 oktober 1930. Derde kind, Lambertus, geboren 30 augustus 1931, gedoopt 13 december dat jaar. Daarna stopte dit. Piet bleef nog enige tijd betrokken bij de Hervormde kerk, maar liet later zijn kerkelijke binding veranderen in 'geen'. Zijn echtgenote begon met het bezoeken van de Gemeente des Heeren. Piet maakte een periode door van weinig of geen kerkbezoek maar was wel godsdienstig ingesteld.

Het gezin woonde tot oktober 1931 op de zuidkant van Het Hoekje, daarna aan de Kerkhoflaan - dichtbij de eerste groepsleider Willem van Veen en zijn vader - en vanaf 1937 aan de Riegshoogtendijk, net ten noorden van Het Hoekje. Tegenover fietsenmaker Jan Kats kocht de tuinbouwvereniging een eigen terrein, waarop een bedrijfswoning en een grote schuur gebouwd werden. Nadat de tuinbouwvereniging van Hollandscheveld zelfstandig geworden was (1931), werden de taken van de controleur-administrateur steeds verder uitgebreid. Piet hield kantoor *"alle werkdagen des morgens van 9.10 uur, waar alle bestellingen en opgaven kunnen worden gedaan, zowel voor veiling- als contractteelt"*.

Los van deze activiteiten kreeg hij steeds meer bestuursfuncties toebedeeld. Hij was onder meer secretaris/penningmeester van de afdeling van het DLG, secretaris/penningmeester van de Coöperatieve Aankoop-Landbouwvereniging "Hollandscheveld", penningmeester van de begrafenisvereniging en secretaris van de Hollandscheveldse Sport Club. De laatste functie vervulde hij vanaf de heroprichting van de vereniging op 3 maart 1941. Hij zat in het bestuur met onder meer Jaap Damming, de propagandaleider van Winterhulp en de later gefusilleerde Henk Raak. De neutrale sportvereniging maakte weer een bloeiperiode door. In al die functies werd Piet Schonewille gekozen en herkozen, zonder dat er iets op zijn functioneren aan te merken was. Op de ledenvergadering van 3 maart 1942 werd Jaap Damming, de voorzitter van HSC, bij zijn periodiek aftreden weggestemd, omdat hij lid was van de NSB. Als er op het functioneren van de voorzitter (de propagandaleider van Winterhulp) iets aan te merken geweest was, was dat die dag wel naar voren gekomen. Net zo goed als die jaarvergadering het eventuele disfunctioneren van de secretaris aan de orde gekomen had kunnen hebben. Het was zijn NSB-lidmaatschap waarom de publieke opinie zich tegen hem keerde. In die periode was er een interne zuivering op gang in Plaatselijk Belang, de muziekvereniging De Bazuin en andere organisaties. En dat midden in de oorlog. Overall werden de NSB-bestuursleden aan de kant gezet. Het is elders beschreven.

Piet Schonewille was aanvankelijk een enthousiast lid van de SDAP, vanaf ± 1915, maar wilde binnen de partij op de achtergrond blijven. Hij bezocht regelmatig de vergaderingen van de plaatselijke afdeling van de partij. De leden van de partij wilden meer. De SDAP van Hollandscheveld was 13 mei 1937 in vergadering bijeen in café Metse-

laar. Eén van de onderwerpen van die avond was een uitbreiding van het bestuur met twee leden, omdat het ledental flink steeg. Piet Schonewille werd door de leden in het bestuur gekozen, maar aanvaardde de functie niet. In de toenmalige situatie had een bestuursfunctie bij de SDAP zijn broodwinning mogelijk kunnen schaden, terwijl het een hoop extra werk met zich meebracht. Wel bleef hij in onopvallender posities binnen de partij actief. Zo zat hij nog tot 20 februari 1940 in de controlecommissie. Met alle politieke veranderingen vraagt de SDAP om enige uitleg. SDAP staat voor Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Arbeiders waren doorgaans ongeschoold en konden alle mogelijke praktische werkzaamheden aannemen. De SDAP organiseerde deze arbeidersgroep vanuit Socialistisch perspectief en trachtte de samenleving socialer te maken. De partij ging na de oorlog op in de Partij van de Arbeid.

Na de Duitse inval koos Piet voor de NSB. Zijn ster begon te rijzen. Vanaf februari 1941 was hij voorzitter van district no. 35 van de Crisis Organisatie. In de loop van 1941 werd hij als wijkleider verantwoordelijk voor Wijk Hollandscheveld van Winterhulp en werd hij penningmeester van de plaatselijke afdeling van de Nederlandse Volksdienst. Dit was de aanleiding tot een botsing tussen Piet en Hein Damming Sr.

WIE KRIJGT DE LEIDING BINNEN WINTERHULP?

In de Hooogeveensche Courant van zaterdag 26 juli 1941 verscheen de mededeling dat voor Hollandscheveld twee streekleiders voor Winterhulp benoemd waren. Genoemd werden het latere buurtschapshoofd Hein Damming, en Piet Schonewille, later groepsleider van de NSB. De mededeling kwam in de kolom van het streeknieuws, tussen een mededeling over de luchtwacht op de toren van de Hervormde kerk en een stukje over de knapenvereniging "Klim op", geleid door meester Wiegman. Dat het geen officiële mededeling was, maar een verwoording van wat in het dorp als nieuws ervaren werd, vastgelegd door de plaatselijke correspondent, werd zo wel aardig duidelijk. Burgemeester Tjalma was net gearresteerd en burgemeester Wytema van Beilen toen in Hooogeveen waarnemend. Deze had de week erop een onderhoud met Piet Schonewille. De inhoud hiervan is niet helemaal bekend, maar wel is zeker dat Wytema hem afried mee te participeren als streekleider, in het belang van Winterhulp. De indruk bestaat dat dit vastzat op diens functioneren binnen de NSB. Door Winterhulp en de NSB teveel met elkaar te identificeren, zou Winterhulp geschaad worden, zodat de Piet Schonewille zich beter terug zou kunnen trekken. Deze zou het overdenken en nog laten weten wat zijn besluit was. Aldus halen we uit het vervolg. We kennen deze geschiedenis uit het dikke dossier over Winterhulp, in het archief van de gemeente.

Piet Schonewille schreef 1 augustus 1941 een brief, waarin hij aangaf dat hij tot de conclusie gekomen was dat hij de bezwaren niet kon delen en aanvoelen. *"Wij leven in de nieuwe tijd. Ook met Winterhulp wordt de nieuwe tijd ingeluid, de mensen die dit nog niet willen of kunnen begrijpen, moet dit dan ook bijgebracht worden. Ook heb ik met enige kameraden van de NSB deze kwestie besproken, mocht ik mij terugtrekken, zij zich dan ook niet voor Winterhulp zouden geven. Ik neem dan ook beleefd de vrijheid te verklaren, indien ik geen streekleider zal worden, waarvoor mij de heer Toebes toen indertijd heeft aangezocht en aanstelde en dit ook aan anderen heeft meegegeeld, ik mij dan met hogere instanties in verbinding zal moeten stellen."* Blijkbaar had Toebes zonder overleg met Wytema al toezeggingen gedaan. Dat moet dan zijn gebeurd in de periode vóór 20 juli, toen Tjalma nog burgemeester was. Tjalma's en Toebes' keus was blijkbaar een keus voor Piet Schonewille. Piet toonde zich in het taalgebruik overtuigd NSB'er: de nieuwe tijd.

In zijn antwoord van 4 augustus merkte Wytema op dat de benoemingszaak blijkbaar een prestigekwestie geworden was, althans voor de NSB. *"Dit stelt mij teleur, te meer omdat allereerst van aanhangers van de "nieuwe tijd" verwacht mag worden, dat zij persoonlijk- of groepsbelang achterstellen bij het algemeen belang, i.c. het slagen van Winterhulp. Tot recht begrip deel ik u nog mede, dat niet de heer Toebees, doch de burgemeester als plaatselijk directeur de wijk- en blokleiders aanstelt."* De verschillende functie-aanduidingen lopen hier door elkaar, maar het conflict ging over de functie van wijkleider. Over de vraag: wie is de baas. Volgens Piet Schonewille zou dat een NSB'er moeten zijn, omdat Winterhulp en de NSB beiden bij de "nieuwe tijd" hoorden. Voor wie nog mocht twijfelen over de plaats van Winterhulp spreekt de opmerking van Piet Schonewille boekdelen. Overigens kreeg Wytema ongelijk door te stellen dat de burgemeester de wijk- en blokleiders aanstelde, want uit het vervolg weten we dat die daar helemaal buiten zou staan. Het antwoord van Piet Schonewille werd 6 augustus geschreven en kwam 8 augustus bij de gemeente binnen:

"Weledelachtbare Heer, Heden kwam uw geëerd schrijven d.d. 4 dezen in mijn bezit, van welks inhoud ik met verwondering kennis nam. Volgens uw opvatting is het in het belang van Winterhulp Nederland, dat ik bedank als wijkleider en u liever iemand anders daarvoor wilde aanstellen. Hierover zou ik me beraden, en u daarna berichten, hetwelk ik deed. Daar we aanhangers van de nieuwe tijd zijn, gaat juist bij ons het algemeen- en groepsbelang boven het persoonlijk belang, en kan ik me daarom juist niet terug trekken. W.H.N. is hier een fiasco geworden tot nu toe en dit kan en moet anders, of wilt u liever aan een tegenstander van W.H.N. de leiding geven en nog groter fiasco bewerken? Een algemeen belang is, verbetering te brengen, die kan alleen door voorstanders van W.H.N. dat is dus, voorstanders van de nieuwe tijd, al kunnen we er geheel mee akkoord gaan dat ook van andere zijde praktische mensen medewerken. Dit was ook de opvatting van de leiding in onze gemeente naar we vertrouwden, hetgeen ook bleek uit de aanstellingen die de heer Toebees deed, nadien is hierin een wijziging aangebracht, want volgens uw schrijven is de heer Toebees nu als zodanig uitgeschakeld. Hoe het ook zij, met belangstelling zien we uw verdere richtlijnen en instructies tegemoet naar welk, W.H.N. in onze plaats dient te worden behartigd, en ik geef u de verzekering dat ik als aangestelde wijkleider mij met volle liefde voor deze taak zal geven, daarbij rekende op uwe volle steun en medewerken. We moeten voorwaarts, niet achteruit, opbouwen, niet afbreken! M.a.w. de zoo kort geleden beslissingen door de heer Toebees, inzake aanstelling wijk- en blokleiders, kunnen nu toch maar weer niet ondersteboven geworpen worden, temeer daar het belang W.H.N. op het 1ste plan dient te staan, en mijn inziens verandering geen verbetering zou betekenen. Wel gaarne had ik t.z.t. opgave van eventueel andere wijk- en blokleiders uit Hollandscheveld."

Het is een bijzondere situatie. Toebees, werkend onder burgemeester Tjalma, vroeg mensen als wijkleider, het kwam in de krant, en waarnemend burgemeester Wytema wilde het direct terugdraaien. Voor Toebees had het ook gevolgen. Hij was 'uitgeschakeld', lezen we in de laatste brief van Piet Schonewille. De gemeente onder leiding van Wytema had hem van zijn Winterhulptaken ontheven. Piet Schonewille maakte er een principekwestie van. Hij hoorde bij de nieuwe tijd, hij hoorde dit werk te doen, en hield Wytema voet bij stuk, dan werd het een zaak voor de NSB als zodanig. En wat gebeurde er? Piet Schonewille en Damming werden beiden wijkleider en bleven beiden wijkleider. Maar door Hein Damming als buurtschapsleider aan te stellen, kreeg Piet niet de hoogste rang. We pakken de draad op bij de discussie rondom het kantoor van Hein Damming, voor het buurtschapshoofd van Winterhulp.

HOOGTEPUNT EN ONDERGANG

De Hoogetveensche Courant van 4 februari 1942 meldde dat Piet hij lid geworden was van de buurtschapsraad van de Nederlandse Landstand en hoofd was van de tuinbouw voor Hoogetveen en omgeving. Hij en de boerenleider van Hollandscheveld, Jan Kist, waren de beide assistenten van de Todt-leider van de gemeente Hoogetveen. Verder fungeerde hij tegen het eind van de oorlog als loco-burgemeester, vervanger van NSB-burgemeester Veldhuis. Voor de bouw van het groepsgebouw en na het verbranden ervan kwam de NSB wel bijeen in zijn grote tuinbouwschuur. Hij had door al zijn activiteiten een ruime bestuurlijke ervaring.

Door zijn functies in bezettingstijd werd zijn positie krachtiger en krachtiger. Door zijn dagelijkse werkzaamheden en bestuursfuncties had hij contacten in alle lagen van de samenleving in Hoogetveen en alle buitendorpen. Hij bezat goede sociale vaardigheden en wist zich door zijn gemoedelijke karakter verzekerd van een zekere populariteit onder de bevolking. Velen wezen wel zijn politieke keus af, maar niet de persoon. In economisch opzicht vervulde hij in Hollandscheveld en omstreken de belangrijkste rol. Al met al stak hij in ieder opzicht met kop en schouders boven alle andere NSB'ers in de omgeving uit, inclusief de eerste groesleider, Willem van Veen. Het enige wat in zijn nadeel werkte, was dat hij pas ná de Duitse inval toegetreden was tot de NSB, en dat de eerste groepsleider en zijn vader voldoende gesteld waren op hun leidinggevende positie, dat ze aanvankelijk geen stap opzij deden. De vraag is of hij wel zo graag de rol van groepsleider op zich wilde nemen. Na Willem van Veen kwamen er nog twee, voordat Piet Schonewille groepsleider werd. Dat een NSB'er als Albert Smeman, met een laag stamboeknummer, deze rol op zich nam, paste binnen de partijpolitiek. De betrekkelijk onbekende meester Douwe Lycklama à Nijeholt, wat had die voor op Piet? Hoe dan ook, Piet werd de vierde groepsleider van de velden. Hij wist met veel moeite tussen alle mogelijke klippen door te zeilen. Piet werd lid van de Landwacht. De acties van deze organisatie worden beschreven in het geheel van de terreur in het gebied. Van de NSB als organisatie en politieke beweging was in die periode, de laatste jaren van de oorlog amper meer sprake, in dit gebied. Door de komst van de Wehrmacht en de Nederlandse SS, na de slag om Arnhem, was er ook voor de NSB amper meer een rol weggelegd. Bezetting liet zich gelden in alle gelederen en in alle woningen.

Wat Piet nog wel deed in deze periode, los van activiteiten voor de Landwacht: hij regelde voor diverse personen werk om uit Duitsland te blijven, en vrijstellingen voor uitzending naar de Todt. Zo'n vrijstelling werd verstrekt aan mijn grootvader Aaldert Pastoor. Piet wist heel goed voor wie hij dat had gedaan, want toen de oorlog verloren was, wilde hij graag 'terugbetaling', waarover zo meer. Piet kwam zo nu en dan eens langs op de Beukerswijk, om een praatje te maken. Hij kende hen uit de periode dat hij zelf op de Beukerswijk had gewoond. Ook is bekend dat hij mensen waarschuwde voor een op handen zijnde huiszoeking, onder meer bij Jan Blokzijl op de 31e Wijk, zodat hun onderduiker en de radio - waarvan hij op de hoogte was - konden verdwijnen. Ook dat kwam na Piets arrestatie boven. Een berekende actie?

Mijn grootvader Albert Metselaar (geb. 1883) van de Schutswijk viel wat betreft zijn leeftijd buiten de verplichte tewerkstellingen, zolang hij maar werk had. Hij moest in 1944, toen het turfgraven afgelopen was, zich melden bij het arbeidsbureau, en werd opgeroepen voor een keuring voor Duitsland. Dat was gebruikelijk. Geen werk, dan ga je naar Duitsland. De keuringsarts (dit was vrijwel zeker dokter Miedema) vond hem een 'schöne alte Kerl', en zag geen enkele reden om hem af te keuren. Albert ging naar Piet toe, hoe dat nu moest, want hij wilde niet naar Duitsland. Groepsleider Piet

Schonewille was tevens houthandelaar. Hij had een stuk bos achter op de Oostwijk. Piet zei: *'Gao daor maor kappen, daor zöch oe gien iene!'* Zo had Albert Metselaar in de 'stille' periode van 1944 op 1945 werk, en hoefde hij niet weg. De hulp aan de onderduikers via Albert Metselaar kon zo dan ook ongehinderd doorgaan. Piet liet zelfs illegaal slachten voor eigen gebruik. Slachter Aaldert Wildeboer ging stiekem bij hem thuis een varken slachten. Piets buurman, de SS'er Robbertsen kwam langs. Aaldert slachtte rustig door, en het werd later en later. Drink eerst nog maar eens rustig een borreltje mee, zei Robbertsen, die erbij bleef, op het eind. Het was al na spertijd, maar Robbertsen zei: *"Ik breng je straks wel naar huis, mij houden ze toch niet aan."* Aaldert Wildeboer werd al fietsend, met Robbertsen naast hem naar huis gebracht. Getuige: Aaldert zelf. Het zijn gebeurtenissen waar de ooggetuigen versteld van stonden.

Bij zijn veroordeling, augustus 1948, werd hij ervan verdacht inlichtingen over het werk van illegalen aan de Duitse politie doorgegeven te hebben. Hij ontkende en er was geen enkel bewijs. Daar staat tegenover dat er verklaringen bekend zijn van mensen die aangaven dat hij hen waarschuwde voor een op handen zijnde huiszoeking, zodat hun onderduiker - waarvan hij op de hoogte was - kon verdwijnen. Ook is bekend dat mensen vrijgesteld waren van de O.T., die aangaven dit op de door hen aangegeven gronden niet verwacht te hebben. Hij werd landwachter, maar was niet betrokken bij huiszoekingen en razzia's in het gebied. Een andere dorpeling werd commandant van de Landwacht. Hij werd er wel van verdacht plaatsvervangend commandant te zijn geweest, maar dit bleek onjuist. In ieder geval: niet te bewijzen. Misschien was het zo nu en dan 'gewoon' onduidelijk wie de baas was en wie niet. Jan Scholing van de Kerkenkavel was plaatselijk commandant van de Landwacht, maar Piet was groepsleider van de NSB en via de 'beweging' Jan's meerdere, terwijl via die Landwacht Jan de meerdere van Landwachter Piet was. Hou dat maar eens goed uit elkaar.

ARRESTATIE EN VEROORDELING

Van de arrestatie van Piet Schonewille, de laatste groepsleider van de NSB van Hollandscheveld, is een uitgebreid verslag bekend, opgetekend uit de mond van de toen 8-jarige Jantje Pastoor. Ze woonde met haar ouders op de Beukerswijk. Het is te plaatsen op de 12^e april 1945, terwijl het gebied werd bevrijd op de 10^e april. Blijkbaar is Piet Schonewille van de 10^e tot op de 12^e april ergens ondergedoken geweest. Waarschijnlijk zat hij ondergedoken in het bos rond de Beukerswijk, want daar werd naar hem gezocht.

Jantje Pastoor vertelde: *"Ik was alleen in huis. Mijn moeder was bij buurvrouw Diene Kamps. Mijn vader was even weggelopen. Hij zei tegen mij: "Ik haal even je moeder op. Ze zoeken naar iemand op het dijkje. Straks is je moeder doodsbang, als ze die mensen (van de BS) tegenkomt". Ik ben even alleen in huis gebleven. Het was nog licht, zo rond een uur of acht, half negen, 's avonds. Toen mijn vader even weg was, kwam er een man bij mij in huis. Hij vroeg: "Zijn je vader en moeder er ook?" "Nee", zei ik. "Waar zijn die dan?" "Dat weet ik niet". Dat loog ik, want ik wist dat wel, maar ik ging er van uit dat mensen om deze tijd eigenlijk binnen moesten zijn, denk ik. Hij zei: "Dus je weet niet waar ze zijn?" "Nee, maar vader komt zo weer". Hij zei: "Nou, dan blijf ik bij je, maar wees maar niet bang, ik ben (naam). Ik ben die man waar je vader wel eens naar toe ging als hij voor de Todt moest werken."*

Toen wist ik wel weer wie hij was en was ik niet bang meer. Hij ging mooi in een gemakkelijke stoel zitten wachten. Even later waren mijn ouders er weer. Mijn vader

zei: "Piet, ben jij hier?" Hij zei: "Ja, Aaldert, ik wou hier wel wegkruipen." Vader zei: "Ja, mijn jongen, maar dat kan niet! Je hebt veel voor mij gedaan, maar dat kan ik niet maken. Ze hebben je hier vermoedelijk wel heen zien gaan. Ik kan je niet wegstoppen en onder laten duiken, want dan komt het met mij ook niet goed. Ik wil wel wat voor je doen, maar dat kan niet!" Piet zei: "Als je dan toch wel wat voor me doen wilt, meld me dan maar. Ik durf er zelf niet meer heen te lopen, want ze schieten me dood, omdat ik op de loop gegaan ben." Mijn vader zei dat hij dat wel doen wilde.

Mijn vader moet gedacht hebben dat ze ook wel op hem zouden kunnen schieten, als ze hoorden dat hij Piet thuis had zitten. We zijn naar buiten gegaan. Ik zie hem nog zo lopen, het Beukersdijkje af. Hij liep met de armen in de lucht, iets wits, waarschijnlijk een kussensloop, in zijn handen. Naast de grond van Geert Veld kwam hij bij de BS'ers. Hij riep: "Jongens, schei maar uit, ik kan je wel vertellen waar Pietie is. Pietie geeft zich over, maar hij durft zichzelf niet over te geven omdat hij bang is dat jullie schieten." Er was een rottert bij die vroeg waar hij dan was, en toen mijn vader zei: "Bij mij thuis" als reactie gaf: "Dan schieten wij hem eruit! We schieten dwars door het huis heen!" Mijn vader had de BS'ers al verteld dat Pietie geen wapens bij zich had. Vader had Pietie daar naar gevraagd. "Je mag me de zakken wel nazoeken Aaldert, ik heb niks", had Pietie gezegd. Vader riep tegen de BS'er: "Je past wel op, wat je doet hè! Ik heb een vrouw en een kind in huis en moeten die de schrik in het lijf hebben?" Hij moet erg kwaad gekeken hebben, toen hij zei: "Ik wou wel eens zien dat je hem eruit schoot!" De anderen van de BS bemoeiden zich ermee. "Ben je wel wijzer? Dat gaat niet door!" De BS'ers waren met ongeveer vier man. Er was een Thalen bij. Die kwam naar mijn moeder met de woorden: "Wees maar niet bang, vrouw Pastoor, er gebeurt niets. Als hij geen wapens heeft, en hij geeft zich over, dan gebeurt er niets."

Bij het weggaan vroeg Piet aan mijn moeder: "Wil jij morgen wel naar mijn Aaltje toe? Zeg maar dat met mij alles goed is. Als ik sterven moet, is ook alles goed" Dat heeft ze gedaan. Ze stapte de woning binnen en vond vrouw (Aaltje) en kinderen huilend in de bedstee. Ze ondersteunde zijn vrouw en zijn gezin in de moeilijke periode van Piets afwezigheid. Niet omdat ze het met hem eens was, maar uit christelijke naastenliefde. Zijn vrouw en kinderen konden er ook niets aan doen, dat het allemaal zo gelopen was." Tot zover het verhaal van de toen 8-jarige Jantje.

Deze vrouw en kinderen van Piet Schonewille werden getuige van wat er in het kantoor van Piet gebeurde, toen die op de vlucht was. Dat kantoor aan huis gebruikte hij vanwege zijn functie als tuinbouwcontroleur. Het kantoor van Piet werd de verhoorkamer van de Binnenlandse Strijdkrachten. "De Piepe" was een van de geveesde landwachters uit de buurt. Deze landwachter werd verhoord op Piet's kantoor. Dat ging zo hardhandig toe, dat hij uiteindelijk bont en blauw geslagen was. Er zat bloed op zijn gezicht, maar vanwege zijn gezwollen en blauw geslagen handen kon hij zichzelf niet wassen. Piet's echtgenote vroeg of zij dat mocht doen. Dat mocht niet van de BS. Ook in haar normale huishoudelijke taken werd ze gehinderd. "Mag ik de kinderen eten te eten geven?" "Die kiender van oe hebt genoeg te vrèten!" was de reactie van Jan Kroezen, die tijdelijk wacht hield in haar huis. Dat was toen de zolder van de tuinbouwschuur als gevangenis in gebruik was genomen, na de ontruiming van café Metselaar. Vrouw en kinderen waren er getuige van dat vrijwel alle arrestanten die binnenkwamen op die zolder werden geslagen en getrapt. Ze mochten daar niks van zeggen.

Toen de oudste zoon van het echtpaar daar toch op reageerde, werd hij meegenomen naar Hoogeveen, om daar gevangen gezet te worden. Het gezin van Piet Schonewille

heeft dan ook nooit weer respect gehad voor een deel van de mensen die deel uitmaakten van de Binnenlandse Strijdkrachten. Hun man en vader was 'fout' geweest, en dat die gearresteerd werd, daar hadden ze begrip voor. Maar dat de kinderen honger moesten lijden, opgepakt werden om niets, en dat de arrestanten onder hun ogen zo werden mishandeld, daar hadden ze geen enkel begrip voor. Hun verhaal staat voor de vele andere verhalen van opgepakte NSB'ers en hun gezinnen. En tegelijkertijd kunnen we de verhalen nuanceren. Er was geroepen om een 'bijltesdag', maar wat er ook gebeurde: alle 'foute' Hoogeveeners hebben het overleefd. Er waren grote spanningen en nergens vloeide bloed. Hoe had het anders gemoeten? Er waren geen onpartijdige bewakers en verhoorders, in die tijd. Iedereen met een wapen, iedereen met macht na de bevrijding, behoorde bij de opgejaagden en mishandelden vóór de bevrijding. Nederland maakte een crisis door, die we 'de bevrijding' noemen. Piet ging van de tuinbouwschuur naar een van de scholen in Hoogeveen, en van die school ging hij door naar Kamp Westerbork. Hij bleef drie jaar gevangen, want er werd flink wat van zijn rechtszaak verwacht. Lichte gevallen waren al lang naar huis gestuurd.

Mijn indruk is dat de leiding van de NSB in Hollandscheveld via Piet Schonewille in handen kwam van een man die in de moeilijke periode '44-'45 een remmende invloed had op zijn groep en de landwacht in het gebied, terwijl hij vanuit zijn positie de mogelijkheden in huis had om de Duitsers volop in de kaart te spelen en daarbij zelf de leiding te nemen. Dat hij dat laatste niet gedaan heeft spreekt in zijn voordeel, al blijft het leidinggeven aan een groep van de NSB een verwerpelijke zaak. Waarschijnlijk is de machtswisseling waarbij de leiding naar Piet ging, ook in het voordeel geweest van veel groepsleden, die onder leiding van een fanatieke groepsleider nog verder afgezakt zouden zijn. Omdat vanwege zijn positie het een en ander ten nadele verwacht zou kunnen worden, bleef hij na de bevrijding vrij lang wachten op een veroordeling. Hierdoor is hij waarschijnlijk langer geïnterneerd geweest dan achteraf nodig bleek.

Provinciale Drentsche en Asser Courant, 24 augustus 1948:

"NSB groepsleider voor het Kantongerecht. Van de vrij uitvoerige tenlastelegging, die de 52-jarige Pieter Schonewille uit Hollandscheveld gisteren door het Kantongerecht te Assen werd voorgehouden moest verdachte de eerste punten, bestaande uit lidmaatschappen van verschillende nationaalsocialistische organisaties volledig beamen. De beide laatsten – en misschien wel de zwaarstwegende – echter leverden een hardnekkige ontkennen zijnerzijds op. Het betrof het verstrekken van inlichtingen aan Duitse politiefunctionarissen over de werkzaamheden van illegalen en het uitbrengen van ene rapport over het gedrag van een aantal kerkbezoekers. Schonewille hield pertinent vol, dat hij dergelijke feiten niet gepleegd had, terwijl volgens hem ook de functie van plaatsvervangend commandant van de landwacht nooit door hem bekleed was. Wel was hij groepsleider voor de NSB en penningmeester van de plaatselijke afdeling van de Nederlandse Volks Dienst, alsmede lid van de Buurtboerenraad van de Landstand en lid van het Nederlands Agrarisch Front. Nadat mr. Bast uit Meppel zijn pleidooi had gehouden en een verzoek om invrijheidsstelling had gedaan, besloot de Kantonrechter om reeds zaterdag 28 augustus aanstaande uitspraak te doen." De rechter voelde blijkbaar aan dat langer vasthouden niet rechtvaardig was.

Provinciale Drentsche en Asser Courant, 30 augustus 1948:

"Zaterdagmorgen deed het kantongerecht te Assen uitspraak in de zaak tegen de 52-jarige Pieter Schonewille uit Hollandscheveld, die tijdens de bezetting onder meer groepsleider was voor de NSB. Schonewille werd geen verdere internering opgelegd, terwijl hij er verder met een ontzetting uit de kiesrechten afkwam" Er was dus geen

sprake van verraad, dan was de veroordeling heel anders uitgevallen. Piet werd 28 augustus 1948 uit Westerbork ontslagen. Nadien vestigde hij zich als houthandelaar, terwijl de plaatselijke tuinbouwvereniging van Hoogeveen hem als tuinbouwcontroleur een herkansing gaf. In het verenigingsleven van Hollandscheveld was zijn rol verder uitgespeeld. Wie hem kende, leerde opnieuw een gemoedelijke man kennen. Hij had flink spijt van de oorlogsperiode. Misleid door propaganda van derden, en zo in een fuik gezwommen waar hij niet meer uit kon? Of ging het om een overtuigde socialist, die probeerde om tijdens de oorlogsjaren voor de bevolking er ook het beste uit te halen? Zou mooi zijn als je zoiets ooit met hem had kunnen bespreken. Hij overleed op 7 juni 1963 in zijn toenmalige woning, Riegshoogtendijk 1926. Ik heb hem niet meer kunnen spreken.

FOUT OP NIEUWLANDE

NSB, SS, OOSTLANDBOEREN, NSKK

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2025 albertmetselaar@home.nl

Wie eerlijk met zijn/haar geschiedenis om wil gaan, mag ook de donkere kanten van de oorlog niet verzwijgen. Als een dorp zichzelf doorlopend profileert als 'Het dorp dat zweeg', dan zeg je wat over de andere dorpen, die blijkbaar niet zwegen, en bouw je een behoorlijk hoog voetstuk voor je eigen dorp en streek. Alle dorpen zwegen en praatten op hun tijd, overal zaten helden en minder moedige mensen, overal waren mensen die als helden worden gezien, en tevens donkere kanten hebben gehad. Waar geschiedenis bewust wordt gemanipuleerd, moet je je afvragen hoe eerlijk de politiek nog is. Nieuwlande en omstreken was in de oorlog voor een belangrijk deel onderdeel van de gemeente Oosterhesselen. Nu is het gemeente Hoogeveen. 'Fout' heeft heel veel gradaties en varianten gehad. Dit zijn de inwoners van de streek Nieuwlande, Geesbrug, Nieuw-Zwinderen, lid van de NSB, de SS, de NSKK of actief als Oostlandboer. Dat voor dit gebied gekozen is, is omdat bij 'Nieuwlande en omgeving' vooral aan dat gebied wordt gedacht, en dit ook het doelgebied was in het boek 'Nieuwlande 1940-45, een dorp dat zweeg' (1995). 'Een' dorp is trouwens wat anders dan 'Het' dorp. De grenzen zijn vastgesteld aan de hand van de toenmalige woningkaarten, die ons ook met een dik stempel duidelijk maken welke woningen achterop de vele wijken deel van Nieuwlande waren. Fout op Nieuwlande:

--**Albert Jansen en Albert Bras.** Op 16 oktober 1944 werd de boerderij van Jacob Kamphuis in beslag genomen. Deze werd overgedragen aan twee Oostlandboeren, geëvacueerd uit de Oekraïne. Het ging om **Albert Jansen en Albert Bras**. Het ging om het pand H 15, later vernummerd tot Johannes Poststraat 43. Albert Bras gold als hoofdbewoner en was afkomstig uit Sleen. Albert Jansen kwam uit Dalen. Ze werden in oktober 1948 als politieke delinquenten buiten vervolging gesteld, onder voorwaarde dat ze zich onder toezicht lieten stellen van de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten, afstand deden van geld en goederen, hun tijdens of na hun arrestatie ontnomen, en tevens verloren ze de kiesrechten voor tien jaar.

(Prov.Dr.As.Crt. 8-10-1948.)

--**Lambert Slot**, geb. 6-7-1918. Langewijk 109, Nieuwlande, gemeente Hoogeveen. Over zijn op handen zijnde terugkeer naar zijn woning werd in april 1946 gecorrespondeerd met de gemeente Hoogeveen. (Dossier 194, gem. Hoogeveen.)

--**Roelof Slot**, geb. 11-10-1902, landarbeider, Jufferswijk 128. Over zijn op handen zijnde terugkeer naar zijn woning werd in oktober 1945 gecorrespondeerd met de gemeente Hoogeveen (Dossier 194, gem. Hoogeveen.) "De vader is gedurende plm. 7 maanden geïnterneerd geweest, doch is intussen weer naar huis gezonden en gaat thans weer ongeregeld aan het werk" (Brief 19-11-1945, dossier 313, gem. Hoogeveen). Hij zat voordien in Kamp Westerbork.

--**Hendrikus Eising**, 36 jaar oud, Nieuw-Zwinderen, landbouwer. Als Landwachter had hij een indrukwekkende lijst huiszoekingen gedaan en diverse onderduikers opgepakt. Hij deed ook mee aan een razzia te Nieuwlande en gaf leiding aan de inval bij Buikema aldaar. Bij winkelier Wieten kocht hij tijdens een huiszoeking een theeservies. Toen daar alles in beslag werd genomen, overlegde hij met de burgemeester van Ooster-

hesselen of hij het niet gewoon op kon halen. *"Bij onderwijzer Joost Pieter Bos, destijds te Nieuwlande, thans te Zevenaar, waren drie Joden vast in huis. In de nacht van 16 oktober 1944 was er evenwel nog een tijdelijke bijgekomen. En in die nacht kwamen de Landwachters. In de schuilplaats was slechts plaats voor drie, zodat de vierde op bed moest blijven. met de pistool op de borst van deze getuige had verdachte gesommeerd: U hebt manvolk in huis. Verdachte: Dat bestaat niet. Getuige Bos: Ze hebben niets gevonden, en toen ben ik meegenomen. Eising had bij deze huiszoeking de leiding. Verdachte: Dat bestaat niet. Getuige Bos: Eising heeft mij erg geïntimideerd toen wij in de gang stonden. Ik was erg bang voor het lot van de onderduikers. Verdachte: Dat bestaat niet."* We lazen mee in het verslag in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 16 januari 1948 over de rechtzitting van donderdag de 15^e. Er werd 15 jaar internering met aftrek en ontzetting uit de kiesrechten geëist. Het werd uiteindelijk 10 jaar en een geldboete van f 700,-, na diverse vervolgzittingen.

--**Albert Eising**, Nieuw-Zwinderen C 47. Lid van de NSB. Hij kwam in januari 1947 vrij onder voorwaarden (Prov.Dr. As.Crt 27-1-1947). C 47 werd later Burgemeester Legroweg 22.

--**Willem Veldman** en **Willem van Lierop** ("Gekke Willem"). Kwamen op de boer-derij van Boelem Meijer, aan de Kerkhoflaan, toen deze in september 1944 moest onderduiken. Het pand is afgebroken. Het stond aan de Kerkhoflaan, bij de huidige burgerwoning Jan Kreeftweg 1. Ze eisten van de vaste landarbeiders van Boele dat ze voor hen bleven werken, wat ook gebeurde. Toen een inwonende vrouw ziekelijk begon te worden werd Roelie Kreeft, de dochter van de burens, onder bedreiging van een geweer als huishoudster aangesteld. De Oostlandboeren hadden invloed bij de officieren van de SS'ers die gelegerd waren in de openbare lagere school bij de Hervormde kerk van Hollandscheveld. De officieren woonden in de pastorie. Deze SS'ers (Van Oort, Pattist en Hoogendam) oefenden een schrikbewind uit. Ze waren kind aan huis bij deze Oostlandboeren. Vanwege het oprukken van het Russische leger moesten ze zich als boeren terugtrekken op Nederland. Deze boerderij viel onder Nieuwlande, volgens de woningkaarten.

--**Boelo Norder**, Nieuwlande H 5. Voorwaardelijk buiten vervolging gesteld in februari 1947 (Emmer Courant 24-2-1947). H 5 werd Johannes Poststraat 7. Hoofdbewoner van het pand was Koendert Streutker.

--**Johanna Berendina Snijder-Westerman**, geb. 17-3-1899, Noordbroek. Nederlands Hervormd. Dochter van brigadier-rijksveldwachter Hendrik Willem Westerman uit Norg. Nieuwlande H 6, later vernummerd tot Johannes Poststraat 9. Lid NSB en NSVO. Inwonend bij Johannes Lanting, samen met twee kinderen: Hendrik Willem Snijder en Sjaac Marinus Snijder, vanaf 2 november 1944. Ze leefde toentertijd gescheiden van haar man. Haar man was nog landbouwer te Norg. Ze werd na de bevrijding weduwe van landbouwer Hubertus Snijder, die op 30 mei 1945 op 52-jarige leeftijd overleed te Norg. Ze waren getrouwd op 13 oktober 1920 te Emmen. Drie van hun zonen waren geconformeerd aan de bezetter. Zelf was ze ook fanatiek, wat we kunnen afleiden uit een dubbel lidmaatschap, van de NSB en de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie. Ze werd veroordeeld op de zitting van het tribunaal te Assen van 11 mei 1946: *"Maria Berendina Westerman, gedetineerd, 47 jaar, weduwe van H. Snijder te Nieuwlande, was lid van de NSB en de NSVO; 2 zoons lid der SS één zoon bij de Jeugdstorm, bezocht vele vergaderingen, gaf aan Frontzorg en kreeg gelden en bonnen voor de SS-zoons, internering tot 2 mei 1948, verbeurdverklaring van f 1000,-."*

(Emmer Courant, 15-5-1946.)

Haar man was tevens bedrijfsleider in het Oosten geweest, aan het Oostfront, oftewel: Oostlandboer in de Oekraïne. Hij was lid van de NSB en werkzaam voor de Nederlandse Landstand. (Prov.Dr.As.Crt. 15-7-1948.) Hij was tevens vertegenwoordiger van de Boerenleider van deze Nederlandse Landstand en werkte voor Technische Noodhulp. Vanwege zijn lidmaatschappen en werkzaamheden moest ze in 1948 nog eens f 500,- uit diens nalatenschap als boete betalen. (De Noord-Ooster, 27-7-1948.) Oftewel: de vrouw van een goed NSB'er en goede vertegenwoordiger van een groot Duitsland. Ze vertrok met haar kinderen trouwens per 19 juni 1946 van Nieuwlande naar Assen. Ze was kort na de bevrijding al geïnterneerd. Haar man ook. Die stierf in 'het kamp'.

Nog iets uit haar proces, ze *“stond terecht wegens het lidmaatschap van de NSB. Bovendien had zij het goedgevonden, dat haar twee minderjarige zoons tekenden voor de SS. Eén hiervan sneuvelde aan het Oostfront. Beschuldigde had eerst verklaard dat de verbintenis met de SS haar instemming had gehad. Nu zei ze dat ze er zich met hand en tand tegen verzet had.”* (Prov.Dr.As.Crt. 29-4-1946.) Van de SS'zoons kennen we van naam: Hubertus Hendrik 'Bert' Snijder, geb. 20-4-1921 te Vries, gesneveld, 15-12-1942, Nogkau, westland, Nart. USSR. Hij is begraven op de Duitse Oorlogsbegraafplaats Krasnodar-Apscheronsk. Zie portret.

Bovenstaande zoon Hubertus Snijder was de eerste Nederlander, die in een bataljon van de SS-Standarte Westland aan het Oostfront streed, die onderscheiden werd met het IJzeren Kruis. Hij was na een rol als soldaat in de meidagen van 1940 al in juli 1940 toegetreten tot de Waffen-SS. In april 1941 werd hij tot Gefreiter (korporaal) benoemd. (De Graafschap-bode, 20-8-1941.)

Zoon Hendrik snijder was na de oorlog wachtgelder van de Politietroepen te Assen. Hij had in mei 1940 aan de Grebbe gevochten. Dat gaf zoveel trauma, dat hij twee maanden in een zenuwinrichting werd opgenomen. Bij thuiskomst bleek zijn vrouw met NSB'ers om te gaan, waarop hij zelf ook sympathiserend lid werd. In 1943 moest het leger terug in krijgsgevangenschap. Hij werd lid van de Germaanse SS, waardoor hij naar huis mocht. Hij werd nachtwaker op het Distributie Kantoor in Assen. Als hij dienst

deed, was hij gewapend met een revolver. Inmiddels was hij opgeklommen tot waarnemend blokhoofd van de NSB. Kapper Notebomer uit Assen werd door hem aangegeven, omdat hij in het bezit zou zijn van een revolver, maar de SD vond niets bij huiszoeking, omdat een derde hem waarschuwde. (Prov.Dr.en Asser Courant, 26-9-1947). Zijn zaak diende in september 1947.

--**Johannes Boer**, geb. 1-1-1923. Kortweg 'Jansie Boer' genoemd. Landarbeider. Nederlands Hervormd. Ongehuwd. Inwonend bij zijn ouders en levend als onder-duiker omdat hij niet naar Duitsland wilde, om daar te werken. Hij kreeg als onder-steuning wel eens bonkaarten via Christiaan Zwiep, die ze weer had via meester Seine Otten te Nieuwlande. Jansie Boer werd vooral bekend vanwege zijn verraderlijke rol door het oppakken van Johannes Winkel en Hilbert Giethoorn, terwijl door hem toen ook de familie Van Dijk een inval kreeg. Hun Joodse onderduiker kon nog mooi weggkomen, toen zijn bewaking even niet oplette. Jansie Boer speelde echter een informerende rol naar Christiaan Zwiep toe, waardoor via Christiaan nog meer mensen verraden zijn. Johannes Boer, toen 35, uit Nieuwlande, werd februari 1947 voorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Hem werden de kiesrechten ontnomen en ze werden onder controle gesteld van de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten (Emmer Courant 24-2-1947, Hoogeveensche Courant 26-2-1947). De woning waar Johannes Boer opgroeide, en waar zijn moeder woonde, was aan het Oostopgaande, Oosterhesselen G 35. Dit werd later Oostopgaande 4. Dat ligt nu in het dorp Nieuwlande, maar is niet herkenbaar terug te vinden door de nieuwe huizen.

--**Christiaan Zwiep**, geb. 16-12-1908. Huisschilder. Gehuwd met Zwaantje van der meer. Een citaat uit de Drentse en Asser Courant naar aanleiding van de zitting van het tribunaal van 12-2-1948: *'De SD-agent, die voor luttele guldens het vuigste verraad pleegde en ondermeer verscholen onder een deken in een auto van de SD had plaatsgenomen om woningen in Hollandscheveld, Elim, Hoogeveen e.d. aan te wijzen van mensen die de beruchte Droffelaar c.s. niet wist te vinden'*. Ook te Nieuwlande werden boerderijen aangewezen, waaronder die van Johannes Post en Hemke van der Zwaag ('Arie', provinciaal BS-leider), evenals te Nieuw-Zwinderen (Wessels), door iemand die onder een deken in een auto lag, zo wisten getuigen te vertellen. Op 30 juli 1944 stierf te Gelsenkirchen Aaldert Boert, ten gevolge van electrocutie. Het was een bedrijfsongeval. De Nederlandse arbeiders die het ongeval meemaakten, vertelden dat Christiaan Zwiep een schakelaar om had moeten zetten, maar dat niet had gedaan. Door dit verzuim vond Aaldert Boer de dood. Er werd op de zitting van 12-2-1948 15 jaar gevangenisstraf tegen Christiaan Zwiep geëist, met aftrek van voorarrest. Uiteindelijk werd hij veroordeeld tot 12 jaar met af-trek en verloor hij de kiesrechten voor de rest van zijn leven. Christiaan Zwiep stierf 13-8-1958 in Assen, in de gevangenis. Hij was gearresteerd, omdat hij zich seksueel had vergrepen aan een 15-jarig nichtje van hem. Het meisje was inmiddels al van hem in verwachting. Adressen, volgens zijn persoonskaart: A. Brouwerswijk 103, sinds 21-12-1927. B. Carstendijk 19, sinds 20-5-1942. C. Coevorderstraatweg 1b, sinds 26-8-1942. D. Wolfsbosstraat 23, sinds 1-6-1944. D. Duivenslagstraat 172, sinds 11-4-1949. E. Hoorn, Oostereiland 1, sinds 7-10-1955. F. Vught, Lunettenlaan 501, sinds 25-11-1955. G. Hoorn, Oostereiland 1, sinds 24-4-1956. H. Hoogeveen, Duivenslagstraat 172, sinds 18-12-1956. Wat hier tussenin nog mist is dat zijn echtgenote per 31 januari 1945 was ingeschreven bij haar eigen ouders te Nieuwlande, Oostopgaande 45. Zijn woning op de Brouwerswijk viel onder Nieuwlande, de Carstendijk onder Elim.

--**Jozias van Aalst**, geb. 31-3-1908, Rotterdam. Weduwnaar sinds 18 september 1943

van Geertiena de Jonge uit Emmen. Hij hertrouwde 15 juni 1944 te Emmen met Maïke Kobes, 34 jaar, wonende te Emmen, geboren te Peize. Het echtpaar kwam per 24 juni 1944 vanuit Emmen wonen in het pand Johannes Poststraat 55 en vertrok vandaar per 31 oktober 1945 naar Grootegast. Jozias was Opperwachtmeester der Marechaussee. Tijdens een huiszoeking van 16 op 17 oktober 1944, samen met 8 Landwachters, confronteerde hij meester Joost Pieter Bos met de aanwezigheid in diens woning van een vrouw met een typisch Joods uiterlijk, wat hij ook beschreef in een proces-verbaal, en hij verweet de schoolmeester dat hij Joodse onderduikers had. Hij vermeldde ook in het proces-verbaal dat er bezittingen van mensen in huis waren, die zich niet voor de arbeidsinzet had gemeld. Joost Pieter Bos werd door hem in het huis van de postcommandant der Marechaussee opgesloten, om over te leveren aan de SD uit Assen. Het proces-verbaal ging in het archief van de gemeente Oosterhesselen (Dossier 033). In die dagen was de NSB'er Schipper burgemeester van Oosterhesselen, waar Nieuwlande voor een belangrijk deel onder viel. Daarmee opereerde Jozias als verlengstuk van de bezetter en bestreed hij het verzet. Dit stond zijn verdere carrière niet in de weg. Hij overleed 30 juni 1966 te Zuidhorn als vervangend groepscommandant en rayoncommandant van de Rijkspolitie.

--**Jan van der Weide**, geb. 3-1-1919, Nieuwlande. *“Nieuwlande. In 1940 ging de 27-jarige landarbeider Jan van der Weide te Nieuwlande vrijwillig naar Duitsland. Hier trad hij in dienst bij de SS. Hij werd ingezet aan het Oostfront. Hij stond daarom terecht voor het Bijzonder Gerechtshof te Assen. De eis luidde zeven jaar gevangenisstraf.”* (HC 14-5-1947.) Dat werd ook de veroordeling: 7 jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest. Jan was in 1943 toegetreden tot de Waffen SS. Hij kreeg zijn opleiding in Kroatië. In Rusland vocht hij aan het Narwa-front, waar hij getroffen werd door een kogel. Dit Narva- of Narwa-front, of de Slag om Narva, geldt als één van de zwaarste veldslagen van Tweede Wereldoorlog. Ze had plaats bij de rivier de Narva in Estland, in 1944. Het Rode Leger versloeg hier de Duitsers en de militairen uit aangesloten en veroverde landen. Ze trokken zich terug op een nieuwe stelling, ten westen van de Narva in de Blauwe Berge. Dit was de Tannenberg-Stelling. Jan van der Weide overleefde het allemaal. Contactadres in gevangenschap: zijn moeder, Wed. H. van der Weide, Oostopgaande G 24, Nieuwlande. Dit werd later Oostopgaande 31 en weer later hernummerd naar no. 49. Hier groeide hij op, als zoon van Hilbert van der Weide en Zwaantje Wachtmeester. Hij werd per 13 juni 1951 weer ingeschreven als inwoner van Nieuwlande. De straf zat erop. Hij vertrok per 27 november 1952 naar Hoogeveen. Hij overleed 27 maart 1988 en is begraven te Elim Gf 00690.

--**Geert Zwiërs**. Bij de gesprekken met oud-NSB'ers in de jaren '80-'90 kwam naar voren dat bij de leden van de WA in de schuur van Henny Hoving aan de Coevorderstraatweg, ook een Geert Zwiërs van Nieuwlande mee-oefende. Er zijn echter meerdere personen van die naam te Nieuwlande geweest, toentertijd, zodat nog niet nader bepaald is welke deze Geert Zwiërs was. Maar hij was NSB-lid, anders was hij niet bij de WA.

-Jan Hoving.

Provinciale Drentsche en Asser Courant, 27 maart 1947. Zitting 26 maart. *“Bij verstek werd de zaak tegen Jan Hoving (gedetineerd) te Oosterhesselen behandeld. Beschuldigde was sympathiserend lid van de NSB, colporteurde met VOVA (= Volk en Vaderland, partijkrant NSB) en deed als hulplandwachter bewakings- en patrouillediensten.”*

Bij de arrestatie van NSB'ers werd hun geld in beslag genomen. De lijst van in beslag genomen gelden van de gemeente Oosterhesselen telt 60 gezinshoofden. De lijst wordt bewaard in het archief van het Militair Gezag van Drenthe. Verder vinden we veroordeelde leden van de NSB in de naoorlogse kranten. Daarvan woonden er in het gebied Nieuwlande-Geesbrug:

G.L.Haasken, Geeserveld.

Albert Ruijne, Verl. Hoogev. Vaart 152, Geesbrug.

Th.Ruyne, Geesbrug.

J.Hoving, Geesbrug.

H.Eising, Nieuw-Zwinderen.

--Albert Ruijne, geb. Verlengde Hoogeveensche Vaart 152, Geesbrug.

“Met de 48-jarige Albert Ruyne uit Geeserveld was het een eigenaardig geval. Deze landbouwer was reeds lang onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld, doch voelde zich hierdoor blijkbaar nog niet van alle smetten vrij, gezien het feit dat hij hardnekkig gepoogd had een rechtszaak uit te lokken, welke dan gisteren behandeld werd. Ruyne werd ervan beschuldigd, dat hij tijdens de Meistaking in 1943 aan enige personen, die - wat hij kon weten – naar de NSB-kant overhielden, medegedeeld had, dat een zekere Euving en Koekoek hem opgestookt hadden tot staken over te gaan. Verdachte zelf hield hardnekkig vol, dat hij misschien wel iets losgelaten had, maar dat dit dan in volkomen onschuld geschied is. De eis was 4 maand gevangenisstraf met aftrek.” (Prov.Dr.As.Crt. 10-6-1948.) Uitspraak: vrijspraak (krant 23-6-1948). Albert Ruijne was de directe buurman van bedoelde Jacobus Koekoek, die op Verlengde Hoogeveensche Vaart 154 woonde. Terwijl iedereen dacht dat hij fout was, was hij dat dus niet, stelde de rechter vast.

*Van deze lijst kan met recht worden gezegd: wordt aan gewerkt.
Informatie wordt nog aangevuld en naar verwachting komen er nog meer namen.*